

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

CENGİZ HAN

JACK WEATHERFORD

ÇEVİRİ:
SERMİN KARAKALE

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

Kronik

5
BASKI

CENGİZ HAN

JACK WEATHERFORD

KRONİK KİTAP: 52

Asya Tarihi Dizisi: 6

YAYIN YÖNETMENİ

Adem Koçal

EDİTÖR

Merve Hazer Yiğit

Can Uyar

ÇEVİRİ

Sermin Karakale

KAPAK TASARIMI

Kutan Ural

MİZANPAJ

Nurel Naycı

1. Baskı, İnkılâp, 2009, İstanbul

5. Baskı, Aralık 2019, İstanbul

ISBN

978-975-2430-41-9

KRONİK KİTAP

Şakayıklı Sk. №8, Levent

İstanbul - 34330 - Türkiye

Telefon: (0212) 243 13 23

Faks: (0212) 243 13 28

kronik@kronikkitap.com

Kültür Bakanlığı Yayıncılık

Sertifika No: 34569

www.kronikkitap.com

f t k kronikkitap

BASKI VE ÇİLT

Optimum Basım

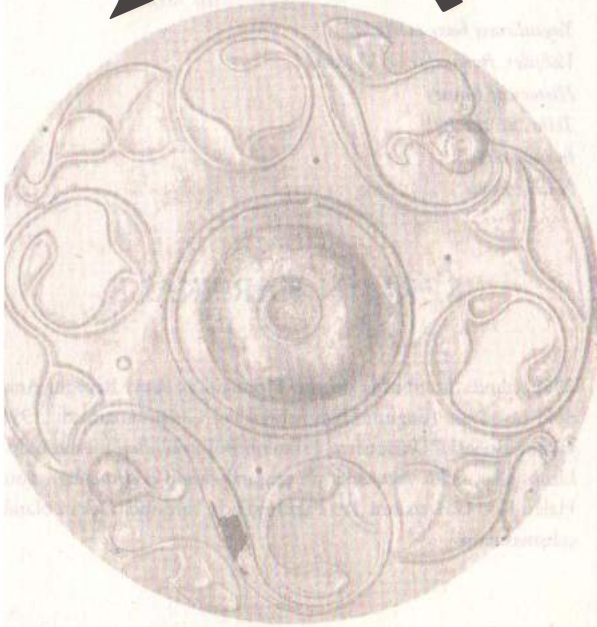
Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1

34295 K. Çekmece / İstanbul

Telefon: (0212) 463 71 25

Matbaa Sertifika No: 41707

CENGİZ HAN

JACK WEATHERFORD

ÇEVİRİ:
SERMİN KARAKALE

Kronik

JACK WEATHERFORD

St. Paul, Minnesota Macalester Üniversitesi'nde Dewitt Wallace antropoloji profesörlüğü yapmıştır. Doktorasını San Digeo, Kaliforniya Üniversitesi'nde vermiş ve Moğolistan'daki Cengiz Han Üniversitesi'nden İnsanlık Bilimi Doktorluk unvanı almıştır.

Yayınlanmış bazı eserleri:

Vahşiler, Barbarlar ve Uygarlık

History of Money

Tribes on the Hill

Indian Givers

Native Roots

SERMİN KARAKALE

1969 yılında İstanbul'da doğdu. Ortaokul ve liseyi Beyoğlu Anadolu Lisesi'nde (English High School For Girls) tamamladı. 1991 yılında Boğaziçi Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nden mezun oldu. Uzun yıllar, farklı yayınevleriyle çalışarak, kitap çevirmenliği yaptı. Halen Koç Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde Yardımcı Dekan olarak çalışmaktadır.

Genç Moğollara,
Tarihinizi korumak için hayatlarını
feda etmeyi göze alan Moğol âlimlerini
asla unutmayın...

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜRLER	9
BÜYÜK MOĞOL İMPARATORLUĞU KRALİYET AİLESİ	14
GİRİŞ - KAYIP FATİH	17

I

BOZKIRDA TERÖR HÜKÜMDARLIĞI: 1162-1206

1. KAN PIHTISI	45
2. ÜÇ NEHRİN HİKÂYESİ	78
3. HANLARIN SAVAŞI	107

II

MOĞOL DÜNYA SAVAŞI: 1211-1261

4. ALTIN HAN'A HAKARET	135
5. SULTANA KARŞI HAN	163
6. AVRUPA'NIN KEŞFİ VE FETHİ	192
7. SAVAŞÇI KRALİÇELER	224

III

GLOBAL UYANIŞ: 1262-1962

8. KUBİLAY HAN VE YENİ MOĞOL İMPARATORLUĞU	261
9. ONLARIN ALTIN İŞİĞİ	289
10. HAYAL İMPARATORLUĞU	317

SONSÖZ - CENGİZ HAN'IN SONSUZ RUHU	347
SÖZLÜK	355
KAYNAKÇA	361
DİZİN	373

TEŞEKKÜRLER

1206 YILINDA Cengiz Han tarafından kurulan Moğol Devleti bugün hâlâ ayaktadır ve ilk teşekkürlerimi araştırmalarımı yürütmeme imkân sağlayan devlet yetkililerine özellikle de Moğolistan Cumhurbaşkanı N. Bagabandi'ye, Eğitim, Bilim ve Kültür Bakanı A. Tsanjid'e ve parlamento üyesi A. Shagdarsuren'e iletiyorum.

Moğolistan'ın dört bir yanındaki öğretmenlerden ve çobanlardan aldığım içten destek için teşekkürü bir borç bilirim. Çalışma arkadaşlarım Profesör Lkhagvasuren ve Profesör O. Sukhbaatar'a karşı insanların gösterdikleri hürmet nedeniyle, gittiğimiz her yerde çalışmalarımızda yardımcı olmaya çalıştılar.¹ Tanınmayan bir yabancı olarak onlara bahşedilmiş olan onurlu kişilikten sürekli yararlanmıştım.

İnsanların bana yardımcı olabilmek için nasıl çaba gösterdiklerini anlatmak gerçekten çok zor. Hatta bulabildiğimiz en uzak gibi görünen bir yerde konaklarken ufukta, içi suyla ve ateş yakabilmemiz için kuru gübreyle dolu yak arabasıyla gelen bir kız görüldüğü zaman, hiç de uzun zaman önce değildi. Birileri sıcak bir günde içi yabancı çilekler ve kuru yoğurtla dolu ve sıkıca bağlanmış huş ağacı kabuğundan yapılmış küçük bir kutu verebiliyor ya da başka bir gün genç bir avcı yeni hazırlanmış taze marmot ya da bir kâse

1 Çoğu Moğol bugün Lkhagvasuren veya Sukhbaatar gibi tek bir isim kullanıyor ancak aynı adı taşıyanlar arasında ayırmak gerektiğinde kendilerini cbc-veynlerden birinin ilk harfiyle (veya sh, ch, kh ya da ts durumunda ilk iki harfle) tanımlıyorlar.

süt getirebiliyordu. Çobanlar bana yalnızca barınacak bir yer sağlamakla kalmamış aynı zamanda atalarıyla ilgili çalışmaya kişisel bir katkı olması açısından, atları ve koyunları da getirmişlerdi. Birçok kez tüm bir aile yaptıkları işleri bırakmış ve bir çocuğu sürülerinin başında bırakarak bize eşlik etmek, çalışmalarımız hakkında bizimle görüşmek için yola koyulmuşlardı. En yorucu günlerden birinde, bizi kurtların yoğun olduğu bir bölgede korumak amacıyla bir taraftan atlarını süren yaşlı erkekler, bir taraftan da bize rehberlik etmek amacıyla yaya olan ya da kimi zaman koşan dört silahlı genç adam grubumuza katılmıştı.

Bazen insanlar büyük bir cömertlik örneği sergileyerek bize hediyeler getiriyordu; parlak kürklü deriler ya da fazlaca cilalanmış hayvan boynuzları. Diğerleri de ağaçtan oyularak yapılmış küçük bir at, koyun ya da bir keçi şeklinde eşyalar getiriyorlardı.

Şamanlar araştırmalarımızın başarıya ulaşması için dua etmiş, rahipler de karşılaştığımız kutsal yerlerde yakmak üzere tütsüler vermişti. Birkaç kişi de yaşadıkları yeri hatırlayabilmem için bana küçük taşlar vermişti. Bu borçlar hiçbir zaman ödenmedi.

Bu çalışmayla ilgili kusurların sorumluluğunu tek başıma kendi üzerime almama karşın, elde edilen herhangi bir başarı çok sayıda insan arasında paylaşılmalıdır. Moğolistan Ulusal Üniversitesi'nde sosyal bilimler profesörü olan J. Boldbaatar'ın rehberliğinden büyük keyif aldım. Ulan Batur'daki Cengiz Han Yüksekokulu'nun personelinin öğretim üyelerinden ve öğrencilerinden sürekli yardım gördüm. Bu kitabın orijinal baskısını ve konuyla ilgili Moğolca makaleleri yayımladığımda çalışmam üzerine içten ve samimi eleştiriler yapmışlar ve onu geliştirmeme yardımcı olmuşlardı. Bu büyük hizmetleri için profesörlerden O. Purev, Shagdar, D. Bold-Erdene ve G. Baatart-sooj'a teşekkürlerimi sunarım. Tercümeyle ilgili çalışmalarda T. Jam-yansuren, A. Mungunzul, Ts. Khishigbayar ve D. Chimedlkham'ın, alan çalışmalarında ise öğrencilerden O. Hashbat ve D. Ochirdorj'in değerli yardımlarına müteşekkirim. Bu kitaptaki resimler Dr. S. Badral tarafından çizildi, ona içten teşekkürlerimi sunarım.

Seyahat organizasyonları ve gerekli malzemelerle araç gereçleri temin etmek konusundaki yardımları için T. Bold, Sh. Munhtsag, D. Tsetsegiargal, Sh. Batsugar ve T. Battulga'ya teşekkür borçluyum. Amerika'dan ek yolcular için Douglas Grimes, Annie Lucas ve Angela Halonen –Webb'in yardımlarına sonsuz teşekkürler.

Bu araştırmanın herhangi bir parçası için hiçbir hükümet bağıışı ya da kurum desteği kullanılmamasına rağmen araştırma sürecince Macalester Koleji'nin büyük desteğini aldım. Dünyanın dört bir yanındaki metinleri bulmamda büyük yardım aldığım DeWitt Wallace Kütüphanesi'nin tüm personeline özellikle teşekkürlerimi sunarım. Büyük katkılarından dolayı tüm çalışma arkadaşlarıma müteşekkirim: Daniel Balik, Mary Lou Byne, Kay Crawford, Jim Crowder, John Davis, Juanita Garciagoday, Martin Gunderson, Arjun Guneratne, Gitta Hammarberg, Daniel Hornbach, David Itzkowitz, Manazh Kousha, David Lanegran, David McCurdy, Michael McPherson, Karen Nakamura, Kathleen Parson, Sonia Patten, Ahmed Samatar, Khaldun Samman, Diana Shandy, Paul Solon, Anne Sutherland ve Peter Weisensel. Her şeyden önemlisi sabit fikirlerime iyi yüreklilikle hoşgörü gösteren ve çalışmamda gönüllü olarak bana yardımcı olan öğrencilerime teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmanın farklı aşamalarındaki ek yardımlar için Raydan Acevedo, Christopher Atwood, Brian Baumann, Naran Bilik, Daniel Buettner, Leah ve Rodney Camper, Harm Deblj, John Dinger, D.Enkhchuluun, Kevin Fagan, James Fisher, Ray Gatchalian, Zaida Giraldo, Tjalling Halbertsma, Ts.Jargalsaikhan, Walt Jenkins, Christpoher Kaplonski, D. Khorolddamba, Philip Kohl, David McCullough, Navid Mohseni, Axel Odelberg, B.Otgonbayar, LeeOwens, Qi Yi, Marc Swartz ve Don Walsh'un tavsiyeleri, yardımları ve teşviklerinden dolayı sonsuz teşekkürler.

Yirmi beş yıldır benimle birlikte çalışan temsilcim Lois Wallace'in gayretli çabaları ve uzun süre kendisi için çalıştığım James O. Wade'nin yardımlarını daima şükranla anıyorum. Uzun süren editörlük süreci boyunca bana rehberlik eden editörlerim Emily Loose,

Christoper Jackson, Mary Vincent Francove Lynn Olson'un açık görüşlerine sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bu projeyi yürüttüğüm yıllar süresince aldığım hediyelerden hiçbirisi bir şarkı hediyesinden daha değerli olmamıştı. Bir gün diğer sürücülerini yakalamaya çalışırken oldukça yorgun düşmüştüm, o sırada birisi bana güç vermek için şarkı söylemişti. Uzun bir günün sonunda bir çoban ailesinin yanında sığınacak bir yer bulduğumda küçük bir kız önümde duruyordu, yabancı bir kişiyi görmekten dolayı korkudan titriyor olmasına ve yüzüme bakmaya korkmasına rağmen ağzını olabildiğince açarak mükemmel bir güzellik ve duyguyla şarkı söylemeye başladı.

Şarkıların eğlence ya da gösteriden çok fazla şey ifade ettiğini yavaş yavaş daha iyi anlamıştım; şarkılar değerli bir bilgi hazinesi içermekte ve aynı zamanda Moğol kültürü ve tarihiyle ilgili derin bilgiler sunmaktaydı. Göçebe hayatı yaşayan Moğollar sürekli hareketli bir hayatları olması nedeniyle kitaplarını ve resimlerini şarkı şeklinde yanlarında taşıyorlardı. Moğol müziği ve topraklarının haritaları sadece işaretler şeklinde kaydedilmemişti, aynı zamanda toprağın akışına uyacak şekilde yükselen ve düşen notlar şeklindeydi. Genellikle bir erkek tarafından çalınan morin buur ya da at kemanı, kuşların ve hayvanların seslerini çıkarabiliyordu. Uzun şarkılar söyleyen bir şarkıcı –genellikle kadın- sesini özel bir beceriyle kullanarak uzak yerlerdeki doğa manzaralarını hayalde canlandırabiliyordu. Bununla ilgili örnekler Carole Pegg tarafından yürütülen çok sayıda araştırma vasıtasıyla derlenmiştir. Carole Pegg'in bilimsel çalışması Moğol müziği, dansı ve sözlü öyküleri şeklinde bir kompakt diskte toplanmıştır.

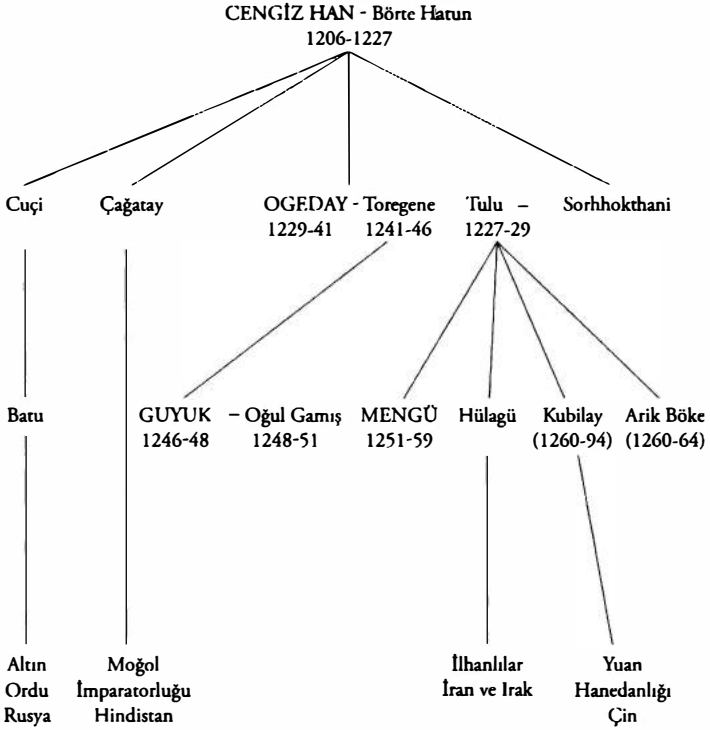
Moğolistan'dan ayrıldığımda bile insanlar çalışmama ilham vermesi açısından videolar ve Moğol müzik kayıtları göndermişlerdi. Hediyeler imzasız geldiğinden isimlerini anamıyor ancak hepsine teşekkür etmek istiyorum. Ts. Purevkhoo ve D. Ariunnaa'nın morin buur kayıtları ve 20. yüzyılın en büyük Moğol şarkıcısı olan N. Norovbansad'ın inanılmaz şarkıları için sonsuz teşekkürler. D. Jargalsaikhan ve Cengiz Han grubunun müziklerinde bulunan esin

TEŞEKKÜRLER

kaynağına ek olarak çalışmalarım için aynı zamanda Altai-Hangai, Black Horse, Black Rose, Khonkh, Tenger Ayalguu ve Tumen Ekh'in becerilerinden de faydalandım. Dünyanın en büyük bestecilerinden biri olan N. Jantsannorov'un müziği, Moğol manzaralarının güzelliğini herhangi bir kitaptaki tüm kelimelerden daha çok resmetmekte ve Moğol tarihinin tutkularını daha iyi tarif etmektedir.

Oğlum Roy Maybank, Moğolistan gezilerimden birinde bana destek vermişti. Ayrıca araştırmalarım süresince kızım Walker Buxton'un teşviklerinden ve yardımlarından çok faydalanmıştım. Belki de en çok şey borçlu olduğum kişi, bana yalnızca Rusya, Çin ve Moğolistan'daki alan çalışmalarında yardımcı olmakla kalmayan, aynı zamanda altı yıllık proje süresince sürekli bir ilham ve neşe kaynağı olan karım Walker Pearce'dı. Umarım ki bir gün gelecek karım ve ben, torunlarımızla birlikte Cengiz Han'ın topraklarındaki bozkırlarda at süreceğiz.

BÜYÜK MOĞOL İMPARATORLUĞU KRALİYET AİLESİ

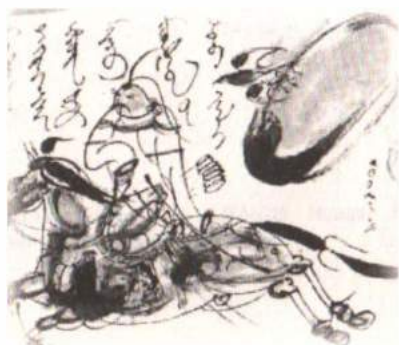
BÜYÜK HAN

Vekili

(Parantez içinde belirtilen tarihler seçikle tahta çıkan hükümdarların tahta kalış yıllarıdır.)

Bu soylu kralın adı Cengiz Han'dı,
zamanında büyük bir ünü vardı.
Hiçbir bölgenin hiçbir yerinde,
bu kadar mükemmel bir hükümdar bulunmazdı.

Geoffrey Chaucer
Canterbury Hikâyeleri (1395)

GİRİŞ

KAYIP FATİH

Cengiz Han bir icraat adamıydı.*

Washington Post, 1989

CENGİZ HAN'ın, yüzyıllardır sadık lamalar¹ tarafından korunan ve yüceltilen ruhu, 1937 yılında Orta Moğolistan'da, siyah Shankh Dağları'nın eteklerindeki Ay Nehri'nin kıyısında bulunan Budist tapınağında kayboldu. Stalin'in taraftarları 1930'lu yıllar boyunca, kültür ve dinlerine karşı çıktıkları için otuz bin Moğol'u idam etti. Askerler, manastırları ardı ardına harabeye çevirdiler, rahipleri öldürdüler, rahibelerin ırzına geçtiler, kutsal eşyaları kırdılar, kütüphaneleri yağmaladılar, kutsal kitapları yaktılar ve tapınakları yıktılar. Söylentilere göre, Cengiz Han'ın Shankh Tapınağı'nda tutulan ruhunun simgesini birisi gizlice kurtardı, saklamak için başkent Ulanbatur'a kaçırdı ve Cengiz Han'ın ruhu burada ortadan kayboldu.

Yüzyıllar boyunca her dönemde bir savaşçı-çoban, Asya'nın iç kırsımlarındaki inişli yokuşlu, yeşillikli bozkırlarda, en iyi aygırlarından aldığı tüyleri mızrağının sapına bağlayarak yaptığı *sulde* denilen bir ruh sancağı taşıdı. Savaşçı, ruh sancağını kamp kurduğu her yerde, çadırının girişinin önüne dikerek kimliğini ve ruhun ebedi koruyuculuğunu üstlendiğini açıkça göstermiş oluyordu. Ruh sancağı her zaman açık havada, Sonsuz Mavi Gökyüzü'nün altında tutuluyordu. Bölgedeki batıl inanışa göre bu tüyler, bozkırın neredeyse hiç kesilmeyen rüzgârında esip sallandıkça, rüzgârın, gökyüzünün ve güneşin

* Joel Aschenbacher, "The Era of His Ways: In Which We Chose the Most Important Man of the Last Thousand Years," *Washington Post*, December 31, 1989, s. F01.

1 Lama: Tibetlilerin ve Moğolların Buda rahiplerine verdiği ad.

gücünü alıyor ve sancak bu gücü doğadan savaşçıya aktarıyordu. At kılındaki rüzgâr savaşçının rüyalarını esinlendiriyor ve kaderini izlemesi için onu yüreklendiriyordu. At kılının rüzgârda uçuşması sahibini ileriye çağırıyor, bir başka yer araması, daha iyi otlaklar bulması, yeni fırsatlar ve maceralar keşfetmesi ve hayatını şekillendirmesi için onu yerinden kaldırıyordu. Adam ile ruh sancağı arasındaki birlik o kadar birbirine geçmişti ki, savaşçının ruhunun öldükten sonra sonsuza kadar at kılının tutamlarının arasında yaşadığına inanılırdı. Savaşçı hayattayken, at kılı sancağı onun kaderini taşır, öldüğünde ise ruhu olurdu. Bu gerçekçi olmayan inanca göre, fiziksel beden hızla doğaya terk edilirken, ruh sonsuza kadar at kılının tutamları arasında yaşayarak gelecek nesillere esin kaynağı olurdu.

Cengiz Han'ın da barış zamanı kullanmak için beyaz ve savaş zamanında rehberlik etmesi için siyah atların tüylerinden yapılmış bir sancağı vardı. Beyaz sancak kısa süre sonra kayboldu ancak siyah sancak ruhunun muhafazası olarak kaldı. Moğol halkı, Cengiz Han'ın ruhunun yaşadığına inandıkları sancağı onurlandırmayı yüzyıllar boyunca sürdürdü. 16. yüzyılda, Cengiz Han'ın soyundan gelen lama Zanabazar, sancağı dalgalandırmak ve korumak için bir tapınak inşa etti. Tibetli Budistlerden Sarı Şapka mezhebine mensup binden fazla rahip, fırtına ve tipilere, işgallere ve iç savaşlara karşı büyük sancağı korudu ancak 20. yüzyılın totaliter politikalarıyla boy ölçüşemedi. Rahipler öldürüldü, ruh sancağı kayboldu.

Cengiz Han sahip olduğu güç ve iktidara kendi kendine ulaştı, bunu ona kimse vermedi. Cinayetlerin, adam kaçırma ve köleliğin hüküm sürdüğü şiddet dolu bir dünyada yetişti. Aşireti tarafından ölmek üzere bozkırlara terk edilmiş bir ailenin oğlu olarak tüm çocukluğu boyunca büyük olasılıkla birkaç yüz kişiden başka insanla karşılaşmamış ve resmi bir eğitim almamıştı. Bu acımasız ortamda, istek, hırs ve gaddarlık gibi duyguları en korkunç detaylarına kadar öğrendi. Daha çocukken üvey ağabeyini öldürdü, rakip boy tarafından kaçırıldı ve köleleştirildi, daha sonra kaçıp kurtulmayı başardı.

Buna benzer korkunç şartlarda, hayatta kalabilme ve kendini koruma yeteneğine sahip olduğunu gösterdi ancak yine de bir günde edeceği başarıları kimse tahmin edemezdi. Çocukken köpeklerden korkuyor ve kolay ağlıyordu. Küçük erkek kardeşi ondan daha güçlüydü, daha iyi bir okçu ve güreşçiydi; üvey ağabeyi ona karşı otoriter ve sertti, sürekli onunla uğraşırdı. Bu açlığın, aşağılanmanın, adam kaçırma ve köleliğin hüküm sürdüğü koşullar altında, güç ve hâkimiyete uzanan uzun yükselişi başlamış oldu. Daha ergenliğe dahi ulaşmadan, hayatının iki en önemli ilişkisini kurmuştu. Kendisinden biraz daha büyük bir erkek çocukla sonsuza kadar dostluk ve bağlılık yemini etti. Gençlik yıllarında en yakın dostu olan bu çocuk, yetişkinlik döneminde en güçlü düşmanı olacaktı. İkinci önemli ilişkisi ise, sonsuza kadar seveceği ve imparatorların annesi yapacağı bir kızlaydı. Cengiz Han'ın gençliğinde şekillenen dost ve düşman edinme yeteneği, yaşam boyunca sürdü ve karakterinin belirgin özelliği haline geldi. Paylaşılan bir battaniyenin altında veya aile ocağının titreşen alevinde ortaya çıkan sevgi ve babasıyla ilgili acı verici sorular, dünya tarihinin daha büyük bir sahnesine yansdı. Kişisel hedefleri, istekleri ve korkuları dünyayı içine çekti.

Moğolistan bozkırlarındaki tüm boyları ele geçirene kadar, kendinden daha güçlü olan herkesi yavaş yavaş yenilgiye uğrattı. Büyük fatihlerin birçoğu elli yaşına geldiklerinde savaş günlerini artık geride bıraktıkları halde, inanışa göre Cengiz Han'ın ruh sancağı onu, yüzyıllardır göçebe boylara aralıksız olarak saldıran ve köleleştiren uygar halkların ordularına karşı koymak için uzaktaki vatanından çağırıyordu. Yaşamının kalan kısmında Gobi ve Sarı Nehir'den Çin krallıklarına, Türk ve Acemlerin Orta Asya'daki topraklarına, Afganistan dağlarından İndus Nehri'ne kadar ruh sancağını izleyerek bir zaferden diğerine koştu.

Fetih ardına fetih yapan Moğol ordusu, savaşı binlerce kilometre uzunluktaki birkaç cephede yapılan kıtalararası bir olaya dönüştürdü. Cengiz Han'ın yenilikçi savaş teknikleri orta çağ Avrupa'sının ağır zırhlı şövalyelerinin modasının geçmesine neden oldu. Bunun

üzerine şövalyelerin yerini düzenli birimler halinde hareket eden disiplinli süvariler aldı. Savunma konusunda düşünmek yerine savaş meydanlarında olmayı tercih etti, kuşatma altına almayı o kadar mükemmel hale getirdi ki, duvarlarla çevrili şehirler dönemini sona erdirdi. Cengiz Han ve adamları yalnızca inanılmaz derecede uzak yerlerde savaşmakla kalmadı, aynı zamanda seferlerini yıllar, on yıllar ve hatta üç nesil boyunca sürdürdüler.

Moğol ordusu yirmi beş yıl içinde, Romalılardan dört yüz yılda fethettiğinden daha çok toprak ve insan zaptetti. Cengiz Han oğulları ve torunlarıyla birlikte, 13. yüzyılın en yoğun nüfuslu medeniyetlerini fethetti. Yenilgiye uğratılan insanların sayısı, ele geçirilen ülkeler veya işgal edilen toplam alan hesap edildiğinde, Cengiz Han tarihteki en büyük fetihin iki katından fazla yeri fethetti. Moğol savaşçıların atları, Pasifik Okyanusu'ndan Akdeniz'e kadar tüm nehir ve göllerin sularına girdiler. İmparatorluk en güçlü döneminde, birbirine komşu 28-30 milyon kilometrekare alanı kaplıyordu. Bu, yaklaşık olarak Afrika Kıtası kadar büyük bir alandı ve Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Meksika, Orta Amerika ve Karayip Adaları'nı da içine alan Kuzey Amerika'dan daha büyük bir topraktı. Hâkimiyeti Sibiry'a'nın karlı tundralarından Hindistan'ın sıcak ovalarına, Vietnam'ın pirinç tarlalarından Macaristan'ın buğday tarlalarına, Kore'den Balkanlar'a kadar uzanıyordu. Bugün insanların büyük bir çoğunluğu Cengiz Han'ın fethettiği ülkelerde yaşıyor; Cengiz Han'ın fetihleri, günümüzün haritasında otuz ülke ve 3 milyardan fazla insanı içine alıyor. Başarısının en şaşırtıcı yönü ise, emri altındaki Moğol boyunun tamamının bir milyondan az kişiden oluşmasıydı. Bu, günümüzdeki bazı şirketlerin sahip olduğu işgücünden daha az bir sayıdır. Bu bir milyon kişinin içinden en fazla yüz bin kişiden oluşan ve modern çağın büyük spor stadyumlarını ancak doldurabilecek büyüklükteki ordusunu kurdu.

Eğer Birleşik Devletler bir grup eğitimli tüccar veya zengin sömürgeci yerine sırf kişilik, karizma ve kararlılığın getirdiği güçle Amerika'yı yabancı hâkimiyetinden kurtaran, halkları bir araya

getiren, bir alfabe oluşturan, yeni bir anayasa yazan, evrensel din öz-gürlüğünü kuran, yeni bir savaş sistemi icat eden, ordusunu Kanada'dan Brezilya'ya götüren ve kıtalar arasında uzanan serbest ticaret bölgesinde yollar açan cahil bir köle tarafından kurulmuş olsaydı, Cengiz Han'ın başarısı ancak o zaman anlaşılabilirdi. Cengiz Han'ın başarıları her açıdan hayal gücünün sınırlarını zorlamakta ve ilmi açıklamaları yetersiz kılmaktadır.

Cengiz Han'ın atlıları 13. yüzyılın başından sonuna kadar savaştı, dünyanın sınırlarını baştan çizdi. Mimarisi taştan değil, milletlerden oluşuyordu. Çok fazla sayıda küçük krallıklarla tatmin olamayan Cengiz Han, küçük ülkeleri birleştirerek büyük ülkeler oluşturdu. Moğollar Doğu Avrupa'da, bir düzine Slav prensliğini ve şehrini birleştirerek Rus devletini oluşturdu. Üç nesil boyunca, güneyde Sung Hanedanı'nın kalıntılarını, Mançurya'da Jurchedleri, batıda Tibet'i, Gobi sınırındaki Tangut Krallığı'nı ve Doğu Türkistan'ın Uygur topraklarını bir araya getirerek Çin'i meydana getirdiler. Moğollar hâkimiyet alanını genişletip Moğol fatihler tarafından belirlenmiş sınırları yaklaşık olarak koruyarak günümüze kadar gelen Kore ve Hindistan gibi ülkeleri meydana getirdiler.

Cengiz Han'ın imparatorluğu, çevresindeki birçok uygarlığı birleştirip karıştırarak yeni bir dünya düzeni kurdu. 1162 yılında Cengiz Han doğduğu dönemde Eski Dünya, her biri en yakınındaki komşusunun ardındaki uygarlıklardan habersiz olan bir dizi bölgesel uygarlıktan oluşuyordu. Çin'de hiç kimsenin Avrupa'dan haberi yoktu, Avrupa'da ise kimse Çin'i duymamıştı ve bilindiği kadarıyla birinden diğerine seyahat eden olmamıştı. Cengiz Han 1227 yılında öldüğünde, bunları günümüzde de devam eden diplomatik ve ticari temaslarla birbirine bağlamıştı.

Cengiz Han, aristokrasiye ayrıcalıklar tanıyan feodal sistemi yıkarken, bireye ait erdemlere, sadakat ve başarıya dayanan yeni benzersiz bir sistem kurdu. İpek Yolu üzerindeki birbiriyle bağlantısı olmayana ve bitkin durumdaki ticaret kentlerini alarak bunları tarihin en büyük serbest ticaret merkezi haline getirdi. Herkes için

vergileri düşürdü, doktorları, öğretmenleri, rahipleri ve eğitim kurumlarını vergiden tamamen muaf tuttu. Düzenli olarak nüfus sayımı yaptırdı ve ilk uluslararası posta sistemini kurdu. Onunki zenginliği ve hazineyi istifleyen bir imparatorluk değildi; savaşta elde edilen ganimetleri geniş çaplı olarak dağıtarak ticari dolaşım sağladı. Uluslararası bir kanun oluşturdu ve tüm insanların üzerinde Sonsuz Mavi Gökyüzü'nün yüce yasasını tanıdı. Yöneticilerin çoğunun kendilerini kanunların üzerinde gördüğü bir dönemde Cengiz Han, yöneticileri çobanlarla bir tutan yasaları kabul etmek konusunda ısrarlı davrandı. Hâkim olduğu topraklar üzerinde dini özgürlük tanıdı ancak fethedilen yerlerden tam sadakat istedi. Yasaların hâkimiyetinde ısrar etti ve işkenceyi kaldırdı, baskıcı haydutların ve terörist suikastçıların bulunarak öldürülmeleri için seferberlikler yürüttü. Rehin almayı reddetti ve bunun yerine, savaş halinde olduğu ülkeler de dahil olmak üzere, tüm büyükelçi ve delegelere diplomatik dokunulmazlık verilmesi uygulamasını başlatan kişi oldu.

Cengiz Han, imparatorluğunu o kadar sağlam bir temelde bıraktı ki, imparatorluk 150 yıl boyunca büyümeye devam etti. Sonraki yüzyıllarda çöktü, torunları Rusya, Türkiye ve Hindistan'dan Çin ve İran'a kadar birçok küçük imparatorluğu ve büyük ülkeyi yönetmeye devam etti. Han, imparator, sultan, kral, şah, emir ve Dalai Lama² gibi farklı unvanlar aldılar. İmparatorluğunun izleri, yedi yüzyıl boyunca torunlarının hâkimiyeti altında kaldı. Bazı Moğollar, 1857 yılında İngilizler İmparator II. Bahadır Şah'ı sürerek iki oğlunun ve torunlarının başlarını kesene kadar Hindistan'da hüküm sürdüler. Cengiz Han'ın hüküm süren son torunu Buhara emiri Âlim Han, Sovyet Devrimi'nin etkisiyle 1920 yılında tahttan indirilene kadar Özbekistan'da iktidarda kaldı.

Tarih fatihlerin birçoğunu acılı ve zamansız ölümlere mahkûm etmiştir. Büyük İskender, otuz üç yaşındayken, Babil'de esrarengiz koşullar altında, yandaşları ailesini öldürüp topraklarını paylaşırken

2 Dalai Lama: Tibet ve Moğol Buda rahiplerinin en başında bulunan rahip merkebesi.

ölmüştü. Jül Sezar'ı, aristokrat dostları ve eski müttefikleri Roma Senatosu'nun salonunda bıçaklayarak öldürmüşlerdi. Fethettiği toprakların yağmalanarak elinden alındığını gören Napolyon, yalnız ve hayata küsmüş bir şekilde, gezegendeki en uzak ve ulaşılmaz adalardan birinde yalnız bir mahkûm olarak ölümü karşıladı. Neredeyse 70 yaşında olan Cengiz Han ise, kamp yerindeki yatağında, kendisini seven ailesi, vefalı dostları ve emrettiği takdirde hayatlarını vermeye hazır sadık askerleriyle birlikteyken can verdi. Cengiz Han, 1227 yılının yazında, Sarı Irmak'ın yukarı kısımlarındaki Tangut Devleti'ne karşı bir seferberlik ilanı sırasında öldü veya ölüm ve hastalıktan bahsetmekten nefret eden Moğolların deyimiyile "göğe yükseldi". Ölümünden sonraki yıllarda, ölüm nedeninin gizli tutulması spekülasyonlara neden oldu; spekülasyonlarsa zaman içinde tarihi gerçeklere dönüşen efsanelerin esin kaynağı oldu. Moğolların ilk Avrupalı elçisi Plano di Carpini, Cengiz Han'ın yıldırım çarpması sonucunda öldüğünü yazdı. Cengiz Han'ın torunu Kubilay'ın hükümdarlığı döneminde Moğol İmparatorluğu'nda seyahat eden Marco Polo, Cengiz Han'ın dizine isabet eden bir okun neden olduğu yaraya yenik düştüğünü söyledi. Bazıları, bilinmeyen bazı düşmanların onu zehirlediğini iddia etti. Bir başka söylentiye göre, savaş halinde olduğu Tangut kralının yaptığı büyüyle öldürüldü. Aleyhinde konuşanlar tarafından yayılan söylentiye göreyse, esir alınan Tangut kraliçesi Cengiz Han'ın ölümüne neden olmuştu.

Ölümüyle ilgili anlatılan hikâyelerin aksine, doğduğu çadıra benzeyen ve *ger* adını verdikleri bir göçebe çadırında hayata veda etmesi, halkının geleneksel yaşam şeklini korumada ne kadar başarılı olduğunu gösteriyordu ancak ne gariptir ki, bir yandan halkının yaşam tarzını korurken, diğer yandan da insanlığı değiştirmişti. Cengiz Han'ın askerleri, kağanlarının naaşını gizlice gömmek için Moğolistan'a geri getirdiler. Ölümünün ardından yakınları, bir anıtkabir, mabet, piramit veya gömüldüğü yeri belli eden herhangi bir mezar inşa etmeden, onu isimsiz olarak vatan topraklarına gömdüler. Moğol inancına göre, ölünün ruhu huzur içinde bırakılmalıdır ve

ruh artık orada olmadığı için mezar taşına veya anıta gerek yoktur; ölen kişi ruh sancağında yaşamaya devam eder. Cengiz Han, cenaze töreni sırasında, geldiği yer olan Moğolistan'ın geniş ovalarına dönerek sessizce kayboldu. Son yeri bilinmiyor ancak güvenilir bir bilgi olmadığı için insanlar çarpıcı hikâyeler uydurarak kendi tarihlerini oluşturdular. Sık tekrarlanan bir söylentiye göre, cenaze alanındaki askerler kırk günlük yolculuk sırasında karşılarına çıkan her insan ve hayvanı öldürdü, gizli cenaze töreninden sonra sekiz yüz atlı gömüldüğü yerin üzerinde gezerek mezar yerinin kaybolmasını sağladı. Bu söylentilere göre, mezarın yerinin öğrenilmemesi için bu atlılar daha sonra bir başka asker grubu tarafından öldürüldü; daha sonra bu asker grubu da bir başka savaşçı grubu tarafından katledildi, böylece mezarın yerini gören kimse kalmadı.

Yurdundaki gizli cenaze töreninden sonra, askerler birkaç yüz kilometrekarelik alanın tamamını kapattı. Cengiz Han'ın aile üyeleri ve alana izinsiz giren her yabancıyı öldürmek için konuşlanmış olan özel eğitilmiş savaşçılar dışında kimse bu alana giremezdi. Yaklaşık sekiz yüzyıl boyunca, Asya'nın kalbinin derinliklerindeki *Ikh Khorig* -Büyük Tabu- adlı bu bölge kapalı kaldı. Cengiz Han'ın imparatorluğunun tüm sırları bu gizemli yurdun içinde kilitli kalmış gibiydi. Moğol İmparatorluğu yıkıldıktan ve yabancı ordular Moğolistan'ın bazı kısımlarını işgal ettikten uzun süre sonra, Moğollar atalarına ait bu kutsal bölgeye kimseyi sokmadılar. Moğolların vârisleri Budizm'e dönmelerine rağmen rahiplerin Cengiz Han'ın mezarını açıkça göstermek için türbe, manastır veya anıt yapmalarına izin vermediler.

20. yüzyılda Sovyet yöneticiler, Cengiz Han'ın doğduğu ve öldüğü yerlerin milliyetçiler için bir canlanma noktası haline gelmesini önlemek için bölgeyi sıkı koruma altına aldılar. Burayı "Büyük Tabu" olarak adlandırmak veya Cengiz Han'la bağlantısına dikkat çekecek tarihi isimlerle anmak yerine, bu bölgeyi Çok Gizli Bölge olarak adlandırdılar. Yönetimsel olarak burayı çevre eyaletlerden ayırdılar ve doğrudan merkezi hükümetin yönetimi altına verdiler,

bu sayede bölge Moskova tarafından sıkı denetim altına alınmış oldu. Sovyet yöneticiler, daha sonra bu bir milyon hektarlık Çok Gizli Bölge'yi aynı büyüklükteki Gizli Bölge ile çevreleyerek mühürlediler. Komünist yönetim sırasında bölgede seyahat edilmesini engellemek amacıyla burada yol veya köprü inşa edilmedi. Sovyetler, Gizli Bölge ve Moğolistan'ın başkenti Ulanbatur arasında çok fazla güçlendirilmiş bir MİG hava üssü ve büyük bir olasılıkla nükleer silah deposu kurdu. Büyük bir Sovyet tank üssü yasak bölgeye girişi kapattı. Rus ordusu bölgeyi ağır silah ve tank tatbikatları için kullandı.

Moğollar hiçbir teknolojik ilerleme kaydetmedi, çok az kitap veya tiyatro oyunu yazdılar, dünyaya yeni bir ürün veya tarım yöntemi kazandırmadılar. Zanaatkârları kumaş dokuyamıyor, metali işleyemiyor, çömlekçilik yapamıyor, hatta ekmek dahi pişiremiyorlardı. Ne porselen ne de çömlek ürettirler, resim yapmadılar ve bina inşa etmediler. Ne var ki, orduları ardı ardına farklı kültürleri fethe ettiği için tüm bu becerileri bir uygarlıktan alıp diğerine geçirdiler.

Cengiz Han'ın inşa ettiği tek kalıcı yapı, köprülerdi. Her ne kadar fetihleri sırasında kaleleri, hisarları, şehirleri veya duvarları yıkıp geçtiyse de büyük olasılıkla tarihteki tüm yöneticilerden daha fazla köprü inşa etmiştir. Ordu ve eşyalarının daha hızlı hareket etmesini sağlamak için yüzlerce dere ve ırmağın üzerine köprü kurdu. Moğollar, dünyayı yalnızca mal ticaretine değil, fikir ve bilgi ticaretine de açtılar. Alman madencileri Çin'e, Çinli doktorları İran'a götürdüler. Büyük küçük bu tür birçok değiş tokuş yaptılar. Gittikleri her yerde halı kullanımını yaygınlaştırdılar ve İran'dan Çin'e limon ve havuç, Çin'den Batı'ya şehriye, oyun kâğıtları ve çay getirdiler. Moğolistan'ın kurak bozkırlarında çeşme inşa etmesi için Paris'ten bir maden işçisi getirdiler, ordularında çevirmenlik yapması için bir İngiliz soylusunu görevlendirdiler ve Çinlilerin parmak izi alma uygulamasını İran'a götürdüler. Çin'deki Hristiyan kiliselerini, İran'daki Budist tapınakları ve stupaları, Rusya'daki Kur'an okullarının binalarını finanse ettiler. Moğollar, fatihler olarak kıtalardan kıtaya geçerken, aynı zamanda rakip tanımayan kültür taşıyıcılarıydılar.

Cengiz Han'ın imparatorluğunu miras alan Moğollar, ürünleri ve ticari malları dolaştırmak, bunları tamamen yeni ürünler ve eşî görülmemiş buluşlar üretmek için bir araya getirmek konusunda azimli bir çaba gösterdiler. Çin, İran ve Avrupa'dan oldukça yetenekli mühendisler getirip, Çin'in barutunu, Müslümanların alev saçıcılarını ve Avrupa'nın pirinç döküm teknolojisini birleştirerek tabancadan füzelere kadar günümüzün büyük silah cephanelerinin türediğı, tamamen yeni bir teknolojik buluş olan topu ürettirler. Her ne kadar her birinin önemi büyükse de Moğolların asıl etkisi, benzeri görülmemiş ürünler oluşturmak için farklı teknolojileri bir araya getirdiklerinde ortaya çıktı.

Moğollar, politik, ekonomik ve entelektüel uğraşlarında içtenlikle ve inatla uluslararası bir azim sergilediler. Yalnızca dünyayı fethetmek istemiyorlardı; serbest ticarete dayanan küresel bir düzen, tek bir uluslararası hukuk ve tüm dillerin yazılabileceğı evrensel bir alfabe istiyorlardı. Cengiz Han'ın torunu Kubilay Han, her yerde kullanılabilecek bir kâğıt para basılması önerisinde bulundu ve herkesi okuryazar yapmak için tüm çocuklara yönelik evrensel eğitim veren ilkokullar oluşturma girişiminde bulundu. Moğollar, daha öncekilerden daha doğru olan on bin yıllık bir takvim oluşturmak için takvimleri geliştirerek birleştirdiler ve o zamana kadar yapılan en geniş haritaları yaptırdılar. Kendi imparatorluklarına da uğramaları için tüccarları kara yolculuğuna teşvik ettiler, kâşiflerini denizden ve karadan Afrika'ya kadar göndererek ticari ve diplomatik alanlarını genişlettiler.

Moğolların dokunduğı hemen her ülkede, bilinmeyen ve barbar bir kavmin yaptığı yıkım ve istila edilmenin getirdiğı şok, kültürel iletişimde benzeri görülmemiş bir yükselişe, ticaretin genişlemesine ve uygarlığın gelişmesine neden oldu.³ Avrupa'da Moğollar kıtanın aristokrat şövalyelerini katlettiler; ne var ki bölgenin Çin ve

3 Kültürel etkileşim ile ilgili daha fazla bilgi için bkz.: Thomas T. Allsen, *Culture and Conquest in Mongol Eurasia* (Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 2001).

Müslüman ülkelere kıyasla ne kadar fakir olduğunu gördüklerinde hayal kırıklığına uğrayarak geri döndüler, şehirleri istila etmekle, ülkeleri yağmalamakla veya genişleyen imparatorluğa katmakla uğraşmadılar. Sonucunda, Avrupa en az kaybı verdi. Ayrıca Venedikli Polo Ailesi gibi tüccarlar ve Moğol hakanlarıyla papa ve Avrupalı krallar arasında gidip gelen elçiler sayesinde sağlanan ilişkinin avantajlarını kullandılar. Yeni teknoloji, bilgi ve ticari zenginlik, Avrupa'nın eski kültürünün bir kısmını tekrar keşfettiği Rönesans'ı tetikledi ancak daha da önemlisi Doğu'dan matbaa, ateşli silahlar, pusula ve hesap cetveli teknolojilerinin alınmasıydı. İngiliz bilim adamı Roger Bacon'ın 13. yüzyılda gözlemlediği gibi, Moğollar askeri üstünlükleriyle değil, "bilim yoluyla başarı kazandılar".⁴ Her ne kadar Moğollar "savaşmak için can atan" bir topluluk olsalar da bu kadar ilerlemelerinin nedeni "boş zamanlarını felsefeye ayırmalarıydı".

Görünüşe göre, Avrupa'daki hayatın her yönü – teknoloji, savaş, giyim, ticaret, yiyecek, sanat, edebiyat ve müzik – Moğolların etkisiyle Rönesans sırasında değişim gösterdi. Yeni savaş tekniklerine, yeni makinelere ve yiyeceklere ek olarak; Avrupalılar Moğol kumaşlarına geçerek tunik ve cüppe yerine pantolon ve ceket giymeye, müzik aletlerini parmakları yerine bozkır yayıyla çalmaya ve resimlerini yeni bir tarzda yapmaya başladıkça günlük hayatın en sıradan yönleri dahi değişti. Avrupalılar, Moğolların *hurra* bağırışlarını bile, birbirlerini cesaretlendirmek için kullanmaya başladılar.

Moğolların bu kadar çok başarısı olduğu düşünülürse, İngilizce eser veren ilk yazar olan Geoffrey Chaucer'ın *Canterbury Hikâyeleri* adlı kitabında en uzun hikâyeyi Moğolların Asyalı fatihi Cengiz Han'a ayırması şaşırtıcı değildir. Yazar, Cengiz Han'a ve başarılarına karşı korku ve merakla karışık saygısını gizlemiyordu. Aslında yine de Rönesans'ın bilgili insanının, tüm dünyanın kana susamış barbarlar olarak gördüğü Moğollar hakkında böyle yorumlar yapması şaşırtıcıdır. Chaucer ve Bacon tarafından çizilen Moğol portresi,

4 Alıntılar için Bacon, *Opus Majus*, çev. Robert Belle Burke (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1928), cilt. 1, s. 416; cilt. 2. s. 792.

Cengiz Han'ı ve ordusunu altın, kadın ve kan peşinde koşan canavar ruhlu insanlar sürüsü olarak gösteren kitap ve filmlerdeki portreye pek benzememektedir.

Daha sonraki yıllarda çizilen resimlerine rağmen Cengiz Han'ın yaşamı sırasında yapılmış bir portresi bulunmamaktadır. Cengiz Han, tarihteki diğer fatihlerden farklı olarak hiçbir zaman portresinin çizilmesine, heykelinin yapılmasına veya isminin ve resminin madeni para üzerine konmasına izin vermedi. Çağdaşlarının onunla ilgili tanımları bilgi vermekten çok ilgi çekiciydi. Çağdaş bir Moğol şarkısının sözlerinde de söylediği gibi: "Senin görünümünü hayal ettik ancak zihnimiz bomboştu."⁵

Cengiz Han'ın veya herhangi bir Moğolun portresi olmadığı için dünya onu istediği gibi hayal edebilirdi. Ölümünden yarım yüzyıl sonrasına kadar hiç kimse resmini çizmeye cesaret edemedi, daha sonra ise her kültür kendi izlenimine göre ortaya bir Cengiz Han portresi çıkardı. Çinliler onu acımasız bir Moğol savaşçısından çok, bir tutam sakalı ve boş bakışları olan, kafası karışmış yaşlı bir Çinli bilge olarak çizdiler. İranlı bir minyatürcü onu taht üzerinde oturan bir Türk sultanı olarak resmetti. Avrupalıların, her detayı çirkin, vahşi yüzlü, sabit ve acımasız gözleri olan bir barbar olarak tasvir etti.

Moğolların gizliliği, Cengiz Han ve imparatorluğu hakkında yazmak isteyen tarihçilere yıldırıcı bir görevi miras bıraktı. Biyograf-
ların ve tarihçilerin ellerinde, hikâyelerini dayandırabilecekleri çok az bilgi vardı. Fethedilen şehirlerin ve yenilgiye uğratılan orduların kronolojisini biliyorlardı, yine de kökeni, karakteri, motivasyonu veya kişisel yaşamı hakkında güvenilir bilgi çok azdı. Kanıtlanmamış söylentilere göre, Cengiz Han'ın yaşamının bu yönleriyle ilgili bilgiler, ölümünden kısa süre sora, kendisine yakın biri tarafından gizli bir belgeye yazılmıştı. Çinli ve İranlı bilim adamları gizemli belgenin varlığına dikkat çektiler ve bazı araştırmacılar Moğol

5 "Cengiz Han" eseri D. Jargalsaikhan tarafından bestelenmiş ve Chinggis Khaan müzik grubu tarafından sunulmuştur.

İmparatorluğu'nun zirvede olduğu dönemlerde bu belgeyi gördüklerini iddia ettiler. Cengiz Han'ın ölümünden yaklaşık yüz yıl sonra, İranlı tarihçi Raşit el-Din yazıları, "Moğol deyim ve harfleriyle" yazılmış "orijinal yazılı kayıt" olarak tanımladı.⁶ Ancak belgenin "yabancıardan saklandığı ve gizlendiği" hazinede korunduğu uyarısında bulundu. Moğol metnini "anlayan ve sırrını kavrayan hiç kimseye bu fırsatın verilmeyeceğini" vurguladı. Moğol hâkimiyetinin çöküşünden sonra, gizli belgeye ait izlerin çoğu kayboldu, zaman içinde araştırmacıların çoğu sözü edilen belgelerin hiçbir zaman var olmadığına, bunun Cengiz Han hakkındaki birçok efsaneden sadece biri olduğuna inanmaya başladılar.

Farklı ülkelerden hayal gücü güçlü ressamların Cengiz Han'ın farklı portrelerini yapmaları gibi, araştırmacılar da farklı hikâyeler üretti. Kore'den Ermenistan'a kadar Cengiz Han'ın hayatı hakkında birçok efsane ve hayal ürünü hikâye uyduruldu. Güvenilir bilgi olmadığı için bu söylentilerle kendi korku ve fobilerini yansıttılar. Yüzyıllar geçtikçe araştırmacılar, İskender, Sezar, Şarلمان veya Napolyon gibi adamlar tarafından işlenen gaddarlık ve saldırganlığı, elde ettikleri başarıyla veya tarihteki özel görevleriyle kıyasladılar. Ne var ki Cengiz Han ve Moğollar söz konusu olduğunda, başarıları bir kenara bırakılarak işledikleri suçlar ve gaddarlıkları ön plana çıkarıldı. Cengiz Han barbar, kana susamış yabancı insanların, sırf kendi zevkleri için şehirleri yakıp yıkan acımasız fatihlerin simgesi haline geldi. Cengiz Han, Moğollar ve büyük ölçüde Asyalılar tarafından tek boyutlu karikatürler olarak sunuldu; medeni soluk benizlilerin ardında yatan sembol oldular.

Bu tehditkâr izlenim 18. yüzyılın sonunda, Aydınlanma döneminde, Voltaire'in Cengiz Han'ın Çin'i fethedişini konu edinen *Çin'in Öksüzü* adlı oyununda ortaya çıktı: "O, kralların kralı olarak anılan, Asya topraklarını yakıp yıkan, ateşli Cengiz Han" Chaucer'in Cengiz Han'a övgülerinin aksine, Voltaire onu "gururla kraların boyunlarına basan...o yıkıcı zorba" ancak "yine de silahlarla

6 Alıntılar için bkz., Allsen, *Culture and Conquest in Mongol Eurasia*, s. 88.

yetişen ve kan alışverişinde bulunan vahşi İskit askerlerinden hiçbir farkı yok” (1. Perde, 1. Sahne) ifadesiyle tanımlıyordu. Voltaire, Cengiz Han’ı çevresindeki uygarlığın sahip olduğu üstün erdemlere kin duyan, uygar kadınlara tecavüz etmek ve anlamadığı şeyleri yok etmek için barbar güdülerle motive olan bir adam olarak tasvir etti.

Cengiz Han’ın aşireti *Tartar*, *Tatar*, *Moğol*, *Moğul*, *Mongol* gibi birçok isim aldı ancak isim her zaman nefret verici bir laneti üzerinde taşıdı. 19. yüzyıl bilim adamları Asyalıların ve Kızılderililerin aşağı ırk olduğunu göstermek istediklerinde, onları *Mongol* olarak tanımladılar. Doktorlara göre, sözde üstün olan beyaz ırktan kadınların gezi zekâlı çocuklarının olmasının nedeni, bu çocukların Moğol atalara sahip olmasıydı; bu çocuğun atalarından birinin Moğol bir savaşçı tarafından tecavüze uğradığının “açık” olduğunu öne sürüyorlardı. Bu tür özürlü çocuklar kesinlikle beyaz olamazlardı ancak Mongol ırkından olabilirlerdi. Zengin kapitalistlerle, zenginlikleriyle övündüklerinde, demokrat ve eşitlikçi davranmadıklarında, Moğolların Farsça karşılığı olan *Moğul* adıyla alay edilirdi.

Moğollar zaman içinde, diğer milletlerin başarısızlıklarının ve ek-sikliklerinin günah keçisi durumuna geldi. Rusya, Batı’nın teknolojisine veya Japon İmparatorluğu’nun askeri gücüne yetişemediğinde, suçu Cengiz Han tarafından başına musallat edilen korkunç Tatar boyunduruğuna attı. İran, komşularının gerisinde kaldığında, bunu Moğolların sulama sistemini tahrip etmesine bağladı. Çin, Japonya, Avrupa’nın gerisine düştüğündeyse neden, Moğol ve Mançuryalı derebeylerinin zalim sömürü ve baskısıydı. Hindistan’ın İngiliz sömürgesine karşı koyamamasının nedeni Moğol yönetiminin yağmacı açgözlülüğüydü. 20. yüzyılda, Arap politikacılar taraftarlarını, eğer Moğollar Arapların muhteşem kütüphanelerini yakmasaydı ve şehirlerini yerle bir etmeseydi, atom bombasını Amerikalılardan önce icat edeceklerine ikna etmişlerdi.⁷ 2002 yılında Amerikan bombaları ve füzeleri Taliban’ı Afganistan’dan çıkardığında, Taliban askerleri Amerikan işgalini Moğolların işgaliyle bir tuttu ve bu nedenle öfkeli

7 Alıntı için bkz.: Eric L. Jones, *Growth Recurring: Economic Change in World History* (Oxford, U.K.: Clarendon Press, 1988), s. 113.

bir intikam hissiyle sekiz yüzyıldır Afganistan'da yaşayan Moğol ordusunun torunları olan binlerce Hazara'yı katlettiler. Bir sonraki yıl Amerikalılar ülkesini işgal etmek ve kendisini iktidardan indirmek üzere harekete geçtiğinde, diktatör Saddam Hüseyin de Iraklılara son seslenişlerinden birinde Moğollara atıfta bulundu.

Bunca retorik, bilim sahtekârlığı ve bilimsel hayal gücünün arasında, Cengiz Han'la ilgili gerçekler saklı kaldı. Anayurdu ve iktidarı elde ettiği bölge, 20. yüzyılda komünistler tarafından dış dünyaya kapatıldı ve önceki yüzyıllarda Moğol savaşçılar tarafından yapıldığı gibi sıkı önlemler altında mühürlendi. *Moğolların Gizli Tarihi*⁸ olarak anılan orijinal Moğol belgeleri yalnızca gizli değil aynı zamanda kayıptı, Cengiz Han'ın mezarından daha gizemli bir şekilde tarihin derinliklerine gömülmüştü.

20. yüzyıldaki iki gelişme, beklenmedik şekilde bazı gizemleri çözme ve Cengiz Han hakkındaki kayıtların bir kısmını düzeltme olanağı sağladı. İlk gelişme, Cengiz Han'ın değerli kayıp tarihini içeren elyazmalarının okunmasıydı. Moğollarla ilgili önyargı ve bilgisizliğe rağmen bilim adamları yüzyıllar boyunca zaman zaman Cengiz Han'ın yaşamı hakkındaki efsanevi Moğol metniyle karşılaştıklarını bildirdiler. Soyunun tükendiği düşünülen nadir bir hayvan veya değerli bir kuş gibi, görüldüğüne dair olan söylentiler, bilimsel düşünceden çok şüphecilığe neden oldu. Nihayet, 19. yüzyılda belgenin Çin alfabesiyle yazılmış bir kopyası Pekin'de bulundu. Bilim adamları harfleri kolaylıkla okudu ancak kelimeler hiçbir anlam ifade etmiyordu çünkü 13. yüzyılda Moğol seslerini temsil eden Çin harflerini kullanan bir şifreyle kaydedilmişlerdi. Bilim adamları yalnızca her bölümde bulunan kısa bir Çince özetini okuyabiliyorlardı; bunlar metindeki hikâye hakkında pek de ümit verici olmayan ipuçları içeriyordu ancak bu özetler olmasaydı belge tamamen anlaşılmasa olacaktı. Belgeyi çevreleyen gizem dolayısıyla, bilim adamları bu belgeyi *Moğolların Gizli Tarihi* olarak isimlendirdi ve belge günümüze kadar bu şekilde anıldı.

8 Bu tarihin Türkçesi, tercüme ve notlarını Mehmet Levent Kaya'nın hazırladığı *Moğolların Gizli Tarihi* adıyla Kronik Kitap'tan 2018 yılının Ocak ayında çıkmıştır.

20. yüzyılın büyük kısmı boyunca, *Gizli Tarih*'in deşifresi Moğolistan'da ölümcül denebilecek kadar tehlikeli sayıldı. Komünist otoriteler, sosyalist olmayan bakış açısından etkilenirler korkusuyla kitabı sıradan insanlardan ve bilim adamlarından uzak tuttular. Ancak *Gizli Tarih*'in çevresinde bir yeraltı bilim hareketi gelişti. Yeni bulunmuş tarihin hikâyesi, bozkırlar boyunca göçebe kamplarında insanlar arasında kulaktan kulağa yayıldı. Nihayet, hikâyelerini Moğolların bakış açısıyla anlatan bir tarihleri vardı. Moğollar sadece çevrelerindeki daha üstün uygarlıkları usandıran barbarlar değillerdi. *Gizli Tarih*'in açıklamaları, Moğol göçebeler için halkına umut ve ilham veren Cengiz Han'ın sesi gibiydi. Yedi yüzyıldan fazla süren bir sessizlikten sonra, sonunda onun kelimelerini duyabiliyorlardı.

Resmi komünist baskısına rağmen Moğol halkı bu sözcükleri kaybetmemeye kararlı görünüyordu. Stalin'in 1953 yılında ölümünün ardından gelen politik liberalleşme ve Moğolistan'ın 1961 yılında Birleşmiş Milletler'e kabul edilmesi, Moğol halkını kısa bir süre için cesaretlendirdi ve Moğollar tarihlerini tekrar keşfetmek için kendilerini özgür hissettiler. Ülke 1962 yılında, Cengiz Han'ın sekiz yüzyıllı doğum yıldönümünün anısına küçük pul serileri hazırladı. Hükümetin ikinci en üst düzey üyesi olan Tomor-ochir, Cengiz Han'ın doğum yerini belirtmek için Onon Nehri'nin kıyısında bir anıt inşa edilmesi yetkisi verdi ve Moğol İmparatorluğu'nun tarihindeki iyi ve kötü yönleri değerlendirmek üzere bilim adamlarının katıldığı bir konferans düzenlenmesini destekledi. Hem pul hem de anıt üzerinde, Cengiz Han'ın kayıp *suldesinin*, fetihleri yaptığı at kılından ruh sancağının ve ruhunun huzur içinde yattığı yerin görüntüsü resmedilmişti.

Yaklaşık sekiz yüzyıl sonra dahi, *sulde* hem Moğollar hem de Moğolların fethettiği halklar için çok derin duygusal anlamlar taşıyordu. Öyle ki, Ruslar *sulde*'nin pulda resmedilmesini milliyetçi bir uyanış ve potansiyel bir saldırı olarak değerlendirdi. Sovyetler, uydu devletlerinin bağımsız bir yol seçmesi veya daha da kötüsü Moğolistan'ın, diğer komşusu ve bir zamanlar Sovyetler Birliği'nin

en iyi dostuyken düşmanı haline gelen Çin’le yakınlaşması korkusuyla mantıksız bir tepki gösterdi. Moğolistan’da, komünist otoriteler pul basımını ve bilim adamlarının çalışmalarını engelledi. Parti görevlileri, “Cengiz Han’ın rolünü ülküleştirme eğiliminde” olduğu gerekçesiyle Tomor-ochir’i hainlikle suçlayarak görevden aldı, ülke içinde sürgüne gönderdiler ve daha sonra balta ile öldürdüler.⁹ Komünistler partilerini kurduktan sonra, dikkatlerini *parti karşıtı unsurlar, Çinli casuslar, sabotajcılar ve baş belaları* olarak nitelendirdikleri Moğol bilim adamlarının çalışmalarına odakladılar.¹⁰ Ardından gelen milliyetçilik karşıtı kampanyada otoriteler arkeolog Perlee’yi hapse attılar. Perlee burada Tomor-ochir’in öğretmeni olmak ve Moğol İmparatorluğu’nun tarihini gizlice araştırmak suçlarından, son derece zor koşullar altında tutuldu. Cengiz Han döneminin tarihiyle ilgisi olan tüm öğretmenler, tarihçiler, sanatçılar, şairler ve şarkıcılar tehlike altındaydı. Yetkililer bir kısmını gizlice idam etti. Diğer bilim adamları işlerini kaybetti ve aileleriyle birlikte sert Moğol ikliminde evlerinden atıldılar. Ayrıca tıbbi bakım alamadılar ve birçoğu Moğolistan’ın geniş açıklık alanlarındaki farklı yerlere sürgün edildi.

Bu tasfiyeler sırasında, Cengiz Han’ın ruh sancağı tamamen kayboldu ve büyük bir olasılıkla Moğol halkını cezalandırmak için Sovyetler tarafından tahrip edildi. Bu insanlıktan uzak baskıya rağmen veya belki de sırf bu yüzden, birçok Moğol bilim adamı birbirinden bağımsız olarak yaşamlarını riske atarak, iftiraya uğramış ve çarpıtılmış geçmişleri hakkındaki gerçekleri öğrenmek için *Gizli Tarih*’i araştırmaya başladı.

Moğolistan’ın dışında birçok ülkede bilim adamları, özellikle Rusya, Almanya, Fransa ve Macaristan’da metni deşifre etmek ve

⁹ Almaz Khan, “Chinggis Khan: From Imperial Ancestor to Ethnic Hero”, *Cultural Encounters on China’s Ethnic Frontiers*, ed. Stevan Harrell (Seattle: University of Washington Press, 1995), s. 261–262.

¹⁰ Tom Ginsburg, “Nationalism, Elites, and Mongolia’s Rapid Transformation,” *Mongolia in the Twentieth Century: Landlocked Cosmopolitan*, ed. Stephen Kotkin and Bruce A. Elleman (Armonk, N.Y.: M. E. Sharpe, 1999), s. 247.

günümüz dillerine çevirmek için çaba gösterdiler. Moğolistan'daki kaynaklara erişmeden, son derece zor koşullar altında çalıştılar. 1970'lerde, eski Moğol dili üzerinde uzman olan Avustralyalı bilim adamı Igor de Rachewiltz'in dikkatli denetim ve incelemesi altında metin Moğolca ve İngilizce olarak ortaya çıkmaya başladı. Aynı zamanda, Amerikalı bilim adamı Francis Woodman Cleaves, bağımsız olarak *Harvard University Press* tarafından 1982 yılında basılan başka bir titiz çeviri hazırladı. Ne var ki bu metinleri anlaşılabilir hale getirmek, deşifre ve tercüme etmekten çok daha farklı bir işti. Tercümede dahi metinlerin anlaşılması zordu çünkü Moğol kraliyet ailesi içindeki küçük bir gruba yönelik olarak yazılmışlardı ve yalnızca 13. yüzyıl Moğol kültürü hakkında değil, topraklarının coğrafyası hakkında da derin bir bilgi içeriyorlardı. Olayların geçtiği yerlerde inceleme yapılmadan elyazmalarının tarihi içeriğinin ve biyografik anlamının anlaşılması neredeyse olanaksızdı.

İkinci büyük gelişme, komünizm 1990 yılında beklenmedik şekilde yıkıldığında ve Sovyetler'in Moğolistan'ı işgali sona erdiğinde gerçekleşti. Sovyet ordusu geri çekildi, uçaklar ve tanklar geri döndü. Orta Asya'nın Moğol dünyası artık yabancılara açılmıştı. Korunan bölgeye girme cesaretini çok az kişi gösterdi. Moğol avcılar, av dolu vadilerde avlanmak, çobanlar bölgenin çevresinde hayvanlarını otlatmak ve birkaç maceraperest yürüyüş yapmak için buraya geldi. 1990'larda teknolojik açıdan donanımlı birkaç yabancı Cengiz Han ve ailesinin mezarlarını aramak için geldi: her ne kadar muhteşem bulgular elde ettilerse de asıl hedeflerine ulaşamadılar.

Benim araştırmam, dünya ticareti ile Çin'i, Ortadoğu ile Avrupa'yı birbirine bağlayan İpek Yolu'nun tarihinde kabilelerin rolünü incelerken başladı. Pekin'deki Yasak Şehir'den Orta Asya'ya, oradan İstanbul'daki Topkapı Sarayı'na geçerek arkeolojik alanları, kütüphaneleri gezdim, bilim adamlarıyla görüşmeler yaptım. 1990 yılında Sibirya'nın Moğol bölgesi olan Buryatia'ya giderek bu geziye başladım. Rusya, Çin, Moğolistan, Özbekistan, Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan ve Türkmenistan'da Moğolların izlerini aradım.

Bir yazı, Türk boylarının anavatanı olan Moğolistan'dan Bosna'ya kadar uzanan eski göç yollarının izini sürmeye adanmış. Daha sonra Marco Polo'nun Güney Çin'den Vietnam'a, Malaka Boğazı'ndan Hindistan'a, Basra Körfezi'ndeki Arap ülkelerinden Venedik'e uzanan deniz yolunu izleyerek eski imparatorluğu çember içine aldım.

Bu geniş çaplı yolculuk çok fazla bilgi sağladıysa da umduğum gibi olmadı. Bu eksikliğe rağmen Cengiz Han'ın gençliğinin geçtiği bölgede son, kısa bir gezinti yaparak elde edeceğim bilgilerle projeyi sonuçlandıracağımı düşündüm ve 1998 yılında Moğolistan'a gittim. Bu yolculuk, tahminimden çok daha kapsamlı beş yıllık bir araştırmaya dönüştü. Moğollar'ı yüzyıllarca süren yabancı hâkimiyetinden sonra özgürlükleri için çıldırmış bir durumda buldum. Heyecanlarının büyük bir kısmı kurucu ataları Cengiz Han'ın anısını onurlandırmakta odaklanıyordu. İsmi votka şişelerinin, çikolata ve sigara paketlerinin üzerinde hızla ticarileşiyor ve onuruna şarkılar yazılıyor olmasına rağmen tarihi bir kişi olarak hâlâ kayıptı. Yalnızca manastırdaki ruhu değil, Moğollarınkindinde olduğu kadar bizim tarihimizde de gerçek yüzü hâlâ eksikti. Cengiz Han kimdi?

Kendi başarımlarım veya yeteneğim sayesinde değil, tamamen iyi bir zamanlamayla Moğolistan'a tam da bu soruları yanıtlayabileceğim bir dönemde vardım. Yaklaşık sekiz yüzyıldır ilk defa Cengiz Han'ın çocukluğunun geçtiği ve gömüldüğü yasak bölge, *Gizli Tarih* metninin sonunda çözüldüğü bir dönemde açıldı. Görevi tamamlayabilen tek bir bilim adamı yoktu ancak farklı özgeçmişleri olan bilim adamlarından oluşan bir ekiple çalışarak yanıtları bulmaya başlayabilirdik.

Kültürel antropolog olarak 20. yüzyıl Moğolistan'ın en önemli arkeoloğu olan, profesör ve danışman Dr. Kh. Perlee tarafından toplanan bilgilerin çoğuna erişim olanağı olan arkeolog Dr. Kh. Lkhagvasuren ile çalıştım. Yavaş yavaş, Lkhagvasuren aracılığıyla yıllarını hiçbir zaman yazamayacakları veya yayınlamayacakları araştırmalar üzerinde çoğu zaman yalnız çalışarak harcayan diğer araştırmacılarla tanıştım. Komünist Parti üyesi Profesör O. Purev, Parti tarihinin resmi araştırmacısı görevini Moğolların Şamanist

uygulamalarını araştırmak ve bunu *Gizli Tarih*'teki gizli anlamları yorumlamakta kullandı. Moğol ordusundan Albay Kh. Shagdar, *Gizli Tarih*'te anlatılan Cengiz Han'ın askeri strateji ve zaferlerini Rus ordusu arşivlerinde bulunanlarla kıyaslamak için Moskova'daki makamından faydalandı. Moğol siyaset bilimcisi D. Bold-Erdene Cengiz Han'ın kullandığı siyasi teknikleri analiz etti. En kapsamlı ve detaylı çalışmalar ise Cengiz Han'ın tarihini araştırmak için Moğolistan'da bir milyon kilometreden fazla yol aşan coğrafyacı O. Sukhbaatar tarafından yapıldı.

Ekibimiz birlikte çalışmaya başladı. Bir düzine dilde en önemli birincil ve ikincil metinleri, *Gizli Tarih*'te anlatılanlarla kıyasladık. Haritaların üzerine kapandık, farklı belgelerin ve çok daha eski analizlerin kesin anlamları üzerinde tartıştık. Beklediğimiz gibi, uzlaştırılmaları güç olan büyük farklılıklar ve birçok çelişki bulduk. Kısa süre sonra anladım ki, Sukhbaatar *Gizli Tarih*'teki her açıklamanın doğru olduğuna inanan bir literalist, aşırı bir deneyciydi. *Gizli Tarih*'i bilimsel delille kanıtlama görevini o üstlendi. Ancak Purev tarihte hiçbir şeyin kelimesi kelimesine düz anlamıyla yorumlanamayacağını düşünüyordu. Ona göre, Cengiz Han tarihteki en güçlü Şaman'dı ve metin, onu bu mevkiye getiren gizemli olayların sembolik bir anlatımla kronolojik sıralamasını yapan bir elyazmasıydı. Eğer çözülebilseydi, bir Şaman'a dünyayı tekrar fethetmesi ve kontrol etmesi için bir plan sağlamış olacaktı.

Çalışmamızın başından beri, olayların geçtiği yerleri bulmadan birbiriyle yarışan fikir ve yorumların arasında bir eleme yapamayacağımız belliydi. Her metnin doğruluğunun denenebilmesi için olayların geçtiği söylenen yerlerde araştırma yapılmalıydı. Kitaplar yalan söyleyebilir ancak yerler asla söylemez. Başlıca alanların hızlı ve yorucu şekilde gözden geçirilmesi bazı soruları yanıtladı ancak daha birçok yeni soruyu da beraberinde getirdi. Fark ettik ki, yalnızca doğru yeri bulmamız yeterli olmuyordu; orada geçen olayları anlamak için bu yerlerde doğru hava koşullarında bulunmalıydık. Yılın farklı mevsimlerinde aynı yerlere defalarca gittik. Bu yerler,

binlerce kilometrekarelik alanın içinde dağınık şekilde bulunuyordu ancak araştırmamız için en önemli alan Cengiz Han'ın ölümünden bu yana kapalı bulunan gizemli ve erişilemez bölgedeydi. Cengiz Han'ın göçebe yaşantısından dolayı kendi çalışmamız bir tür arkeoloji hareketine, seyyar bir projeye dönüştü.

Uydu görüntüleri yoldan yoksun ancak bozkırın her yönüne giden, Gobi boyunca uzanan ve dağların içinden geçerek birbiriyle keşilen binlerce patikası olan bir Moğol manzarası gösteriyordu, ne var ki hepsi kapalı bölge olan *Ikh Khorig*'in kenarında bitiyordu. Cengiz Han'ın anayurduna girmek, Sovyetler tarafından işgal edilerek güçlendirilen tampon bölgeden geçilmesini gerektiriyordu. Sovyetler Moğolistan'dan çekilirken arkasında, tankların metal gövdelerinden saçılan topların neden olduğu çukurlardan, kamyon enkazlarından, parçaları alınmış uçaklardan, kullanılmış topçu mermileri ve patlamamış bombalardan oluşan gerçeküstü bir manzara bıraktı. Hava da garip bir buhar vardı ve olağandışı bir sis gelip gidiyordu. Metal heykeller birkaç kat yükseliyordu, bunlar neden yapıldığı bilinmeyen yapılardan kalmış ilginç kalıntılardı. Bir zamanlar gizli elektronik ekipmanların tutulduğu yıkık binalar, şimdi kum tepelerinin arasında enkaz olarak duruyordu. Çıplak kayalardan oluşan bozkır boyunca eski silah programından kalan terk edilmiş cihazları görmek mümkündü. Ne oldukları bilinmeyen koyu renkli ve gizemli kimyasal madde göletleri parlak güneş ışıklarının altında ürkütücü şekilde parılıyordu. Nereden geldiği bilinmeyen koyu bir çöküntü durgun birikintinin üzerinde yüzüyordu; hayvan kemikleri, kurumuş cesetler, hayvan postları ve tüy öbekleri göletlerin kenarında çöp yığını oluşturuyordu. Bu 20. yüzyıl dehşet mezarlığının ardında –bu görüntüyle kesin bir tezat içinde- Cengiz Han'ın hiç rahatsız edilmemiş kapalı anayurdu uzanıyordu: Birkaç yüz kilometrekarelik el değmemiş bir orman, dağlar, nehirler, vadiler ve bozkırlar.

Çok Gizli Bölge'ye girmek, zamanda geri gitmekten de öte bir şeydi; bu Cengiz Han'ın dünyasını, neredeyse tam bıraktığı haliyle keşfetmek için bir fırsattı. Bölge, 20. yüzyılın en kötü teknolojik

dehşetiyle kuşatılmış ve bir yanda da korunmuş kayıp bir ada gibi hayatta kalmıştı. Yıkık ağaçlarla, sık çalılıklarla ve dev kaya parçalarıyla tıkanmış, çoğu geçilemez olarak kalmış ve diğer kısımları son sekiz yüzyıldır ender olarak askeri devriyeler görmüştü. Bu girilmesi yasak bölge Cengiz Han için canlı bir anıttı. Bölgede ilerledikçe, sanki her an nehirde veya köprüden dörtlüye gelip, sevdiği yerlerde bir kez daha kamp kuracak, kaçan bir ceylanı okuyla vuracak, Onon Nehri'ni kaplayan buzun üzerinde balık avlamak için bir delik açacak veya Burhan Haldun Dağı'nın önünde dua edecekmiş gibi geliyordu.

Araştırma ekibimiz Ikh Khorig'e (Büyük Tabu), bir suç mahalini araştırır gibi yaklaştı. Moğolların *Gizli Tarih*'ini en önemli rehberimiz kabul ederek ovayı baştan sona inceledik, çeşitli küçük tepe ve tümseklerden tarihi bölgenin haritasını çıkardık. Dağlar, nehirler ve göller gibi belirgin işaretlerin olmadığı açık bozkırda, çoğunlukla denizleri aşan denizciler gibi çayırların üzerinde seyretmeye alışık olan çobanlara bel bağladık. Sürekli olarak değişen Moğol öğrenciler, bilim adamları, yerli çobanlar ve atlılar grubu bize eşlik etti ve onlara sorduğum soruların yanıtlarını aralarında büyük bir azimle tartıştılar. Onların görüşleri ve yanıtları her zaman benimkilerden daha iyiydi ve benim aklıma hiç gelmeyen sorular sordular. Çobanların nasıl düşündüğünü biliyorlardı ve her ne kadar bilinmeyen bir bölgede olsalar da atalarının nerede kamp yapmış veya hangi yöne yolculuk etmiş olabileceğini kolaylıkla belirleyebiliyorlardı. Yaz kampı için sivrisineğin az olduğu yerleri veya kış kampı için etrafı korunaklı yerleri hiç zorluk çekmeden buluyorlardı. Daha da önemlisi, fikirlerini deneme konusunda da oldukça istekliydiler; örneğin nallarının nasıl yankılandığını kıyaslamak için bir noktadan diğerine atları yarıstırıyorlardı. Donmuş bir nehri at sırtında geçmek için buzun ne kadar kalınlıkta olması gerektiğini veya soğuk sığ suyun içinde ilerleyebilmeleri için buzun ne zaman kırmaları gerektiğini biliyorlardı.

Bazı Moğol yer isimlerinin tanımlayıcı özelliğinin olması, çevremizi anlamamıza yardımcı oldu. Metinde anlatıldığına göre Cengiz

Han ilk olarak “arka - kalp şeklindeki dağ” anlamına gelen Khara Jirugen Dağı’ndaki, “mavi göl” anlamına gelen Khokh Gölü’nde aşiret lideri oldu. Bu yer yüzyıllarca aynı kalmış ve hiç değişmemiş, bu nedenle herhangi biri tarafından kolaylıkla bulunabilir. İnek Memesi Tepesi ve Dalak Gölü gibi doğumuyla ilgili diğer isimler tartışmaya açıktı çünkü sekiz yüzyıl boyunca rüzgârın neden olduğu erozyon ve kuraklık nedeniyle tepelerin ve göllerin şekli değişmiş olabilirdi. Dolayısıyla bu isimler yerin görsel bir özelliğiyle mi, yoksa burada geçen bir olayla mı ilgiliydi anlaşılmıyordu.

Kanıtları kullanarak elimizden geldiğince hikâyenin parçalarını yavaş yavaş bir araya getirdik. Cengiz Han’ın çocukluğunun geçtiği yerleri bularak ve olayların üzerinden iz sürerek yaşamıyla ilgili bazı yanlış anlamalar hemen düzeltilebilirdi. Doğduğu Onon Nehri kıyısındaki tepecinin kesin kimliği üzerinde defalarca tartıştık, örneğin birçok bataklığı olan nehrin, göçebelerin çoğunun yaşadığı ve tarihçilerin birçoğunun Cengiz Han’ın çocukluğunun geçtiği yer sandığı açık bozkırdan çok farklı olduğu açıktı. Bu ayrım, onunla diğer göçebeler arasındaki farklılığı vurguluyordu. Bu *Gizli Tarih*’in, Cengiz Han’ın çocukluğunu anlatırken neden çobanlıktan çok avlanmaktan söz ettiğini de açıklıyordu. Manzaranın kendisi de Cengiz Han’ın yaşamının ilk yıllarını, Türk boylarından çok, *Gizli Tarih*’in Moğolların kökeni olduğunu belirttiği Sibiryâ kültürlerine bağlıyordu. Bu bilgi Cengiz Han’ın meydan savaşı yöntemleri ve düşman halka neden sürülmesi gereken bir hayvan sürüsü gibi, düşman askerlerine neden avlanması gereken av gibi davrandığı hakkındaki anlayışımızı büyük ölçüde etkiledi.

Ekibimiz beş yıldan uzun bir süre boyunca defalarca çok farklı durum ve hallerden geçti. Isı, hiç gölgesi olmayan 40 derece sıcaklıktaki arazilerden, 2001 yılının Ocak ayında Khorkhonag bozkırında eksi 20 derece soğukluğa kadar, 60 dereceden fazla farklılık gösteriyordu; şiddetli rüzgârın neden olduğu soğuk ise cabasıydı. Bu tür alanlarda, yolculuğun her zamanki aksiliklerini ve fırsatlarını da yaşadık. Araçlarımız kışın kara, baharda çamura, yazın kuma

saplanıp kaldı; hatta bir aracımız sele kapılıp gitti. Farklı zamanlarda çadırlarımız rüzgâr ve kar yüzünden veya eğlenceler sırasında çeşitli nedenlerden dolayı yıkıldı. 20. yüzyılın son yıllarında, bolca verilen süt ve et bağışlarının keyfini sürdük. Ancak bu yüzyılın ilk yıllarında *zud* denilen, çevremizde atların ve sığırların yere yıkılarak öldüğü ve geceleri her boydan hayvanın donduğu hayvan kıtlığının en kötü zamanını da yaşadık.

Yine de çalışmamızda tek bir an bile şüphe veya tehlike yoktu. Bu bölgelerde sürekli olarak yaşayan çobanların ve avcılarının günlük yaşamlarının güçlüğüyle kıyaslandığında bizim yaşadıklarımız çok hafif kalıyordu. İstisnasız olarak karşılaştığım her beklenmedik zorluk bana arazi veya halk hakkında yeni bir şey öğreterek sonlandı. Bir gün at sırtında yaklaşık seksen kilometre yol aldıktan sonra, öğrendim ki, diyaframın çevresine sıkıca bağlanan dört metrelik bir ipek aslında organların yerinden oynamamasını sağlıyor ve böylece mide bulantısını önleyormuş. Ayrıca, durup yemek pişirecek vaktin olmadığı böyle uzun yolculuklarda cebimde kuru yoğurt bulundurmanın önemini de öğrendim. Bunun dışında *deel* denen kalın Moğol cüppesi de tahta eyer üzerinde giderken son derece önemliydi. Halk tarafından kutsal sayılan Burhan Haldun Dağı'nın yakınında karşılaştığımız kurt, rehberlerimiz için tehlikeden çok bir lütuftu. Sayısız kaybolma olayı veya çözümler, yön bulma, yolculuk ve sabır konusunda yeni dersler öğretti. Tekrar tekrar Moğolların kendi dünyalarını ne kadar büyük bir samimiyetle bildiklerini ve onların son derece akıllı görüşlerine, fiziksel yeteneklerine, cömert yardımseverliklerine her zaman ve tam anlamıyla güvenebileceğimi öğrendim.

Bu kitap karşılaşılan hava, yiyecek, parazitler ve hastalıklar veya araştırmacıların ve karşılaştığımız insanların kişiliklerindeki gariplikler gibi önemsiz ayrıntılara girmeden, bulgularımızın göze çarpan kısımlarını ortaya koyuyor. Kitapta anlatılanlar yalnızca üstlendiğimiz göreve odaklanıyor: Cengiz Han'ı ve dünya tarihi üzerindeki etkisini anlamak.

GİRİŞ

Kitabın ilk kısmı, Cengiz Han'ın bozkırda iktidara yükselmesini, 1162 yılında doğumundan itibaren tüm boyları birleştirerek 1206 yılında Moğol ulusunu kurana dek olan yaşamını ve kişiliğini etkileyen güçlerin hikâyesini anlatıyor. İkinci kısım, Moğolların, Moğol Dünya Savaşı'yla tarih sahnesine çıkışından sonra Cengiz Han'ın torunlarının birbiriyle savaşmaya başlamasına kadar geçen süreyi (1211-1261) anlatıyor. Üçüncü kısımda, modern toplumun politik, ticari ve askeri kurumlarının temelini atan barış ve Global Uyanış Yüzyılı inceleniyor.

I

BOZKIRDA TERÖR HÜKÜMDARLIĞI 1162-1206

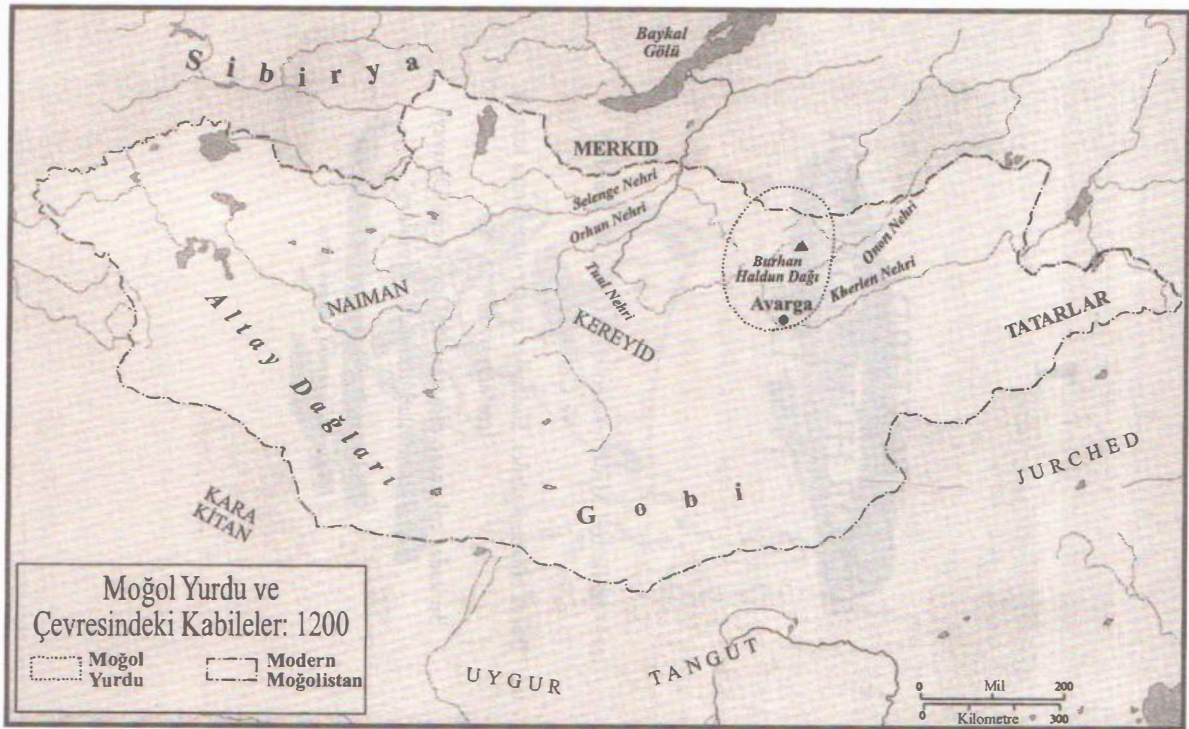
Milletler! Milletler nedir? Tatarlar! Ve Hunlar!
Ve Çinliler!

Böcek sürüleri gibiler. Tarihçiler onları unutulmaz kılmak
için uğraşıyor.

Bu kadar çok insan olması insanların isteği. Dünyayı
nüfuslandıranlar, insanların kendileri.*

Henry David Thoreau
1 Mayıs 1851 tarihli günlük girişi

Henry David Thoreau, *Journal* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1981), erişim tarihi: Mayıs 1, 1851.

KAN PIHTISI

Gözlerinde ateş, yüzünde ışık var.*

Moğolların Gizli Tarihi

TARİH, Moğollar tarafından fethedilen binlerce şehir arasından, yalnızca Cengiz Han'ın girmeye tenezzül ettiği şehirden söz eder. Zafer kesinleştğinde, genellikle yakın çevresiyle birlikte uzakta bulunan ve daha güzel olan bir kampa çekilir, savaşçıları ise görevlerini tamamlardı. Moğol fatih, Ejderha Yılı olan 1220 yılının bir Mart gününde bu tuhaf geleneği yıkarak yeni fethettikleri Buhara adlı şehrin merkezine kadar atlılarına önderlik etti. Bugün Özbekistan'ın sınırları içinde olan Buhara, o dönemde Harzem sultanına ait en önemli şehirlerden biriydi. Bugün başkent veya başlıca ticaret şehirlerinden biri olmamasına rağmen Müslüman dünyasında Buhara-yı Şerif adıyla övgüyle anılmakta ve "tüm İslam dünyasının süsü ve sevinci" tanımıyla dindarlığın merkezi olarak kabul edilmektedir. Fethettikten sonra şehre girmenin nasıl bir propaganda olacağının tamamen farkında olan Cengiz Han, şehrin kapılarından muzaffer bir edayla girdi, ahşap evlerin oluşturduğu kalabalık mahallelerden ve küçük dükkânların önünden geçerek şehrin merkezindeki büyük taş ve tuğla evlerin olduğu yere geldi.

Buhara'ya girişi, belki de askeri tarihin en gözü pek sürpriz saldırısının başarılı bir sonucuydu. Ordusunun bir kısmı, Moğolistan'dan direkt olarak sultanın sınır şehirlerine saldırarak cephe savaşına girerken, Cengiz Han gizlice bir başka savaşçı bölüğünü, çok daha uzun bir yoldan -yaklaşık dört bin kilometre boyunca çöller, dağlar ve

* *Secret History*, § 62.

bozkırlar aşarak- düşman hattının tam arkasına göndermiş, aniden düşmanın arkasında belirivermişti. Ticari kervanlar dahi, efsanevi Kızıl Kum Çölü'ne girmek için yüzlerce kilometrelik dolambaçlı yolları tercih ediyorlardı; Cengiz Han'ın bu yönden saldırmayı seçmesinin nedeni buydu. Bölgedeki göçebelere dostça davranarak taş ve kumdan oluşan çölün kimse tarafından bilinmeyen yollarından ordusunu geçirmeyi başarmıştı.

Hedefi olan Buhara şehri, daha çok Taciklerin veya İran halkının yaşadığı Ceyhun Nehri'nin kollarından birinin kıyısında bulunan verimli bir vahanın ortasında bulunuyordu. Dönemin kısa süreli imparatorluklarından biri olan yeni Harzem İmparatorluğu'na bağlı Türk kabileler tarafından yönetiliyordu. Harzem sultanı, vahim bir hata yaparak Moğol ticaret kervanını yağmalamış ve barışçıl ticaret görüşmeleri için gönderilen Moğol elçilerinin yüzlerini yaralayıp, Cengiz Han'ın düşmanlığını kazanmıştı. Cengiz Han, adamlarına yönelik saldırıyı duyduğunda altmış yaşında olmasına rağmen disiplinli ve tecrübeli ordusunu bir kez daha atlarının üzerine çağırarak savaşa çıkma konusunda en küçük bir tereddüt göstermemiştir.

Moğollar, tarihteki neredeyse her ordunun aksine, hafif yolculuk eder, yanlarında fazla malzeme taşımazlardı. Çölü geçmek için en soğuk ayları beklediklerinden, askerler ve atların su ihtiyacı azalırdı. Bu mevsimde çiy oluştuğu için atlara yetecek kadar ot bulunurken, askerlerin avlamaktan zevk duydukları av hayvanları da bölgeye akın ederdi. Kuşatma sırasında kullandıkları kendilerini yavaşlatacak araçları ve ağır teçhizatı taşımak yerine, ellerindeki mevcut malzemeleri kullanarak bulundukları yerde ihtiyaç duyulan her şeyi inşa edebilen, daha hızlı hareket eden istihkam sınıfını yanlarında götürürlerdi. Büyük çölleri aştıktan sonra ilk ağaçlı yere ulaştıklarında, ağaçları keserek merdiven, abluka aletleri ve saldırıda kullanılacak diğer teçhizatı üretirlerdi. Öncü birlikler, çölden çıktıktan sonra ilk küçük yerleşim bölgesini tespit ettiklerinde, hızlarını aniden keserler, savaşımaya gelen askerler yerine sanki ticaret yapmak için gelen tüccarlar gibi yavaş, ağır hareketlerle ilerlemeye başlarlardı. Halk gelenlerin kim olduğunu anlamadan ve alarmları

çalmadan, düşman gücü şehrin kapılarına kayıtsız bir şekilde ağır ağır ulaşmış olurdu.

Cengiz Han, beklenmedik bir şekilde çölden ortaya çıktıktan sonra, Buhara'ya saldırmak için acele etmedi. Hiçbir yardımcı birliğin, ordusunun saldırısı altındaki sınır şehrini terk edemeyeceğini biliyordu; bu nedenle halkın korku ve umudunu işkence şeklinde kullandı. Bu bir taktikti. Bu tür taktiklerin amacı basit ve her zaman aynıydı; gerçek savaş başlamadan önce düşmanı korkutarak teslim olmaya zorlamak. Cengiz Han'ın ordusu, ilk olarak civardaki birkaç küçük kasabayı ele geçirerek yeril halkın Buhara'ya kaçmasını sağladı. Bu mülteciler yalnızca şehri doldurmakla kalmamış, aynı zamanda şehirdeki terörü büyük ölçüde tırmandırmışlardı. Düşman hattını arkadan kuşatan Moğollar, krallığın içinde karışıklık ve paniğe neden oldular. İranlı tarihçi Ata Melik Cüveyni'nin anlattığına göre, halk çevrelerinin "atlılarla kuşatılması ve atlıların tozu dumana katmaları nedeniyle gökyüzünün gece gibi karanlık olduğunu gördüğünde, korku ve paniğe kapıldı, korku ve dehşet onlara üstün geldi."¹ Cengiz Han, bir şehri almadan önce psikolojik saldırı hazırlar ve halka iki şekilde yaklaşırdı. Sınır dışındaki ahaliye cömert kuşatma şartları önerirdi. Bu şartları kabul edip Moğollara katılanlara büyük bir hoşgörü gösterilirdi. İranlı tarihçinin sözleriyle "onlara boyun eğerek teslim olan herkes güvendeydi ve şiddetin yarattığı terör ve rezillikten kurtulurdu".² Tekliflerini geri çevirenlerse görülmemiş bir zulme maruz kalırdı. Moğolların bir sonraki saldırılarında esirlerini siper olarak kullanmaları zalimliklerinden yalnızca biriydi.

Taktik, Buhara'yı koruyan Türklerin paniğe kapılmasına neden oldu. Buhara Kalesi'ni korumak için arkalarında yalnızca beş yüz asker bırakan yirmi bin kişilik ordu, asıl Moğol ordusu daha gelmeden kaçtı. Kalelerini terk ederek dağılıp kaçan ordu, Cengiz Han'ın tuzağına düşmüş oldu. Moğol savaşçılar, kaçan askerleri yakalamak için önceden konuşlanmışlardı.

1 Ata-Malik Juvaini, *Genghis Khan: The History of the World Conqueror*, çev. J. A. Boyle (Seattle: University of Washington Press, 1997), s. 98.

2 A.g.e., s. 15.

Buhara'nın sivil halkı teslim oldu ve şehrin kapılarını açtı ancak kalenin büyük duvarlarının kendilerini her türlü kuşatmaya karşı koruyacağını uman küçük bir grup cesur asker kalede kaldı. Cengiz Han, son durumu daha dikkatli değerlendirmek için şehre aniden girme kararı aldı. Buhara'nın merkezine ulaşır ulaşmaz diğer zamanlarda olduğu gibi, ilk olarak atları için yem istedi. Moğol savaşçıları veya atlarını beslemek fethedilenlerin boyun eğdiğinin bir göstergesi olarak kabul edilirdi, daha da önemlisi, Cengiz Han yiyecek ve yemleri kabul ederek bu halkı tebası olarak gördüğünün, artık Moğolların koruması, Cengiz Han'ın komutası altında olduklarının işaretini vermiş oluyordu.

Cengiz Han'ın altmış yaşındaki haliyle ilgili birkaç tasvir, Orta Asya fetihleri döneminden günümüze kadar ulaşmıştır. Moğollara, Cüveyni'den daha çok karşı olan İranlı tarihçi Minhaj al-Siraj Juzjani, onu "uzun boylu, güçlü, yapılı, sağlam bedenli, sakalı seyrek ve beyazlaşmış, kedi gibi gözleri olan, enerji dolu, sezişi güçlü, zeki ve korku uyandıran bir kasap, adil, azimli, düşmanlarını ezen, korkusuz, kana susamış ve zalim" bir adam olarak tanımlıyordu.³ Şehirleri yok etme ve kendi ordusundan çok daha büyük orduları yenme konusundaki esrarengiz yeteneği nedeniyle, Cengiz Han'ın "büyü ve hile konusunda usta olduğunu ve bazı şeytanların arkadaşı olduğunu" söylemekteydi.

Görgü tanıklarının aktardığına göre, Cengiz Han Buhara'nın merkezine gelince büyük camiye doğru gitti ve bunun şehirdeki en büyük bina olması nedeniyle sultanın evi olup olmadığını sordu. Burasının sultanın değil Allah'ın evi olduğu söylendiğinde, hiçbir şey söylemedi. Moğollar için tek bir ilah vardı ve o bir ufuktan diğerine her yeri kaplamaktaydı; tüm yeryüzünün hâkimiydi, tek bir yerde bulunmazdı. Cengiz Han, her zaman yaradanın varlığını hissederek, yurdundaki dağlarda onun sesini duyardı ve onun sözlerine uyarak büyük şehirlerin ve devletlerin fatihi olmuştu.

3 Minhaj al-Siraj Juzjani, *Tabakat-I-Nasiri: A General History of the Muhammadan Dynasties of Asia*, çev. Major H. G. Raverty (Bengal: Asiatic Society of Bengal, 1881; tekrar baskı, New Dehli: Oriental Books, 1970), s. 1077.

Cengiz Han, büyük camiye girmek için atından indi; hayatı boyunca içine girdiği bilinen tek binaydı bu. İçeri girdikten sonra, bilginlerin ve din adamlarının atlarına yem vermelerini emretti, böylece kontrolü altına giren dindar kişilere hep yaptığı gibi, onları da gelecekteki tehlikelerden kurtarmış ve koruması altına almış oluyordu. Daha sonra, şehrin en zengin 280 adamını camiye çağırdı. Cengiz Han'ın şehir duvarlarının arasında çok az tecrübesi olmasına rağmen insan duygu ve düşüncelerinin nasıl işlediği hakkında derin bir kavrayışı vardı. Cengiz Han, adamları camide toplamadan önce, minberin merdivenlerinden birkaç basamak çıktı, daha sonra Buhara'nın elitlerine bakmak için döndü. Tercümanlar aracılığıyla, sultanlarının ve kendilerinin günahları ve suçları için onları amansız bir şekilde azarlardı. Bu hatalar için suçlanması gereken kişiler sıradan halk değildi. "Bu günahları işleyenler aranızdaki büyük olanlar. Eğer siz büyük günahlar işlemeseydiniz, Allah sizin üzerinize benim gibi bir ceza göndermezdi," dedi.⁴ Daha sonra her zengin adamı, Moğol savaşçılarından birinin denetimi altına verdi. Moğol savaşçılar bu adamlara eşlik ederek onların hazinelerini toplayacaklardı. Cengiz Han zengin tutsaklarına yerin üzerindeki mallarını gösterme zahmetine girmemelerini, Moğolların onları zaten kolayca, yardıma ihtiyaç duymadan bulabileceklerini tembihlemeyi de ihmal etmedi. Onlardan yalnızca gizli veya gömülmüş hazinelerini göstermelerini istiyordu.

Şehrin sistematik olarak yağmalanmasını başlatan Cengiz Han, artık Buhara Kalesi'nde hâlâ savunma yapan Türk savaşçılara saldıracabilirdi. Orta Asya'daki Buhara ve Semerkant gibi kentleşmiş vahaların halkları, her ne kadar Moğollara aşına olmasalar da yüz yıllar boyunca gelip geçen birçok barbar ordu görmüştü. Daha önceki kabile orduları, ne kadar cesur veya disiplinli olurlarsa olsunlar, hiçbir zaman ciddi bir tehdit oluşturmamışlardı çünkü şehir orduları yiyecek ve suları olduğu sürece kalelerinin büyük duvarlarının arkasında süresiz dayanabilirlerdi. Moğollar birçok açıdan, Buhara'da karşılaş-tıkları profesyonel olarak eğitilmiş askerlerle bir tutulamazlardı. Her

4 A.g.e., s. 105.

ne kadar Moğolların genel olarak mükemmel ok ve yayları olsa da her asker kendininkini yapmak veya elde etmekten sorumluydu, bu nedenle işçiliğin kalitesi değişiyordu. Benzer şekilde Moğol ordusu, eğitimleri için yetiştirdikleri sürü hayvanlarının güçlü olmasına bel bağlayan kabilenin erkeklerinden oluşuyordu; dayanıklı, disiplinli ve görevlerine gönlüden bağlı olmalarına rağmen Buhara'nın savunucularının eğitiminden yoksunlardı. Kalenin büyük taş duvarları arkasına saklanan askerlerin en büyük avantajıysa, hiçbir kabile ordusunun kuşatma savaşının karmaşık teknolojisine üstün geleme- mesiydi. Ancak Cengiz Han'ın onlara göstereceği bir şey vardı.

Bir sonraki saldırı olağanüstü bir güç gösterisi olarak tasarlandı. Seyirciler, fethedilen Buhara şehrinin halkı değil, Cengiz Han'ın bir sonraki hedefi olan Semerkant ordusu ve halkıydı. Moğollar yeni inşa ettikleri mancınık gibi kuşatma araçlarını yola çıkardılar. Bunlar, kuşatma yapan orduların yüzyıllardır yaptığı gibi yalnızca taş ve ateş atmıyor aynı zamanda kızgın yağlar, patlayan ve yangına neden olan maddeler de fırlatıyordu. Tekerlekler üzerine yerleştirdikleri oldukça büyük Tatar yaylarına manevra yaptırdılar, kaleyi savunan askerleri vurabilmek için takılıp çıkartılabilir merdivenleri olan kuleleri çok sayıda insan itiyordu. Bir yandan havadan saldırdılar; diğer yandan maden işçileri duvarı yıkmak için duvarın altından kazmaya başladılar. Cengiz Han havada, karada ve yerin altında sürdürülen bu dehşet verici teknolojik yetenek gösterisiyle birlikte, tutsakları, özellikle de hâlâ kalede bulunan askerlerin esir düşmüş olan yoldaşlarını kale hendeğini doldurana ve savaş makinelerini iten diğer tutsaklara canlı set oluşturana kadar ileri sürerek psikolojik gerilimi daha da arttırıyordu.

Moğolların farklı kültürlerden öğrendikleri çeşitli silahları vardı. Bu bilgi birikimi sayesinde, karşılaştıkları her duruma uyum sağlayabilecek evrensel bir cephane oluşturmuşlardı. Daha sonra top ve havan topu şeklini alacak olan silahların ilk şeklini kullanıyorlardı. Cüveyni'nin anlatımlarından, görgü tanıklarının çevrelerinde neler olup bittiğini tam olarak anlayamadıklarını ve şaşkınlık içinde

olduklarını öğreniyoruz. Cüveyni, Moğolların ani saldırılarını “Bacasından havaya kıvılcımlar saçan, sopayla karıştırılmadan dahi canlanan, kor ateşli sıcak bir ocak gibilerdi” diye tanımlamaktadır.⁵ Cengiz Han’ın ordusu, bozkır savaşçılarına özgü geleneksel azgınlık ve huzuru, Çin medeniyetinin en yüksek düzeydeki teknolojik kültürüyle birleştirmişti. Cengiz Han, hızlı hareket eden ve iyi eğitilmiş süvarilerini düşmanın piyadelerine karşı savaşmak için kullanırken, kaleye girmek ve kaleyi savunanları yıldırma için kale duvarlarının savunma gücünü, ateş gücü ve görülmemiş yıkım makineleri kullanarak yeni bombardıman teknolojisiyle yıktı. Kalenin içindeki adamların üzerine ateş ve ölüm yağarken, Cüveyni’nin ifadesiyle sultanın savaşçıları büyük bir hızla “ölüm denizinde boğuldular”.

Cengiz Han, savaşın taraflar arasında bir spor müsabakası veya sadece bir maç olmadığını anlamıştı; savaş bir halkın diğerine karşı koymak için kendisini feda etmesiydi. Zafer, kuralına göre oynayanların değil, kuralları belirleyen ve düşmanına karşı bunları kullananların oluyordu. Kısmi zafer olamazdı. Zafer tam, toptan ve inkâr edilemezdi, aksi takdirde hiçbir anlamı olmazdı. Bu, terör ve sürprizin savaş alanında kontrolsüz kullanımı demekti. Barış zamanındaysa, birkaç temele sadakatle bağlanmak ve insanlar arasında sadakati oluşturan ülkeleri korumaktı. Direniş ölümle, bağlılık korunmayla karşılık görecekti.

Buhara’nın fethi, sadece şehir halkının teslim olmasından dolayı değil, ayrıca Moğol ordusu Semerkant’ın başkentine ulaştığında, Semerkant ordusunu zaten teslim olmuş olarak bulduklarından dolayı bir başarı sayılmaktadır. Savaşın sonucunda, sultan krallığından kaçtı ve önüne çıkan her şeyi yıkan Moğol gücü ilerlemeye devam etti. Cengiz Han, ordusunun asıl kısmını Afganistan dağları ve İndülüs Nehri’nden geçirdi, diğer bir kısmı ise Hazar Denizi’nin çevresinde dolaşıp, Kafkas Dağları’ndan geçerek Rus ovalarına ilerledi. Tam yedi yüzyıl boyunca, 1220 yılının o gününden 1920 yılında Sovyetler’in kuruluşuna kadar Cengiz Han’ın torunları Buhara

5 Juvaini, *Genghis Khan*, s. 106.

şehrinde han veya emir olarak yönetimde kaldı; bu, tarihteki en uzun süren aile hanedanlıklarından biridir.

Cengiz Han'ın insanları ve teknolojiyi idare etmedeki yeteneği, neredeyse dört yüzyıldan fazla aralıksız süren savaş tecrübesinden kaynaklanan bir bilgiyi temsil ediyordu. Savaş konusundaki dehasını, insanları kendisine boyun eğmeye iten liderlik gücünü veya evrensel çapta organize olma becerisindeki benzersizliği bir anda elde etmemişti. Bunlar destansı bir aydınlanmayla ya da okulda kazanılmamıştı. Sürekli bir uygulamalı öğrenme döngüsü, deneysel adaptasyon, disiplinli bir zihin ve amacına odaklanmış iradesi sayesinde oluşmuştu. Savaş tecrübesi, Buhara'daki savaşçıların çoğu daha doğmadan çok önce başlamıştı ve her savaşta yeni bir şey daha öğrenmişti. Her çarpışmada, daha fazla yandaş kazandı ve yeni savaş teknikleri öğrendi. Her mücadelede yeni fikirleri, sürekli değişen askeri taktikler, stratejiler ve silahlarla birleştirdi. Aynı savaşı asla iki kez yapmadı.

Alın yazısına dünyanın en büyük fatihi olmak yazılan çocuğun hikâyesi, Moğolların Buhara'yı fethetmelerinden altmış yıl önce, Avrasya'nın içindeki en uzak yerlerden birinde, günümüzdeki Moğolistan ve Sibirya sınırının yakınlarında başladı. Efsaneye göre Moğollar, Boz Kurt'la Güzel Maral'ın bir göl kıyısında birleşmesinden ortaya çıkmışlardı. Moğollar, Cengiz Han öldüğünde bu yurdu yabancılara sürekli olarak kapalı tuttukları için buranın tarihsel bir tanımı elimizde bulunmamaktadır. Nehir ve dağlarının isimleri tarihi literatürde neredeyse hiç bilinmemektedir ve hatta günümüzdeki haritalarda buralara birbiriyle çelişen isimler verilmekte, yazımları büyük bir değişkenlik göstermektedir.

Moğol boylarının bu bölgesi, bugün Moğolistan olarak bilinen ülkenin kuzeydoğusunda yalnızca küçük bir yeri kapsamaktadır. Günümüzde ülkenin büyük bir kısmı, Kuzey-Orta Asya'nın yüksek platosu boyunca yayılır. Burası Asya'nın tarımsal zenginliğini artıran Pasifik Okyanusu'nun nem getiren rüzgârlarının ardında uzanır. Bunun aksine, Moğolistan platosuna erişen rüzgârlar daha çok

kuzeybatıdaki Kuzey Kutbu'ndan eser. Bu rüzgârlar taşıdıkları az miktardaki nemi kuzeydeki dağlara bırakarak ülkenin *Govi* denilen, yabancılar tarafından ise Gobi olarak bilinen güneyini kuru bırakır. Sert koşulları olan Gobi ile kuzeyde bulunan orta derecede sulak dağların arasında, yaz yağmurlarıyla yeşeren geniş bozkırlar uzanır. Yazları çobanlar ot bulmak için bu bozkırlara gelirler.

Moğolistan'ın Khentii Sıradağları deniz seviyesinden yalnızca üç kilometre yukarıda olup, gezegenin en yaşlı dağlarını oluşturur. Yalnızca profesyonel araçlarla tırmanılabilen sarp, genç Himalayalar'ın aksine, eski Khentii Dağları milyonlarca yıl boyunca erozyonlar nedeniyle düzleşmiştir. Bu nedenle, yazları at sırtında çok fazla zorluk çekmeden birkaçı dışında tüm doruklarına ulaşılabilir. Yamaçlarında bataklıklar vardır; uzun kış mevsiminde bunlar donarak katı bir kütleye dönüşür. Dağ yamaçlarındaki daha derin çukurlar kar ve yağmuru içlerinde toplar ve kışın donarak buzullara benzeyen bir görüntü oluşturur. Yazın buzlar çözülür ve kobalt mavisi renkte güzel göller oluşur. Baharda buz ve karlar eriyerek göllerin taşmasına ve dağlardan bozkıra doğru akan ırmaklara neden olur. İyi geçen yazlarda yemyeşil çayırlar zümrüt gibi ışıldarken, en kötü zamanlarda birkaç yıl boyunca yanık kahverengi renge bürünür.

Khentii Dağları'ndan akan nehirler küçüktür ve yılın büyük kısmında, mayıs ayında dahi buz tutmuş olur. Buz, birkaç atlıyı ve hatta bazen yüklü bir cipi dahi taşıyabilecek kalınlıktadır. Bu küçük nehirler boyunca uzanan uzun, geniş bozkırlar, Moğollar için Avrasya'nın farklı bölgelerine giden karayolu görevi görüyordu. Bu otlakların sapakları Doğu Avrupa'dan Macaristan ve Bulgaristan'a kadar uzanıyordu. Doğuda ise Mançurya'ya kadar gider ve Kore Yarımadası'nı kesen kıyıdaki ince dağ sırası engellemese Pasifik Okyanusu'na kadar ulaşırdı. Gobi'nin güney tarafında, otlak yavaşça tekrar derlenip toplanır ve Sarı Nehir'in geniş tarımsal alanlarına bağlanarak Asya kıtasının kalbine katılırdı.

Manzaranın yumuşak akışına rağmen hava sert olabiliyor ve birdenbire değişebiliyordu. Burası aşırı sıcakların egemen olduğu, insanların

ve hayvanların sürekli değişen havaya karşı mücadele verdiği bir topraktı. Moğollar, Khentii’de bir gün içinde dört mevsimi yaşayabileceğinizi syerler. Mayıs ayında dahi, atlar kar tepeliklerine o kadar batar ki, kafalarını yukarıda güçlükle tutabilirler.

Onon Nehri’nin kıyısındaki bu toprakta, kaderinde “Cengiz Han” olarak anılmak olan bir ocuk doğdu. ocuk Asya takvimine göre At yılı olan 1162 yılının baharında dünyaya geldi. Bundan önce, yaşadıkları yerin doğal güzelliğine rağmen halkın tarihi, mücadele ve zorluklarla doluydu. Onon Nehri’nin uzağında, ücra ve yalın bir tepede, Höelün adında kaçırılmış genç bir kız ilk bebeğini yani Cengiz Han’ı dünyaya getiriyordu. Höelün yabancı bir çevrede, onu yetiştiren ailesinden ve bildiği dünyadan uzak bir yerde doğum yaptı. Burası onun evi değildi, kocası olduğunu iddia eden adam da onun evlendiği adam değildi.

Çok kısa bir zaman önce, kaderi çok daha farklı görünüyordu, bir başka genç savaşcının, Merkit aşiretinden Çiledü’nn karısıydı. Onu bulmak ve cezbetmek için doğudaki bozkıra, kadınlarının güzelliğiyle tanınan Olkhunuud aşiretine kadar gitmişti. Bozkır geleneğine göre, bir erkek kızı kendi aşiretine gelini olarak götürmeden önce, kızın ailesine hediyeler vermeli ve onlar için belki de birkaç yıl boyunca çalışmalıydı. Evlendikten sonra, kocasıyla birlikte evlerine dönmek için haftalarca sürecek bir yola ıktılar. *Gizli Tarih’e* göre, gelin öküz veya Tibet kz tarafından çekilen kk bir at arabasında, gururlu kocası ise arabanın yanında, boz atının üzerinde yolculuk yaptı. Höelün, muhtemelen on altı yaşından daha büyük değildi.

Bozkırdan kolaylıkla geçtiler. Onon Nehri’ni izleyerek onları Merkit topraklarından ayıran sıradağların arasına girdiler. Ücra dağ ovalarından geçip, Merkit çobanlarının zengin otlaklarına ulaşabilmeleri için önlerinde birkaç zorlu gün daha vardı. Genç gelin, üzerine çullanmak üzere olan atlı adamdan habersiz kk at arabasının önünde oturuyordu; bu yalnızca onun hayatını değil, tüm dünya tarihini değiştirecek vahşi bir saldırıydı.

Şahiniyle avlanan yalnız bir atlı, bir yarın tepesindeki görünmeyen tüneğinden Höelün ve Çiledü'yü izliyordu. Höelün ve at arabası ona kuşuyla yakalayabileceğinden daha büyük bir av sunuyordu.

Avcı, yeni evlilerin kendisini görmelerine izin vermeden, iki erkek kardeşini bulmak için kampına geri döndü. Höelün gibi bir eşle evlenebilmek için gerekli olan hediyeleri karşılayamayacak kadar fakir olan ve muhtemelen kızın ailesine geleneksel gelin hizmetini vermeye istekli olmayan avcı, bozkırlardaki ikinci en yaygın eş bulma yöntemine başvurdu. Kız kaçırma. Üç kardeş, kendilerinden şüphelenmeyen avlarının peşine düştü. Çiftin üzerine çullanmak üzere oldukları sırada, Çiledü saldırganları arabadan uzaklaştırmak için hemen dörtlüye gitmeye başladı ve beklediği gibi saldırganlar peşine takıldı. Çaresizce daireler çizerek izini kaybettirmeye ve gelininin yanına dönmeye çalıştı. Ancak Höelün eşinin saldırganları kendi topraklarında atlatamayacağını ve kısa süre sonra saldırganların geri döneceklerini anlamıştı. Henüz genç bir kız olmasına rağmen eşinin kurtulması için kalmaya ve saldırganlara teslim olmaya karar verdi. Eğer Çiledü ile tek bir at üzerinde kaçsaydı, yakalanacaklar ve Çiledü öldürülecekti. Fakat eşi tek başına kaçarsa, sadece Höelün yakalanacaktı.

Gizli Tarih, kocasını planına ikna etmek için ona, “Eğer yaşarsan senin için her yerde bir eş olacaktır.⁶ Gelinin olacak başka bir kadın bulabilirsin ve benim yerime ona *Höelün* dersin” dediğini söyler. Höelün bunun üzerine hızla gömleğini çıkararak yeni eşine “Hemen kaç” dedi. Bir ayrılık anısı olarak gömleğini yüzüne fırlattı ve “Bunu da yanında götür, böylece yolda giderken kokum yanında olur” dedi.

Bozkır kültüründe koku, derin ve önemli bir yere sahiptir. Diğer kültürlerdeki insanlar, karşılaştıklarında veya ayrılırlarken kucaklaşıp veya öpüşürlerken, bozkır göçebeleri yüzlerini yaklaştırıp birbirlerini koklarlar. Koklama, anneyle çocuğu arasındakinden, sevgililer arasındaki koklamaya kadar farklı duygusal anlamlar içerir.

6 *Secret History*, § 56.

Her insanın nefesi ve beden kokusu, o kişinin ruhunun bir parçası olarak kabul edilir. Gömleğini kocasına veren Höelün, ona sevgisini hatırlatacak çok önemli bir şey sunmuştur.

O günden sonra, Höelün'ün önünde uzun ve olaylarla dolu bir yaşam vardı ancak o ilk aşkını bir daha asla göremeyecekti. Çiledü karısını kaçıranlardan kaçarken, karısının gömleğini yüzüne tuttu, onu görmek için o kadar çok dönüp baktı ki, her seferinde uzun siyah saç örgüsü göğsünden omuzlarına doğru kırbaç gibi ileri geri gidip geliyordu. Höelün, kocasının görüş alanından kayboluşunu izlerken, kalbindeki tüm duyguları açığa vurdu. O kadar yüksek sesle bağırdı ki, *Gizli Tarih'e* göre, "Onon Nehri'ni canlandırdı", "ağaçları ve ovaları sarı".

Höelün'ü esir alan ve yeni kocası olan adamın adı Yesügey'di. Yesügey, bir gün Moğollar olarak anılacak olan küçük ve önemsiz bir topluluktandı, bu topluluk daha güçlü olan Tayichiudların akrabalarının kölesi olan Borijinlerdi. Höelün için asıl kötü olan, kendisini kaçıran adamın sosyal durumundan çok, Sochigel adında bir karısı ve bir de oğlu olmasıydı. Höelün'ün aile içindeki konumu için mücadele vermesi gerekecekti. İki kadın kafes çatı çevresine bağlanmış keçe battaniyelerden oluşan kubbe biçimindeki ocağı evler olan farklı *ger*lerde kalmış ancak aynı *gerde* yaşamadıysa da gün içinde mutlaka yakın ilişki içinde olmuşlardı.

Höelün, insanın hangi yöne bakarsa baksın geniş açıklıkları görebileceği at, inek, koyun ve keçi sürülerinin otlanarak yaz boyunca semirdikleri geniş ve büyük çayırarda büyümüştü. Bozkır yaşamının sunduğu bereketli ve zengin et ve süt diyetine alışmıştı. Alıştıklarının aksine, yeni kocasının küçük aşireti sürüler dünyasının kuzey sınırındaydı, bozkırlar ağaçlık dağlara kadar uzanıyor, büyük sürüleri beslemeye yetecek kadar otlak bırakmıyordu. Artık dağsıçanı, fare gibi çok tiksindirici şeyler, kuş, balık ve ender olarak geyik veya antilop yemek zorundaydı. Diğer bozkır aşiretlerine göre Moğollar eski ve parlak bir tarihe sahip değillerdi. Küçük hayvanları avlamak için kurtlarla yarışan ve ellerine fırsat geçtiğinde bozkırın

çobanlarından hayvan ve kadın çalan leş kargaları olarak görülüyorlardı. Höelün onlar için çalınmış bir eşyadan çok da farklı değildi.

Sık tekrarlanan bir söylentiye göre, Höelün'ün ilk bebeği sözde sağ elinin parmaklarıyla sıkıca kavradığı gizemli ve uğursuz bir şeyle dünyaya gelmişti. Genç annesi yumuşakça ancak sinirlenerek bebeğinin parmaklarını tek tek ayırdı ve parmaklarının arasında aşık kemiği büyüklüğünde, büyük siyah bir kan pıhtısı buldu. Bebek, annesinin sıcak rahminin bir yerinden kan pıhtısını eline almış ve o dünyadan bu dünyaya onu sıkıca kavrayarak getirmişti. Deneyimsiz, cahil ve aşırı derecede yalnız genç bir kız, oğlunun elindeki bu garip işarete ne anlam verebilirdi? Sekiz yüzyıl sonra, onun oğlu hakkındaki soruları hâlâ yanıtlamaya çalışıyoruz. Kan pıhtısı bir kehaneti veya laneti mi ifade ediyordu? İyiliğe mi, kötülüğe mi işaretetti? Gurur mu duymalıydı, yoksa dehşete mi kapılmalıydı? Umutlu mu olmalıydı, korkmalı mıydı?

12. yüzyılda, onlarca aşiret ve boy göçebe insanlara özgü olarak bozkırda sürekli yer değiştirerek yaşıyordu. Bozkırdaki aşiretlerin içinde Moğolların en yakın akrabaları doğuda Tatarlar ve Kitanlar, doğudan daha da ileride Mançular ve Orta Asya'daki Türk boylarıydı. Bu üç etnik grup, muhtemelen kökenleri olan Sibiryadaki bazı boylarla ortak bir kültür ve dil mirasına sahiplerdi. Yabancıların genellikle birbirine karıştırdığı Tatarların ve Türk boylarının arasında bulunan Moğollar, Mavi Türkler veya Siyah Tatarlar olarak da anılırdı. Batı Moğolistan'daki Altay Dağları'ndan adını alan Altay dilini konuşanların dilleri Kore ve Japon dilleriyle uzak bir benzerlik taşır ancak Çince ve Asya'nın aynı ses perdesine ait diğer dillerine hiç benzemezdi.

Her ne kadar Türk boyları ve Tatarlar birçok aşiret konfederasyonu altında birleştilerse de Moğollar şef veya kağan tarafından yönetilen ve gevşek akrabalık bağlarına dayalı birçok küçük topluluğa ayrıldılar. Moğollar, Türk ve Tatar gruplardan ayrı bir kimlikleri olduğunu iddia ederler. O zaman da şimdi de atalarının 3. yüzyılda

bozkırlardaki ilk imparatorluğu kuran Hunlar olduğunu öne sürerler. *Hun*, Moğol dilinde insan anlamındadır ve Moğollar Hun atalarını *Hun-nu*, güneşin halkı olarak isimlendirirler. 5. ve 6. yüzyılda Hunlar, Hindistan'dan Roma'ya kadar ülkeleri fethetmek için Moğol bozkırlarından çıkarak dağıldılar ancak çeşitli boylar arasında iletişimi sürdürmeyi başaramadılar ve hızla fethettikleri ülkelerin kültürlerine karıştılar.

Yegüsey, Höelün'ü kaçırdıktan kısa süre sonra Tatarlara karşı bir sefere katıldı ve Temuçin Uge adında bir savaşçıyı öldürdü. Oğlunun doğumundan hemen sonra geri geldiğinde, oğluna Temuçin adını verdi. Bozkırın insanları yaşamları boyunca yalnızca tek bir isim aldıkları için bu ismin seçilmesi birçok anlam içeriyordu; isim onlara göre, çocuğun karakterini ve geleceğini yansıtıyordu. Temuçin isminin verilmesi, Moğollar ve Tatarlar arasındaki düşmanlığı vurguluyor olabilirdi ancak Temuçin adının tam anlamı veya babası tarafından ona ne bahşedildiği üzerine bilimsel ve hayali tartışmalar yürütüldü. Bu tartışmalarda en çok kabul gören kanı, Moğol geleneklerine göre, çocuklara aynı kökten gelen isimler verilmesiyle ilgiliydi. Höelün, Temuçin'den sonra gelen dört çocuğundan ikisine de *temul* kökünden gelen isimler vermişti; en küçük oğlu Temuc, en küçük çocuğu ve tek kızı Temulun'du. *Temul*, fırtına estirmek, esinlenmek, yaratıcı düşünceye sahip olmak ve hatta hayal kurmak gibi birçok Moğol kelimesinden geçiyordu. Moğol bir öğrencinin anlattığına göre, bu kelimeyi en iyi şu cümle anlatıyordu: "Sürücüsünün ne istediğini hiçe sayarak istediği yere doğru koşan atın gözündeki bakış."

Moğollar dünyadan soyutlanmış olarak yaşamlarına rağmen burada yaşayan aşiretler tam olarak dünya olaylarından habersiz değildi. Cengiz Han'ın doğumundan yüzyıllar önce, Çin, Müslüman, Hindu ve Hristiyan uygarlıkları Moğol yurduna girmişti; ne var ki kültürlerinin az bir kısmı, yüksek bozkırların zorlu çevresine ayak uydurabilmişti. Göçebe kavimlerin, Çin ve Orta Asya'daki sürekli değişen devlet gruplaşmalarıyla uzak ancak karmaşık ticari,

dini ve askeri ilişkileri vardı. Çok kuzeyde yaşadıkları için yurtları Gobi'nin güneyinde kalan, Çin ve Müslüman toplulukları zaman zaman birbirine bağlayan, daha sonra İpek Yolu olarak anılacak olan ticari yolların dışında kalıyordu. Yine de Moğolların yaşadığı kuzey bölgesine, güneydeki zenginliklerden haberdar olabilecekleri kadar ticari eşya ulaşıyordu.

Göçebeler için komşularıyla ticaret yapmak ve onlarla savaşmak, yaşamlarının yıllık ritminin önemli bir kısmını oluşturuyordu. Bunlar, baharda hayvanların yavrulaması, yazın otlak aranması veya sonbaharda et veya süt ürünlerinin kurutulması gibi geleneksel ve önceden tahmin edilebilen şeylerdi. Uzun, soğuk kış ayları onlar için avlanma mevsimiydi. Erkekler küçük gruplar halinde evlerinden çıkarak tavşan, kurt, samur, geyik, dağ keçisi, argali koyunu, ayı, tilki ve engerek avlamak için dağlarda dolaşarak ormanların içlerine girerlerdi. Bazen topluluğun tamamı avlara katılır, olabildiğince büyük bir alanı daire içine alır ve avı hayvan kesme noktasına doğru sürerlerdi. Hayvanlar sadece et, deri ve kürk değil, aynı zamanda göçebelerin çeşitli alet, silah ve dekorasyon eşyasına dönüştürdükleri geyik boynuzu, diş, kemikler ve ilaç olarak kullanılan çeşitli kurumuş organlar sağlıyordu. Ormanda ayrıca ticaret ve günlük yaşam için gerekli diğer eşyalardan da bulabiliyorlardı; bunların arasında yavruyken yuvalarından alınan av kuşları da vardı.

Göçebeler, aileler ve *ger*ler arasında orman ürünlerini değiş tokuş ederlerken, metal ve tekstil gibi ürünler Gobi'nin güneyindeki ticaret merkezlerinden yavaş yavaş kuzeye doğru gitmeye başladı. Moğollar dünyanın en kuzey ucunda, bozkırın ve Kuzey Sibiryâ ormanlarının tam birleşme yerinde yaşamlarını sürdürdüler. Bozkırda hayvanları güttüler, ormanda avlandılar ve her iki grubun en uç karakterlerini gösterdiler. Uzak kuzeye yine de o kadar az mal ulaşıyordu ki, söylendiğine göre, bir çift demir üzengisi olan adam Moğollar arasında en büyük efendi olarak kabul ediliyordu.

Bazı yıllarda av az olduğu için insanlar kışın ilk zamanlarında aç olurlar, ticaretini yapacakları orman ürünleri bulamazlardı. Bu

yıllarda, Moğollar yine de av partileri düzenlerlerdi. Ancak bu kez hayvanları avlamak için kuzeydeki ormanlar yerine, bozkırı geçerek insan avlarlardı. Eğer Moğolların ticaret için malları yoksa, bozkırda veya ücra vadilerde buldukları çobanlara saldırırlardı. İnsan avlarına yaklaşıırken, hayvanların kullandığı taktiği kullanırlardı. Saldırıya uğrayan kişiye, saldırının geldiğini anladığı ilk anda genellikle kaçır, hayvanlarının çoğunu, eşyalarını ve saldırganların peşinde olduğu diğer her şeyini arkasında bırakırdı. Saldırının amacı eşyalara el koymak olduğu için saldırganlar kaçan kişinin peşine düşmek yerine genellikle *ger*lerini yağmalar ve hayvanları toplarlardı. Yağmacılar mallara istedikleri için bu tür mücadelelerde ölüm pek olmazdı. Genç kadınlar, eş ve çocuklar köle olarak kaçırlırdı. Daha yaşlı kadınlar ve çok küçük çocuklar genellikle bırakılır ve onlara bir zarar verilmezdi. Böyle durumlarda genellikle ilk olarak genç erkekler en hızlı ve güçlü atlarla kaçarlardı çünkü öldürüleceklerin başında onlar gelirdi, tüm grubun geleceğiye tamamen onlara bağlıydı.

Eğer kaçan erkekler yeterince hızlı bir şekilde yandaşlarını toplamayı başarırlarsa, saldırganların peşine düşerek onlardan eşyalarını almaya çalışırlardı. Eğer oymağın üyeleri yenilgiye uğrarsa, yağmacıların elinden kaçan hayvanlarını bir araya toplarlar ve daha avantajlı bir zamanda karşı saldırıya geçmek üzere plan yaparak hatlarını buna göre tekrar düzenlerlerdi.

Moğollar için savaşmak, gerçek bir savaştan veya kin gütmekten çok bir yağmalama konusuydu. İntikam genellikle yağmalamak için bir bahaneydi ancak ender de olsa gerçek neden olurdu. Savaşta kazanan kişi elde edilen, aile ve dostlarla paylaşılan mallara bağlı olarak saygınlık kazanıyordu; yoksa dövüşmekle değil. İyi savaşçılar öldürdükleri kişilerle övünür ve onları hatırlarlardı ancak kafa veya kafa derisi toplamazlar ya da savaşta öldürdükleri insanların sayısını temsilen çentik veya amblemler kullanmazlardı. Sadece mallar önemli olurdu, öldürülenler değil.

Avlanmak, ticaret, çobanlık ve savaş, eski Moğol oymaklarında ki insanların geçim kaynaklarıydı. Her erkek, ata binmeye başladığı

zamandan itibaren, bu yetenekleri geliştirmeye başladılar ve hiçbir aile bu faaliyetlerden bir tanesi olmadan yaşamını sürdüremezdi. İpek Yolu'nun ticaret şehirlerine daha yakın olan güneydeki oymakların, kuzeydeki oymaklardan her zaman daha fazla malı vardı. Güneydeki adam en iyi silaha sahipti ve onlara karşı başarı kazanmak için kuzeyli adamın daha hızlı hareket etmesi, daha akılcı düşünmesi ve daha sert savaşması gerekirdi. Ticaretin yanı sıra bu yağmalamaların etkisiyle, metal ve tekstil ürünleri yavaş yavaş, havanın her zaman kötü olduğu, yeşilliğin az olduğu ve erkeklerin daha kaba ve saldırgan olduğu kuzeye ulaştı.

Temuçin'in ilk çocukluk yıllarından yalnızca çok az detay günümüze gelebilmiştir. Anlaşıldığına göre, babası Temuçin'e pek değer vermiyordu. Babası, bir keresinde bir başka kampa taşınırlarken onu yanlışlıkla geride bırakmıştı. Tayichiud boyu onu bulmuş, liderleri Şişman Kağan Targutay onu kendi evine almış ve bir süre orada tutmuştu. Targutay, ilerleyen yıllarda Temuçin güç sahibi olduğunda, Temuçin'i bir çobanın en değerli varlığı olan bir tayı yetiştirir gibi aşırı dikkat ve sevgi dolu bir disiplinle yetiştirdiğini söyleyerek böbürlenecektir.⁷ Detaylar ve sıralar bilinmemektedir ancak sonucunda çocuk ve ailesi tekrar bir araya gelmiş, ya Şişman Kağan çocuğu geri vermiş ya da aile Şişman Kağan'ın kampına katılmıştı.

Temuçin'in hayatıyla ilgili bilinen bir sonraki olay, Temuçin Moğol hesabına göre dokuz yaşının başlarında, Batı hesabına göre sekiz yaşındayken babası onun için bir eş aramaya koyulduğunda meydana gelmişti.⁸ Yesügey ve Temuçin, Höelün'ün doğudaki ailesini bulabilmek için yola çıktılar çünkü Höelün belki de oğlunu

⁷ *Secret History*, § 149.

⁸ Temuçin'in erken hayatındaki olayların kesinliği hakkında güvenle bilgi aktarımı epey zordur. İlkbahar gelişi ve kış mevsiminin sonu Moğollar için yeni yıl başlangıcı sayılmaktaydı. Bozkırdaki her yerleşme yeni bir yıl olarak sayılmış ve yaş hesabı bir çocuğun geçirdiği yeşil sayısına göre sayılmıştır. Böylece, Temuçin'in ilkbaharın başlangıcında doğması ona hemen bir yaş vermiş ve her ardışık yeşillik onu bir yaş daha büyük yapmıştır. Bununla birlikte, bu kitabın hizmet ettiği amaçlar için yaşlar, geleneksel Batı tarzında hesaplanmıştır.

kendi aşiretinden ya da en azından ailesinin tanıdığı bir kadınla evlendirmek istiyordu. Ne var ki, Höelün'ün tercihlerinden daha da önemlisi, Yesügey'in Temuçin'den kurtulmak istiyor gibi görünmesiydi. Belki de babası, Temuçin ile ilk karısı Sochiegel'den olan büyük oğlu Begter arasında patlak verecek olan mücadeleyi hissetmişti. Yesügey Temuçin'i bu küçük yaşında uzaklara götürerek muhtemelen küçük ailesi içinde sıkıntıya neden olacak bu rekabeti engellemeye çalışmıştı.

Müstakbel gelinin ailesine sunmak üzere yalnızca tek bir atları olduğundan Yesügey, karşılığında evlenmek üzere kızlarını vermele-ri için Temuçin'i işçi olarak kabul edecek bir aile bulmak istiyordu. Temuçin için bu yolculuk, belki de Onon Nehri civarındaki anayur-dundan ayrılacağı ilk seferdi. Hiç bilinmeyen bir bölgede kaybol-mak çok kolaydı, her an yabani hayvanlarla, çetin hava koşullarıyla ve her şeyden önemlisi diğer insanların tehdidiyle karşılaşılabilirdi. Fakat Yesügey, Höelün'ün ailesini bulmak üzere yola çıkarken Te-muçin'i yanına almaktan çekinmemişti. Yol boyunca, Temuçin'den biraz daha büyük yaşlarda, Börte adlı kızları olan bir aileyle kaldılar. Çocuklar görünüşe göre birbirlerinden hoşlanmışlardı, babaları da onların evlenmelerine onay vermişti. Temuçin'in bu çıraklık ya da gelin hizmeti süresince, kayınvalidesi ve kayınpederinin himayesi altında yaşaması ve çalışması bekleniyordu. Sözlendiği bu çift yavaş yavaş birbirlerine daha da yakınlaşacaktı.

Yesügey, Temuçin'i bıraktıktan sonra, uzun süren yolculuğu sı-rasında bayramlarını kutlayan bir Tatar kampına rastladı. *Gizli Ta-rih*, Yesügey'in de eğlenceye katılmak istediğini fakat sekiz yıl önceki bir savaş sırasında onların akrabaları olan Temuçin Uge'yi öldürdü-ğü için düşman kimliğini açığa vurmaması gerektiğinin farkında ol-duğunu açıklamaktadır. Onları aldatma girişimine rağmen birinin onu tanıdığı ve gizlice zehirlediği söylenir. Zehirden dolayı ciddi şekilde hastalanan Yesügey, Tatarlardan ayrılarak ailesinin kampına dönmeyi başardı. Temuçin, ölüm döşegindeki babasına yetişmek için Börte'yi ardında bırakmak zorunda kaldı.

Temuçin ailesinin kamp yerine döndüğünde babası ölmüştü. Yesügey arkasında iki eş ve on yaşın altında yedi çocuk bırakmıştı. O dönemde ailesi hâlâ Tayichiudlarla birlikte Onon Nehri civarında yaşıyordu. Tayichiudlar son üç kuşaktır Yesügey'in Borijin aşiretine hükmetmekteydi. Tayichiudlar, Yesügey'in savaşıma ve avlanma konusundaki yardımı olmadan, iki eşinden ve yedi küçük çocuğundan pek faydalanamadıklarına karar verdiler. Üstelik aşiret, Onon Nehri'nin çetin şartlarında fazladan dokuz kişiyi doyuramayacaktı.

Bozkır geleneğine göre, Yesügey'in Höelün'ü kaçırmaya yardım eden erkek kardeşlerinden biri, onu karısı olarak almalıydı. Moğol evlilik sistemine göreyse, Yesügey'in ilk eşi Sochiegel'den olan erkek çocuklarından biri, eğer aileye destek olabilecek yaştaysa, Höelün için uygun bir eş olacaktı.⁹ Moğol kadınları genellikle ölen kocalarının ailelerinden genç erkeklerle evleniyorlardı, genç erkekler bu şekilde kadının ailesine gösterişli hediyeler vermeden ya da yıllarca gelin hizmetinde bulunmadan tecrübeli bir kadınla evlenme fırsatını yakalamış oluyorlardı. Höelün yirmili yaşların ortalarında olmasına rağmen çoğu erkeğin geçimlerini sağlamada zorlanacağı kadar çok sayıda çocuğa sahipti. Kendi anayurdundan uzakta olan bir esir karısı olarak kendisiyle evlenecek kişiye ne aile zenginliği ne de faydalı aile bağları vaat ediyordu.

Höelün, kocası öldüğü ve hiçbir erkek onu almak istemediği için aileden dışlanmıştı, artık kimse ona yardım etme yükümlülüğünü taşııyordu. Topluluğun bir üyesi olmadığıyla ilgili haber, Moğolların ilişkilerini her zaman sembolize ettikleri bir yöntemle

⁹ 17. yüzyılda aristokratik bir Moğol ailesinden dul bir kadının kocası öldükten sonra üvey oğullarından biriyle evlendiği ile ilgili belli bir davaya ilişkin olarak bilinen, eski kocasının oğullarından biriyle evlendiği; kocası öldükten sonra da onun oğluyla evlendiğidir. Sonunda, bu koca da öldüğünde onun da oğluyla evlendiğidir. Böylece, yaşamı boyunca aynı aileden dört erkekle evlenmiştir: ilk kocası, oğlu, torunu ve büyük torunu. Bkz., J. Holmgren, "Observations on Marriage and Inheritance Practices in Early Mongol and Yüan Society, with Particular Reference to the Levirate", *Journal of Asian History*, 20 (1986), s. 158.

yiyecekler aracılığıyla Höelün'e ulaştı. İlkbaharda, eski bir hanın iki yaşlı dul eşi, atalarının anısına tören niteliğinde bir ziyafet düzenlediklerinde Höelün'e haber vermemişlerdi. Böylelikle onu yalnızca yiyeceklerden mahrum bırakmakla kalmamışlar, aynı zamanda aileden de çıkarmışlardı. Höelün ve ailesi, geçimlerini sağlamak ve kendilerini korumak için kaderlerine terk edilmişlerdi. Aşiret, Onon Nehri'nden yazlık mekânlara doğru hareket etmeye hazırlanırken, Höelün'ü ve çocuklarını geride bırakmayı planlamıştı.

Gizli Tarih'e göre, iki kadını ve yedi çocuğu arkalarında bırakarak ayrılan gruba, yalnızca alt sınıfa mensup bir adam yüksek sesle karşı çıkmıştı. Temuçin'de derin bir etki meydana getirdiği belli olan bu olay sırasında, onları yüzüstü bırakan Tayichiudlardan biri, yaşlı adama kendilerini eleştirmeye hiçbir hakkı olmadığını haykırdı ve daha sonra onu mızrakla öldürdü. Bu olaya tanık olan henüz on yaşına ulaşmamış olan Temuçin'in ölen adama yardım etmek için hızla koşmaya başladığı fakat hiçbir şey yapamadan acı ve öfkeyle hıçkırı hıçkırı ağladığı söylenir.

On yıl önce kaçırıldığı sırada metanet gösteren Höelün, aynı kararlılığı ve gücü bu yeni kriz sırasında da gösterdi. Tayichiudları utandırmak için güçlü ve meydan okuyan son bir gayretle ailesini korudu. Aşiret ana kamplarından ayrılırken ölmüş kocasının at kılından yapılmış ruh sancağını eline aldı, atına bindi ve onları yakalamak için peşlerinden gitti. Ruh sancağını başının üzerinde tutarak ve onu gözü dönmüş bir şekilde dalgalandırarak kaçan insanların etrafını çevirdi. Höelün için ölen kocasının sancağını dalgalandırmak sadece onun amblemini dalgalandırmak demek değil, aynı zamanda kaçan aşiret üyelerinin önünde Yesügey'in ruhunu sergilemek anlamına geliyordu. Gerçekten de onun ruhunun varlığından dolayı utanç yaşadılar ve onun doğaüstü bir intikam alması olasılığından korktukları için kampa geri döndüler. Daha sonra akşam karanlığını beklediler ve ailenin hayvanlarını yanlarına alarak birer birer oradan ayrıldılar. Her iki dul kadını ve yedi çocuğu kışın soğukunda açıkça ölümle sonuçlanacak bir sona terk ettiler.

Fakat aile ölmedi. Höelün olağanüstü bir çabayla hepsini kurtardı. *Gizli Tarih*'te anlatıldığına göre Höelün başını örttü, eteklerini topladı ve beş aç çocuğunu doyurabilmek için günler ve geceler boyunca nehir boyunca koşarak yiyecek aradı. Küçük meyveler buldu, nehrin çevresinde yetişen bitkilerin köklerini çıkarmak için bir ardıç dalı kullandı. Temuçin de ailesine yiyecek sağlamaya çalışırken bozkırlarda fare avlamada kullanılan ucuna keskin kemikler yetiştirilmiş ağaçtan oklar, annesinin dikiş iğnelerinden oltalar yaptı. Çocuklar büyüdükçe daha büyük avların peşinde koşmaya başladılar. Elli yıl sonra Moğolları ziyaret eden ve Temuçin'in hayatını yazan ilk yabancı yazarlardan biri olan İranlı tarihçi Cüveyni, "ailenin, yiyeceklerini köpek ve fare derisinden ve ölmüş diğer canlıların etlerinden sağladıklarından bahsedilmektedir".¹⁰ Doğru olsun ya da olmasın, bu tanımlar neredeyse hayvanlar gibi şiddetli açlığın eşliğindeki bu insanların tıpkı çevrelerindeki diğer aşiretler gibi çaresizce yürüttükleri mücadelelerini ortaya koymaktadır. Aile çetin yaşam koşullarının hüküm sürdüğü topraklarda, bozkır hayatının en alt seviyesine düşmüştü.

Toplumdan kovulmuş bir çocuk, aşağı bir sınıftan çıkarak nasıl Moğolların Büyük Han'ı olabilir? *Gizli Tarih*'te Temuçin'in yetiştirilişi döneminin araştırıldıkça, bu sarsıcı olayların onun karakterini şekillendirmede ve onu iktidara taşımada ne kadar güçlü bir rol oynadığıyla ilgili önemli ipuçları bulabiliriz. Ailesinin başından geçen üzücü olaylar, bozkırların katı kast yapısına meydan okumak, geleceğin sorumluluğunu üzerine almak, onun ailesi ya da aşiretinin dostlarıyla ittifak kurma konusunda karar almasına neden olmuştu.

Bu güçlü dostlukların ilkinin, ailesi her zaman Temuçin'in ailesinin Onon Nehri kıyısındaki kampının yakınına kamp kuran ve Temuçin'in babasının aşiretiyle uzaktan akraba olan Cadaran aşiretinin üyesi, kendisinden yaşça biraz daha büyük olan Camuka ile kurmuştu. Moğol kültürüne göre akrabalık tüm diğer sosyal ilişkilerden önde gelmekteydi. Akrabalık ağının dışındaki herhangi bir kişi otomatik

10 Juvaini, *Genghis Khan*, s. 21.

olarak düşmandı, soya yakınlaştıkça aradaki bağ da güçlenmeliydi. Temuçin ve Camuka uzak akrabaydı fakat kardeş olabilmek için daha da yakınlaşmak istediler. Moğol geleneğine uyarak kan kardeşi olmak için çocukluk dönemlerinde iki kez ebedi kardeşlik andı içtiler. Bu kader arkadaşlığının hikâyesi ve hayatının ilk dönemlerindeki önemli olaylar, Temuçin'in içinde bulunduğu güçlüklerin üstesinden gelme ve bozkırlara hâkim olan aşiretler arasındaki dizginlenemez şiddet uygulamalarını ehlileştirme konusundaki olağanüstü yeteneği hakkında birçok detayı ortaya çıkarmaktadır.

Temuçin ve Camuka avlanırken, balık tutarken ve günlük becerilerini geliştirmek için çocuklara öğretilen oyunları oynarken, yakın bir arkadaşlık kurdular. Moğol çocukların tümü ister kız ister erkek olsun, atın üstünde büyüyorlardı. Küçüklüklerinden itibaren, ailelerinden büyükleriyle ya da kendilerinden büyük olan kardeşleriyle birlikte ata binmeyi öğreniyorlardı, birkaç yıl sonra da kendi kendilerine at üstünde durabiliyorlar ve tek başlarına ata binebiliyorlardı. Çocuklar genellikle dört yaşındayken eysersiz bir ata hâkim olabiliyor ve atın sırtında nasıl durulması gerektiğini öğreniyorlardı. Atın üstündeyken kimin diğerini vurup düşürebileceğini görmek için mızrakla dövüşüyorlardı. Bacakları üzengilere ulaşabilecek kadar büyüdüklerinde at üstünde ok ve mızrak atmayı öğreniyorlardı. Deri keselerden hedef yaparak bunları sırtlardan sarkıtıyorlar, hedef rüzgârda savruluyor, gençler de at sırtındayken, farklı uzaklık ve hızlarda bu hedefleri vurma talimi yapıyorlardı. Bu tür bir oyunda elde edilen başarının, hayatın ileriki dönemlerindeki binicilik yeteneği açısından pek bir değeri yoktu.

Diğer oyunlar arasında bir koyunun bilek kemiklerinden yapılan, bir tür zar ile oynanan aşık kemiği oyunu vardı. Her çocuk gelecekle ilgili tahminlerde bulunmak, anlaşılmazlıkları çözmek ya da sadece keyfine bir oyun oynamak için dört adet aşık kemiği seti taşırdı. Camuka ve Temuçin buna ek olarak donmuş nehrin üzerinde, biraz körling oyununa (buzlu bir zeminde kaygan ve yassı taşlarla oynanan bir İskoç oyunu) benzeyen oldukça güç bir oyun

oynarlardı. *Gizli Tarih*, onların paten kullandıklarından söz etmemesine rağmen sonraki yüzyılda Avrupalı bir ziyaretçi bölgedeki avcılarının hem spor hem de hayvanları yakalamak amacıyla donmuş nehir ve göllerden geçebilmek için ayaklarına kemik bağladıklarını yazmıştı.

Bu beceriler Moğollara büyük bir avantaj sağlamıştı çünkü diğer ordulardan farklı olarak donmuş nehirlerden ve göllerden kolaylıkla geçebiliyor, hatta buz üstünde savaşıbiliyorlardı. Avrupalıların kendilerini saldırılardan koruduğuna inandıkları Volga ve Tuna gibi donmuş nehirler, Moğollar için anayol halini almıştı. Bu sayede, Avrupalıların savaş için en hazırlıksız oldukları mevsimde, atlarını şehir duvarlarına doğru sürebilmişlerdi.

Temuçin'in gençliğinin büyük bir bölümü ailesine yardım ederek geçmişti. Temuçin ve Camuka'nın Onon Nehri'nde oynadıkları oyunlar, gelecekte büyük bir fatih olacak çocuğun hayatı hakkında herhangi bir kaynakta sözü edilen tek uçarı davranışlardı. Temuçin ile Camuka birbirlerine ilk kez sadakat yemini ettiklerinde, Temuçin yaklaşık on bir yaşındaydı. Çocuklar bu yeminin bir sembolü olması açısından oyuncaklarını değiştirmişlerdi. Camuka, Temuçin'e erkek karacaya ait bir aşık kemiği, Temuçin de Camuka'ya pirinçten yapılmış işlemeli bir eşya vermişti. Bu, elde etmek için çok uzun bir yol kat edilmesi gereken nadide bir hazineydi. Sonraki yıl, yetişkin hediyeleri olarak ok başlarını değiş tokuş ettiler. Camuka, bir buzağının boynuzunun iki parçasını aldı ve ortalarına bir delik açarak Temuçin için öten bir ok başı yaptı. Temuçin de Camuka'ya servi ağacından zarif bir ok başı verdi. Avcıların nesillerdir uyguladıkları gibi, Temuçin de küçük yaşlardayken öten ok başlarının çıkardıkları seslerle gizlice iletişim kurmayı öğrenmişti. Bu diğer insanların fark edemeyeceği ya da yorumlayamayacağı bir iletişim yöntemi idi.

Çocuklar ikinci yemin törenlerinin bir parçası olarak kan kardeşi olmuşlardı, inançlarına göre bu yolla ruhlarının bir parçasını aralarında değiştiriyorlardı. *Gizli Tarih*, Camuka'nın ikisinin birbirleriyle unutulmayacak kelimelerle konuştuklarını ve birlikte

adlandırılmamış “sindirilemeyecek bir yiyecek” yediklerini söylediğinden bahsetmektedir.¹¹ Bu yeminle birlikte iki çocuk kan kardeşi olmuşlardı, bu öyle bir bağdı ki, biyolojik olarak kardeş olmaktan çok daha güçlüydü çünkü kan kardeşleri bağlarını özgür iradeleriyle kuruyorlardı. Camuka, Temuçin’in hayatındaki tek kan kardeşiydi.

Camuka’nın klanı bir sonraki kış geri dönmedi ve çocukları birbirlerinden ayırdı. Çocukluk yıllarında oluşan bu bağ, ileride Temuçin’in iktidara gelmesinde hem önemli bir etken hem de büyük bir engel oluşturacaktı.

Temuçin, çocukluk yıllarında Camuka ile paylaştığı bu sıkı dostluğun aksine, kendisinden büyük olan üvey kardeşi Begter’in zaman zaman baskıcı otoritesinden bunalıyordu. Öyle ki aralarındaki rekabet, ikisi de yetişkinlik döneminde yaklaştıkça daha da artmıştı. Moğol çobanlarının hayatına, şimdi olduğu gibi katı bir hiyerarşi hâkimdi. Hem kötü hava şartları hem de yağmacıların oluşturduğu tehlikelerle karşı karşıya gelen Moğollar, çocuklarının ailelerine kayıtsız şartsız uymaları gereken bir sistem geliştirmişlerdi. Babanın yokluğunda onun görevini, ister birkaç saat ister aylarca olsun, en büyük erkek çocuk üstlenirdi.¹² Yaşça büyük olan erkek kardeş her eylemi denetleme, aile üyelerine herhangi bir sorumluluk verme ya da istediği zaman sorumluluklarını alma hakkına sahipti. Tüm aile üyeleri üzerinde mutlak bir otoriteye sahipti.

Begter, Temuçin’den yaş olarak biraz daha büyüktü ve babası öldürüldükten sonra en büyük erkek çocuğun özel yetkilerini yavaş yavaş uygulamaya geçirmeye başlamıştı. *Gizli Tarih*’te sözü edilen bir olaya göre, Temuçin’in kini başlangıçta oldukça önemsiz gibi

11 *Secret History*, § 201.

12 Moğol dili, ağabey için (akh) ve abla için (egch) ayrı sözler ederek büyük kardeşlerin önemini yansıtırken, küçük kardeşler için cinsiyet ayrımı gözetmek sizin sadece bir terim (düyü) kullanılır. Akh, “Yaşlı Kardeş” unvanının neticede bir aile kümesi veya diğer küçük grup lideriyle eş anlamlı hale gelmesi gibi bir önemi vardı. Öz kardeşler söz konusu olduğunda, sıralama barizdir: doğum sırası. Ancak yarı kardeşler için çocukların sıralamadaki düzeni, özellikle annelerinin akrabalık sıralamaları da dahil olmak üzere birçok faktöre bağlıdır.

görünen bir olay sırasında patlak vermişti. Görünüşe göre Temuçin'in vurduğu bir kuşu Begter zorla almıştı. Begter bunu ailenin reisi olduğu iddiasını güçlendirmek için yapmış olabilirdi. Bundan kısa bir süre sonra, Temuçin ve kendisinden sonra doğan öz kardeşi Kasar, Onon Nehri'nde balık tutarken bir ara üvey kardeşleri Begter ve Belgütey ile birlikte oturdular. Temuçin küçük bir balık yakalamıştı fakat üvey kardeşleri balığı ondan zorla almışlardı. Oldukça öfkelenen ve hayal kırıklığına uğrayan Temuçin ile Kasar hemen neler olduğunu anlatmak için anneleri Höelün'ün yanına gittiler. Höelün kendi oğullarının tarafını tutmak yerine, onları yüzüstü bırakan düşmanları Tayichiudlar konusunda endişelenmelerini ve büyük kardeşleriyle kavga etmemelerini söyleyerek Begter'in tarafını tutmuştu.

Höelün'ün Begter'in tarafını tutması, Temuçin'in dayanamayacağı bir geleceğin habercisi olmuştu. Begter en büyük erkek çocuk olarak sadece kendisinden küçük olan kardeşlerine emirler vermekle kalmıyordu, kendi annesinin dışında, babasının diğer dul eşlerinden biriyle evlenmek de dahil olmak üzere çok fazla ayrıcalığa da sahipti. Kocasının erkek kardeşlerinden biriyle evlenemeyen dul Höelün için geleneklerine göre en uygun eş, kocasının başka bir kadından olan oğlu Begter olacaktı.

Höelün, bu aile gerilimi sırasında iki oğluna Moğolların kurucu atası Güzel Alan'ın hikâyesini anlattı. Kocasını öldükten sonra birkaç erkek çocuk daha dünyaya getiren Alan, evlat edinilmiş bir erkek çocukla yaşamaya terk edilmişti. Hikâyenin mesajı oldukça açıktı; Höelün, yeterince büyüdüğünde Begter'i kocası olarak kabul edecek ve bu şekilde onu her açıdan ailenin reisi yapacaktı. Temuçin ise Begter'in bu konuma gelmesini kabullenmeyecekti. Temuçin, annesiyle Begter hakkında tartıştıktan sonra, girişi örten keçeyi yana fırlatarak öfke içinde koşmaya başladı. Bu, Moğol kültüründe oldukça saldırgan bir davranış olarak kabul edilirdi. Küçük kardeşi Kasar da peşinden gitti.

İki kardeş, küçük bir tepeciğin üzerinde oturmuş, sessizce bozkırları seyreden Begter'i buldular ve çayırların arasından dikkatli bir

şekilde ona yaklaştılar. Temuçin ailedeki en iyi nişancı olan Kasar'a tepeciğin önüne geçmesini, kendisinin de bu sırada tepenin arka tarafına tırmanacağını söyledi. Sanki dinlenme halindeki bir geyiğe ya da otlayan bir ceylana sinsice yaklaşırmış gibi usulca Begter'e yanaştılar. Hedefi kolayca vurabilecek bir uzaklığa geldiklerinde, ikisi de sessizce yaylarına birer ok yerleştirdi ve aniden yaylarını çekerek çayırlığın dışına doğru oklarını attılar. Begter kaçmadı ya da kendini savunmaya çalışmadı; kendisinden küçük olan kardeşlerinin önünde korktuğunu göstermeyecekti. Onlara annelerinin kullandığı aynı kelimelerle gerçek düşmanın Tayichiud aşireti olduğunu söyledi, ayrıca: "Gözünüzdeki kirpik, ağzınızdaki engel değilim. Ben olmadan kendi gölgeniz dışında hiçbir dostunuz olmayacak," dediği rivayet olunmaktadır. Begter bağdaş kurarak oturuyor, iki küçük kardeşi kendisine doğru yaklaşmaya devam ediyordu. Kendisini nasıl bir sonun beklediğini açıkça fark eden Begter dövüşmeyi reddetti. Bunun yerine kardeşlerinden son bir ricada bulunarak öz kardeşi olan Belgütey'in hayatını bağışlamalarını istedi.

Temuçin ile Kasar, Begter'le aralarındaki mesafeyi koruyarak oklarını attılar, Temuçin Begter'i arkadan, Kasar ise önden vurmuştu. Toprağa doğru akan kanının kendilerine bulaşmaması için Begter'e yaklaşmadılar; geri dönüp Begter'i ölüme terk ettiler. *Gizli Tarih*'in yazarı Begter'in nasıl öldüğünden, ölmeden önce can çekişip çekişmediğinden bahsetmemektedir. Moğol geleneğine göre kandan ya da ölümden söz etmek bir tabuyu çiğnemek anlamına gelmektedir. Ne var ki, bu kadar detaylı anlatıldığına göre, bu olay Temuçin açısından büyük önem taşımaktadır.

Temuçin ve Kasar eve döndüğünde, Höelün'ün ne yaptıklarını hemen yüzlerindeki ifadeden okuduğu söylenmektedir. Höelün, Temuçin'e, "Katil! Katil! Sıcak rahminden elinde bir damla kan pıhtısına tutunarak ortaya çıktın," diye haykırdı.¹³ Sonra da Kasar'a dönerek onu, "sense, doğduğunda yabani bir kemirgen köpeğe benziyordun," diye azarladı. Temuçin'e yönelen öfkesi, *Gizli Tarih*'teki

13 *Secret History*, § 78.

en uzun monologlardan birinde ifade edilmektedir. Höelün oğullarını hayvanlara benzeterек onları sürekli aşağılıyordu: “Saldırgan bir panter gibi, kontrolsüz bir aslan gibi, avını canlı canlı yutan bir canavar gibi”. En sonunda bitkin düşen Höelün, Begter’in beddua-sını tekrar ederek: “Artık kendi gölgenizden başka dostunuz olma-yacak,” dedi.

Temuçin, daha bu genç yaşındayken hayatın oyununu yalnızca onur ve itibar için değil, aynı zamanda kazanmak için oynamıştı. Sanki bir hayvan avlıyormuş gibi sinsice kardeşinin üzerine yürü-müştü, ilerleyen yıllarda avlanma becerilerini savaş taktiklerine dö-nüştüren bir zekâyâ sahip olduğunu gösterecekti. Arka tarafta du-rarak keskin bir nişancı olan Kasar’ı ön tarafa yerleştiren Temuçin, taktiksel bir anlayışa sahip olduğunu göstermişti. Her yarışta birinci olması gereken bir at gibi Temuçin de izleyen kişi değil lider olma kararı almıştı. Bu konum üstünlüğünü elde edebilmek için gele-nekleri hiçe sayarak annesine karşı gelerek ve yoluna çıkan herkesi kendi ailesinden olsa bile öldürerek kendini ispatlamaya çalışmıştı.

Begter’i öldürerek üvey kardeşinin hâkimiyetinden kurtulmuş ancak ailesini çok daha büyük bir tehlikenin içine atan kanunsuz bir eylemde bulunmuştu. Hemen bölgeden kaçmaları gerekiyordu ve kaçtılar da. Moğol geleneğine göre Begter’in bedenini açık arazide çürümeye bıraktılar ve kendisine ait herhangi bir iz kalabilir ihtima-liyle uzunca bir süre o alana geri dönmediler. Begter ve Höelün’ün kendisini uyardıkları gibi, gerçekten de Temuçin’in bir koruyucusu ya da dostu yoktu ve en sonunda avlanacaktı. Temuçin ev halkının lideriydi fakat aynı zamanda bir hain gibi tehdit altındaydı.

Bu döneme kadar Höelün’ün ailesi toplumdan dışlanmıştı fakat suçlu değildi. Begter’i öldürmeleri her şeyi değiştirmişti ve onların peşine düşmeleri için başkalarına bir gerekçe oluşturmuştu. Tayichi-ıddlar kendilerini Onon Nehri’nin aristokrat soyu olarak görüyordu. Bu yüzden kendi bölgelerini mahveden Temuçin’i cezalandırmak ve daha sonra yapacağı eylemelere engel olmak için bir savaşçı grubu gönderdiler. Açık bozkırlık alanlarda kaçacak hiçbir yeri olmayan

Temuçin, güvenli dağlık bölgelere doğru kaçtı fakat peşindekiler onu yakaladı. Tayichiudlar, Temuçin'i kamp yerlerine geri getirdi. İradesini kırmak için yürümesine izin veren ancak ellerini sabitleyerek hareket ettirmesine engel olan, yardım almadan yemek yiyemeyeceği, hatta su bile içemeyeceği şekilde öküz arabalarında hayvanların boynuna geçirilen alete benzeyen tahta bir boyunduruğa bağladılar. Başında nöbet tutma ve bakımını sağlama sorumluluğu her gün farklı bir aileye verildi.

Tayichiudlar, onlarla birlikte kalan köle olarak kullandıkları savaş esirlerinin yanı sıra, alt sınıfa mensup soylardan oluşan birkaç ev halkına sahipti. Temuçin de mahkûm olarak bu köle ailelere teslim edilmişti. Tayichiudlar, Temuçin'e aşağılık insan muamelesi yaparken, geceleri onu çadırlarına alan bu köle aileler ona merhamet göstermiş ve rahat bir ortam sağlamıştı. Temuçin'i, Tayichiud liderlerinin görüş alanından uzak tutan aileler, onunla yalnızca yiyeceklerini paylaşmakla kalmamışlar, aynı zamanda *Gizli Tarih*'te detaylı olarak açıklandığı üzere, yaşlı bir kadın tahta boyunduruğun Temuçin'in boynunu keserek oluşturduğu yaraların bakımını yapmıştı. Ayrıca ailenin çocukları, babalarını liderlerinin emirlerine karşı gelmeye, Temuçin'in daha rahat bir şekilde dinlenebilmesi için geceleri tahta boyunduruğunu çıkarmaya ikna etmişlerdi.

Temuçin'in bu dayanılmaz ortamdaki kaçışının hikâyesi, onu ileride iktidara getirecek olan karakterinin de bir göstergesi olmuştur. Tayichiud erkeklerinin çok fazla içip sarhoş oldukları bir gün, Temuçin'in bakımı geri zekâlı ve fiziksel olarak güçsüz bir çocuğa verilmişti. Esir aniden boynundaki tahta boyunduruğu çıkardı ve bununla çocuğun kafasına vurdu, sonra da ona öldürücü darbeyi indirdi. Tahta boyunduruğuyla bozkıra çıkıp kaçmak yerine, yakınlarındaki bir nehrin çevresinde bulunan yabancı otlardan oluşan bir yığın arasında gizlendi. Kısa bir süre sonra Temuçin'in peşine düştüler, kendisine iyilikle davranan ailenin babası onu hemen fark etti. Yaşlı adam tehlikeyi grup üyelerine bildirmek yerine, Temuçin'e karanlık bastığında kaçmasını söyledi. Temuçin, hava karardıktan

sonra nehir bölgesinden ayrıldı fakat kaçmadı. Aile için büyük bir tehlike ve korku kaynağı olan Temuçin, yaşlı adamın çadırına doğru yöneldi ve içeri girdi. Ev sahipleri kendi hayatlarını büyük tehlikeye atmalarına rağmen tahta boyunduruğu isteksizce kaldırıp yaktılar. Bir sonraki gün Tayichiudlar Temuçin'i yeniden aramaya başladıklarında onu bir yün yığınının içine gizlediler. O gece Temuçin'i yola çıkarmaya karar verdiler, yoksulluklarına rağmen Temuçin için bir kuzu pişirdiler ve peşine düşen kişilerden kurtularak annesinin uzaklardaki kampına kadar gidebilmesi için ona bir at verdiler.

Fakir bir ailenin hayatlarını tehlikeye atarak ona yardım etmesi ve ona bu kadar değerli mallarını vermesi için Temuçin'in özel bir cazibeye ya da yeteneğe sahip olması gerekiyordu. Aynı zamanda Temuçin de bu mütevazı aileden çok etkilenmişti. Kendileriyle yakın akraba olan Tayichiudlar bir zamanlar ailesini ölüme terk etmişler, şimdi de kendisini öldürmeye pek hevesli görünüyordular. Kendisiyle hiçbir akrabalık bağı olmayan bu aile ise, ona yardım etmek için kendi hayatlarını tehlikeye atmaya razı olduklarını kanıtlamıştı. Bu olay Temuçin'e, yüksek sınıfa mensup kişilere güvenmemesini düşündürmekle kalmamış, aynı zamanda kendi aşireti dışındaki bazı insanlara kendi ailesiymiş gibi güvenebileceğini göstermişti. Temuçin hayatının daha sonraki dönemlerinde diğer insanları akrabalık bağlarına göre değil, öncelikle kendisine nasıl davrandıklarına göre değerlendirecekti.

Moğol gelenekleri ve kaynakları, Temuçin'in yakalanarak esir alındığı dönem için yalnızca yukarıdaki hikâyeyi aktarmaktadır, buna karşın günümüzdeki tarihçiler Temuçin'in on yıldan daha fazla bir süre esaret çektiğini yazmışlardır.¹⁴ Temuçin çok defa esir alınmış ya da bu olay *Gizli Tarih*'te ileri sürüldüğünden çok daha uzun sürmüş olabilir. Bazı araştırmacılar, Cengiz Han'ın çocukluğuyla ilgili detaylı bilgi bulunmamasını, bu kadar uzun bir esaret

14 "Meng-Ta Peu-Lu Ausführliche Aufzeichnungen über die Mongolischen Taten von Chao Hung, 1221", Peter Olbricht and Elisabeth Pinks, *Meng-Ta Pei-Lu und Hei-Ta Shih-Lueh: Chinesische Gesandtenberichte über die frühen Mongolen 1221 und 1237* (Weisbaden: Otto Harrassowitz, 1980), s. 12.

dönemine bağlamaktadır. Esirlik dönemi, Cengiz Han için sonraki yıllarda bir utanç vesilesi olacaktı fakat daha da önemlisi kendisini esir alan ailenin torunları açısından büyük bir tehlike oluşturacaktı. Esirlik olayıyla bağlantısı olan herkesin, bu ilişki konusunda sessiz kalmak için iyi bir nedeni vardı.

1178 yılında Temuçin on altı yaşına girmişti. Babası yedi yıl önce öldüğünden beri müstakbel eşi Börte'yi görmemişti. Onu yeniden bulmak için yollara düşecekti. Ailesini bulmak için hayatta kalan üvey kardeşi Belgütey'i de yanına alarak Kerülen Nehri'ne doğru yola çıktı. Börte'nin babası Dei-sechen'e ait olan çadırı bulduklarında, evlenme yaşını neredeyse aşmış olmasına rağmen kendisini hâlâ bekleyen Börte'ye kavuştuğu için Temuçin çok mutlu olmuştu. Dei-sechen, Temuçin'in Tayichiud boyuyla olan sorunlarını biliyordu fakat yine de bu evlilik konusunda ılımlı davranıyordu.

Temuçin ve Belgütey, Börte ile birlikte eve doğru yola çıktı. Geleneklere göre yeni gelin kocasının ailesiyle birlikte yaşamak üzere geldiğinde, onlara hediye olarak kıyafetler getirirdi. Göçebe hayatı yaşayanlar için bu kadar büyük hediyeler getirmek uygulamada pek mümkün değildi. Fakat yüksek kalitedeki kıyafetler büyük saygınlık işareti sayılmakta, aynı zamanda oldukça işe yaramaktaydı. Börte, bozkırlarda en değerli ganimet olan samur renginde kürk bir palto getirmişti. Normal şartlar altında Temuçin de babasına böyle bir hediye sunacaktı ancak babası olmadığı için kürke daha büyük bir değer yükledi. Samur rengindeki kürkü babasının eski bir dostluğunu canlandırmaya, böylece bir müttefik kazanarak kendisine ve büyümekte olan ailesine biraz güven sağlamaya karar verdi.

Bu adam Tuul Nehri civarındaki kara çamlardan oluşan Kara Orman ve Orkhon Nehri arasındaki Orta Moğolistan'ın en zengin bozkırlarında yaşayan, sonradan Toğrul Han olarak anılacak olan Kereyit aşiretinden Torgil'di. Kereyit aşireti Moğolların dağınık halde yaşayan soy ve aşiretlerinden farklı olarak tek bir han altında birleşmiş çok sayıdaki aşiretin oluşturduğu güçlü bir topluluktur. Bu

dönemde, Gobi'nin kuzey kısmının bulunduğu bozkırların yönetimi üç büyük aşiretin kontrolü altındaydı. Orta bölge Toğrı Han ve ona bağlı Kereyit aşireti tarafından yönetilmekteydi; batı bölgesi Tayang Han'a bağlı olan Naiman aşiretinin hâkimiyeti altındaydı; yöneticileri Altan Han'a bağlı olan Kuzey Çin'in Jurchedlerinin tebaası olan Tatarlar da doğu bölgesindeydiler. Üç büyük aşiretin yöneticileri, daha önemli düşmanlarına karşı yürütülen seferlerde gönüllü asker olmaları için ittifaklar kurup bozuyor ve sınırlarındaki küçük aşiretlerle savaşıyorlardı. Temuçin'in babası Yesügey'in Kereyitlerle akrabalık bağı yoktu ancak bir zamanlar Toğrı Han'ın kan kardeşiydi ve ikisi düşmana karşı birçok defa birlikte savaşmışlardı. Bu kişiler arasındaki bağlar, bir liderle tebaası arasındaki ilişkiden çok daha güçlüydü. Öyle ki ilk gençliklerinde, Yesügey, Toğrı Han'ın Gürkan (yani en üstün yönetici) unvanını taşıyan amcasını devirerek onun Kereyit aşiretinin hanı olmasına yardım etmişti. Ayrıca Merkitlere karşı birlikte savaşmışlar ve Yesügey Tatarlara karşı düzenlenen seferdeyken -Temuçin doğduğunda- ittifak kurmuşlardı.

Bozkır kültürüne göre politikalar erkek akrabalık düzeyiyle yürütülmekteydi. Müttefik olabilmek için erkekler aynı aileye mensup olmalıydı ve bu yüzden biyolojik açıdan akraba olmayan erkekler arasında kurulan her ittifak, törensel ya da benzeri bir akrabalığa dönüştürülmeliydi. Temuçin'in babasıyla Kereyit kabilesinin lideri törensel anlamda kardeş olmuşlardı. Temuçin'e de bu yaşlı adamın oğlu gibi davranılmaktaydı. Temuçin kendisine düğün hediyesi veren Toğrı Han'ı babası olarak kabul etmişti. Eğer aynı şekilde Toğrı Han da kendisini kabul ederse, o da Temuçin'i oğlu gibi görecekti ve onu koruması altına alacaktı. Bu tür akrabalık şekilleri çoğu bozkır erkeği açısından kendi gerçek akrabalık ilişkilerini desteklemekteydi fakat Temuçin seçilmiş hayali akrabalık ilişkilerinin, biyolojik akrabalık bağlarından daha faydalı olduğunu görmüştü.

Kereyit ile batıdaki Nayman aşiretleri yalnızca büyük siyasi birlikleri temsil etmekle kalmıyor, aynı zamanda birkaç yüzyıl önce Doğu Asur Kilisesi'nin misyonerleri tarafından Hristiyanlığa

döndürülen Orta Asya'nın ticari ve dini ağlarına bağlı çok daha gelişmiş kültürleri de temsil ediyorlardı. Göçebelerin arasında, kilise ya da manastırları olmayan Hristiyan kabileler, havari Thomas'ın soyundan geldiklerini iddia etmişler ve gezgin keşiflere güvenmişlerdi. İbadetlerini, *ger*lere kurdukları tapınaklarda yerine getirmişler, teoloji ve inanç katılıklarını kaldırmışlardı. İsa, göçebe insanları derinden etkilemişti çünkü hastaları iyileştirip ölüleri diriltmişti. Bozkır kabileleri, İncil'de örneklerle açıklanan eski İbrani kabilelerinin bozkır geleneklerini ve inançlarını yerine getiriyor olmaktan dolayı kendilerini rahat hissediyorlardı. Belki de her şeyden önemlisi, Hristiyanlar vejetaryen Budistlerden farklı olarak et yiyorlardı, içki içmekten sakınan Müslümanların aksine yalnızca alkol almaktan hoşlanmakla kalmıyor, hatta bunu kendi ibadetlerinin zorunlu bir parçası olarak insanlara tavsiye ediyorlardı.

Temuçin karısı Börte'yi annesiyle birlikte çadırda bırakarak Hristiyan Toğrul Han'a hediye olarak kürk sunmak için yanına kardeşi Kasar ile üvey kardeşi Belgütey'i alarak yola çıktı. Toğrul Han hediye-i istekli bir şekilde kabul etti ve böylece onların her birini üvey oğlu olarak gördü. Toğrul Han Temuçin'e, diğer genç savaşçıların üzerinde yerel lider olmasını teklif etti fakat geleneksel sistem pek ilgisini çekmediği için Temuçin teklifi geri çevirdi. Bunun yerine Han'dan yalnızca ailesini himayesine almasını istedi ve bu sözü aldığı kardeşiyle birlikte Kerülen Nehri'ndeki kamplarına geri döndü. Genç damat, karısı ve ailesiyle birlikte kaybettiği zamanı telafi etmeye çalıştı.

Temuçin, önceki yıllarda çektiği sıkıntıların çoğunu arkasında bırakmıştı, artık ailesinde herkes çalışabilecek kadar yetişkindi. Temuçin'in ev halkı, erkek kardeşlerine ek olarak başka iki genç erkeği de içeriyordu. Temuçin çalınan birkaç atın izini sürerken Burku ile karşılaşmıştı ve böylece o da Temuçin'in grubuna katılmıştı; Celme ise görünüşe göre babası tarafından Temuçin'e verilmişti, ne var ki *Gizli Tarih*'te bunun nedeni açıklanmamaktadır. Kampta Burku ve Celme'nin dışında avlanmak ve grubu korumak amacıyla yedi genç

erkek daha bulunmaktaydı. Temuçin'in ev halkı, eşi Börte'nin dışında kız kardeşini ve üç yaşlı kadını içermektedir: aile reisi olan annesi Höelün, Temuçin'in üvey kardeşi Belgütey'in annesi Sochiegel ve onlarla birlikte kalan, soyu bilinmeyen bir başka yaşlı kadındır.

Gizli Tarih'in anlattığına göre, Temuçin yalnızca bu samimi grubun yöneticisi olarak kalmayı tercih etmişti çünkü kabile saldırılarının karmaşık ortamı ve çevrelerindeki herkesin karşı saldırıya geçmesi sakın bir yaşam tarzına imkân tanımıyordu. Bozkır kabileleri yüzyıllardır birbirleriyle kıyasıya mücadele içindeydiler. Geçmişte işlenen suçların anısı hâlâ canlıydı. Bir kabile içindeki herhangi bir aileye zarar vermek, intikam için ruhsat vermek anlamına geliyordu. Üstelik bu tip olaylar aradan uzun yıllar geçse bile, ani bir baskın için bir neden oluşturabiliyordu. Kendilerini her türlü karmaşadan uzaklaştırmaya ve ayrı bir grup olarak yaşamaya çalışsalar da Temuçin'in grubuyla uğraşıldığı kadar hiçbir grupla uğraşılmamış ve hiçbir grup böyle bir karmaşa dünyasının içine itilmemiştir.

Temuçin'in ailesi bu kadar çok acı çektikten sonra, şimdi de aradan on sekiz yıl geçmesine rağmen babasının annesini kaçırdığı Merkitler intikam almaya karar vermişti. Merkitler beş çocuğunu yetiştirme mücadelesi verirken yaşlanan dul Höelün'ü geri istemişler, Höelün'ün kaçırılmasına kıyas olarak Temuçin'in genç eşi Börte'yi kaçırmışlardı. Temuçin'in kurnaz bir planla Toğrı Han ile ittifak oluşturması bu krizi çözmede ne kadar azimli olduğunu göstermektedir. Merkitlerin kendisine meydan okuması, Temuçin'i büyüklük mücadelesine itecek olan çekişmelere yol açacaktı.

ÜÇ NEHRİN HİKÂYESİ

Cengiz Han'ın kader sancağı dikilmiş
ve zafere doğru yürüyorlardı. *

Ata-Malik Cüveyni
Cengiz Han: Dünya Fatihinin Tarihi

SABAHIN erken saatlerinde bir grup Merkit, Kerülen Nehri'nin yukarı bölgesindeki ücra bir bozkırlık alanda tek başına duran çadırlarında uyuyan Temuçin'in ailesine baskın yapmak için hızla ilerliyordu. Ailedeki yaşlı kadın başını yerden kaldırdı, bunu sık sık yaptığı için gün ağarmadan önceki saatlerde düzensiz uyuyabiliyordu. Atlar yakınlaştıkça toynaklarının yerdeki titreşimlerini hissetmeye başladı. Aniden uykusundan uyandı ve diğerlerini de uyandırmak için telaş içinde bağırdı. Yedi çocuk uyandı, çizmelerini giymek için sürünerek ilerlediler ve hızla atlarına bindiler. Temuçin yeni evlendiği karısını, üvey annesi Sochiegel'i ve hepsinin hayatını kurtarmış olan yaşlı kadını arkasında bırakarak altı yoldaşını, annesini ve kız kardeşini alarak kaçtı. Günlük hayatın felakete ve ölüme bu kadar yakın olduğu çaresizliklerle dolu bir kabile dünyasında hiç kimse suni cesaret gösterme lüksüne sahip değildi. Planlarına göre, bu üç kadını ganimet olarak bırakmaları en azından akıncıların hızını yavaşlatacaktı, bu şekilde diğerlerinin de kaçabilecek kadar zamanı olacaktı. Açık bozkırlarda, Temuçin ve yanındakilerin sığınabilecekleri hiçbir yer yoktu; güvenli yerler bulabilmek için çok hızlı at sürerek kuzeydeki dağlara ulaşmaları gerekiyordu.

Akıncılar çadıra ulaştığında, Temuçin ve küçük grubu saat henüz çok erken olmasına rağmen sabah karanlığının içine doğru

* Ata-Malik Juvaini, *Genghis Khan: The History of the World Conqueror*, çev. J. A. Boyle (Seattle: University of Washington Press, 1997), s. 22.

alabildiğine koşuyorlardı. Bu sırada akıncılar, yaşlı kadının uzağa götürdüğü bir öküz arabasının içinde saklanan Börte'yi hemen bulmuşlardı. Merkitler çevrede sinsice dolaşırken, Temuçin de Burhan Haldun Dağı'nın yamaçları ve ağaçlıklı bölgelerde gizlenerek oradan olabildiğince uzaklaşmaya çalışıyordu. En sonunda Merkitler kuzeybatıdaki yurtlarına yöneldiler. Temuçin, Merkitlerin geri çekilmesinin onu gizlendiği yerden dışarı çıkarmak için kurulmuş bir tuzak olduğunu düşünerek Belgütey'i ve iki arkadaşını Burku ve Celme'yi geri göndermişti. Bu sırada Merkitlerin tekrar dönüp dönmeyeceklerinden emin olmak için üç gün boyunca karısını kaçıranların izini sürmeyi planlamıştı.

Burhan Haldun Dağı'nın ormanlarında gizlenen Temuçin, hayatının en önemli kararlarından birini vermek zorundaydı; karısının kaçırılmasıyla ilgili olarak ne yapacaktı? Börte'yi geri alamayabilirdi çünkü Temuçin'in az sayıdaki grubuna nazaran Merkitler çok güçlüydü. Temuçin zamanı gelince kendisine başka bir eş bulabilirdi; babasının annesini kaçırdığı gibi, o da eşi olması için birini kaçıracaktı. Çünkü karısını daha güçlü bir adama kaptıran bir erkeğe hiçbir aile kız vermeye razı olmazdı.

Temuçin savaşmak ya da kaçmak için kullandığı pratik zekâsına güveniyordu fakat ani bir tehlike karşısında verdiği kararlar kendiliğinden ortaya çıkıyordu. Şimdi dikkatli bir şekilde düşünmeli ve tüm hayatını etkileyecek bir eylem planı yapmalıydı. Geleceğiyle ilgili bir seçim yapmalıydı. Gizlendiği dağın kendisini kurtardığı inancı ile dağın ruhuna dua etmeye başladı. Budizm, İslam ya da Hristiyanlığın kutsal kitaplarına sarılan diğer bozkır kabilelerinden farklı olarak Moğollar, çevrelerindeki ruhlara dua eden insanlardı. Sonsuz Mavi Gök, Güneşin Altın Işığı ve doğanın çok sayıdaki sözde ruhani gücüne ibadet etmişlerdi. Moğollar doğayı yer ve gök olmak üzere iki bölüme ayırmıştı. İnançlarına göre, insan ruhunun vücudun sadece sabit bölümlerinde değil, aynı zamanda kan, nefes ve hava gibi taşınan hareketli özlerinde bulunması gibi, toprağın ruhu da hareket halindeki suyun içinde bulunmaktaydı. Kan nasıl

vücudun içerisinde akıyorsa, nehirler de toprağın içinde akıyordu ve bu nehirlerin üçü de bu dağdan kaynıyordu. “Tanrı Dağı” anlamına gelen en yüksek dağ olan Burhan Haldun Dağı bölgenin hanıydı ve yeryüzünde Sonsuz Mavi Gök’e en yakın olan yerdı. Burhan Haldun Dağı, üç nehrin kaynağı olduğu için Moğol dünyasının kutsal merkezi kabul ediliyordu.

Gizli Tarih, Merkitlerin elinden kurtulan Temuçin’in batıl bir inanışla, kendisini koruduğuna inandığı dağa ve gökteki güneşe minnettarlığını belirtmek için dua ettiğinden söz etmekteydi. Aynı zamanda bir sansar gibi iştme duygusunu kullanarak diğerlerini kurtaran yaşlı kadına özel teşekkürlerini sunmuştu. Çevresindeki ruhlara minnettarlığını belirtmek için bir Moğol uygulaması olarak havaya ve yere süt serpmişti. Kaftanının üzerindeki kemeri çözerek boynuna asmıştı. Geleneksel olarak yalnızca erkeklerin taktıkları geniş kuşak ya da kemer, Moğol erkeğinin kimliğinin en önemli göstergesiydi. Bu yüzden Temuçin’in kemerini çıkarması kudretinin yok olması ve çevresindeki sözde tanrıların önünde daha az güçlü görünmesi anlamına gelmekteydi. Daha sonra ilkel animist dininin bir gereği olarak şapkasını çıkarmış ve göğsünün üzerine koymuştu, güneşin ve kutsal dağın huzurunda secde etmek için şapkasını dokuz kere yere doğru indirmişti.

Bozkır kabileleri açısından her ikisi de aynı kaynaktan -Sonsuz Mavi Gök’ten- ortaya çıkan politik ve maddi güç, doğaüstü kudretten ayrılamazdı.¹ Bu putperest inanca göre bir insanın başarı elde edebilmesi ve diğerlerine karşı zafer kazanabilmesi için ruh dünyasından doğaüstü bir kudreti kabul etmesi gerekliydi. Temuçin’in ruh sancağının zafer ve güç önderi olabilmesi için öncelikle doğaüstü kudretle doldurulması gerekiyordu. Temuçin’in Burhan Haldun Dağı’nda gizlenirken dua ettiği üç gün uzun ve derin bir ruhani

1 Birçok Moğol ve Türk deyişinin etimolojisi, fiziksel ve siyasi kahramanlığın sürekli doğaüstü hünerlerle iç içe geçmiş olduğunu göstermektedir. Moğolcada şef anlamına gelen Han, şaman için Türkçede kullanılan kam terimiyle neredeyse aynı. Moğol kadın şamanına bir idu-han denirken, erkek için kullanılan şaman terimi güreşçi ya da atlet ile aynı kökenden gelmiştir.

ilişkinin başlangıcına işaret etmekteydi. Bu dağın kendisini özel olarak koruduğu inancını devam ettirecekti. Burhan Haldun Dağı Temuçin'in gücünün kaynağı olacaktı.

Burhan Haldun Dağı, Temuçin'e güç vermekle birlikte, onun zor bir tercihle yüz yüze geldiği yerd. Dağın içinden akan üç nehrin her biri Temuçin'e alternatif bir eylem seçeneği sunmuştu. Daha önce yaşadığı bozkırlara, Kerülen Nehri'nin akış yönünü izleyerek geri dönebilirdi. Fakat bir çoban olarak ne kadar hayvanı ya da eşi olursa olsun, bir başka haskın sırasında onları da kaybetme riskini her zaman taşıyacaktı. Temuçin'in civarında doğmuş olduğu Onon Nehri kuzeybatıya doğru akmaktaydı ve başka bir seçenek de sunmuyordu. Kerülen Nehri'ne kıyasla daha ağaçlıklı ve ayrı bir kara parçasının üzerinden kıvrıla kıvrıla akan Onon Nehri, sığınma açısından daha çok yer sunuyordu fakat hayvanları otlatmak için çayırılık alanlardan yoksundu. Burada yaşayabilmek için çocukluğunda olduğu gibi balık tutan, kuşları yakalamak için tuzak kuran ve farelerle diğer küçük memeli hayvanları avlayan bir grubun kıt kanaat geçinmeleri gerekiyordu. Onon Nehri bölgesinde yaşam güvenli olacak fakat refahtan ve onurlu bir hayat tarzından yoksun kalacaktı. Üçüncü bir seçenek de kendisine samur kürk verdiği Toğrıl Han'ın yardımını alabilmek için güneybatıya doğru akan Tuul Nehri'ni takip etmektir. Temuçin o dönemde Toğrıl Han'ın yanında kalması için yaptığı teklifi geri çevirmişti. Şimdi ise yalnızca bir yıl sonra, Merkit akıncılarının darmadağın edemediği hayatında, iki hanın birbirine düştüğü, iki tarafında kayıp verdiği bir mücadeleye girme konusunda isteksizdi. Fakat karısını geri getirebilmek için başka bir yol yoktu.

Temuçin, bozkırlarda aralıksız süren savaş ve karmaşadan uzak sakin bir hayat kurmaya çalışmasına rağmen Merkit akıncıları ona böyle bir hayatın imkânsız olduğunu göstermişlerdi. Yağmacıların insafına kalmış yoksul bir sürgün hayatı yaşamamak için bozkır savaşçılarının içinde kendi yerini belirlemeli ve bunun için savaşmalıydı; şimdiye kadar içinde bulunmaktan kaçındığı ve sürekli savaş halinde olduğu sert bir oyuna katılacaktı.

Siyaset, hiyerarşi ve ruhani güç gibi tüm konular bir tarafa, Temuçin kısa ve acılarla dolu hayatı boyunca kendisine mutluluk veren tek kişi olan Börte'yi ne kadar çaresiz bir şekilde özlediğini fark etmişti. Moğol erkekleri, özellikle diğer erkeklerin bulunduğu yerlerde özellikle ilgisiz davranırlarken, Temuçin Börte'ye aşkı ve onsuz ne kadar acı çektiğini açık bir şekilde ifade ediyordu. Sadece akıncılar onu tek başına bıraktıkları için değil, aynı zamanda kalbi kırık ve zavallı bir şekilde kaldığı için de üzülyordu.

Temuçin savaşmayı tercih etmişti. Ya karısını bulacak ya da onu bulmaya çalışırken ölecekti. Dağda düşünüp taşınarak dua ederek ve plan yaparak geçirdiği üç zor günün ardından, Toğrıl Han'ın kampını bulmak ve ondan yardım talep etmek için Tuul Nehri'nin yolunu izledi. Bu görevi yalnız bir zavallı olarak değil, güçlü Toğrıl Han'a hediye olarak samur bir kürk sunup bağlılığını ifade eden, hak sahibi bir oğul gibi yerine getirecekti.

Temuçin Toğrıl Han'ı bulup Merkitlere bir baskın yapmayı istediğini söylediğinde, yaşlı han yardım etmeyi hemen kabul etti. Toğrıl Han teklifi kolaylıkla geri çevirebilir ve bunun yerine Temuçin'e kendi kabilesinden başka bir kadını teklif edebilirdi. Ne var ki, yaşlı hanın da Merkitlerle uzun süredir devam eden bir kan davası vardı ve Temuçin'in bu isteği Toğrıl Han'a onlara saldırmak ve onları yağmalamak için bir sebep vermişti.

Toğrıl Han, ek destek isteyen Temuçin'e hanların arasında yetişmiş, usta bir savaşçı olduğunu kanıtlamış ve çevresinde çok sayıda taraftar toplamış olan genç bir müttefak göndermişti. Bu kişi Cadaran kabilesine mensup olan Temuçin'in kan kardeşi Camuka'dan başkası değildi. Camuka, Merkitlere karşı genç kan kardeşine yardım etme konusunda hanından gelen çağrıyı gönüllü olarak kabul etmişti. Birlikte bozkırların ideal ordusunu meydana getireceklerdi. Toğrıl Han sağ (batı) kanada, Camuka ise sol (doğu) kanada liderlik edecekti. Toğrıl Han ve Camuka'nın orduları Burhan Haldun Dağı yakınlarındaki Onon Nehri'nin kaynağında Temuçin'in küçük grubuyla bir araya geldi. Daha sonra buradan dağlara yönelecekler ve

Baykal Gölü yönünde Selenge Nehri civarındaki Merkitlerin bölgesine ulaşmak için bozkırlara ineceklerdi.

Temuçin kısa süren hayatı boyunca gerçek bir baskında çarpışmaya girmemesine rağmen çok sayıda güçlüğe karşı göğüs germiştir. Aslında gürültülü bir kalabalığın yaptığı bu baskında kendini kanıtlaması gerekiyordu. Geceleyin dağlarda avlanan birkaç Merkit, saldıran orduyu fark etti ve kabilelerini uyarmak için aceleyle geri döndü. Merkitler ırmağın akış yönünde kaçmaya başladılar, kargâhın her yerinde panik hali baş göstermişti. Akıncılar Merkitlerin çadırlarını yağmalamaya başladıklarında, Temuçin'e Börte'nin ismini haykırarak kamptan kampa hızlıca dolaşmasını söylediler. Ne var ki, yaşlı bir Merkit savaşçısına eş olarak verilen Börte, bir at arabasına koyularak savaş alanından uzaklaştırılmıştı. Yeni yurduna kimin saldırı düzenlediğini bilmiyordu ve yeniden kaçırılmayı da istemiyordu; saldırının onu kurtarmak için başlatıldığından şüphelenmek için bir nedeni de yoktu.

Gizli Tarih'te, Börte'nin çevresindeki karmaşa ortamında ismini haykıran sesi duyduğundan ve bu sesin Temuçin'e ait olduğunu fark ettiğinden ayrıntılarıyla söz edilmektedir. Börte at arabasından atlayarak karanlığın içinden o sese doğru koşmaya başlamıştı. Temuçin ümitsiz bir şekilde karanlığın içinde ilerliyor ve Börte'nin ismini tekrar tekrar haykırıyordu. Börte'nin kendisine doğru yaklaştığını bilmediğinden âdeta çılgına dönmüştü. Temuçin Börte'yi fark etmeden önce Börte, Temuçin'in atının dizginlerini ele geçirdiğinde ve onları Temuçin'in elinden aldığı anda, Temuçin az kalsın Börte'ye saldıracaktı, bundan sonra duygusal bir kucaklaşmayla birbirlerine sarıldılar.

Her ne kadar diğer iki kadın kurtarılmadıysa da Temuçin karısına yeniden kavuşmuştu ve artık hiçbir şey onun için önem taşımıyordu. Kendisini bu duruma düşüren Merkitlere o da aynı acıyı tattırmak istiyordu ve artık yurduna dönmeye hazırды. *Gizli Tarih* Temuçin'in saldıran kuvvetlere, "Onların yüreklerini boşalttık.... Yataklarını boş bıraktık.... Erkeklerin ve soylarının kökünü kuruttuk.... Ve kalanları kapıp götürdük.... Merkit birlikleri tamamen

dağıldı, haydi biz de artık buradan uzaklaşalım” gibi sözler ettiğinden bahsetmektedir.²

Merkitlere karşı kazanılan bu kesin zaferin ve Börte’nin Temuçin’le yeniden bir araya gelmesinin ardından, hâlâ yirmili yaşların altında olan bu çift en azından bir süre mutlu bir şekilde yaşamayı umut ediyordu. Ne var ki, bir sorunun çözümü başka bir sorunu ortaya çıkarabiliyordu. Temuçin Börte’nin hamile olduğunu öğrendi. *Gizli Tarih*, yeniden bir araya gelen çiftin mutluluğunu tarif etmekten çok, Börte ve onun hamileliği sürecinde yaşamlarını birleştiren çift konusunda sessiz kalmaktadır. Bu sessizlik bir sonraki yüzyılda, Börte’nin en büyük çocuğunun babasıyla ilgili tartışmalar nedeniyle bozulacaktır. Börte ilk oğlunu 1179 yılında dünyaya getirmişti ve Temuçin oğluna “ziyaretçi” ya da “misafir” anlamına gelen Cuci adını vermişti. Birçok araştırmacı Temuçin’in çocuğun kendisine ait olduğuna inanmadığını kabul etmekteydi ancak çocuğun doğumu sırasında hepsi Camuka’nın grubunun misafiri oldukları için ona bu ismi vermiş olabilirdi.

Gizli Tarih’te bu döneme ait olarak verilen detaylar, Temuçin’le Camuka’nın yeniden başlayan dostluğuyla ilgiliydi. Temuçin Börte’yi dramatik bir şekilde kurtardıktan sonra, kendi küçük grubunu Camuka’nın daha büyük bir taraftar grubuyla birleştirmeye karar verdi. Temuçin küçük grubunu, Camuka’nın eski Onon Nehri ile Kerülen Nehri arasında bulunan ve Khorkhonag Vadisi olarak bilinen verimli topraklardaki karargâhına götürdü.

Temuçin ve Camuka, üçüncü kez kan kardeşi olduklarına dair ant içtiler. Bu dönemde taraftarlarının da şahit oldukları bir halk töreni sırasında iki yetişkin erkek olarak dostluklarını yeminle onayladılar. Bir uçuşun kenarındaki ağacın önünde durarak altın kemerlerini ve güçlü atlarını kendi aralarında değiş tokuş ettiler. Kıyafetlerini değiştirerek her biri kendi vücut kokusunu ve böylece ruhunun özünü diğeriyle paylaşıyordu; özellikle de kemer onların

2 Francis Woodman Cleaves, çev., *The Secret History of the Mongols* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1982), par. 113, s. 47–48.

erkekliğini sembolize etmekteydi. “Haydi birbirimizi sevelim” diye bir halk andı içtiler ve hiçbir zaman birbirlerini bırakmayacaklarını söyleyerek iki yaşamı birleştirdiler.³ Birbirlerine verdikleri sözleri bir şölenle kutlayan Temuçin ile Camuka, diğerlerinden ayrı bir yerde, tek bir battaniyenin altında uyuyarak kardeşliklerini açık bir şekilde sergilemişlerdi, tıpkı tek bir battaniyeyi paylaşarak büyüyen öz kardeşlerde olduğu gibi.

Küçük grubunu Camuka’yla birlikte korunaklı dağlardan bozkırlara taşıyan Temuçin, avcıyken çoban olmuştu. Temuçin, yaşamı boyunca avcılığı çok sevmesine rağmen ailesinin yaşamını sürdürebilmek için bundan sonra yalnızca avcılığa bağlı kalmadı. Camuka’nın grubunun bir parçası olarak et ve süt ürünleri de tüketen daha yüksek bir yaşam standardının keyfini sürmeye başlamışlardı. Temuçin’in hayvan gütmeye ve otlatma konusunda Camuka’nın halkından öğreneceği çok şey vardı. Yerleşik gelenekler, her yıl yapılması gereken işlerin her yönüne hükmetmekteydi ve hayvanlarla ilgili özelleşmiş bilgi, Moğolların Beş Hortum olarak adlandırdıkları inekler, öküzler, atlar, keçiler, koyunlar ve develerin güdümü üzerine yoğunlaşmaktaydı. Moğollar öküzleri ile inekleri aynı gruba dahil etmişlerdi. Her hayvan, besin dışında yaşamalarını sürdürebilmeleri için büyük önem taşıyan başka maddeleri de sağlamaktaydı. At, diğer hayvanların en asili sayılıyor ve binek dışında herhangi bir amaçla kullanılmıyordu.

Kabileler arasında bitmez kavgalar düşünüldüğünde, Camuka’yla birleşen Temuçin bir yandan da bir bozkır savaşçısının yaşamını kabul etmiş oluyordu; bu zaman içinde sivrileceği bir yaşam şekliydi. Camuka ve Temuçin’in kan kardeşi olmaları, Temuçin’e geniş bir hiyerarşi içinde özel bir statü sağlamıştı, bu nedenle sıradan bir taraftar gibi katılımda bulunmadı. *Gizli Tarih*’te belirtildiğine göre Temuçin bir buçuk yıl boyunca Camuka’nın liderliğini izlemekten ve ondan birçok şey öğrenmekten mutlu görünüyordu.

3. Urgunge Onon, çev., *The History and the Life of Chinggis Khan (The Secret History of the Mongols)*, (Leiden: E. J. Brill, 1990), § 117.

Ancak hâkimiyeti altına girmektense üvey kardeşini öldürebilen genç bir adam için bu tür bir düzen rahatsızlık verici olabilirdi ve bu durumda bozkırın eski kast sistemi işin içine girecekti.

Akrabalık hiyerarşisinde her bir soy bir kemik olarak kabul edilirdi. Aile içi evliliğe izin verilmeyen en yakın soylar beyaz kemikler olarak aile içi evliliğe izin verilen en uzak akrabalar ise siyah kemikler olarak bilinirdi. Her birinin arasında akrabalık ilişkisi bulunduğu için her soyun mensupları önemli birinin soyundan geldiğini iddia edebilmekteydi ancak iddiaların sağlamlığı bunu kuvvetlendirmeye bağlıydı. Temuçin ve Camuka uzak kuzenlerdi fakat farklı kemiklerdendi. Ataları tek bir kadının farklı kocalarının izine dayanmaktaydı. Camuka, bu kadının bir bozkır çobanı olan ilk kocasının soyundan gelmekteydi. Temuçin ise kocasını öldürdükten sonra kadını kaçıran ve sözlü tarihlerinde Soyтары Bodonçar olarak bilinen bir orman avcısının soyundan geliyordu. Bu soy ağacına göre Camuka, atası ilk doğan çocuk olduğu ve babası da bir bozkır adamı olduğu için kendi soyunun daha üstün olduğunu iddia edebilirdi. Bozkır toplumunda bu tür hikâyeler, gerekli olduğu zamanlarda bazen bağların önemini vurgulamak için bazen de düşmanlık nedeni olarak kullanılmaktadır. Temuçin ve Camuka'nın arasındaki ilişki her yönden etkili olacaktı. Akrabalığın üzerinde büyük bir belirleyiciliği yoktu aslında. İnsanların soy iddialarını oluşturdukları, tartıştıkları ve uygulamaya koydukları genel bir ifadeydi.

Temuçin Camuka'nın grubunun bir parçası olduğu sürece, Camuka'nın ailesi beyaz kemik sınıfına dahil olurken, Temuçin ve ailesi uzak siyah kemik akrabalar olacaktı. Oysa kendisi ve soyu merkezde olacak şekilde kendi grubunu oluşturmuş olsaydı, beyaz kemikli soy olacaktı. *Gizli Tarih*'te anlatıldığına göre, Camuka aylar geçtikçe, liderliğini izleyen Temuçin'e bir kan kardeşine değil, daha çok kendisinden küçük kardeşine davranır gibi davranmaya başlamıştı. Bu bilgi verilirken, Camuka'nın ortak atadan büyük olan kardeşin soyundan geldiğine dikkat çekiliyordu. Aile ilişkilerinde de açıkça görüldüğü gibi, Temuçin kendisine aşağı biriymiş gibi

davranılmasını kabullenebilecek biri değildi ve kısa süre sonra bunu kabullenmeyeceğini gösterdi.

Gizli Tarih'te aktarıldığına göre, Camuka 1181 yılının Mayıs ayının ortalarında kış kampının dağıtılması ve yaz için daha uzak çayır-
lık alanlara gidilmesi emrini verdi. Camuka, o ve Temuçin'in her zamanki gibi taraftarlarının ve hayvanların oluşturduğu uzun konvoyun önünde liderlik pozisyonunu artık paylaşmak istemediğine karar verdi.⁴ Belki de Camuka, Temuçin'in grubun diğer üyeleri arasında saygınlığını kanıtlamış olduğunu fark etmiş ya da Temuçin'in varlığından yorulmuştu. Camuka Temuçin'e, kendisinin atları alacağını ve dağların yakınına bir kamp kuracağını, Temuçin'in de saygınlığı daha az koyunları ve keçileri alarak nehre yakın başka bir yerde kamp kurmasını söyledi. Beyaz kemikli Camuka at çobanı olarak otoritesini ispat etmeye çalışıyormuş gibi görünüyordu, bir yandan da Temuçin'e siyah kemikli bir çoban oğlu muamelesi yapıyordu.

Gizli Tarih'te anlatıldığına göre, Temuçin emri aldığı anda ailesi ve hayvanlarıyla birlikte kafilenin arka tarafında ilerliyor ve Höelün ile konuşuyordu. Bir anda kafası allak bullak olmuştu ve nasıl bir cevap vereceğinden emin değildi. Durumu annesine anlatan Temuçin'in konuşmalarına kulak misafiri olan Börte de söze karıştı ve sinirli bir şekilde kocasına Camuka'yla ilişkisini kesmesini söyledi. Günün ilerleyen saatlerinde Camuka geceleyin dinlenmeye çekildiğinde, Temuçin ve küçük yoldaş grubu gizlice kaçtı ve gece boyunca yolculuk ettiler. Camuka onları izlemeye karar verdiğinde, aralarındaki mesafenin uzun olmasını istiyorlardı. Camuka'nın taraftarlarının çoğu planlı şekilde ya da kendiliğinden yanlarına hayvanlarını da alarak Temuçin'le birlikte kaçmışlardı. Camuka, grubunun bölünmesine rağmen onları takip etmemişti.

1181 yılının bir yaz gecesinde iki genç adam arasında meydana gelen bu ayrılık, yirmi yıllık bir savaşa yol açtı. Hem Temuçin hem de Camuka, Moğol savaşçılarına önderlik eden kişilikler olarak

4 Bu iki adam arasındaki sınıf ilişkileri üzerine karşıt yorumlar için bkz., Boris Y. Vladimirtsov, *The Life of Chingis-Khan*, çev. Prince D. S. Mirsky (New York: Benjamin Blom, 1930).

ortaya çıktılar ve en şiddetli düşmanlar haline geldiler. On dokuz yaşındaki Temuçin, Camuka'dan ayrıldıktan sonra taraftarlarını kendine çekmek, bir karargâh oluşturmak ve asi Moğol kabilesinin lideri ve birleştiricisi olarak han sıfatını kazanmak için kendine has bir savaş lideri olmayı planlamıştı. Bu mücadele sırasında Temuçin'in en büyük rakibi Camuka olacaktı ve aralarındaki düşmanlık yavaş yavaş tüm Moğolları sivil bir savaşın içerisine çekecekti. İki rakip bir yüzyılın sonraki çeyreğini birbirlerinden hayvan ve kadın çalarak birbirlerinin taraftarlarına yönelik baskınlar düzenleyerek ve onları öldürerek en sonunda kimin tüm Moğollar üzerinde hâkimiyet elde edeceğini görmek için mücadele vererek geçirdiler.

Camuka ile Temuçin sonraki yıllarda Moğol halkı arasındaki ailelerden ve kabilelerden, geçici anlaşmalar ve çıkarlar üzerine kurulan taraftarlar kazanmışlardı. Fakat hiçbir zaman, daha güçlü olan Kereyitler, Tatarlar ve Nayman kabilesinde olduğu gibi tüm soyları tek bir çatı altında birleştirememişlerdi. Moğolların sözlü tarihine göre, bir zamanlar tek bir hanın yönetimi altında bir araya gelmişlerdi fakat sonraki nesillerde hiç kimse onları tekrar bir araya getirememişti. Horoz Yılı olan 1189 yılının yazında, Camuka'dan ayrıldıktan sekiz yıl sonra, yirmi yedi yaşındaki Temuçin, Moğolların lideri anlamına gelen han unvanını almak için bir oyun oynamaya karar verdi. Bir kez bu unvana sahip çıktı mı, Camuka taraftarlarını kendi tarafına çekebilecek ve kendi kehanetini doğrulamış olacaktı. Böyle sonuçlanmasa bile, bu iddiası en azından onları kışkırtarak aralarında zorlu bir mücadeleye neden olacak ve daha kesin bir sonuç getirecekti.

Taraftarlarını Kalp Şekilli Dağ'ın ayaklarında bulunan Mavi Göl'ün yanındaki bozkırlık alana çağırdı, burada kurultay adı verilen geleneksel bir konsey toplayacaktı. Aileler, soylar ve kabileler göstermelik olarak oy kullandı. Gelmeleri, Temuçin'i resmen han olarak kabul ettiklerini gösteriyordu. Yeterli çoğunluğu kendine çekmek ona bir zafer kazandırmıştı. Böyle bir durumda genellikle bir liste hazırlanır ve seçilen lider onaylanırdı. Ne var ki hiçbir liste

kalıcı değildi, bu da büyük bir olasılıkla yalnızca katılanların mütevazı bir listesiydi. Bozkırdaki ailelerin, belki de büyük bir çoğunluğu hâlâ Camuka'yı destekliyordu.

Ailesinden, sadık arkadaş grubundan ve dağınık haldeki ailelerden oluşan Temuçin'in kabilesi, diğer bozkır kabilelerine kıyasla oldukça küçüktü ve Temuçin hâlâ Toğrı Han'a bağlıydı. Bu yeni görevinin Toğrı Han'a bir meydan okuma anlamına gelmediğini göstermek isteyen Temuçin, Kereyit liderine bağlılığını yeniden ifade etmek ve dualarını almak için bir elçi gönderdi. Temuçin'in elçisi, aslında onun dağılmış Moğol kabilelerini Toğrı Han'ın ve Kereyit kabilesinin liderliğinde birleştirmeye çalıştığının göstergesiydi. Toğrı Han aynı fikirde olduğunu ifade etti, bu kadar uzun zamandır kendisine sadık olan Moğolların birleştirilmesi konusunda pek endişeli görünmüyordu. Toğrı Han itaatkâr Moğolları ayrı tuttu ancak her iki genç adamın tutkularını cesaretlendirerek iki lideri karşı karşıya getirmiş, böylece Kereyit hanı olarak her ikisini de zayıf bırakıp kontrolü altında tutmak istemişti.

Küçük bir grubun hanı olarak görev yapmak için yeterli desteği aldığını düşünen Temuçin, rehber olması bakımından gençliğinden de dersler almış ve kendi kabilesi içinde yepyeni bir iktidar modeli oluşturarak radikal bir süreç başlatmıştı. Reisin kabile merkezi veya sarayı görevi gören ger kompleksi, *ordu* ya da *horde* olarak adlandırılıyordu. Çoğu bozkır kabilesinde, hanın ordusu akrabalarından oluşurdu, ordu halkına önderlik ederek ve halkını yöneterek bir tür aristokratlar sınıfı görevi gördü. Buna karşın Temuçin, akrabalık bağlarını dikkate almadan, kişilerin yeteneklerine ve bağlılıklarına göre sorumluluk dağıtıyordu. Kendisine on yıldan daha fazla bir süre bağlılık gösteren ilk iki taraftarı Burku ve Celme'yi ilk özel yardımcılarını olarak en yüksek pozisyonlara getirdi. Temuçin Han, kişilere soy ağaçlarından çok yeteneklerine göre görev dağıtmak konusunda kararlı bir politika izledi.

İlk görevler güvenilir kişilerden seçilen aşçılara verilmişti, aşçılık mesleği hayvan kesimi, kasaplık ve etlerin geniş bir kazanda

kaynatılmasını içeren bir meslekti. Temuçin bu görevi özellikle güvenilir kişilere vermişti çünkü babası gibi zehirlenmekten korkuyordu. Diğer taraftarların bir kısmı okçuluk, bir kısmıysa, ana kamptan oldukça uzak bölgelere götürülen hayvan sürülerine muhafızlık görevini üstlenmişlerdi. Kampı koruma görevini savaşçılarından biri olan, büyük ve güçlü kardeşi Kasar'a vermişti. Üvey kardeşi Belgütey'e de daima ana kampa yakın tutulan büyük hayvan sürüsünü koruma sorumluluğunu vermişti. Temuçin aynı zamanda yüz elli savaşçıdan oluşan seçkin bir muhafız ordusu meydana getirmişti. Yetmiş gündüz ve seksen gece muhafızı günün her saatinde kampın çevresini çember içine alıyordu. Temuçin'e bağlı olarak ortaya çıkan Moğol kabilesinin yönetimi, onun ev halkının bir uzantısı gibi görülebilirdi.

Temuçin'in bir han olarak kabul edilme ve kendi idari sarayını oluşturmadaki başarısına rağmen Camuka kendi taraftarlarına Temuçin'i tüm Moğol kabilelerinin hanı olarak tanımamalarını emreliyordu. Camuka ve aristokrat beyaz kemikli soylarına göre Temuçin, siyah kemikli insanların âdeta putlaştırdığı, saygısız ve sonradan görme, küstah bir kişiydi. 1190 yılında, Temuçin'in seçilmesinden yalnızca bir yıl sonra Camuka, bir sığır hırsızlığı sırasında akrabalarından birinin Temuçin'in taraftarlarından biri tarafından öldürülmesini bahane ederek Temuçin'i savaşa çağırdı. İki taraf da büyük bir olasılıkla en fazla birkaç yüz kişiden oluşan bir ordu topladı. Ancak bu sayılar yalnızca bir tahminden ibarettir. Devamında gelen savaşta, Camuka'nın kuvvetleri Temuçin'in taraftarlarını bozkırda ağır bir yenilgiye uğrattı. Camuka kendisine karşı yeniden gruplaşmalarını engellemek için bozkırlarda o zamana kadar görülmemiş en zalim intikam şovunu sergilemişti. Öncelikle yakalanan liderlerden birinin kafasını kesti ve atının kuyruğuna bağladı. Kanın çevreye yayılması ve vücudunun en kutsal yeri olan kafasının bu şekilde aşağılanması, ölenin ruhuna yönelik bir hakaretti ve kafanın atın en müstchcen yerine bağlanması tüm ailesini utandırmıştı.

Rivayetlere göre Camuka daha sonra yetmiş genç erkek esiri büyük kazanlarda canlı canlı kaynatmıştı, inançlarına göre bu onların

ruhlarını yok edecek ve onları tamamen ortadan kaldıracak bir ölüm şekliydi. Moğollar yedi sayısını uğursuz saydıkları için yetmiş *kazan* hikâyesi oluşan dramatik etkiyi daha da arttıracaktı. Ancak *Gizli Tarih*, her ne yapmış olursa olsun Camuka'nının bu zaferin ardından insanları çok fazla korkuttuğunu ve saygınlığına zarar verdiğini de açıklamaktadır. Camuka'nın nedensiz zalimliği, miras yoluyla kalmış güç esasına dayanan eski aristokrat soyu ile yetenek ve kişisel sadakat esasına dayanan, kötü muamele gören alt sınıfa mensup kişiler arasındaki bölünmeye daha da dikkat çekti. Bu olay, savaşı kaybeden ancak Camuka'nın zalimliğinden gittikçe daha korkar hale gelen Moğollar arasında halkın desteğini ve sevgisini kazanan Temuçin açısından kesin bir dönüm noktası anlamına geliyordu. Temuçin'in savaşçıları bozguna uğratılmıştı ancak genç hanlarının arkasında yavaş yavaş yeniden bir araya gelmeye başlayacaklardı.

Temuçin'in Camuka ile olan rekabeti henüz sonlanmamıştı. Ancak 1195 yılında, Temuçin henüz otuz üç yaşındayken, onun Moğolların arasındaki askeri itibarını ve ekonomik gücünü arttıracak, esaslı bir ganimet elde etmesine yarayacak beklenmedik bir fırsat ortaya çıktı. Gobi'nin güneyindeki Cathay'ın uygar Jurched yöneticileri, kabileleri birbirleriyle savaş halinde tutmak ve bu yüzden kendilerine karşı tehdit oluşturmalarını sağlamak için bozkır politikalarını araştırmışlardı. Geleneksel olarak Tatarların müttefiki olan Jurched kabilesi, Tatarların gittikçe güçlenmesinden korkuyordu ve bu nedenle Toğrıl Han'ı Tatarlara karşı saldırı düzenlemek için bir ordu hazırlaması konusunda harekete geçirmişlerdi. Toğrıl Han hemen Jurched kabilesinin Altın Han'ıyla bir ittifak oluşturarak Temuçin'e destek sağladı, bu şekilde hepsi bir araya gelerek çok daha zengin olan Tatar kabilesine saldırabilir ve onları yağmalayabilirlerdi.

1196 yılının kışında Temuçin, Kereyit kabilesinin reisi Toğrıl Han ve Moğol taraftarlarıyla birlikte Tatarlara karşı bir seferberlik başlattı; Tatarlara düzenledikleri baskın, tipik bozkır baskınlarında kullanılan taktiklere göre yürütülmüştü ancak çok daha geniş bir alanda hızlı ve kolay bir başarı getirmişti. Temuçin savaşta elde edilen son derece lüks

ganimetlerden oldukça etkilenmişti. Tatarlar, Jurched Krallığı'na olan yakınlıkları ve Çin İmparatorluğu'nun çok gelişmiş teknolojiyle üretilmiş malları nedeniyle bozkırlarda yaşayan diğer kavimlerden çok daha fazla ticaret malına sahiplerdi. *Gizli Tarih*, ele geçirilen mallar arasında Moğollar üzerindeki en büyük etkiyi gümüşten kabarmalarla süslenmiş, üzeri altın iplikler ve incilerle işlenmiş ipekli bir battaniyeyle örtülmüş bir beşiğin oluşturduğunu anlatır. Yakalanan Tatar çocukları bile altın ipliklerle süslenmiş saten kıyafetler giymişlerdi; hatta küçük bir çocuk burnuna ve kulaklarına altın halkalar takmıştı. Eski püskü kıyafetler giyen Moğollar, çok küçük bir çocuğun taşıdığı bu kadar lüks eşyayı daha önce hiç görmemişlerdi.

Temuçin, güçlü Jurched Krallığı'nın bir kabileyile savaşmak için diğer bir kabileyi nasıl kullandığını fark etmişti. Bir yıl Kereyitlere karşı Tatarlarla ittifak ediyorlar, bir sonraki yıl ise Tatarlara karşı Kereyitlerle ittifak kuruyorlardı. Bugünün müttefikleri yarının düşmanları olabiliyordu, tıpkı Camuka'nın durumunda olduğu gibi. Bugün fethedilen bir kabile, bitmek bilmeyen bir savaş ve mücadele döngüsünde tekrar tekrar fethedilecekti. Hiçbir zafer kesin, hiçbir barış sürekli değildi. Bu dersin Temuçin'in böyle bir zararın ardından biçimlendirdiği yeni dünyasındaki etkisi çok büyük olacaktı, aynı zamanda bu özel savaş Temuçin'in halkına çok sayıda yeni mal kazandırmış ve onun halkının arasındaki itibarını arttırmıştı.

Temuçin Moğollar üzerinde hâkimiyet kurabilmek için kendisinden daha ileride olan Camuka'ya karşı mücadele halindeydi. Tatarlardan yağmaladığı servet daha fazla taraftar toplamasına neden olmuştu; şimdi diğer Moğol soyları üzerinde gücünü arttırmaya ve kendi topraklarını genişletmeye başlamıştı. Büyük kabilelerin bölgesine kadar açılammıştı fakat Temuçin'in Kerülen Nehri civarındaki grubunun güneyinde yerleşik bulunan küçük bir Moğol soyu olan Curkin gibi daha küçük kabileleri geri püskürtebiliyordu.

Temuçin Tatarlarla savaşmaya karar verdiğinde, ilk başta kendisiyle birleşmeyi kabul eden akrabaları Curkinlerin yardımını almıştı. Temuçin bu sefere çıkmak için hazırlandığında, altı gün boyunca

Curkinlerin gelmelerini bekledi ancak gelmediler. Katılımın destek oyu sayıldığı *kurultay*da olduğu gibi, düzenlenen baskına gelinmemesi de baskını organize eden lidere güvensizlik anlamına gelirdi; bu durumda bu kişi Temuçin'di. Curkin ve Temuçin'in taraftarları arasındaki ilişkiler daha önce gerilmişti. Çevrelerindeki herkes gibi, Curkin'in soyu da Temuçin'i ve taraftarlarını hor görüyorlardı. *Gizli Tarih*'te anlatılan renkli hikâyelerden birinde, gruplar arasında gide-rek büyüyen düşmanlığın ayrıntıları açıklanmaktadır.

Temuçin, Tatar savaşı başlamadan kısa süre önce Curkin'i bir şölene davet etmişti. Ancak Temuçin'in üvey kardeşi küçük düşürücü bir şekilde saldırıya uğradığında, büyük bir kavga çıktı. Temuçin'in grubundaki atların korunması görevi Belgütey'e aitti ve şölen sırasında atları korumak için başlarında duruyordu. Görünüşe göre Curkin'in grubundan bir adam atlardan birini çalmaya çalışırken Belgütey onu takip etmiş ancak Güreşçi Buri olarak bilinen bir başka Curkin tarafından önü kesilmişti. Belgütey, Buri ile dövüşmeye hazır olduğunu gösteren bir işaret olarak vücudunun üst kısmını büyük ölçüde açıkta bırakacak şekilde kıyafetini aşağıya doğru indirdi. Geleneğe göre birbirine denk olan kişiler bir anlaşmazlık durumunda dövüşürlerdi ancak Buri, Belgütey ile dövüşmek yerine, onu küçümsediğini göstermek için kılıcını kınından çıkardı ve Belgütey'in omuzunu yaraladı. Bu şekilde kan akıtmak, ne kadar küçük bir kesik olursa olsun ciddi anlamda bir aşağılama göstergesiydi. Dışarıda atların bulunduğu yerde neler olup bittiğini öğrenen sarhoş misafirler de kendi aralarında dövüşmeye başlamışlardı. Adete göre misafirler bu tür şölenlere silahsız katılırlardı; bu yüzden birbirlerine tabak atmaya ve *çok büyük miktarda tüketilen* mayalanmış kıymız karıştırma kullanan palalarla birbirlerine vurmaya başladılar.

Curkin, Tatarlara karşı mücadelesinde Temuçin'i yalnız bırakmakla kalmadı, Temuçin'in yokluğundan faydalanarak ana kampına bir baskın düzenledi, taraftarlarından on kişiyi öldürdü, kalan kişilerin de kıyafetlerini soyarak mallarına el koydu. Temuçin, Tatarlara karşı kazanılan zaferin ardından topraklarını genişletirken, buna ilk

karşı çıkan Curkin oldu. Bunun üzerine Temuçin 1197 yılında Curkinlere karşı bir savaş başlattı, bir savaşçı ve kumandan olarak üstün becerileri sayesinde onları bozguna uğrattı. Temuçin bu noktada yönetim tarzında radikal bir değişiklik yaptı, çevresindeki en önemli pozisyonlara aile üyeleri yerine sadık mütteliklerini atadı.

Bozkır savaşlarının uzun tarihi boyunca yenilgiye uğrayan bir kabile yağmalanır, bazı üyeleri esir alınır ve kalanlar da kendi başlarına bırakılırdı. Yenilgiye uğrayan gruplar yeniden teşkilatlanır ve karşı saldırıya geçer ya da rakip kabilelerle birleşirlerdi. Ne var ki, Temuçin Curkin'i yenilgiye uğrattıktan sonra saldırı, karşı saldırı ve ittifaklar kurma ve bozma döngüsünü tamamen bozacak yeni bir radikal siyaset izledi. Temuçin baskınlarına karşılık olarak kendilerinin kamplarında bulunmadığı bir sırada onları yağmalamak yerine, taraftarlarından oluşan bir *kurultay* topladı ve Curkin kabilesinin aristokratlarını, sözlerinde durmayarak kendisiyle savaşa katılmadıkları, bunun yerine kendisi savaştayken kabilesini yağmaladıkları için yargıladı. Bu kişileri suçlu bulan Temuçin mütteliklere bağlılığın önemiyle ilgili bir ders vermek ve aynı zamanda artık özel bir muameleye tabi tutulmayacak tüm aristokrat sınıfına açık bir uyarıda bulunmak için onları idam ettirdi. Daha sonra Curkin topraklarını işgal edip grubunun kalan üyelerini kendi kabilesinin ev halkları arasında dağıtarak benzeri görülmemiş bir uygulama başlattı. *Gizli Tarih*'te anlatıldığına göre, her iki kabilede bazı kişiler, Temuçin'in bozkır geleneğine uygun olarak bu kişileri esir aldığını söylediler; oysa Temuçin onları esir olarak değil, kabilesine üye olarak almıştı. Ayrıca bu niyetini Curkin kampından yetim bir çocuk alarak ve çocuğu Höelün'e verip, kendi çadırında oğlu gibi yetiştirmesini söyleyerek göstermişti. Temuçin daha önce de yenilgiye uğrattığı Merkit, Tayichiud ve Tatarlardan da evlatlık edinmesi için bazı çocukları annesine emanet etmişti. Annesinin Curkin çocuğunu evlat edinmesi, onları küçük kardeşleri olarak kabul ettiğini gösteriyordu. Bu çocuklar ister duygusal ister siyasi nedenlerden dolayı evlat edinilmiş olsunlar, bu sahne Temuçin taraftarlarını akrabalık

gelenegiyle birleştirerek bu tür eylemlerin sembolik anlamını ve uygulamada getireceği yararları takdir ettiğini göstermişti. Bu çocukları kendi ailesine kabul etmesi gibi, fethettiği bölgelerdeki insanları da yine aynı şekilde kendi ordusunun gelecekteki zaferlerini ve refahını paylaşmaları için kendi kabilesine kabul etmişti.

Temuçin, Curkin olayını hem zafer kazanmış Moğollar hem de yeni edindiği akrabaları için düzenlediği bir şölenle sonlandırdı. Bir yıl önceki şölenle Belgütey'i yaralayan Güreşçi Buri'yi de şölene davet etmiş ve ikisi arasında bir güreş müsabakası düzenlemişti. O zamana kadar Buri'yi kimse yenilgiye uğratamamıştı ancak Buri Temuçin'in gazabından korktuğu için Belgütey'in kendisini devirmesine izin vermişti. Aslında müsabaka bu aşamada bitirilecekti ancak belli ki Temuçin ve Belgütey farklı bir plan yapmışlardı. Belgütey, Temuçin'den bir sinyal olarak Buri'nin omuzlarını tuttu, bir at gibi üzerine bindi, sonra Buri'nin arkasında dizlerini kırarak oturdu ve omurgasını çatlattı. Belgütey, daha sonra Buri'nin felce uğramış bedenini kampın dışına sürükledi ve onu tek başına ölüme terk etti.

Temuçin bu şekilde tüm Curkin liderlerini öldürmüş oldu. Bozkırdaki tüm akraba kabileler açısından mesaj gayet açıktı. Temuçin'in sadık taraftarlarına ödül verilecek ve iyi muamele görecektlerdi. Temuçin'e karşı çıkanlar ise merhamet bulamayacaklardı.

Temuçin, Curkinleri yenilgiye uğrattıktan sonra taraftarlarını Kerülen Nehri'nin akıntısı yönünde kendi bölgesine taşıdı. Temuçin ana kampını Kerülen ve Tsenker Nehri'nin birleştiği yerin civarında kurmuştu. Burası daha sonra Avarga olarak bilinen başkent olmuştu fakat o dönemde bu yer daha ücra bir kamptı. İki nehir arasındaki bölge Moğolcada "Ada" anlamına gelen *aral* olarak adlandırılmaktadır. Tsenker ve Kerülen Nehri arasındaki ada, geniş bir çayırılık alan olduğu için burası günümüz Moğolcasında "Ülke Adası", klasik Moğolcada ise "Çorak Ada" (ki bu isim geniş, açık ve ağaçsız çayırılığın ortasındaki bu ücra bölge için kullanılan uygun bir tanımdır) anlamına gelen Khodoe Aral olarak isimlendirilmiştir.⁵

⁵ *The Secret History*, § 136, 1972, çev. Rachewiltz.

Avarga çorak bir alan olduğu için bozkır çobanı açısından ideal bir yerleşim bölgesi anlamını taşıyordu. Çobanlar soğuk kuzey rüzgârlarını kesmek ve giriş yolundan güney tarafındaki güneşin ışığını ve sıcaklığını alabilmek için yüzü güneye bakan çadırlar kurmak istiyorlardı. Sulak alanlara yönelmek istiyorlar ancak bir yandan da çok yakın olmak istemiyorlardı. Nehirden otuz dakikalık bir yürüyüş mesafesi, nehrin insan pisliğiyle kirlenmesini engelledi. Aynı zamanda bu mesafe yaz böceklerinden ve ani su baskınlarından koruma sağlıyordu. Avarga bu avantajlara ek olarak Temuçin'in doğum yeri olan ve Kerülen Nehri'nin ırmak kollarından yaklaşık 130 mil yükselen kutsal Burhan Haldun Dağı'nın bulunduğu bölgedeydi. Avarga, 1197 yılından hayatının sonuna kadar Temuçin'in ordusunu yönettiği yer görevini üstlendi.

Temuçin'in taraftarları, dört yıldır yeni yurtlarında, bolluk içinde kabilelerini genişletmeye devam etmelerine rağmen Camuka Temuçin'in liderliğini tanımayı reddetmiş ve Temuçin'in geleneksel hayat şekline getirdiği değişikliklerden hoşlanmayan aristokrat kabilelerin desteklediği bir kişilik haline gelmişti. Camuka, Horoz Yılı olan 1201 yılında bu kabilelerin de desteğiyle tüm Moğol halkının yöneticisi olmak için bir oyun hazırladı. Hem Temuçin hem de Toğrıl Han'a meydan okuyan Camuka, kendisine tüm reislerin reisi ya da tüm hanların hanı anlamına gelen Gürka ya da Gürkan unvanını veren bir kurultay topladı. Halkı, Camuka'ya bağlılık anlamında yeni bir ant içti ve bu andı kutsallaştırmak için kurban olarak damızlık bir at ve bir kısrak kesildi.

Camuka bu eski unvanı sadece eski bir unvan olduğu için değil, aynı zamanda kötü bir niyeti olduğu için de kabul etmemişti. Gürkan unvanını taşıyan son han, Toğrıl Han kendisine başkaldırana, kendisini ve kardeşini öldürene kadar Kereyit kabilesini yönetmiş olan Toğrıl Han'ın amcasıydı. Temuçin'in babası Yesügey'in Toğrıl Han'ın müttefiki olması bu başkaldırı sırasında gerçekleşmişti. Bu unvanı seçen Camuka hem Toğrıl Han'a hem de ona tabi olan Temuçin'in gücüne karşı açıkça meydan okuyordu.

Eğer Camuka bu savaşı kazanabilirse, orta bozkır bölgesinin en üst yöneticisi olacaktı. Camuka, Temuçin'i daha çocukken esir alan ve Temuçin'in ailesini kendine tabi kılan Tayichiud gibi nüfuzlu ve aristokrat kabilelerin tarafındaydı. İki Moğol grup arasında şekillenmeye başlayan savaş, karşı tarafı yağmalamak ve esir almak için bir dizi baskın düzenlemekten daha fazlasını ifade etmekteydi. Tüm Moğolların liderliğine soyunan Camuka ile Temuçin arasındaki mücadele aslında ölümüne bir mücadeleydi. Temuçin'i destekleyen Toğril Han onun savaşçıları örgütlemiş ve Camuka'ya karşı yürütülen seferberliğe bizzat kendisi önderlik etmişti.

Bu tür seferlerin asıl hedefi savaşmak değil, karşı tarafı korkutarak kaçırmaya çalışmaktır. Bu tür bir korku oluşturmak için bozkır savaşçıları birçok taktik kullanırdı. Bu taktiklerden biri, muhalif liderlerin ve atalarının ruh sancaklarının gösterilmesi idi. Savaşçılar, savaştan önce batıl inanışlarının bir gereği olarak ruhları ve ataları için ruh sancaklarının önünde hayvan kurban ederlerdi. Bu tür uygulamalar, duyguları harekete geçirir ve gerilimi arttırırdı. Karşı taraf ortak atalarının ruh sancaklarını gösterdiğinde diğer taraf savaşırmaya razı olmuyordu. Böyle bir durumu kendi büyükbabalarına saldırmak gibi görüyorlardı. Savaş öncesi propagandada davulları ve ritüel araç gereçleriyle Şamanlar da yer alırdı. Rakip Şamanlar savaştan önce koyunun yanmış olan omuz kemiklerindeki çatlakları okuyarak gelecekle ilgili haberler verirlerdi. Bir Şaman'ın varlığı, o Şaman'ın kendi tarafının kazanacağını gördüğüne işaret etti ve bu kehanet, kazanan tarafları seçme konusunda geçmişteki ününe bağlıydı. Temuçin, rüyalarını yorumlayan çok sayıda Şaman görevlendirmişti, bu kişilerden biri ileride önemli bir rol oynayacak olan 'Teb Tengeri'ydi. Şamanlar yardımcı ruhları toplayabilmek ve havayı kontrol altına alabilmek için davullarına vurup ve sihirli kayaları birbirine çarparak dağlardaki elverişli ortamlara doğru tırmanırlandı. Amaç, üstün tarafın zarar görmesi ya da kaçması için diğer taraftaki savaşçıları hareket geçirmektir.

Camuka, Kereyitlerle savaşmak için odusunu topladığında, sayısal üstünlük Toğrul Han'a ve Temuçin'e aitti. Temuçin'in Şaman kadrosunun psikolojik üstünlüğü Temuçin'in konumunu güçlendirmişti, özellikle de şiddetli bir gök gürültüsü ve şimşekle birlikte patlak veren çok büyük bir fırtına, Şamanların sihrine dayandırılmaktaydı. Camuka'nın taraftarlarının çoğu korkudan kaçmış, Camuka'yı da geri çekilmesi konusunda zorlamışlardı. Toğrul Han'ın savaşçıları Camuka'yı ve ordusunun ana bölüğünü yakalamak için peşlerine düşmüşlerdi. Toğrul Han Temuçin'e, Temuçin'in büyüdüğü ve çok iyi tanıdığı bir bölge olan Onon Nehri'ne doğru kaçan Tayichiudları izleme görevini vermişti.

Temuçin Tayichiudları yakaladığında, bunları yenilgiye uğratmanın tahmin ettiğinden de daha zor olduğunu görmüştü. Bozkır savaşı, aslında at sırtında ya da kayaların arkasında gizlenip sabit bir pozisyon alarak -ya da ağaçlıklı Onon bölgesindeki gibi aceleyle bir araya getirilmiş ağaç kütüklerinden oluşan barikatların ardında gizlenerek- düşmana ok fırlatmaktan ibaretti. Bozkır savaşçıları savaşırken kan sıçramasından kaçınmaya çalıştıkları için çok nadiren birbirlerine yakın şekilde göğüs göğüse mücadeleye girişirlerdi. Düşmanın nefesi ya da kokusu onun ruhunun bir parçasını taşımaktaydı; savaşçılar düşmanın kokusunun bulaşmasından bile çekinirlerdi. Saldırganlar at üstünde düşmanlarının üzerine doğru ilerler, onlara yaklaştıkça hızlı bir şekilde oklarını fırlatırlardı, düşmanları kaçtıkça da ok atmaya devam ederlerdi. Savunmaya geçen taraf bazen uzun sıırıklarla at üstünde gider, düşmanlarını atlarından yere devirmeye, ayaklarını tökezleterek onları vurmaya çalışırdı.

Her ne kadar Temuçin'in kuvvetleri görünürde düşmanlarına büyük korku salmış olsa da Temuçin'in ordusu ve Tayichiudlar, her iki taraf da açık bir avantaj elde etmeksizin bütün gün savaşılar. *Gizli Tarih* belgelerine göre günün geç saatlerinde bir ok Temuçin Han'ın boynunu delip geçmişti. Muhalif ordular karanlık çöktüğünde silahlarını bırakıyor ve gündüz savaşıkları bölgede birbirlerine yakın kamplar kuruyorlardı. Gece boyunca birbirlerine bu kadar

yakın olmaları oldukça garip görünmesine rağmen birbirlerini dikkatli bir şekilde izliyorlar ve bu sayede beklenmedik bir saldırıyı engellemiş oluyorlardı.

Temuçin'in yarası çok derin olmamasına rağmen günbatımından sonra bilincini kaybetmişti. Bu tür yaralar yüksek enfeksiyon riski taşımaktaydı, ayrıca ok zehirli olabilirdi. Temuçin'den sonra gelen komutanı ve sadık dostu Celme akşam boyunca Temuçin'in yanından ayrılmamış ve yarasından kan emmişti. Celme kanın yere saçılması nedeniyle toprağa karşı kabahat işlemek için kanı gömmüştü. Kanı gizlemesi hem inançları açısından önemliydi hem de diğer savaşçıların kan kaybının ne kadar büyük olduğunu görmelemini engellemiş oluyordu.

Gece yarısından sonra Temuçin'in şuuru yerine geldi ve bir çeşit kırmızı olan *airak* içmek istedi. Savaş alanında kamp kurduklarından dolayı, çok az su dışında içecek hiçbir şeyleri yoktu. Ancak Celme kamplarının orta yerinde savunma çemberi içine yerleştirilmiş Tayichiudların erzak vagonları bulunduğunu biliyordu. Kıyafetlerini çıkardı, savaş alanının içine daldı ve *airak* bulmaya çalışırken düşman askerlerinin arasında çıplak şekilde dolaştı. Bir Moğol için halk arasında çıplak dolaşmak aşağılanma işaretiydi ve Tayichiudlardan biri onu geceleyin kampta çıplak dolaşırken görmüş olsa, büyük bir olasılıkla onu ihtiyacını gidermek için yatağından kalkan kişilerden biri zannedecekti. Muhtemelen nezaketen, kendi savaşçılarından birini utandırma endişesiyle gözlerini başka yere çevirecekti. Dikkatli bir şekilde bakarak bu kişinin Celme olduğunu fark ettikleri takdirde ise Celme, Moğol arkadaşlarının onu soyarak aşağıladığını ve bu nedenle Tayichiudlara kaçtığını söylemeyi planlamıştı. Gururlu bir Moğol savaşçısının kendini çıplak olarak yakalatacağına ihtimal vermeyecekleri için büyük olasılıkla ona inanacaklardı.

Tayichiudlar uyanmamışlardı. Celme ise *airak* yerine mayalanmış peynir kovası buldu ve onu aldı. Sonra da geri dönerek aldığı peynirleri suyla karıştırıp gece boyunca Temuçin'e yedirdi. Sabah ışıklarıyla birlikte Temuçin'in görüşü daha da netleşti, yanındaki

yarı çıplak dostunun üzerindeki kanı gördü; kafası karışmıştı, neler olup bittiğini sordu. Gece yaşananları öğrendikten sonra yerde gördüğü kendi kanından duyduğu rahatsızlık nedeniyle sorular sormaya başladı. “Kanı başka bir yere akıtamaz mıydın?” diye sordu. Görünürde hiçbir minnettarlık belirtisi yoktu. Ancak Temuçin Celme’nin kendisini Tayichiudların elinden kurtardığını hiçbir zaman unutmadı ve daha sonra Moğol fetihlerinin en önemli seferlerinde Celme’yi görevlendirdi.⁶

Boyun yarası Temuçin’in sahip olduğu derin sadakat bağlarını simgeliyordu. Temuçin’in dönemindeki bozkır kabileleri, en azından kışkırtıldıklarında taraf değiştirmelerine ve askerler liderlerinden ayrılmalarına rağmen Temuçin’in generallerinden hiçbirini altmış yıllık savaşçılık dönemi boyunca yanından ayrılmadı. Temuçin de generallerinden hiçbirini cezalandırmamış ya da onlara zarar vermemiştir.

Tayichiudlar Temuçin’in yarasından haberdar değildi ve gece boyunca çoğu savaş alanından kaçmaya çalışmıştı. Ertesi sabah savaşçıların büyük kısmı kaçmıştı. Temuçin, onları takip etmeleri için kendi savaşçılarını gönderdi. Temuçin Tayichiudların liderlerinin çoğunu öldürdü, hayatta kalanları da kendi taraftarları olarak kabul etti. Tayichiudlar tarafından ilk kez esir alınıp, boynuna geçirilen tahta boyundurukla hapsedildikten yaklaşık otuz yıl sonra, onu kölelikten özgürlüğe kavuşturmak için kendisine yardım eden aileyi de ödüllendirmişti.

6 Temuçin’in yarası, İngiltere’nin Aslan yürekli Kralı Richard’ın hemen hemen eşzamanlı edindiği savaş yarasına paraleldi. Nisan 1199’da isyancı vasallardan biriyle savaşırken, sol omzunu bir ok delmişti. Richard oku dışarı çıkarmaya çalışmış ancak demir çubuğu tutulup ve şaftı kırılmıştı. Daha sonraki acı veren günlerde doktorlar onun artan enfeksiyon ve ateşle mücadele edemeden tedavi etmişlerdi. Sonunda, onbirinci gün ölmüştü. Vücudu mumyasız fakat onun için duygusal öneme sahip farklı yerlerde büyük gösterişle gömülecek şekilde sökülüldü. Beyni çıkarılıp ve defin için Poitiers’deki bir manastıra gönderildi. Kalbi Rouen’deki katedrale ve cesedi Abbey Fontcurault’a gönderildi. Celme, Temuçin’in yarasından kanı emerck Kral Richard’ın acılı ve zamansız kaderini yaşamasını engellemiştir.

Temuçin, Tayichiudları bozguna uğrattırken Camuka da Toğrul Han'ın ordusundan kaçmıştı. Camuka Tayichiudları kaybetmesine rağmen hâlâ kendisine sadık olan başka kabileler vardı ve bozkırların çok uzak yerlerine doğru kaçtıkça kendi davasında bir araya getireceği yeni müttefikler kazanacaktı. Camuka ile Temuçin arasındaki son güç gösterisi henüz gerçekleşmemişti.

Köpek Yılı olarak bilinen 1202 yılında, yani Temuçin'in Tayichiudları yenilgiye uğratmasının ardından, Toğrul Han Tatarları yağmalamak için Temuçin'i başka bir sefere göndermişti, yaşlı bir han olarak Merkitlerin hanına karşı gerçekleştirilen diğer bir seferde doğu bölgesinde, ülkesine yakın bir yerde kalmıştı.

Temuçin Tatarlara karşı gerçekleştirdiği bu seferde, uzun zamandır bozkır yaşamına hükmeden yasalarda bir dizi radikal değişiklik başlatmıştı. Bu değişiklikler bir taraftan hem taraftarlarından bazılarının hem de aristokrat ailelerin düşmanlığına neden olacak, diğer taraftan da reformlarıyla, malların dağıtılmasıyla ilgili yeniliklerle yaşam kalitelerini ve zenginliklerini arttırdığı diğer birçok kişinin kendisine gösterdiği sadakati daha da derinleştirecekti. Bir baskından diğerine koşan Temuçin, yenilgiye uğratılmış kabilelerin çadırlarını yağmalamak için alelacele düzenlenen saldırıların kesin bir zafer kazanmaya engel olduğunu fark etmişti. Saldırganlar baskın düzenlenen kamplardaki savaşçıların peşine düşmek yerine, genel olarak onların kaçmasına izin veriyorlar ve hemen kamplarını yağmalamaya odaklanıyorlardı. Bu sistem yenilgiye uğratılmış çok sayıda savaşçının kaçmasına ve sonra geri dönerek kendilerine karşı bir saldırı düzenlemeleri olanak sağlıyordu. Bu yüzden Temuçin Tatarların topraklarını ikinci kez zapt ettiği bu baskında, ganimetlerin ancak Tatar kuvvetlerine karşı kesin bir zafer kazanıldıktan sonra toplanmasına karar vermişti; yağmalama, tüm malların merkezi bir otoriteye teslim edildiği ve bu otoritenin malları taraftarlar arasında uygun şekilde dağıttığı, daha organize bir sistemle gerçekleştirilecekti. Dağıtımı düzenleyecek olan bu kişi, ormanda avlanan kişilerin av sonunda öldürdükleri hayvanları aralarında bölüşmeleri gibi, malları da aynı şekilde paylaştıracaktı.

Temuçin'in getirdiği diğer bir yenilik de bir askerin kendi payını, baskın sırasında öldürdüğü her bir askerin dul eşiyle ve yetim çocuğuyla paylaşması emrini vermiş olmasıydı. Bu karar, ister Tatarlar babasını öldürdüğünde annesinin düştüğü zor durum, ister politik nedenlerle alınmış olsun, her koşulda çok derin bir etkiye neden olmuştu. Bu karar kabilesindeki en fakir insanlardan destek görmesini garantilemekle kalmamış aynı zamanda ölmüş olsalar bile Temuçin'in ailelerinin bakımını sağlayacağından emin olan askerler arasında da bağlılığın artmasına yol açmıştı.

Temuçin'in taraftarlarından bazıları, Tatarları bozguna uğrattıktan sonra Temuçin'in kişisel yağmalamaya karşı verdiği emre aldirış etmediler. Temuçin bunun üzerine şiddetli fakat uygun bir ceza vererek bu reform konusunda ne kadar ciddi olduğunu gösterdi. Bu kişilerin tüm mallarına el koyup, sefer sırasında ele geçirdikleri malları onlardan geri aldı. Yağmalanan tüm malların dağıtımını kontrol altına alıp malları taraftarları arasında dağıtırken, kendisine tabi olan aristokratların haklarına tecavüz etmişti. Temuçin'in reformlarının radikal yapısı halkının büyük bir kısmını öfkeliendirmişti. Hatta bazıları bu aşamada yüksek sınıfa mensup olan soylar ile sıradan çobanlar arasında bir sınır çizmek üzere Camuka'nın kuvvetlerine katıldı. Temuçin kabilesinin üyelerine, akrabalık bağları ve gelenekler yerine, doğrudan Temuçin'in desteğine güvenebileceklerini göstermişti. Bu atılımla bir yandan taraftarlarının bağlılığını güçlendirirken, diğer yandan hâkimiyeti tek bir merkezde toplamıştı.

Moğol sınıfları içindeki memnuniyetsizliğe rağmen Temuçin'in yeni sistemi etkinliğini hemen kanıtlamıştı. Temuçin'in ordusu ganimetleri toplamayı seferin sonuna erteleyerek öncesine göre çok daha fazla mal ve hayvan toplamıştı. Fakat yeni servet sistemi yeni bir problemin ortaya çıkmasına neden olmuştu. Moğollar Tatarları bozguna uğratmakla kalmamış aynı zamanda neredeyse ordunun tümünü ve bütün sivilleri ele geçirmişlerdi.

Geleneksel bozkır düşünce sistemine göre akrabalık ağının dışında kalan herkes düşmandı ve evlat edinme ya da evlilik bağlarıyla

bir şekilde aileye katılmadığı sürece daima düşman olarak kalacaktı. Temuçin bu tür gruplar arasında süregiden çatışmalara son vermeye çalıştı. Curkin ve Tayichiud kabilelerine yaptıklarının aynısını Tatarlara da uygulayacaktı, tüm liderlerini öldürecek, hayatta kalanları, mallarını ve hayvanlarını kabilesine katacaktı. Bu siyaset yüzlerce kişiden oluşan kabilelere uygun olmasına rağmen Tatarlar binlerce kişiden oluşuyordu. Bu kadar muazzam bir sosyal dönüşüm için taraftarlarından tam destek almalıydı, bu desteği elde edebilmek için zafer kazanmış savaşçılarından oluşan bir kurultay topladı.

Kurultayın üyeleri planı onayladı, bir at arabasının üzerindeki tekerlekleri tutan dingil çivilerinin mesafesinden uzun olan Tatar erkeklerini öldürmeye karar vermişlerdi, bu yalnızca bir yetişkinlik ölçüsü değil aynı zamanda ulusun sembolik unvanıydı, aynı şekilde denizciler de kendi devletlerinin sembolü olarak gemiyi kullanıyorlardı. Öldürmeye karşı olan Temuçin, hayatta kalan Tatarların esir olarak değil, kendi kabilesinin has üyeleri olarak anılmalarını istiyordu. Bunu vurgulamak için yalnızca bir Tatar çocuğunu evlatlık almakla kalmadı aynı zamanda kabileler arasındaki evlilikleri de destekledi. Bu döneme kadar dört erkek ve birçok kız çocuğu doğuran tek bir resmi eşi -Börte- vardı fakat daha sonra Tatar Yesüngen ve onun ablası Yesü'i'yi de eş olarak aldı. Tatarlar Moğollardan çok daha büyük bir üne sahipti ve bu savaşın ardından Moğollar, çoğu önemli görevlere yükselen ve Moğol İmparatorluğu'nda büyük şöhret kazanan çok sayıda Tatarı aralarına almışlardı. Tatar kelimesi yüz yıllardan beri tarihi karışıklığa yol açan Moğol isminden daha çok bilinmektedir.

Bununla birlikte Temuçin'in iki büyük topluluğu tek bir çatıda birleştirme hedefine ulaşabilmesi için kabile içi evlilikler ve evlat edinme sistemi de yeterli olmayacaktı. Eğer akraba gruplarına dokunulsaydı, daha büyük olan grup en sonunda parçalanacaktı. Bu yüzden Temuçin, Tatar fethinden sonraki yıl, yani 1203'te Moğol ordusu ve kabilesinin yenileştirilmesiyle ilgili çok daha radikal olan başka bir emir verdi.

Savaşçıları onar kişilik *arban* denilen gruplar halinde örgütledi. Her gruptaki on kişi birbirinin kardeşi olacaktı.⁷ Akrabalıkları ya da kabile kökenleri ne olursa olsun, öz kardeşler kadar birbirlerine bağlı yaşamalarını ve birlikte savaşmalarını emretti, akrabalıklarının en kesin doğrulaması da aralarından hiçbirinin savaş meydanında diğerini csir bırakarak ayrılmayacak olmasıydı. En büyük kardeşin tüm kontrolü elinde tuttuğu bir ailede olduğu gibi, bu on kişilik gruplarda da en yaşlı erkek liderlik konumunda olacaktı. Ancak grup üyeleri, liderlik için başka birini seçme hakkına sahipti.

Onar kişilik gruplar bir araya gelerek yüz kişilik bir *zagan*'u ya da bölüğü oluşturunlardı, aralarından biri lider seçiliyordu. Ailelerin soyları oluşturmak için bir araya gelmeleri gibi, on Moğol bölüğü de bin kişilik bir taburu ya da *mingan*'ı oluşturmaktaydı. Daha sonra on tabur on bin kişilik bir *tümen* şeklinde örgütlenmekteydi; her bir tümenin lideri, bu tür bir liderlik pozisyonunun ne tür özellikler gerektirdiğini bilen Temuçin tarafından seçilmekteydi. Temuçin uygulamada mümkün olduğu zamanlarda babaların, oğulların ve kuzenlerin birlikte kalmalarına izin vermişti fakat ölüm cezası durumunda kimsenin kaçıp gidemeyeceği ya da saf değiştiremeyeceği yeni birimlere katılmalarını zorunlu kılarak soylar, klanlar, kabileler ve etnik kimliklerle ilgili eski sistemin gücünü kırmıştı. Söylentiye göre Temuçin, yeniden örgütlenme döneminde bin kişilik birimlerden oluşan doksan beş *mingan*'a sahipti fakat bu birimlerin bazıları yeteneklere uygun olarak kadro oluşturmadıklarından dolayı askeri birliklerin toplam sayısı muhtemelen seksen bin kadardı.

Tüm Moğol kabilesi ordu aracılığıyla bir araya toplanmıştı. Bu yeni sisteme göre, yaşa ya da cinsiyete bakılmaksızın kabilenin tüm üyeleri belirli bir oranda kamu hizmetinde bulunmalıydı. Eğer askeri kuvvetlerde hizmet veremiyorlarsa, kamu projeleri ve hanın hizmetinde bir günlük çalışmaya denk gelecek şekilde hizmet

7 Askeri tahminler hakkında daha fazla bilgi için bkz., Bat-Ochir Bold, *Mongolian Nomadic Society: A Reconstruction of the "Medieval" History of Mongolia* (New York: St. Martin's Press, 2001), s. 85.

vermeye mecbur tutulmuşlardı. Bu hizmetler savaşçıların hayvanlarının bakımını sağlamayı, yakacak hayvan gübresi toplamayı, yemek yapmayı, keçe yapmayı, silahları onarmayı ya da şarkı söyleyip askeri birlikleri eğlendirmeyi içermektedir. Bu yeni düzenlemeye göre tüm insanlar aynı kemiğe mensuptu. Alt sınıfa mensup olarak doğduğu için çocukken sürekli hor görülen Temuçin, şimdi siyah kemik- beyaz kemik ayrımcılığını ortadan kaldırmıştı. Temuçin'in taraftarlarının arasında bu türden bir ayrılık yoktu artık.

Temuçin'in kendi halkı arasında ondalık sayılardan oluşan bir düzenlemeyi nasıl yaptığıyla ilgili çok fazla tahmin yürütülmektedir. İlk Türk kabilelerinin bazıları da onluk birimler esasına dayanan benzer bir askeri örgütlenme sistemi kullanmışlardı, muhtemelen Temuçin bu sistemi Türklerden ödünç almıştı. Bununla birlikte Temuçin sistemi yalnızca savaş için askeri taktik olarak kullanmakla kalmamış aynı zamanda toplumun tümü için sürekli bir yapı olarak uygulamıştı.

Her ne kadar Temuçin'in tarihin bu bölümü hakkında bilgi sahibi olduğuna inanmak için hiçbir neden bulunmasa da Temuçin'in çözümleri yaklaşık iki bin yıl önce yaşamış olan Atinalı yasa koyucu Cleisthenes'inkilere çok benzemektedir. Cleisthenes, Atina'daki geleneksel rekabet ve düşmanlıkların üstesinden gelmek için kabileleri ortadan kaldırmış ve sonra da kabilelere ait her bir şehri Akdeniz'in doğu kıyıları boyunca en güçlü askeri, ticari, sanatsal ve entelektüel şehir devleti haline dönüştürerek herkesi onlu birimlere tayin etmiştir. Aynı reform İç Asya'nın bozkırlarındaki Moğollar için çok daha şaşırtıcı sonuçlar doğuracaktı.

Temuçin ordusunu yeniden örgütledikten sonra görünürde daha küçük olan bir yenilik daha başlattı. Ana kampını Kerülen Nehri civarındaki Avarga'da tutarken, bir taraftan da Merkitlerden kaçarken sığındığı kutsal Burhan Haldun Dağı civarındaki Onon, Kerülen ve Tuul nehirlerinin ana kaynaklarında Moğol kabilesinin anayurdu olarak kapalı bir yerleşim bölgesi oluşturmaya karar verdi. "Hiç kimse üç nehrin kaynağında kamp kurmasın" diye emretti.⁸

8 *Secret History*, § 179.

Bu emirle birlikte Moğol anayurdu tüm yabancılara kapatılmış oldu, son iki yüz yıldır ölülerini buraya gömen ve yabancılardan kabul edilmediği aile törenleri ve kapalı aile toplantıları için bu bölgeye gelen Moğol kraliyet ailesi hariç. Moğollar üç nehrin kaynağının çıktığı dağı daima anayurtları olarak kabul etmişlerdi. Fakat bu yasayla birlikte bölge, en sonunda Moğol İmparatorluğu olacak olan gizli bir tören merkezi haline gelmişti. Burhan Haldun Dağı civarındaki topraklar artık resmi olarak Moğol kozmografyasındaki kutsal yerler olarak kabul edilmişti. Bu bölge yalnızca dünyanın merkezi değil, aynı zamanda evrenin de merkezini kaplamaktaydı.

Temuçin tek bir etnik ya da kabile ismi kullanmak yerine, taraftarlarından, çadırlarının yapım malzemesinden esinlenerek Keçe Duvarlarının İnsanları olarak söz etmekteydi.⁹ Bu terimin Tatarların yenilgiye uğratılmasından sonra benimsenmiş olması, belki de Temuçin'in bozkırlardaki tüm insanları birleştirme arzusunun ilk işaretiydi.

Temuçin, daha küçük olan Tayichiud ve Curkin kabileleri gibi güçlü Tatarları yenilgiye uğratması ve birleştirmesiyle bozkır dünyasında büyük bir itibar elde etmişti, bu durum yaşamının büyük bölümünde tabi olduğu Toğrul Han tarafından beklenmeyen bir iktidar payesiydi. Temuçin gittikçe artan taraftarlarını kendi hâkimiyeti altında bir araya getirdikçe, daha büyük bir meydan okumayla karşılaşacaktı. Bir sonraki hamlesi Camuka'ya yönelecekti, Camuka hayatı boyunca rakibi olan Temuçin'in gittikçe artan gücü ve popülarlığına karşı mücadele etmek için törensel babası olan Toğrul Han ile ittifak kurmuştu.

9 Bu tabir Moğolistan'da hâlâ kullanılmaktadır, "Esgii Tuurgatan."

HANLARIN SAVAŞI

Tüm Kavimler tek bir renkti ve
her biri emrine amadeydi.*

Ata-Malik Cüveyni
Cengiz Han Dünya Fatihinin Hikâyesi

HERKES Ong Han'ın saltanatının sonuna yaklaştığını fark etmişti ancak kimse yerine kimin geçeceğini bilmiyordu. Yirmi yıllık bir mücadeleden sonra Temuçin Moğolların büyük bölümünü hâkimiyeti altına almış ancak düşmanı Camuka'ya üstünlük kuramamıştı. Toğrul Han genelde Temuçin'den yana olmakla birlikte, kendine bağlı olan bu iki hanı birbirlerine düşürmeye devam ediyordu. Domuz yılı olan 1203 yılında, Tatar zaferinin üzerinden henüz bir yıl geçmişti ki, Temuçin konuyu gündeme getirdi. Toğrul Han'ın kızı ve kendisinin en büyük oğlu Cuci arasında bir evlilik yapılmasını isteyerek sorunu çözüme kavuşturmaya karar verdi. Toğrul Han bu evliliği kabul ederse, Temuçin'in Camuka'ya üstünlüğü kabul edilmiş olacaktı.

Fazla yetenekli olmayan oğlu Sengun'un da dayatmasıyla, Toğrul Han bu evliliği kesin bir dille reddetti. Temuçin halkını bu diyarların insanları olarak görmek istiyor ve boylar arasında yapılan ayrımı görmezden geliyordu. Ne var ki aristokrat Kereyit ailesi için Temuçin, kendilerine ne kadar yararı dokunmuş olursa olsun, sonradan aralarına katılan biriydi. Neredeyse bir yüzyıl sonra Marco Polo, Temuçin'in bu evliliği kendisi için istemiş olabileceğini düşünerek tam olarak Toğrul Han'ın sözleriyle olmasa bile, konuşmasını Moğolların kendisine aktardığı şekilde kayda geçirmiştir. "Cengiz Han'da hiç

* Ata-Malik Juvaini, *Genghis Khan: The History of the World Conqueror*, çev. J. A. Boyle (Seattle: University of Washington Press), s. 38.

utanma yok mu ki kızıyla evlenmeyi düşünüyor?¹ Benim kölem ve csirim olduğunu unutuyor galiba. Gidin ve kızını ona vermektense ateşlere atacağını söyleyin”.

Ne var ki Temuçin'in bu cevaba göstereceği tepkiden korkan yaşlı han, aceleyle verdiği bu karardan pişman oldu. Şüphesiz Temuçin bozkırların en iyi askeri lideriydi ve Toğrul Han Temuçin'le savaşıma riskine giremeyeceğini biliyordu. Bunun yerine, Tatarların Temuçin'in babasını öldürmek için kurdukları gibi bir düzen kurarak Temuçin'den kurtulmak için bir oyun tezgâhladı. Toğrul Han, Temuçin'e haber yollayarak fikrini değiştirdiğini ve aileleri arasında yapılacak bir evliliğe sıcak baktığını bildirdi. Bir tarih belirleyerek Temuçin'i ailesiyle birlikte bu kararı kutlamak üzere davet etti. Görünüşe göre Temuçin yirmi yıldan fazla kendisine babalık yapmış olan Toğrul Han'a güvenerek ordusunu geride bıraktı ve düğün şenliği için küçük bir grupla yola çıktı. Eğer bu evlilik başarıya ulaşırsa, kendi hâkimiyeti altındaki halklara Toğrul Han'ın boylarını bir araya getirmiş olacak ve böylece büyük bir başarı elde edecekti. Ayrıca bu tür bir evlilik bağı kendisini Toğrul Han'ın yerini alacak en kuvvetli aday haline getirecekti.

Temuçin, Toğrul Han'ın oturduğu yere sadece bir günlük uzaklıktayken, düğün davetinin bir tuzak olduğunu öğrendi. Toğrul Han gizlice ordusunu toplamış, ailesiyle birlikte kendisini öldürmeyi planlamıştı. Temuçin kendisi için bir zafer beklerken bu evliliğin suya düşmesinin yanında, hayatının da tehlikede olduğunu öğrenmişti. Temuçin yanında askerleri olmadan savaşa tutuşmayı göze alamazdı. Böyle durumlarda uygulanan bir taktiğe başvurarak yanındaki adamlarına her yöne doğru dağılmalarını emretti. Kendisi de birkaç adamıyla birlikte, Toğrul Han'ın adamları kendisini yakalamadan doğruya doğru kaçmaya başladı.

Temuçin yeteneklerini her yönüyle sınavan bir sınavla karşı karşıyaydı. Toğrul Han'ın adamlarından kaçışı, yirmi sene önce Börte'yi

1 Marco Polo, *The Travels of Marco Polo*, çev. Ronald Latham (London: Penguin Books, 1958), s. 94.

kaçırdıklarında Merkitlerden kaçışına benziyordu. Bozkır akınları sanki hep birbirini tekrar ediyor gibiydi. Hayatı boyunca yaptığı onca şeye rağmen hiçbir şey değişmemiş gibiydi; yine sosyal olarak üstün ve siyasi açıdan kendinden çok daha güçlü kişilerden kaçan konumundaydı.

Temuçin'in yeni bir araya gelmiş halkı, liderlerinin hazırlıksız olduğu için kaçması dolayısıyla ilk büyük sınavını veriyordu. Bu kadar farklı boy ve aileden meydana gelmiş bir halk, ittifaklarını sürdürüp Temuçin'e güvenmeyi sürdürecekti miydi? Yoksa kendi yurtlarına kaçıp Toğrul Han veya Camuka'nın koruması altında başka çözümler mi arayacaklardı? Gelişen bu olaylar gerek Moğollar gerekse Temuçin'in hayatı açısından çok büyük tecrübe olmuştu.

Temuçin günlerdir Toğrul Han'ın ordularından kaçmaktan yorgun düşmüşken aç bir halde, çamurlu Balcuna Gölü'nün uzak kıyılarına vardı.² Adamlarından kaçının bu yolculuktan sağ çıktığını görmek için çevresine baktı. Sadece on dokuz kişi sayabilmişti, kalanlardan kaç kişinin bu ırak topraklardan sağ çıkacağını bilemiyordu. Balcuna sularının kenarında tekrar güç kazanmak için mola verdiklerinde, kuzeyde birden vahşi bir at belirdi. Bunun üzerine Temuçin'in kardeşi atın peşine düştü. Atı yakalayıp hemen kestiler. Ağaç yakıp eti kızartmak yerine eski pişirme tekniklerini kullandılar; ateş yakmak için kurumuş gübre topladılar, ama kazanı bir türlü doğrudan ateşin üstüne koyamadılar. Bunun yerine kayaları ateşte ısıtıp bu kızgın kayaları et ve su karışımının içine attılar. Kayalar

2 Merinde Baljuna'ya göl denir ancak Onon'un bir kolu olan Balj Nehri'ne bağlı bir nehir veya küçük bir göl olabilir. Olayın kesin zamanı büyük tartışma içindedir. Bazı bilim insanları bu olayın, uzun iç savaşlar boyunca başka bir noktada cereyan ettiğini ve Ong Han'ın ihanetinin bir parçası olmadığını düşünmektedirler. Birkaç bilim insanı hikâyeyi kayda değer bulmazken, özellikle ağırlıklı olarak Çin belgelerine dayanılmasından ötürü çoğu da bunu kabul etmektedir. Olayın ve onun çeşitli açıklamalarının tam bir tartışması için bkz., Francis Woodman Cleaves, "The Historicity of the Baljuna Covenant," *Harvard Journal of Asiatic Studies* 18, 3-4 (December 1955), s. 357-421.

suyu ısıttı, su eti pişirdi. Birkaç saat içinde haşlanmış at etiyle karınlarını doyurmuşlardı.

Kardeşi Kasar dışında Temuçin'in yanındakiler dostlarıydı. Ailesinden bazı kişiler geçici olarak bozkırlarda kaybolmuşlardı ancak diğer akrabaları Temuçin'i bırakarak Toğrul Han veya Camuka'ya katıldı. Özellikle babasının iki kardeşinden biri olan ve Temuçin'in annesini Merkit kocasından kaçırmaya yardım eden amcası, Toğrul Han'a bağlanarak yeğenine sırt çevirmişti.

Kendilerini rahatlatacak veya gelecek için umut vaat edecek fazla bir şeye sahip olmayan yorgun adamlar için birdenbire ortaya çıkan bu at, boş karınlarını dolduran bir yemeğin ötesinde, mucizevi hediye olmuştu. Moğolların dünyasında en fazla saygı gören ve önemli kabul edilen hayvan olan at bu olayı kutsamış ve ilahi bir yardım olarak görülmüştü. At, Temuçin'in kaderinin gücünü sembolize ediyordu. At etinden oluşan yemeğin sonunda Balcuna'nın çamurlu suyundan başka içecek bir şey olmadığı için Temuçin Han bir elini gökyüzüne kaldırdı, diğer eliyle Balcuna'nın çamurlu suyunu tuttu. Adamlarına gösterdikleri sadakat için teşekkür ettikten sonra bunu hiçbir zaman unutmayacağına yemin etti. Adamların hepsi bu çamurlu sudan içip bağlılık yemini etti. Bu olay sözlü tarihte Balcuna Sözleşmesi olarak geçer. Bu dönem Temuçin'in askeri tecrübeleri içerisinde en kötü dönem olarak bilinmekle birlikte, Moğol İmparatorluğu'nun üzerinde yükseleceği bir dönemdir.

Bu olay, Moğol insanların akrabalık, etnik köken ve birlikten de öte, vefa duygusuyla birbirlerine nasıl bağlandıklarını gösteren sembolik bir olaydır. Temuçin'in yanındaki on dokuz adamı dokuz ayrı boydan geliyordu; büyük ihtimalle sadece Temuçin ve kardeşi Moğol'du. Diğerleri Merkit, Kitan ve Kereyit idi. Temuçin şamandı ve Gök Tengri'ye, Dağ Tanrısı'na tapıyordu. Adamlarının arasında ise birçok Hristiyan, Budist ve üç Müslüman bulunuyordu. Bu adamların hepsinin ortak noktası Temuçin'e olan bağlılıklarıyla ona ve birbirlerine verdikleri sözdü. Balcuna'da ettikleri yemin, aralarında bir çeşit kan kardeşliği oluşturmuş; bu bağ akrabalık, etnik

köken birliği gibi birçok bağıllık türünden daha derin bir bağıllık meydana getirmişti. Bu, kişisel seçim ve bağıllığa dayalı modern toplumlardaki sivil vatandaşlık anlayışına yakın bir bağdı. Bu ilişki aynı zamanda Moğol İmparatorluğu içindeki birliğe egemen olacak yeni bir topluluk türüydü.

Temuçin, Balcuna'da bir süre saklandıktan sonra karşı saldırıya geçmek üzere bir plan yaptı. Toğrul Han Temuçin tehdidinden tamamen kurtulmanın keyfini çıkarırken, Temuçin hızlı davranması gerektiğinin bilincindeydi. Temuçin bozkırın her yerine dağılmış taraftarlarına planını bir şekilde ulaştırdı. Anlatılanlar arasında atın birdenbire belirip Temuçin ve adamlarının hayatını kurtarması da vardı. İlerleyen günlerde Temuçin'in hiç beklemediği bir şekilde onlarca, yüzlerce kişiden oluşmuş birlikler bozkırlarda kendi kendilerine ordu düzenine geçmişlerdi. Temuçin Balcuna'dan batıya, Toğrul Han'ın topraklarına geri dönerken, dört koldan gelen adamları da ona katıldı. Buna ek olarak Temuçin'in annesi ve karısı Börte'nin etkisiyle, Toğrul Han'a bağlı olan akrabaları liderlerini terk edip Temuçin'i aramaya koyulmuşlardı.

Bu arada Temuçin'e karşı kazandığı zaferini kutlamak için hâlâ hiçbir şeyden şüphelenmeyen Toğrul Han muhteşem altın *ger*'inde şölenler hazırlıyordu. Toğrul Han kendisine duyduğu aşırı güvenle bozkırlarda neler olup bittiğinden habersiz bir şekilde Temuçin'in ordusunun dağılmasını ve Temuçin'in doğuya kaçışını kutluyordu.

Temuçin'in ordusu şölen yerine doğru hızla ilerledi. Sadık adamları önden gidip, yorulan atları değiştirebilsin diye yedek binek atları uygun yerlere yerleştirdiler. Bu değiş tokuşlarla ordu gecenin karanlığında hiç durmadan ilerledi. Temuçin bu harekâta Yıldırım İlerleme diyordu. Temuçin Kereyit yerleşim yerine, doğrudan bozkır üzerinden gitmektense adamlarını daha uzak ve sarp olan fakat muhafızların olmadığını bildiği geçitten götürdü.

Günlerce uzakta olduğu zannedilen Temuçin, âleme dalmış Toğrul Han ve adamlarına aniden saldırdı, kampın çevresi tamamen kuşatıldı. Üç günlük zorlu bir çarpışmadan sonra Kereyitler Temuçin'in

ilerleyen ordusu karşısında geri çekildi. Toğrıl Han'ın adamlarından birçoğu Toğrıl Han'ı terk edip Temuçin'e sığındı, Temuçin de önceki liderlerine bir hainlik yapmamaları veya zarar vermemeleri koşuluyla hepsini kabul etti.

Toğrıl Han'ın ordusu Temuçin'in kuvvetleri tarafından tamamen bozguna uğratıldı. Kereyitler sağa sola kaçışmaya başladı; herkes kendi canını kurtarma telaşındaydı. Toğrıl Han'ın oğlu güneye kaçtı ve kendi adamları tarafından terk edildikten sonra çöllerde susuzluktan öldü. Camuka ve sayısı gittikçe azalan taraftarları ise Temuçin'in henüz savaş açmadığı üç bozkır boyundan biri olan Naymanların bölgesine doğru batıya kaçtı. Toğrıl Han da tek başına Naymanların barınağına doğru kaçarak kendini kurtarmaya çalıştı. Düşmanlarının liderini, hatta eski hanın oğlunu bile yakalayamayan Moğollar, bu başarısızlığın nedenini bir şekilde geçiştirip, önemini kabullenmemeye çalıştılar. Temuçin'in taraftarları Toğrıl Han'ın ününü karalamak için hikâyeler anlatıp, herkese Toğrıl Han'ın öldüğünü, artık kendileri için bir tehdit oluşturmadığını söylediler. Moğolların anlattıklarına göre Toğrıl Han Nayman sınırına kadar sağ salim gelmiş ancak kendisinin ünlü bir han olduğuna inanmayan bir muhafız tarafından öldürülmüştü. Hatta Nayman kraliçesi Toğrıl Han'ın yanlışlıkla öldürülmesinden kaynaklanan rahatsızlığı gidermek için kellesini kutsal beyaz bir keçe üzerine yerleştirtmiş, ona adaklar adayıp dualar etmişti. Moğol geleneklerine göre böyle kanlı bir şeyin evin içine konması kadar iğrenç, Toğrıl Han'ın kellesi, yani ruhunun serbest kalması kadar tehlikeli bir şey olamazdı. Yine hikâyeye göre bir müzisyen görevlendirilmiş, kafanın başında kemanla şarkılar çalmıştı. Bu arada gelinleri de şarkılara eşlik ediyor, kraliçe de sanki Toğrıl Han ölmemiş, yaşıyormuş gibi ona içecekler sunuyordu. Nayman hükümdarı Tayang Han *ger*'e girip de kesilmiş başı gördüğünde, kafanın kendisine bakıp gülümsediğini sanmış ve öfkeyle bağırmaya başlamıştı. Bunun üzerine kafaya tekme atıp kutsal keçenin üstünden düşürmüş ve parçalara ayırmıştı.

Tüm bu hikâyeler yaşlı hanın gerçekten ölmüş olduğunu ve aynı zamanda Temuçin'in bir sonraki seferinin hedefi olan Naymanlar arasında utanç ve aşağılanma konusu haline geldiğini göstermesi açısından önemliydi. Propaganda ve kamuoyunun kontrol edilmesi Temuçin'in en büyük silahları haline gelmişti. Moğollar Tayang Han'ın yaşlılıktan güçsüz düşüp bir ahmağa dönüştüğünü ve bu nedenle karısı ile oğlunun onu herkesin içinde aşağıladığı hikâyelerini anlattılar. Moğol liderleri Temuçin'in ordusunun düşmana karşı tam bir öfke duyması için Nayman kraliçesinin Moğollar için kokuşmuş, pis vahşiler dediği söylentilerini yaydılar. Dedikodu mekanizmasını kendi aralarında güven oluşturmak, düşmanın da kararlılığını kırmak için kullanıyorlardı. Moğollar, Tayang Han'ın oğlunun babasını Kocakarı Tayang diye çağırdığını ve hanın tıpkı bir kadın gibi *ger*'inden fazla uzaklaşmaktan korktuğunu anlattılar.

Nayman ailesi hakkında bu garip hikâyeleri anlatırken, bir yandan da Naymanların kendilerinden ne kadar çok korktuklarını anlatarak güç kazanıyorlardı. Camuka Naymanlara katıldığı için Temuçin'in savaşçılarını anlatarak onları nasıl korkutacağından da bahsediliyordu. *Gizli Tarih* Moğolların vahşi görünümelerini detaylı olarak anlatır: “Kalın hatlı burunları, tığ gibi keskin dilleri var. Çiy yiyerek yaşayabiliyorlar.” Temuçin'i aç kalmış bir şahine benzetiyor ve şunları ekliyorlar: “Tüm vücudu leğimlenmiş bakır ve demirden yapılmış, ki hiçbir şey işlemiyor.”

Bu tanımın tersine, Nayman öncü kuvvetlerince yakalanan ilk Moğol o kadar zayıf bir at kullanıyormuş ki, Naymanlar bu atlıyı atıyla birlikte kamp kamp dolaştırıp eğlenmiş ve Moğolların düştüğü acınası durumu herkese göstermişler. Temuçin yakalanan atlı olayına başka bir düzen ile cevap vermiş. Nayman'dan çok daha az askeri olduğu için Temuçin her bir adamına geceleri dağlarda ki kamplarında beşer ateş yakmalarını emretmiş. Böylece belli bir uzaklıktan “gökyüzündeki yıldızlardan daha fazla ateşi olan” bu küçük ordu daha büyük gözükmüş.³

3. *Secret History*, § 194.

Moğolistan üzerindeki hâkimiyeti sonlandıran savaş, Sıçan yılı olan 1204 yılında, Burhan Haldun'un üç yüz kilometre batısında gerçekleşti. Temuçin savaştan önceki günlerde onluk sistemde örgütlenmiş yeni askeri mangalarını denemeden geçirdi. Temuçin askerlerinin azlığından dolayı kolaca yenilebileceği bir topyekûn savaştan çok, Naymanlara karşı az kişiyle vur-kaç muharebeleri yaptı. Temuçin ilk olarak adamlarına gün doğmadan hemen önce Yürüyen Çalı dedikleri şekilde ilerlemeleri emrini verdi. Saldırıya geçen çok büyük ordular yerine, bu tip bir ilerleyişte dağınık düzendeki onarlı mangalar alacakaranlıkta değişik yönlerden, sessizce ve kendilerini göstermeden ilerleyebiliyorlardı. Bu tip bir ilerleme, düşmanın onların kaç kişi olduklarını görememelerine ve tek bir yönden saldırıya geçememelerine neden oluyordu. Saldırıdan sonra mangalar değişik yönlere dağılarak düşmana kendilerini toplama fırsatı vermeden ortadan kayboluyordu.

Temuçin Yürüyen Çalılar'ın dağınık hücumlarını Göl Düzeni'nde izliyordu. Bu düzende bölükler uzun bir hat halinde ilerliyor, oklarını atıyor ve sonra da arkadaki diğer hatla yer değiştiriyordu. Ok atan her bir hat bir dalga oluşturuyor, düşmanı vurduktan sonra ortadan kayboluyordu. Göl Düzeni, Naymanların saldırıyı yapan uzun hat oluşturmuş düşmana karşılık verebilmesi için uzun, ince bir hatla yayılmalarına neden oldu. Naymanlar yayıldıktan sonra Temuçin üçüncü taktiğine geçti. Mangalarını önde dar, arkada olabildiğince derinlikli bir düzene geçirdi. Bu şekilde saldıranlar ince bir hat haline gelip zayıflamış hattan tek bir noktaya maksimum güç sarf edecekler, böylece Temuçin'in ordusu da onları kolayca yarıp geçebilecekti.

Bu taktikler kısmen, eski savaş ve av taktiklerinin bir karışımı idi ancak ne yapacağını şaşırان düşmanın bu taktiklere etkin şekilde tepki verememesi ve Temuçin'in bu stratejileri kendine has şekilde uygulaması, onun savaş sanatına büyük bir yenilik getirdiğini gösteriyordu. Temuçin çok değişik taktikler uygulayan yeni tip bir bozkır ordusu oluşturmuştu ve en önemlisi de adamları arasında sıkı bir iş birliği ve komutanlarına karşı tam bir bağlılık vardı. Artık sadece

saldıran bir insan yığını değil, birleşik, düzenli bir orduydular. Temuçin her bir askerinin bilmesi gereken bir dizi manevra kullandı. Adamları bunları hiç duraksamadan, tam olarak uyguluyordu. Moğolların bir sözü vardı: “Eğer beni suya ya da ateşe gönderirlerse giderim. Onun için giderim”.⁴ Bu söz sadece bir dileği değil, yeni Moğol savaş gerçeğini dile getiriyordu.

Avantaj Moğollardaydı ancak Temuçin zafere henüz ulaşmamıştı. Aldatıcı savaş dedikleri savaştan bir gece önce askerlerine bir güzel uyumalarını söyledi. Diğer yandan, şaşkına dönmüş, düzenleri bozulmuş ve aralarındaki iletişim tamamen kesilmiş Nayman orduları gece boyunca kaçtı. Temuçin ise askerlerini kontrol altında tuttu ve onları takip etmedi. Gece karanlıktı; hiç ay ışığı yoktu ve tek kaçış yolu dağın arkasındaki bozkırlardan geçiyordu. Önlerini göremeyen Nayman ordusu, atlarıyla birlikte kayarak vadiye düştü. *Gizli Tarih*, bunu uçuşunun dibine “çürük kütükler” gibi yığıldı diye anlatır.⁵

Ertesi sabah Moğol güçleri son birkaç Nayman askerini kolayca bozguna uğrattı ve böylece “Tayang Han’ın işi bitmiş oldu. Kaçmayı başaranlar arasında Tayang Han’ın oğlu Güçlü, Kara Kitan’daki Tian Şan dağlarına kaçtı. Camuka ise ormanda kayboldu. Camuka’nın sığınabileceği bir yer yoktu. Merkitlerden kalan son birkaç çete de gittikçe büyüyen Moğollar tarafından neredeyse yutulmuştu ve kırk yaşındaki Camuka az sayıda adamıyla vahşi hayvan avlayıp yiyerek bir kaçak gibi yaşadı. Ne ilginçtir ki aristokrat Camuka, babası öldüğünde kendisiyle alay ettiği genç Temuçin’in durumuna düşmüştü.

Öküz yılı olan 1205 yılında Nayman zaferinin üzerinden bir sene geçmişti ki, Camuka’nın adamları perişan haldeki Camuka’yı yakalayarak Temuçin’e teslim etti. İki adam arasındaki düşmanlığa karşın, sadakati her şeyin üzerinde tutan Temuçin, bu adamları ödüllendirmek yerine ihanet ettikleri liderlerinin gözü önünde öldürttü.

4 “Hei-Ta Shih-Lüeh Kurzer Bericht über die schwarzen Tatan von P’eng Ta-Ya und Sü T’ing, 1237”, Peter Olbricht and Elisabeth Pinks, *Meng-Ta Pei-Lu und Hei-Ta Shih-Lüeh: Chinesische Gesandtenberichte über die frühen Mongolen 1221 und 1237* (Welisbaden: Otto Harrassowitz, 1980), s. 161.

5 *Secret History*, § 96.

Birbiriyle yirmi seneden fazla bir süredir savaşıyor bu iki adam arasındaki son buluşma, *Gizli Tarih*'te duygusal bir şekilde anlatılır. Temuçin Camuka'dan öğ almak yerine artık bir tehdit oluşturmaya bu adamla tekrar bir araya gelmeyi önerdi: "Gel dost olalım, yeniden bir araya geldiğimize göre unuttuğumuz şeyleri birbirimize hatırlatalım. Birbirimizi daldığımız uykudan uyandıralım. Gittiğinde ve benden uzak olduğunda bile hâlâ benim uğurlu kardeşimdin. Şüphesiz birbirimizle savaştığımız günlerde ben de acı içindeydim. Birbirimize kıydığımız günlerde canım senin için de acıdı".⁶

Camuka bir zamanlar sahip olduğu şeyden çok daha fazlasına sahip olan eski dostunun bu sözlerinden etkilenmişti. Bir an için Temuçin'in bu duygusal kardeşlik söylevine düşer gibi oldu ve bu duygular içerisinde cevap verdi: "Yattığımız aynı çadırda hazmedilmeyecek şeyler yedik, unutulmayacak sözler söyledik." Sonra da ayrılımlarının suçunu başkalarının üzerine attı: "Bize karşı olanların oyununa geldik."

Gizli Tarih Camuka'nın uzun itiraf ve pişmanlığına yer verir ancak görkemli şiirsellik ve çok detaylı anlatım bunların doğruluğuna gölge düşürmektedir. Metinde şu sözler yer alır: "Dünya ayaklarının altına yayıldığında, artık ben sana dost olmuştum, neye yarar? Tam tersine kardeşim, gecenin karanlığında rüyalarına girecek, gündüzün ışığında kalbini yasa vereceğim. Yakandaki bit, eşliğindeki kıymık olacağım."

Camuka tıpkı geçmişteki psikolojik sorunlarıyla yüzleşip, bunlardan ötürü aman dileyen biri gibi genç oldukları günleri hatırladı ve o zamanlar kendisini Temuçin'e neden yakın hissettiğini ve ona niye ihanet ettiğini sorguladı. Camuka özet olarak anne babasını kaybettiğini, bir kardeşi veya güvenebileceği kimsesinin olmadığını ve karısının da şirret bir kadın olduğunu söyledi. Sonundaysa merhamet yerine öldürülmeyi diledi ancak bunun için bir şartı vardı, kanını dökmeyen ya da onu güneşe terk etmeden soylulara yakışır bir biçimde öldüreceklerdi.

6 Urgunge Onon, çev., *The History and the Life of Chinggis Khan (The Secret History of the Mongols)* (Leiden: E. J. Brill, 1990), § 200.

Camuka Temuçin'e hayatı boyunca iyi bir dost olamadığını, ölünce ona daha iyi bir dost olacağını, eğer bedenini yüksek bir yere gömerse, Temuçin'i ve halkını koruyup gözeteceğini söyledi. "Beni öldür, sonra da kemiklerimi yüksek bir yere göm. O zaman sonsuza dek tohumunun tohumunu korur, onlar için bir lütuf olurum." Efsaneye göre Temuçin, Camuka'yı kan kardeşliği yemini ettikleri sırada Camuka'ya verdiği altın kemerle birlikte gömmüştür.

Camuka Temuçin'in bir numaralı düşmanı olmuştu, şimdi de hayatını ona karşı gelen son Moğol aristokrat olarak bitiriyordu. Temuçin, Moğol kavimlerini hâkimiyeti altına almaya çalıştığı uzun uğraşı sırasında bozkırlardaki tüm boyları bozguna uğrattı ve aristokrasiyi sona erdirmek için erkeklerini öldürüp, kadınlarını oğulları ve diğer adamlarıyla evlendirdi. Kendisine tehdit oluşturan herkesi kızdırdı. Begter'i öldürüp ailesini hâkimiyeti altına aldı. Karısını aldığı için Merkit'i öldürdü. Babasını öldüren, Moğollara bozkır faresi muamelesi yapan Tatarları kılıçtan geçirdi. Moğol aristokratlarını tahttan indirerek Tayichiud ve Curkin boylarını ortadan kaldırdı. Müttefiki ve kendisine babalık yapmış olan Toğrıl Han, aileleri arasında yapılacak bir evliliği kabul etmeyince, Temuçin bu boya da saldırarak kökünü kuruttu. Nayman kraliçesi Moğolları küçük görüp onlarla alay edince Naymanlara da saldırdı, kocasını öldürdü ve kraliçeyi adamlarından birine eş yaptı. En sonunda, hayatta en sevdiği kişilerden biri olan Camuka'yı öldürdü ve Cadaran boyunu ortadan kaldırdı.

Temuçin artık devasa bir bölgenin tartışılmaz hükümdarıydı; güneydeki Gobi'den kuzeydeki Kuzey Kutbu'nun tundralarına, doğuda Mançurya ormanlarından batıda Altay Dağları'na kadar olan her yer onundu. İmparatorluğunda insandan çok daha fazla hayvan vardı. Ne var ki, savaş meydanlarında zafer kazanmakla hemen hükümdar olunamıyordu, temsilcilerden oluşan bir kurultayın, Temuçin'in hükümdarlığının meşruluğunu onaylaması gerekiyordu. Grupların temsilci göndermemeye karar vermeleri, kurultayı toplamak isteyen hanın hükümlerini kabul etmedikleri anlamına

gelirdi. Bu durumda ne hanın onlar üzerinde bir hükümlanlık hakkı olabilir, ne de söz konusu gruplar handan koruma isteyebilirdi.

Temuçin barışın kurulması ve ilişkilerin iyileşmesine süre tanımak amacıyla, kurultayı toplamak için bir sene daha bekledi. Kaplan yılına denk gelen 1206 yılında, kutsal Burhan Haldun Dağı yakınındaki Onon Irmağı'nın beslediği yerlere dönerek o güne kadar bozkır tarihinde toplanmış belki de en büyük ve en önemli kurultayı topladı.⁷ Şenliklere süt ve et sağlaması için çevredeki otlaklara on binlerce hayvan getirildi. Sıra sıra *ger*ler Temuçin'in kampından her yöne doğru kilometrelerce uzanıyordu. Ortada ise Temuçin'e bu yolda yön gösteren ruh sancağı *sulde* bulunuyordu. Tantanalı törenler, spor karşılaşmaları ve müzikle süsleniyordu. Teb Tengeri de dahil olmak üzere, saray Şamanları davullarını çalıp gün boyu şarkı söyledi, müzisyenler akşam karanlığında çalgılarını çaldı. Gece havası Moğollara özgü şarkılarla doldu, Moğolların sesleri öylesine davudi bir tondaydı ki, sanki aynı anda iki ayrı mısrayı beraber okuyorlardı. Her büyük siyasi olayda olduğu gibi gençler güreşte, at sürmede, geleneksel oyunlarda müsabakalar yaptılar.

Temuçin neredeyse bugünkü Batı Avrupa büyüklüğünde bir bölgeyi yönetiyordu; değişik göçebe kavimlerinden bir milyon insan ve en az 15-20 milyon hayvan vardı. Sadece Tatarların değil, Kereyit ve Naymanların da hanıydı. Keçe Surları halkının da hükümdarı olacaktı ancak bunun için kendi kavmine yepyeni bir ad bulmalıydı. İnsanlarına Yeke Moğol Ulusu, yani Büyük Moğol Ulusu adını verdi. Tüm insanlarını bir araya getirdikten sonra soy, kabile ve aşiretlerinden gelen her türlü aristokrat unvanını kaldırdı. Bu tür unvanlar artık kişilere veya ailesine değil, devlete ait olacaktı ve bu unvanlar ancak yeni hükümdarın isteği üzerine dağıtılacaktı. Temuçin kendisi için Gür Han veya Tayang Han gibi eski kavim unvanlarını reddetti ve yerine

7 1206 kurultayının konumu ile ilgili olarak *Gizli Tarih* orayı sadece Onon'un pınarbaşı olarak tanımlamaktadır ancak 17. yüzyıl Erdeni-yin Tobchi onu daha kesin bir biçimde Kherlen Nehri adasına yerleştirir. Paul Kahn, *The Secret History of the Mongols: The Origins of Chingis Khan*, genişletilmiş ed. (Boston: Cheng & Tsui, 1998), s. 189.

halkının kendisine hitap ettiği unvanı, yani *Cingiz Han*'ı kullandı. Bu isim daha sonra Batı dünyasına Cengiz Han olarak geçti. Moğollarda *Cin* güçlü, sıkı, sarsılmaz ve korkusuz anlamına gelir. Ayrıca yine Moğolcada *çino*, yani kurt anlamına gelen kelimeye benzerliği vardır ki, Cengiz Han'ın soyunun kurda dayandığı söylenir. Bu nedenle Cengiz Han, bu yeni hükümdar için uygun bir unvandı.

Başarılı hükümdarların çoğu gibi Cengiz Han da tantanalı tören ve büyük gösterilerin siyasi etkisini anlamıştı. Ancak çoğu büyük saray ya da tapınaklarda yapılan törenlerin tersine, Cengiz Han töreninin yüz binlerce kişinin katıldığı açık bozkırda yapılmasını istemişti.

Moğolların düzenledikleri halka açık törenler ziyaretçileri ve tarihçileri derinden etkilemişti. Günümüzde kaybolmuş olan İran ve Türk belgelerini inceleyen 17. yüzyıl Fransız biyografi yazarı François Pétis de la Croix bu dönemi çok detaylı olarak yazan nadir kişilerden biridir. Pétis'in anlatımına göre, Cengiz Han'ın adamları onu yere serdikleri siyah bir keçe halıya oturtmuşlardı.⁸ Halkının adına içlerinden biri Cengiz Han'ın yönetiminden duydukları büyük coşkuyu bildirdi. Bu sözcü Cengiz Han'a ayrıca şöyle seslenmişti: "Eğer halkına adil davranırsan, Allah senden rahmetini esirgemez; yetkini suiistimal edersen kendi mutsuzluğunun sebebi olursun."

Tören, taraftarlarının kendisini yürekten desteklediğinin çok açık bir göstergesiydi; siyah keçiyi başlarının üstünde taşıyarak tahta taşımaları, sembolik olarak Cengiz Han'a bağlılıklarını gösteriyordu. Sonra yeni imparator önünde dokuz kere dizüstü çökerek ona bunu bir kez daha gösterdiler.

Şamanlar davullar çaldı; toplanan halk düzgün sıralar halinde durarak dualar etti. Dualarının sonunu "Âmin" kelimesine denk gelen Moğolca "huree, huree, huree" nidalarıyla bitirdiler.

Kral ya da başkan olsun, liderlerin çoğu bir çeşit devlet kurumu içinde büyüdü. Devlet kurumlarının tekrardan organize edilmesi veya canlandırılması onların başarıları olurdu. Ne var ki Cengiz

8 François Pétis de la Croix, *The History of Genghizcan the Great: First Emperor of the Ancient Moguls and Tartars* (London: Printed for J. Darby, 1722), s. 62–63.

Han bilinçli olarak bir devlet kurmaya yönelmiş ve bu devletin kurumlarını kısmen eski kavimlerden, kısmen kendi getirdiği yeni bir anlayışa göre oluşturmuştu. Ulus devletinin yaşayabilmesi için güçlü kurumlar kurmak zorundaydı ve Cengiz Han buna kendisini iktidara getiren ordu ile başladı; orduyu daha güçlü ve daha merkezi bir duruma getirdi. Cengiz Han yönetiminde önceden sığır çobanı, çoban ve deve güden insanlar yükselip general olmuş; on bin kişilik ordulara komuta eder hale gelmişlerdi. On beş ile yetmiş yaş arasındaki her sağlıklı erkek ordunun aktif birer üyesiydi. İlk defa kavminde han seçildiğinde yaptığı gibi en sadık askerlerini bin kişilik askeri birliklere, Burku gibi en eski adamlarını da on bin kişilik orduların başına getirdi. Herhangi bir soydan olmayan adamlarını savaş alanında ya da siyasi hayatta kendisine olan bağlılıklarını kanıtlamaları şartıyla başarılarına göre ödüllendirerek en üst pozisyonlara atadı. Sadık dostlarına verdiği on bin kişilik birimlerle kıyaslandığında, kendi aile üyelerinin kontrolüne verdiği ordular çok zayıftı. Örneğin annesi, küçük kardeşi ve en küçük iki kardeşi Ogeday ile Tulu'nun kontrolünde beşer bin kişilik ordular vardı. En büyük iki oğlundan Çağatay'a sekiz bin, Cuci'ye dokuz bin kişilik ordular vermesine karşın, tümen denen on bin kişilik ordulardan vermemişti. Cengiz Han aile üyelerinin gözetilmesi için en güvendiği adamlarını görevlendirdi. Bu şekilde davranmasının nedenini şöyle açıklıyordu: Çağatay oldukça dik ve dar kafalıydı, bu nedenle adamlarına Çağatay herhangi bir karar alırken mutlaka gece gündüz yanında bulunup ona tavsiyelerde bulunmalarını emretti.⁹

Tek millet haline getirdiği büyük ve etnik açıdan çok çeşitli kavimler içindeki huzuru sağlamak için kavimler arası kavgâ ve savaşların geleneksel nedenlerini ortadan kaldıracak bir dizi yasa çıkardı. Cengiz Han'ın büyük yasaları tarihteki diğer kanun yapıcılardan büyük oranda farklılık göstermektedir.¹⁰ Yasalarını ilahi

9 *Secret History*, § 243.

10 Cengiz Han'ın yasaları hakkında daha fazla bilgi için bkz., Valentin A. Riasanovsky, *Fundamental Principles of Mongol Law*, Uralic and Altaic Series, cilt. 43 (Bloomington: Indiana University Publications, 1965), s. 33.

vahye dayandırmadı; herhangi bir bilinen medeniyetin yasalarını da kopya etmedi. Yasalarını çobanlık yapan kavimlerin yüzyıllardır uyduğu gelenek ve göreneklerinden derledi. Ne var ki toplumunun birlik içinde olmasını engelleyen eski uygulamaları hemen ortadan kaldırdı. Herkes için ortak yasa hükmünde olan anayasaya ters düşmediği sürece kavimlerin kendi bölgelerinde geleneksel uygulamaları devam ettirmelerine izin verdi.

Anayasayı ömrünün kalan yirmi senesi boyunca sürekli olarak geliştirdi. Cengiz Han'ın yasası günlük hayatın tüm yönlerini kapsamıyordu; bunun yerine sıklıkla ihtilafa düşülen konular hakkında düzenlemeler yapıyordu. Erkekler kadın kaçırmaya devam ettikleri sürece bozkırlarda kavga dövüş durmayacaktı. Bu nedenle Cengiz Han ilk olarak kadın kaçırmayı yasaklıyordu. Bu kararı Börte'nin kaçırılmasına da bir tepkiydi. Bu tür kaçırma olaylarından kaynaklanan kavgalar Cengiz Han'ın kendi ailesinde de yaşanıyordu; en büyük oğlunun babasının kendisi mi yoksa Börte'yi kaçıran kişi mi olduğu konusundaki belirsizlik Cengiz Han yaşlandıkça daha da ciddi sorunlara neden olmuştu.

Kadın kaçırmanın yanı sıra çocuk kaçırma ve herhangi bir Moğol'un esir edilmesini de yasaklamıştı. Tayichiud tarafından kaçırılıp esir edildiği için kaçırılıp zorla çalıştırılmanın insana verdiği acıyı iyi biliyordu. Bununla birlikte, bu tür olayların genel sosyal yapıya verdiği zararın ve bozkırdaki boylar arasındaki düşmanlığı ve şiddeti nasıl arttırdığının da farkındaydı.

Cengiz Han, halkı arasında anlaşmazlığa neden olabilecek her türlü olayı ortadan kaldırmaya çalışmıştı. Çocuklarının meşruluğu konusundaki şahsi tecrübeleri sonucunda ister bir eş ister cariye-den doğsun, tüm çocukları meşru saydı. Kadınlar üzerine deve alış-verişindeki gibi sıkı pazarlıklar yapılması erkekler arasında bitmez rükenmez anlaşmazlıklara neden olduğu için kadınların satılmasını yasakladı.¹¹ Aynı nedenlerle Moğolların diğer insanlardan farklı al-

11 Evlilik üzerine daha fazla bilgi için bkz., Paul Ratchnevsky, *Genghis Khan: His Life and Legacy*, çev. Thomas Nivison Haining, Oxford, U.K.: Blackwell, 1991), s. 191.

gılayıp tanımladığı zinayı da yasakladı. Cengiz Han'ın görüşüne göre *geri* ilgilendiren konular *ger*lerde, bozkırları ilgilendiren konular da bozkırlarda karara bağlanmalıydı.

Hayvan hırsızlığı her zaman suç sayılmıştı ancak açık bozkırlarda bu duruma sıkça rastlanıyor ve bunlar insanlar arasında senelerce süren anlaşmazlıklara neden oluyordu.¹² Belki de Cengiz Han eskiden kendilerinden çalınan sekiz hayvanın ailelerine verdiği zararı hatırlayarak hayvan hırsızlığını önemli bir suç ilan etti. Buna ek olarak kaybolmuş bir hayvan bulan kişilerin bu hayvanları sahibine geri getirmesini şart koştu. Bu amaçla, imparatorluğu büyüdükçe daha da etkili bir kurum haline gelen kayıp-buluntu sistemini kurdu. Herhangi bir mal, para veya hayvan bulup da sahibine vermeden kişiler hırsız kabul edildi. Hırsızlığın cezası ise ölümdü.

Bu bozkır insanları vahşi hayvanları avlama hakları konusunda da birbirleriyle kavga ediyorlardı.¹³ Cengiz Han eskiden beri uygulanan mart ile ekim ayları arasındaki avlanmama geleneğini bir sisteme bağladı. Cengiz Han hayvanları yaz aylarında koruma altına alarak aynı zamanda kış için bir güvenlik ağı kurmuş oluyor, bu sistemde avcılar sadece ihtiyaçları kadar hayvan öldürüp gerisini bırakıyorlardı. Kanun aynı zamanda hayvanların ne şekilde avlanıp kesileceklerini de belirliyordu. Böylece israftan kaçınılıyordu.

Cengiz Han zina, mal ve gıdanın yanı sıra, farklı dinlerin de potansiyel bir anlaşmazlık konusu olduğunun farkındaydı. Bozkırlarda yaygın olan Şamanizm, Hristiyanlık, Budizm ve İslam tarafları arasında din değiştirenler her zaman oluyordu ve taraftarların hemen hepsi kendi dinlerinin tek doğru din olduğunu iddia ediyordu. Dünyada bu konudaki ilk düzenlemeyi yapan kişi olan Cengiz Han herkeşe tam bir dini özgürlük tanıdı. Kendisi anayurdundaki ruhlara taptığı halde, bunların milli bir ibadet haline dönüşmesine izin vermedi.

Cengiz Han tüm dinleri geliştirmek amacıyla dini liderlerden vergi alınmasını yasakladı ve onları her türlü kamu görevinden muaf tuttu. Daha sonra belli mesleklerin gelişimine katkıda bulunmak

12 Daha fazla bilgi için bkz., *a.g.e.*, s. 155.

13 Bkz., *Secret History*, § 199.

için aynı uygulamayı müteahhit, doktor, avukat, öğretmen ve âlimlere de getirdi.¹⁴

Cengiz Han, hanlık unvanı için savaşılmasını önlemek amacıyla bir dizi kanun getirdi. Yasaya göre han her zaman kurultay tarafından seçilmeliydi. Ailesinin herhangi bir üyesinin seçim yapmadan hanlığa gelmesini önemli bir suç saydı. Düşmanların birbirini öldürmesini engellemek için ölüm cezasının tek bir kişi tarafından değil, tüm ailelerin temsilcilerinin bulunduğu bir kurultayca verilmesi şartını getirdi. Böylece hanlık yarışında kardeş katlini meşru gören sistemi yasaklamış oldu.

Cengiz Han tarafından sistemleştirilen Moğol yasaları, grup sorumluluğunu ve grup cürümünü kabul ediyordu. Tek bir bireyin aile bağlamı ve bağlı bulunduğu daha büyük gruplar dışında hukuki bir varlığı yoktu; bu nedenle aileler bireylerinin suçlarından sorumluydu. Bir kişinin işlediği suç herkesin cezalandırılmasını gerektiriyordu. Aynı şekilde bir kavim veya manga kendi içindeki bireylerin hareketlerinden sorumluydu; bu nedenle sadece ordu veya sivil idare değil, bütün ulus yasalara uygun yaşanmasından sorumluydu. Erdemli bir Moğol olmak için erdemli bir ulus içinde yaşamak gerekiyordu.

Yasanın yürütülmesi ve yasaya bağlı yaşam en üst kademedeydi, yani kağanda başlıyordu. Bu şekilde, Cengiz Han yasanın her bir bireye ve hatta egemen kişiye üstünlüğünü ilan etmiş oluyordu.¹⁵ Hükümrân konumundaki kişiyi de yasaya tabi kılarak o zamana kadar hiçbir medeniyetin yapmadığı bir şeyi yapmıştı. Birçok medeniyetin tersine -özellikle de monarşinin yasadan üstün tutulduğu Batı Avrupa medeniyetlerinin- Cengiz Han, anayasadan herhangi bir bireyin olduğu kadar baştaki yöneticinin de sorumlu olduğunu göstermişti. Kendinden sonra gelenler bu yasayı sadece elli yıl daha koruyabildi ve sonra yürürlükten kaldırıldı.

14 Cengiz Han'ın vergi hukuku hakkında daha fazla bilgi için bkz., Riasanovsky, *Fundamental Principles of Mongol Law*, s. 83.

15 Hanedana uygulanan yasa hakkında daha fazla bilgi için bkz., Boris Y. Vladimirtsov, *The Life of Chingis-Khan*, çev. Prince D. S. Mirsky (New York: Benjamin Blom, 1930), s. 74.

Cengiz Han imparatorluğu yönetebilmek ve özellikle birçok yeni yasa ve düzenlemeyi hâkimiyeti altındaki bu büyük ülkenin her tarafına bildirebilmek için bir yazı sistemi benimsenmesini emretti. Bu bozkırlar, Müslüman tüccarlar ve Hristiyan rahipler aracılığıyla yüzyıllar önce yazı ile tanışmasına rağmen yerel halktan pek azı okuma yazma biliyordu. Hatta Tatar, Nayman ve Kercyit kavimlerinin âlimleri bile okuma yazma öğrenmemişti. Bilindiği kadarıyla Moğollardan hiçbiri okuma yazma bilmiyordu. Cengiz Han 1204 yılında Nayman'ı fethettiğinde Tayang Han'ın yanında duyurularını yazan ve sonra da resmi devlet mührüyle bu duyuruları mühürleyen bir kâtip bulundurduğunu görmüştü. Kâtip, Moğol kökenli Uygur kavmindendi. Uygur dili Moğol diline yakın bir dildi ve yazım için benimsenmesi zor olmayacaktı. Bu dil, bozkırları Hristiyanlıkla tanıştıran misyonerlerce kullanılan Süryani alfabesinden türetilmişti ve yazıda harfler değil de karakterler kullanılıyordu. Ancak Çince olduğu gibi, yazı sağdan sola değil yukarıdan aşağıya idi.

Cengiz Han çıkardığı yasaları takip edebilmek için bozkırlarda bulunduğu altın küpeli ve hizmetli manevi kardeşi Şigi-Kütagü'yü kritik bir pozisyona getirdi ve onu hâkim yaptı. Kütagü'nün görevi, "hırsızları cezalandırmak ve yalanları ortaya çıkarmak" olduğu kadar, Cengiz Han'ın verdiği kararları kutsal gökyüzünün rengi olan mavi renkle ciltlenmiş beyaz kâğıt üzerine kaydetmekti.¹⁶ Cengiz Han'ın idaresinde yasa ve yazı arasındaki bu sıkı ilişki Moğolcadaki *nom*, yani kitap kelimesinin neden Yunanca *nomos*, yani "yasa" kelimesinden türetildiğini büyük olasılıkla açıklamaktadır. 13. yüzyılın Moğol dünyasında yasa ile yazı kelimeleri aynı köktendi.

Cengiz Han bu devasa ülkedeki örgütlenme içerisinde bağlılığı sağlamak için eski bir siyasi geleneği tekrar canlandırdı. Buna göre, bin kişilik ve on bin kişilik her bir birimin komutanından kendi oğullarını ve oğullarının en iyi arkadaşlarını kendisine yollamalarını istedi. Bu kişiler de kendi onar bin kişilik ordularını kuracaklardı. Böylece Cengiz Han bir suç işlediklerinde akrabalarını öldürmekle

16 Onon, *Secret History*, § 203.

tehdit etmek yerine çok daha etkili bir strateji geliştirmiş oldu; rehin olabilecek kişileri yönetici yaptı ve bunları devlet içinde etkin olmayan veya sadakatsiz kişilerin yerini hemen alabilecek kişiler olarak tuttu. Böylesine potansiyel bir değiştirme sistemi, savaşta sadakatın korunması için akrabaların öldürülmesi tehdidinden çok daha etkili bir sistemdi. Cengiz Han böylece rehin sistemini değiştirdi ve rehin olabilecek kişileri devletin parçası haline getirdi. Böylece her bir ailenin hükümetle doğrudan ve kişisel bir ilişkisi olmuş oluyordu.

Cengiz Han elitleri de gündüz ve gece korumaları olarak bölmüştü. İsminden de anlaşılacağı gibi bu kişiler kendisi ve kamp yerini sürekli bekliyorlardı ancak yaptıkları iş koruma görevinden biraz daha fazlasını içeriyordu. Cengiz Han'ın ikametgâhında çalışan kız ve erkekleri kontrol ediyor ve farklı hayvanların çobanlarını örgütlüyorlardı. Kamplara flama, kargı, davul gibi her türlü silah ve teçhizatla eşlik ediyorlardı. Ayrıca pişirme kapları ve hayvanların öldürülmesini kontrol ediyor, et ve süt ürünlerinin doğru şekilde dağıtılmasını sağlıyorlardı. Koruma ayrıca mahkemelerin hüküm vermesi, cezaların uygulanması ve yasanın yürütülmesine de yardımcı oluyordu. Kraliyet çadırlarına giriş çıkışı da denetledikleri için hükümetin işleyişinde büyük bir payları vardı.

Cengiz Han'ın kendisi alayının tüm üyeleri diğer onar bin kişilik dokuz biriminden daha kıdemli sayılıyor, bu nedenle onlara emir verebiliyor ve onlardan keskin bir itaat bekliyorlardı. Her bireyin bir rütbesinin bulunduğu diğer orduların tersine, Moğol ordusunda bütün birimin bir rütbesi vardı. Cengiz Han'ın on bin kişilik tümenindeki en düşük rütbeli kişi diğer tümenlerdeki en yüksek rütbeli kişilerden daha kıdemliydi. Buna karşılık her bir tümenin içinde komutanın bin kişilik birimindeki her bir üye, diğer bin kişilik dokuz birimin üyelerinden daha kıdemliydi.

Emirlerin istenen kişiyle çabuk ulaşmasını sağlamak için Cengiz Han “ok haberciler” denen hızlı sürücülerini kullanıyordu.¹⁷ Sü-

17 Postaneler üzerine bir tartışma için bkz., Bar-Ochir Bold, *Mongolian Nomadic Society: A Reconstruction of the “Medieval” History of Mongolia* (New York: St. Martin's Press, 2001), s. 168.

rücüleri ordu, istasyonları ise yerel kişiler sağlıyordu. Moğollar için ordunun yanı sıra diğer bir önemli kurum da posta sistemiydi ve her bir Moğol orduda olduğu gibi posta servisinde de hizmet veriyordu. Yerel araziye bağlı olarak istasyonlar birbirinden yaklaşık otuz kilometre uzaklıktaydı ve her bir istasyonun işletilmesi için yaklaşık yirmi beş aile gerekiyordu. İstasyonlar halk kullanımına açık olmakla birlikte, istasyonlardaki bilgilerin çoğu ve belli bir zaman aralığındaki toplam bilgi her zaman büyük bir sır olarak saklanıyor, böylece bilgi kimseye açıklanmamış oluyordu. Sistemin işlemesi için doğudan batıya tüm ülkede toplam altmış dört istasyon bulunuyordu.

Cengiz Han kısa mesafeler arası iletişim için fener, düdüklü ok, duman, flama ve bayrak gibi eski tip yöntemleri kullanıyordu. Çobanlar kişilerin birbirini duyamayacağı mesafelerde iletişim sağlamak için bir dizi işaretten oluşan karmaşık bir sistem geliştirmişlerdi. Cengiz Han bu sistemi alıp geliştirerek savaş veya toplu yürüyüşlerde kullanılacak hızlı ve etkili bir iletişim sistemine dönüştürdü.

Huzur ve barış Cengiz Han için başka sorunlar getirecekti. Altı yıl süren barış Cengiz Han'ın ülkesini meydana getiren kavimler arasında entrika ve küçük düşmanlıkları büyütmüştü. Cengiz Han'ın gücü arttıkça adamları arasında, özellikle de kendi aile bireyleri arasındaki tartışmalar da artmıştı. Cengiz Han'ın güvendiği danışmanlarından oluşan yakın çevresinde neredeyse kendi akrabalarından kimse yoktu. Annesini bozkır geleneklerine göre Ocak Prensi denen ve yaşlandıklarında ailesine bakmakla yükümlü olan en küçük kardeşinin yanına göndermişti.

Düşmanlık oluşturabilecek ailesi ve eski aristokratların olmadığı bir ortamda, olabildiğince sadık bir ordusu olduğu halde sorun hiç beklenmedik bir yerden gelmişti. Cengiz Han'ın şamanı Teb Tengeri, birçok kereleler Sonsuz Mavi Gökyüzü'nün Cengiz Han'dan yana olduğunu ve onu dünyanın hükümdarı yapacağını söylüyordu, rüyaları ve her türlü işareti hep Cengiz Han'ın başarısına ve çok

önemli biri olacağına yoruyordu.¹⁸ Cengiz Han'ın Teb Tengeri'yi, Höelün ve Temuge Öçigen'in mallarını korumaya atamasıyla birlikte Teb Tengeri'nin suiistimleri başlamıştı. Teb Tengeri altı kardeşiyle birlikte kurduğu güçlü koalisyon ile bu pozisyonu zenginliğini arttırmak için kullanmış ve kendisini yeni kurulan Moğol ulusunu içinde Cengiz Han'dan sonra ikinci adam haline getirmişti.

Bir keresinde yedi kardeş Cengiz Han'ın kardeşi Kasar'a karşı birlik olup onu dövdüler. Bunun üzerine Kasar ağabeyi Cengiz Han'ın gerine gidip diz çökmüş ve ağabeyinden yardım dilemişti. Kendi ailesine hiçbir zaman tam güveni olmayan Cengiz Han, kardeşini azarlayarak bir zamanlar kavimdeki en güçlü adam sayılan kardeşinin nasıl olup da bu adamlar tarafından dövüldüğünü alaycı bir şekilde sordu. *Gizli Tarih*'e göre Kasar, ağabeyinin önünde utanç gözyaşlarına boğulmuş, sonra da *geri* terk ederek duyduğu öfke ve korku yüzünden üç gün boyunca Cengiz Han ile konuşmamıştı.

Kasar'a karşı kazandığı küçük zaferden cesaret alan Teb Tengeri, Cengiz Han'a bir rüya gördüğünü, bu rüyada ülkesini kendisinin yönettiğini ama başka bir rüyasında da yönetenin Kasar olduğunu söyledi. Bu nedenle Cengiz Han'a bir an önce Kasar'ı ortadan kaldırmasını söyledi. Bunun üzerine Cengiz Han hemen Kasar'ın tutuklanması ve çevresindeki yandaşlarının da ortadan kaldırılması emrini verdi.

Cengiz Han'ın annesi oğlunun ikametgâhından bir gün uzaklıkta bir yerde yaşıyordu, ama olanlar hemen kulağına gitmişti. Teb Tengeri'ye oğulları arasında böyle bir düşmanlık oluşturduğu için öfkelenmişti. Cengiz Han'ın annesi geç bir saat olmasına rağmen

18 Teb Tengeri'nin adı Kokochu'ydu. *Gizli Tarih*'te dört adamın adı geçmektedir ve metnin Höelün'ün mülkünün mütevellisi olarak kimi kastettiği her zaman açık değildir. Bu bölümden önce iki Kokochu zaten ölmüştü. Şamanın yanı sıra, Kokochu, Anne Höelün tarafından evlat edinilen ve daha sonra bin kişinin lideri olan Tayichi gözlemcisinin adıydı. Birçok bilim insanı evlat edinilen Kokochu'nun Anne Höelün'ün halkından sorumlu olduğunu varsaydı ancak Kokochu, Teb Tengeri'nin ölümünden sonra Anne Höelün'ün klanını devraldığı için yönetici olarak adlandırdığı Kokochu'dur. Kesin kimlik sorunu şaşırtıcı olsa da muhtemelen özellikle önemli değildir.

beyaz devesini siyah arabasına bağlayarak güneş doğduğunda oğlunun kamp yerinde olacak şekilde yola koyuldu.

Gizli Tarih'e göre Cengiz Han, annesi beklenmedik bir anda çadırına gelip, Kasar'ı çözüp, şapkasını başının arkasına yerleştirip, kuşağını beline bağlamasına yardım ettiğinde şaşkınlıktan donakalmıştı. Büyük oğluna karşı daha da çok öfkeliydi, bağdaş kurdu, üzerine yırtarak açtı ve yaşlı, buruşuk, beş çocuğu beslemekten yıpranmış göğüslerini dışarı çıkardı. Yine *Gizli Tarih'e* göre göğüslerini elleriyle tuttuğunda bile dizlerinin üstünde duruyorlardı.

Sarkmış göğüslerini iki eliyle tutarken Cengiz Han'a kızgınlıkla "bunları tanıdın mı?" diye sordu. "Bunlar senin emdiğin göğüsler!"¹⁹ Sonra da oğlunu azarlamaya başladı. Üvey kardeşi Begter'i öldürdüğünde söylediği şeylere benzer şekilde konuşarak kendi göbek bağını kemiren bir hayvan gibi davrandığını söyledi. Cengiz Han onu sakinleştirmek için Kasar'a özgürlüğünü vermeyi ve onun eski dostlarıyla birlikte olmasını kabul etti.

Oğluyla yaptığı kavgadan sonra Cengiz Han'ın büyük olasılıkla yaşlı altmışına yakın olan annesi öldü. Geleneğe göre malının en küçük oğluna geçmesi gerekirdi. Ama Şaman Teb Tengeri ve altı kardeşi, belki de Cengiz Han'ın da rızasıyla, kadının on bin kişilik tümenini, Temuge Oçıgen'i bertaraf ederek kendisine aldı. Temuge bu orduyu geri almak isteyince Teb Tengeri ve kardeşleri herkesin içinde Cengiz Han'ın kardeşini diz çöktürerek hayatı için yalvartarak aşağıladı.

Akrabaların yoğun itirazlarına rağmen Cengiz Han kendi ailesini bir kenara itip, Teb Tengeri'yi kollamaya devam etti. Cengiz Han'ın hâlâ dinlediği tek aile bireyi karısı Börte idi. Börte, sıkı sıkıya birbirine bağlı ve kendilerine ait bol malı olan bu yedi kardeşin oluşturduğu tehdidi kocasından çok daha net bir şekilde algılayabiliyordu. Börte küçük kardeşin aşağılanmasıyla ilgili son olayları da duyduktan sonra kızgın bir şekilde Cengiz Han'a, Teb Tengeri'ye bu kadar fazla güç vererek kendi oğullarını tehlikeye attığını açıkladı. Bir zamanlar Temuçin'e Camuka ile güçlerini ayırması önerisinde

19 *Secret History*, § 244.

bulunan bu kadın, şimdi de Teb Tengeri ve ailesiyle yollarını ayırmasını istiyordu. Eğer Teb Tengeri Cengiz Han'ın kardeşlerine henüz hayattayken bunları yapabiliyorsa, öldüğünde oğullarına ve dul eşine neler yapabileceğini tahmin etmesini söyledi.

Teb Tengeri altı kardeşi ve babasıyla birlikte tekrar Cengiz Han'ın huzuruna geldiğinde, Temuge Oçıgen Cengiz Han ile birlikte *gerdey*-di. Teb Tengeri oturur oturmaz Temuge gelip onu yakasından tuttu. Cengiz Han, sanki iki adamın güreşeceklerini zannetmiş gibi yapıp dışarıya çıkmalarını emretti. Ne var ki Temuge, Teb Tengeri ile güreşmek istemiyordu, onun istediği, Teb Tengeri'nin cezalandırılmasıydı. Temuge Teb Tengeri'yi *gerin* kapısından çıkarır çıkarmaz, bekleyen üç adam onu yakalayıp sırtına vurdular. Cengiz Han ölen adamın üzerine bir çadır gerilmesini istedi ve herkes orayı terk etti.

Teb Tengeri, Cengiz Han'ın bozkırlarda karşılaşacağı son düşman olacaktı. Kontrol altında tutamadıklarını öldürüyordu. Kendi akrabalarının gücünü ellerinden almış, aristokratlık bağlarını, tüm düşman hanları, eski kavimleri ortadan kaldırmış ve en sonunda bozkırın en güçlü Şamanı'nın da öldürülmesine izin vermişti.

Cengiz Han, Teb Tengeri'nin yerine başka bir Şaman tayin etti. Bu daha yaşlı, hırsları olmayan ve idare edilebilir bir kişiydi. Cengiz Han'ın taraftarları bu olaydan bir ders almışlardı; Cengiz Han sadece askeri yetenekleri olan bir kişi değil, aynı zamanda en yetenekli Şaman'dan daha fazla ruhsal güce sahip bir insandı. Pek çok Moğol için Cengiz Han bugün bile kuvvetli bir Şaman'dır.

Birçok kavmin bir araya gelmesi ve Cengiz Han'ın han olarak yerini sağlamlaştırmasından sonra neler olacağını kimse bilmiyordu. Camuka ve Toğrı Han ile uğraştığı yıllardan sonra onlar olmadan büyük kavmini bir arada tutacak bir hedef ve amaç kalmamıştı. Cengiz Han kendine yeni düşmanlar arıyordu ancak buna degecek bir kavim bulamamıştı. Potansiyel bir hedefi olmadan 1207 yılında yirmi sekiz yaşındaki en büyük oğlu Cuci ve tümenini, ismini bugünkü Sibirya'dan alan *Siber*'e sefere yolladı. Burada geyik çobanları ve birkaç orman kavmi vardı. Cuci Moğol ordusu için binlerce yeni

adam toplayarak başarıyla geri döndü. Buna ek olarak içlerinde kara samuru, av kuşları ve diğer orman ürünleri gibi nadide eşyaların bulunduğu değerli armağanlarla gelmişti.

Kuzeye doğru genişlemek, kürk ve tüylerden başka zenginlik getirmiyordu. Cengiz Han'ı asıl cezbeden metal, tekstil ürünleri ve birçok yeniliğin olduğu güneydi. İlk defa bugün Çin'in otonom bölgesi Şincan'da bulunan Taklamakan'da tarımcılık yapan Uygurlardan büyük bir mal akışı olmuştu. Cengiz Han bu insanların bağlılık yeminini kabul etmiş ve müttefik olmayı kabul etmeleri için Uygur hanına kızını vermek istemişti.²⁰

Cengiz Han Siber kavimleri ve Uygurlarla olan akrabalığını ilerletmek için sadece kendi ailesiyle hükümrân aileleri arasında evlilik yaptırmamış aynı zamanda tüm bir kavim veya ulusu kendi imparatorluğuna bir aile bireyi olarak kabul etmiş oluyordu; çünkü bana akrabalık verilmesi, tüm ulusla aile bağı kurulması demekti. Bu şekilde akrabalık kavramı bir çeşit vatandaşlığa dönüşmüştü. Cengiz Han bu kavramı ilerleyen yıllarda daha da genişleterek Hıristiyanlar arasında olduğu gibi, sadece ortak bir dine veya sadece ırka, geleneksel kavim kültürüne dayanmayan evrensel bir vatandaşlık kavramı haline getirdi. Bu evrensel vatandaşlık sadece bağlılık, kabullenme ve sadakate dayalıydı. Zaman içerisinde Moğol İmparatorluğu içerisindeki Moğol olmayan krallıklara *Khari* dendi. Bu, siyah kelimesinden geliyor ve evlilik vasıtasıyla oluşan yakın akrabalığı çağrıştırıyordu.

Bu nedenle Uygur ve Koreliler gibi seçilmiş milletler kadar, Türkî gruplar da Moğollarla evlilik aracılığıyla akrabalık kurabiliyordu. Bunun yanında, "Siyah akrabalar" dışındakilerle yapılan evliliklere izin verilmiyordu.

Uygur hanı 1209 yılında evlilik için Moğol ikametgâhına geldiğinde altın, gümüş ve değişik ebat, renk ve şekillerde incilerden oluşan bir deve kervanı dolusu hediye getirmişti. Örmecilik zanaatı gelişmediğinden Moğollarda sadece deri, kürk ve keçe vardı.

20 *Gizli Tarih* (§ 238)'te, Uygur lideri, İdu'ut olarak anılır; bu, kral, prens veya han gibi bir şey anlamına gelir.

Bu nedenle Uygur hanının getirdiği ipek, brokar, Şam işi ve saten tekstil ürünleri onlar için önemli hediyelerdi. Uygurların ziyaretleri, tarıma dayalı medeniyetin getirdiği zenginlik ve ihtişam ile bozkır kavimlerinin yoksulluğu arasındaki farkı iyice belirginleştirmişti. Cengiz Han büyük bir ordu yönetiyordu fakat halkı oldukça yoksuldu. Güneyde Gobi Çölü'nün ötesinde ise İpek Yolu'nun geçtiği oldukça etkileyici bir zenginlik hüküm sürüyordu. Cengiz Han iki bölge arasındaki mal dengesizliğini ortadan kaldırmaya ve orduların gücünü sınamaya hazırdı ancak böyle bir girişimin getireceği büyük riskler olacaktı. Cengiz Han bunu denemeye kararlıydı ve dualarının karşılığını aldı.

Henüz kimse bu kararlı hükümdarın ve kurduğu yeni Moğol ulusunun farkında değildi. Asya'nın yüksek, iç bozkırlarının dışında o zamanlar çok az insan bu barbar kabile reisinin öldürülüp yerine yenisinin gelmesine önem veriyordu. Aynı şekilde vahşi bir klanın hezimete uğratılıp bir başkası tarafından topraklarının alınması da dikkate değer bir gelişme değildi. At, kadın, giyecek gibi hedefler üzerine önemsiz kavimlerin yaptıkları savaşlar, gerçek medeniyetlerin daha önemli mücadeleleri yanında pek bir öneme sahip değildi. Her şey değişmek üzereydi.

II

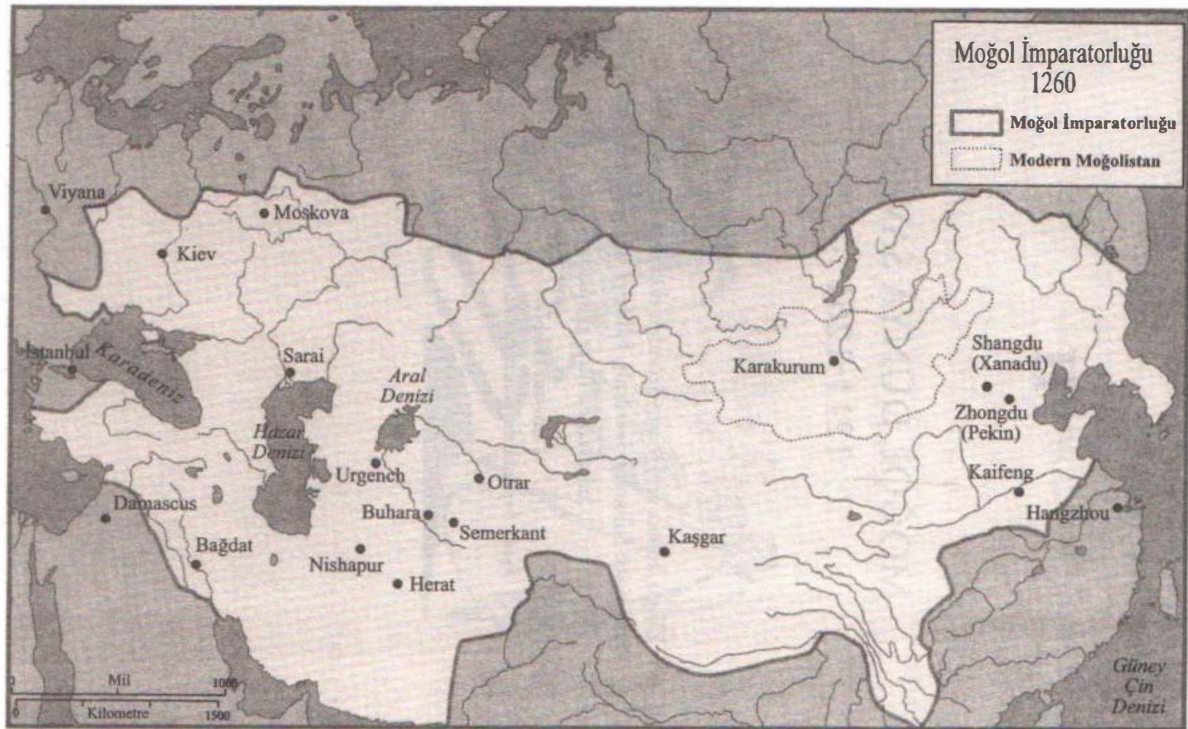
MOĞOL DÜNYA SAVAŞI 1211-1261

Zingis kolları ve soyları yüzünden dünyada yer yerinden oynamıştı: Sultanlar devrilmiş, halifeler düşmüş ve Sezarlar tahtlarında titrer olmuştu.*

Edward Gibbon

Roma İmparatorluğu'nun Zayıflaması ve Düşüşü

* Edward Gibbon, *Decline and Fall of the Roman Empire* (London, J. M. Dent, 1910), cilt. 5, s. 76.

ALTIN HAN'A HAKARET

Moğol atları her yerdeydi.
Göğe tırmanıyor, denize dalıyorlardı.*

Yelü Çuca, 1237

AT YILI olan 1210 yılında, Cengiz Han kırk sekiz, yeni ulusu dört yaşındayken, Jurched tahtına yeni bir Altın Han geçeceğini, Cengiz Han'ın ve Moğol kavminin bu yeni hana biat etmesini bildiren bir temsilciler kurulu Moğol kampına geldi. Hanedanlık, bugün Pekin şehrinin bulunduğu Zhongdu şehrinde, 1125 yılında yani neredeyse yüz yıl önce kurulmuş, Mançurya'yı, günümüz Moğolistan'ının bir bölümünü ve Kuzey Çin'i hakimiyeti altına almıştı.¹ Mançurya'nın ormanlık bölgelerinden gelen bir kavimken, daha sonra bozkırlardaki tüm kavimler üzerinde hakimiyet kurmuşlardı. Toğril Han geçmişte bu hanedana ittifak yapmayı önermişti. Ancak anlaşıldığı kadarıyla Jurched, Toğril Han'ın yerine geçen ve bozkır kavimleri arasında öne çıkan bir isim olan Cengiz Han'a üstünlüğünü göstermek istemişti.

Jurched'in bozkırlardaki gücü askeri başarılarından değil, Çin'deki atölye ve şehirlerden hayvan yetiştiricilerine olan mal akışı

* Sung temsilcilerinden biri tarafından alıntılanmıştır, "Meng-Ta Peu-Lu Ausführliche Aufzeichnungen über die Mongolischen Tatan von Chao Hung, 1221", Peter Olbricht and Elisabeth Pinks, *Meng-Ta Pei-Lu und Hei-Ta Shih-Lueh: Chinesische Gesandtenberichte über die frühen Mongolen 1221 und 1237* (Weisbaden: Otto Harrassowitz, 1980), s. 210.1

1 Aynı yer farklı zamanlarda birçok isme sahip olmuştu. Jurched'in altında, Zhongdu idi. Khubilai Han, başkentini burada kurduğunda, Moğollar ve diğer yabancılarca Hanbelik (han'ın şehri) olarak bilinirdi; Çinliler ise Dadu (veya Ta-tu) demişlerdi. Daha sonraları Peking ve şimdi Pekin olarak adlandırıldı.

üzerinde kurdukları sıkı denetimden kaynaklanıyordu. Bir bozkır hanının konumu savaş kazanma yeteneğine ve ticari malların sürekli akışını sağlamasına bağlıydı. Genelde bir savaş kazanıldığında yenilen taraf yağmalandığından, bu amaçların her ikisine de ulaşılmış olmuyordu. Cengiz Han'ın kavimleri yenilgiye uğratıp hepsini bir birlik altında toplama konusunda ulaştığı benzersiz başarı yağmalamanın da sonunu getirmiş ve mal akışı durmuştu. Tüm üretim güneyde gerçekleştiğinden, Cengiz Han ya güneyli hükümdarlardan birine ittifak teklif edip uyruğundaki bir savaşçı olarak mal alacak veya onlara saldırarak mallarına el koyacaktı.

Cengiz Han Jurched'e güvenmiyordu. Moğolların, Jurched'in bozguna uğratıp üzerinde hakimiyet kurduğu Kitanlarla daha yakın etnik ve dil birliği vardı. Yeni Moğol hükümdarının gücünü sezdikleri için birçok Kitan Jurched sınırlarından kaçmış ve Cengiz Han'a sığınmıştı. Dört ileri gelen Kitan 1208'de Moğollara sığınarak Jurched'e saldırmalarını istedi ancak bir tuzak ve başka bir oyun olmasından korkan Cengiz Han bu isteği kabul etmedi.

Altın Han'ın beklenmedik ölümü ve yerine 1210 yılında oğlunun geçmesi, Jurched ileri gelenlerine Cengiz Han'ın nabzını yoklama olanağı vermişti. Bu amaçla ona bir temsilci yollayarak değişen durumları ve kendisinden mutlak bir itaat beklediklerini belirttiler. Cengiz Han'dan beklenen resmi görevlendirme töreni 1210 yılında *Pekin* gazetesinde anlatılan bir Moğol görevlisinin Jurched'in soyundan gelen Mançuslara yaptığı biat töreni gibi bir şeydi. Genç Moğol dizüstü 'saygıyla yere kapanmış' ve 'büyük bir saygıyla' kendisinin hiçbir işe yaramayan bir Moğol köle olduğunu ve elinden geldiğince görevlerini yerine getireceğini bildirmişti.² Daha sonra saraya dönerek imparatorluğun bağışladığı hayatına karşılık yere kapanmıştı.

Cengiz Han, Çin geleneklerine göre nasıl yere kapanılacağını çok iyi biliyordu; bunu Burhan Haldun Dağı'nda Gök Tengri için yapmıştı. Ancak bu yaşında kimse için yere kapanmayacaktı. O

2 *Peking Gazette*, June 30, 1210, C. W. Campbell'ın Moğolistan Gezileri'nden alıntılanmıştır, 1902 (yeniden basım, London: Stationery Office, 2000), s. 74.

kimsenin Moğol kulu olmazdı. Temsilcinin söylediklerini dinledikten sonra Cengiz Han güneye dönüp yere tükürdü; sonra Altın Han için ağzına geleni söyleyip atını kuzeye sürdü ve şaşkınlıktan donakalmış elçiyi toz duman içinde bıraktı. Cengiz Han'ın Altın Han'ın elçilerine karşı koyması, Moğolların Jurched'e savaş açması anlamına geliyordu. Cengiz Han'ın ticari mallara olan ihtiyacı, Jurched'e savaş açması için yeterli bir nedendi zaten. Fakat şimdi Altın Han'ın ondan kendisine bağlanmasını istemesi saldırı için başka bir bahane olmuştu.

Cengiz Han Jurched'in temsilcisiyle görüştüktan sonra Kerülen Irmağı'ndaki ana kampa döndü ve Koyun Yılı olan 1211 yılında kurultayını topladı. Herkes görüşülecek konunun ne olduğunu bildiği için kurultaya katılmayarak kararı veto ettiklerini gösterdi; eğer kurultaya çok az kişi katılırsa Cengiz Han kararını uygulayamazdı. Halkına yaptığı uzun bir konuşmadan sonra toplumdaki herkes karara katılmış ve daha da önemlisi savaşa ikna olmuşlardı. Savaş alanında askerler kesin bir itaatten sorumlu olmalarına rağmen rütbesi en düşük askere bile ne için mücadele vermesi gerektiği anlatılıyor ve içinde bu gerekliliği duyması sağlanıyordu. Kıdemli askerler yaptıkları büyük toplantılarda bu konuları ele alıyor, sonra kendi birimlerine giderek tartışmayı kendilerinden daha rütbesiz askerleriyle sürdürüyorlardı. Her savaşçının tam itaatini almak için en kıdemlisinden en düşük rütbeliye kadar her birinin olayda nerede yer aldığını bilmesi önem taşıyordu.³

Müttefik Uygur ve Tangut uluslarından temsilcilerle ilişkilerini geliştiren Cengiz Han böylece saldırıya açık bölgelerini korumaya almış oldu. Halkına bu savaş konusunda cesaret aşılması ve durumu anlamalarını sağlaması gerekiyordu. Bunun için halkının onurunu ön planda tuttu ve geçmişte yapılan hataların intikamını alacakları konusunda onları ikna etti. Ama bunun ötesinde Jurched'in zengin şehirlerinden yağmalayacakları bitmek tükenmek bilmez

3 Bkz., Sechen Jagchid and Paul Hyer, *Mongolia's Culture and Society* (Boulder: Westview, 1979), s. 370.

mallar vardı. *Gizli Tarih*'e göre, Cengiz Han halkının ve müttefiklerinin kendisinin tam olarak ne yapmaya çalıştığını kavradıkları konusunda ikna olunca kurultaydan çekilip yakındaki bir dağa gitmiş. Atalarına yaptıkları işkence ve cinayetlerden dolayı Jurched'e karşı halkının nesillerdir duyduğu kin ve öfkeyi düşünmüş ve Altın Han'a karşı olan bu savaşı kendisinin başlatmadığını içinden geçirmiş.

Yokluğu sırasında oruç tutup dua etmek için Moğol halkı kadınlar, erkekler ve çocuklar olarak üç ayrı gruba bölünmüştü. Üç zorlu gündüz ve geceden sonra toplanan Moğol halkı aç susuz Cengiz Han'ın emrini bekledi.

Dördüncü gün şafak vaktinde Cengiz Han kararını vermiş olarak geldi: "Zafer ve intikam için yola çıkacağız."

Moğol ordusu güneyin görkemli şehirlerine doğru yola çıktığında kendilerine fazlasıyla güvenen Curşeliler onları bekliyor ve Moğolların ilerleyişini alaylı bir şekilde izliyorlardı. Çinli bir alim, Jurched'in Cengiz Han'a şunu söylediğini kaydeder: "İmparatorluğumuz deniz gibi; sizinki ise bir avuç kum. Sizden niye korkalım ki?"⁴

Bir süre sonra bu sorunun cevabını alacaktı.

13. yüzyılda, bugün Çin toprakları içerisinde olan Moğolistan'ın güney bölümü dünya nüfusunun neredeyse üçte birini barındıran birçok bağımsız devlet ve krallıktan oluşuyordu. 50 milyon nüfuslu Jurched Krallığı bugün modern Çin'in sınırları içinde bulunan bölgedeki ikinci büyük krallıktı. Daha büyük ve önemli yerler Song Hanedanlığı sınırları içindeydi. 60 milyon nüfuslu bu imparatorluk, yüzyıllardır süregelen Çin medeniyetinin mirasçısıydı. Birçok göçebe kavim Moğol platosunu Song'dan ayırmış ve her biri biraz tarım, biraz da hayvancılık için ayrılan topraklara sahip göçebe kavimlerce yönetilmiş ve sömürülmüştü. Genelde gittikçe zayıflayan ve şehir yaşamından dolayı dağılan eski kavmin yerini

4 "Meng-Ta Pcu-Iu Ausführliche Aufzeichnungen über die Mongolischen Tatan von Chao Hung, 1221", Peter Olbricht and Elisabeth Pinks, *Meng-Ta Pei-Lu und Hei-Ta Shih-Lueh*, s. 61.

bozkırlardan gelen başka bir kavim alıyordu. Uzun bir döngü sonucunda bir göçebe ordusu bozkırlarda süratle ilerliyor, güneyin köylülerini ve şehirlerini fethediyor ve yeni bir hanedanlık kuruyordu. Bu kavim ise birkaç yıl sonra başka bir çapulcu kavmin eline düşüyordu. Yönetici kavmin kimliği yüzyıldan yüzyıla değişse de sistem binlerce senedir aynıydı.

Jurched'in batısında Tangut, Uygur ve Tian Şan dağlarında Kara Kitan krallıkları vardı. Uygurlar, Cengiz Han'a önceden bağlılıklarını sunmuşlardı. Tangutlar ise bir şekilde baskı altına alınmıştı. Tangut'un fethi 1207 ile 1209 yılları arasında bir seri akın sonucunda gerçekleşmişti. Seferler Jurched'e yapılacak topyekûn savaşın bir provası gibiydi. Gobi Çölü baştan aşağı geçilmişti. Bugünkü Çin topraklarında Tibetlilerden kalan Gansu da o dönemlerde Sarı Irmak'ın üst bölgelerinde çiftçi ve çobanlardan kurulmuş bir imparatorluk olan Tangut'un elinde, çölün iç kısımlarında Müslüman Batı'dan Çin'e akan malları kontrol eden bir geçitte bulunuyordu. Yollar ince, nazik kurdeleler gibi çölün içinden akıyor ve Batı ile Doğu medeniyetleri arasında tek bağlantıyı oluşturuyordu. Tangut akınları sayesinde Cengiz Han surlarla çevrili şehir, kale ve hisarları almak için yeni bir savaş yöntemi geliştirmişti. Tangutlar kendilerini çok iyi koruyorlardı; ayrıca yüz elli bin kişilik bir orduları vardı. Bu sayı Cengiz Han'ın yanında getirdiği ordunun iki katıydı. Şehirlerde büyüyen ve yüzyıllık kuşatma tekniklerini iyi bilen generallerin tersine, Cengiz Han kendi tekniklerini kendisi icat etmek zorundaydı. Düşmanlarının çevredeki gıda kaynaklarıyla bağlantısını kesme gibi basit taktikleri çabuk öğrenmişti fakat bir süre sonra alışılmışın dışında yöntemlere başvurması gerekecekti; bu yöntemler arasında Sarı Irmak'ın bir kolunun yönünü değiştirip Tangut başkentini sular altında bırakmak da vardı. Moğollar mühendislikteki tecrübesizliklerine rağmen ırmak kolunun yönünü değiştirmeyi başardı ancak sular altında kalan Tangut şehri değil kendilerinininkiydi. Ne var ki Moğollar bu korkunç hatanın üstesinden geldiler. Bu, Cengiz Han için bir deneyim oldu ve şehri kuşatmaya devam etti. İleride

Moğollar bu yöntemi tekrar kullanacaklardı ancak her defasında geliştirecek daha başarılı bir şekilde.

Cengiz Han Gobi'yi geçme ve 1211 yılında Jurched'i işgal etmek kararı ile sadece Çin sınırına bir savaş açmayacak, aynı zamanda tüm dünyayı saracak bir yangını tutuşturacaktı. Kimse, -Cengiz Han'ın kendisi bile- neyin gelmekte olduğunu görememişti. Cengiz Han belli bir zaman içinde sadece tek bir yerde savaştığı için başlangıçta onun dünyayı hakimiyeti altına alma gibi bir amacı olduğuna dair bir işaret yoktu; ne var ki, Jurched seferine başladıktan sonra, iyi eğitilmiş ve çok iyi örgütlenmiş olan Moğol ordusu anayurdundan çıkacak ve Endüs Irmağı'ndan Tuna'ya, Pasifik Okyanusu'ndan Akdeniz'e kadar her yere ulaşacaktı. Otuz yıl içinde Moğol savaşçılar önlerine gelen her orduyu yendi, her kaleyi fethetti ve karşılaştıkları her şehrin surlarını yerle bir ettiler. Hristiyanlar, Müslümanlar, Budistler ve Hindular bir süre sonra cahil Moğolların fethettiği şehirlerde yaşıyor olacaklardı.

Engin Gobi Çölü'nü geçmek için olağanüstü bir hazırlık gerekiyordu. Ordudan önce öncü mangalar su kaynaklarını, arazi ve hava durumunu bildirmek için keşfe çıkıyorlardı. Çinli bir gözlemci öncü birliklerinin ana ordu gelmeden önce her dağı, her köşeyi nasıl incelediklerini anlatır. Bölgedeki herkesi, her kaynağı bilmek ve gerektiğinde geri çekilmek için uygun bir alan bulmak istiyorlardı.

Moğollar uzun mesafeleri aşmak üzere donatılmışlardı: her adam ne az ne fazla, tam olarak ne gerekiyorsa onu taşıyordu. Bileklerine kadar uzanan geleneksel küppeleri *deel*'in yanı sıra kulaklıkları olan kürk şapka ve kalın tabanlı çizmeleri vardı. En kötü hava şartlarına karşı askeri korumaya yönelik tasarlanan kıyafetlerin yanı sıra her bir savaşçı ateş yakmak için çakmaktaşı, su ve süt içmek için kırba, ok uçlarını sivriltilmek için törpü, hayvan veya esirleri bağlamak için kement, kıyafetleri onarmak için iğne, kesmek için bir bıçak ve savaş baltası, eşyalarını koymak için bir çanta taşıyordu. Onar grupluk her bölüğün bir çadırı vardı.

Moğol ordusunun hareket ve oluşumu, kendilerini diğer benzer geleneksel medeniyetlerden kesin hatlarla ayıran iki unsur tarafından belirleniyordu.⁵ Birincisi, Moğol ordusu sadece atlı askerlerden oluşuyordu. Bunun tersine hemen hemen tüm diğer ordularda askerler piyadeydi. Yaklaşık altmış beş bin kişilik Moğol süvarisi Jurched seferine çıktığında, aynı sayıda atlı ve buna ek olarak seksen beş bin kişilik piyade ordusuyla karşılaştı. Bu durumda Jurched ordusu Moğollara karşı oldukça avantajlıydı.

Moğol ordusunun ikinci özelliği yanlarında her zaman bulundurdıkları yedek atlar dışında stok kervanı getirmemeleriydi. Hareket halindeyken hayvanlara süt veriyor, yemek için kesiyor, avlanarak veya yağmalayarak besleniyorlardı. Marco Polo, Moğol savaşçıların ateş yakmak ya da yemek yapmak için on gün boyunca durmadan gidebildiklerini, kımız içtiklerini, her birinin yanında kuru süt tozu taşıdığını ve bunu suyla karıştırarak yemek yaptıklarını anlatır.⁶ Ayrıca savaşçılar yanlarında kurutulmuş et şeritleri ve at sürerken çiğneyebilmek için kuru kesilmiş süt taşırlardı. Taze et bulduklarında ve pişirecek vakitleri olmadığında ise eti eğerlerinin altına koyar, böylece iyice yumuşamasını sağlardı.

Çinliler, Moğolların çok uzun süre boyunca aç susuz hayatta kalabilme yeteneklerini şaşkınlıkla karışık bir tikslenmeyle anlatırlar. Bir anlatıma göre tüm ordu zerre duman çıkarmadan kamp kurabiliyordu.⁷ Jurched askerleriyle kıyaslandığında Moğol askerleri, çok daha sağlıklı ve dayanıklıydı. Moğollar düzenli olarak et, yoğurt ve diğer süt ürünlerinden tüketirdi. Düşmanları ise genelde hububattan yapılmış lapayla besleniyordu. Köylü savaşçıların hububatla beslenmesi kemiklerinin büyümesini engelliyor, dişlerini çürütüyor,

5 Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China*, 221 B. C. to A. D. 1757 (Cambridge, Mass.: Blackwell, 1992).

6 Marco Polo, *The Travels of Marco Polo*, çev. Teresa Waugh (New York: Facts on File, 1984), s. 57.

7 Bkz., "Meng-ta' Peu-Lu Ausführliche Aufzeichnungen über die Mongolischen Tatan von Chao Hung, 1221", Peter Olbricht and Elisabeth Pinks, *Meng-ta' Pei-Lu und Hei-ta' Shih-Lüeh*, s. 58.

bedenlerini zayıf düşürüyor ve onları hastalığa maruz bırakıyordu. Bunun tersine, en zayıf Moğol askeri bile çok protein tükettiği için güçlü diş ve kemiklere sahipti. Karbonhidratla beslenen Jurchen askerlerinin tersine, Moğollar bir iki gün hiçbir şey yemeden yollarına devam edebiliyorlardı.

Geleneksel ordular aynı yolu oluşturdıkları uzun sıralar halinde yürür, çok büyük miktardaki donanımları da onları arkadan takip ederdi. Buna karşın Moğol ordusu geniş bir alana yayılıp hayvanları için otlaklardan yararlanıyor ya da avlanabiliyordu. Cengiz Han orduların tam ortasında yer alırdı; batıdaki Sağ Ordusu sağdan, doğudaki Sol Ordusu da sol kanattan saldırırdı. Küçük bir birlik öncü olarak önden gider ve keşif yapar, arkadan gelen diğer bir küçük birlik de fazladan hayvanlarını taşırdı. Cengiz Han'ın onluk düzenindeki ordusu ona oldukça değişik ve hareketli bir yapı kazandırıyordu. On bin kişilik her bir birim sanki Cengiz Han'ın kampının minyatür bir versiyonuydu. On bin kişilik birliğin komutanı bin kişinin ortasında yer alır, kalan dokuz bin kişilik orduyu da gerekli gördüğü şekilde sağa, sola, öne ve arkaya konuşlandıırırdı. Cengiz Han askeri birimlere hiyerarşik bir düzenden çok, ortak merkezli bir düzen getirmişti.

Moğollar askeri kamplarını sık sık değiştirse de her birimin merkezi kampı genelde aynı yerde olurdu: böylece yeni dönmüş askerler döndüklerini bildirecekleri yeri veya gereksinimlerini nereden karşılayacaklarını bilirlerdi.⁸ Her bin kişilik Moğol birimi kendi sığına birliğiyle birlikte yol alırdı. Bu birlikteki Çinli doktorlar, yaralı ve hastalarla ilgilenirdi. Her çadırın üzerinde ne çadır olduğu yazılı olurdu. Belli bir düzende yan yana kurulan bu çadırların iç düzenleri birbirinin aynıydı. Yol alınan, savaş yapılan veya avlanılan bir günün sonunda ordu kamp kurardı. Subaylar kampın ortasında olur, çevrelerinde muhafızlar ve diğer askerler bulunurdu. Atlar

8 Bkz., "Hei-Ta Shih-Lüeh Kurzer Bericht über die schwarzen Tatan von P'eng Ta-Ya und Sü T'ing, 1237", Peter Olbricht and Elisabeth Pinks, *Meng-Ta Pei-Lu und Hei-Ta Shih-Lüeh: Chinesische Gesandtenberichte über die frühen Mongolen 1221 und 1237* (Weisbaden: Otto Harrassowitz, 1980), s. 187.

geceleri mutlaka hazır tutulur ve gerek duyulduğunda kolayca ulaşıldı.

Kampın iyi yapılandırılmış ve düzenli merkezinin tersine, rütbesiz askerler geceleri küçük takımlar halinde çevrede kamp yaparlardı. Ateşin görülmeyeceği kadar aydınlık ve dumanın görülmeyeceği kadar karanlık olan alacakaranlıkta küçük ateşler yakarak günün tek sıcak öğününü hızlıca hazırlarlardı. Yemek yedikten sonra hemen ateşin başında gevşemez veya hemen uykuya dalmaz, üç beş kişilik daha küçük gruplara bölünür, arazide uygun yerler bulduktan sonra dinlenirlerdi. Gün ağarır ağarmaz da çok dikkatli bir şekilde etraflarını kolağan edip güne öyle başlarlardı.

Adamlarının bu kadar geniş bir araziye yayılmasıyla Cengiz Han için iletişim daha önemli hale gelmekle birlikte daha da zorlaşıyordu.⁹ Geleneksel ordular kitlesel yürüyüş kolları halinde ilerler ve yine büyük gruplar halinde kamp yaparlardı. Böylece komutanlar birbiriyle çok rahat haberleşebilirlerdi. Moğollarda bölükler araziye iyice dağılırlardı ve başlarındaki subaylar bile okuma yazma bilmezdi. Her düzeydeki iletişim yazılı değil sözlü olurdu. Emirler ağızdan ağıza iletildi. Böyle sözlü iletişime dayalı bir sistemde mesajın doğru aktarılması konusunda önemli sorunlar ortaya çıkıyordu; mesajın her defasında tam olarak tekrarlanması ve söylendiği gibi hatırlanması gerekiyordu. Doğru ezberlenmesini sağlamak için subaylar emirlerini her askerin alışık olduğu kafiyeli sözcüklerle oluşturuyordu. Moğol savaşçıları bir dizi melodi ve şiirsel üslupla değişik kelimeleri mesajın anlamına göre doğaçlayarak söyleyebiliyorlardı. Bir asker için yeni bir mesaj dinlemek daha önce bildiği bir şarkının yeni sözlerini dinlemek gibi bir şeydi. Askerler, bozkırlardaki atlıların günümüzde de yaptığı gibi, küçük gruplarıyla ilerlerken aynı zamanda şarkı söylerlerdi. Kadın, yurt ya da savaş hakkında söyledikleri genel şarkıların dışında, Moğol askerleri yasalarını ve nasıl davranacaklarını da şarkılar eşliğinde söylerlerdi. Bu

9) Walther Heissig, *A Lost Civilization: The Mongols Rediscovered*, çev. D. J. S. Thompson (London: Thames & Hudson, 1966), s. 35.

şekilde yasalarını ezberledikleri için her asker he an yeni bir mesaj, yani emir ezberlemeye hazır olurdu.

Yabancı topraklarda savaşmanın dezavantajlarına rağmen Cengiz Han, hayatı boyunca yaptığı savaşlardan aldığı derslerden dolayı avantajlı durumdaydı. Ayrıca adamlarını ve subaylarını yakından tanıyordu. Çeyrek yüzyıldan fazla bir süredir onlarla omuz omuza mücadele etmişti; Celme ve Burku gibi az sayıda generali kırk yılı aşkın bir zamandır onun yanındaydı. Uzun seferlerde gözden uzak oldukları zamanlarda bile onlara sonuna kadar güvenirdi. Ayrıca her generalin zayıf ve güçlü yönlerini biliyordu. Komutanlarından biri olan Cebe hızlı ve öfkeli dövüştür, alışılmadık riskler alır ve savaşta adamlarına cesaret verirdi. Diğer bir komutanı Muhali, yavaş ve belli bir yöntemle hareket eder ancak daha uzun süre ve daha geniş alanları kontrolü altına alabilirdi.

Moğollar ne kadar sıkı bir eğitim görürlerse görsünler ya da ne kadar disiplinli olurlarsa olsunlar, surlarla çevrili bir şehri geleneksel savaş yöntemleriyle fethedemezlerdi. Cengiz Han, Jurched karşısında eski bozkır yöntemlerini uyguladı; amacı tek bir ok atmadan, önce düşmanın kafasını karıştırmak, sonra da cesaretini kırıp, savaşacak güç bırakmayacak yenilgiye uğratmaktı. Moğollar önceden büyük şehir surlarını yıkacak silah veya bilgiye sahip olmadıklarından çevrede tahribat oluştururlar sonra da ortadan kaybolurlardı. Bir süre sonra şehre girmenin güvenli olduğunu düşündüklerinde tekrar ortaya çıkarlardı.

Cengiz Han, düşmanlarının iç karışıklıklarından veya zayıflıklarından faydalanarak onları bozguna uğratmaya çalışırdı. Bu doğrultuda Cengiz Han'ın Jurched seferinde ilk çabası Kitan'ı Jurched'den ayırmak ve Çinli tebaanın Jurched'e duyduğu güveni sarsmaktı. Moğollar harika bir propaganda seferi ile Jurched bölgesine girerek kendilerini bir yüzyıl önce Jurched gelmeden hüküm süren eski Kitan hükümdarlığını canlandırmak isteyen bir güç olarak tanıttılar. Savaş başlamadan önce birçok Kitanlı kaçarak aynı dili konuşan

akrabaları olarak gördükleri Moğollara katıldı. Savaşa ilk başlandığında Cengiz Han ve kardeşi Kasar, bir Moğol ordusu ile Cebe Liao Irmağı'nın kenarındaki Kitan yurduna geldi. Burada Moğol askerleri Kitan'dan sıcak bir destek gördüler ve Kitan'dan önce burada hüküm süren Yelü Hanedanı'ndan birini başa getirdiler. Bir sonraki yıl yani 1212 yılında Cengiz Han, Kitan Hükümdarlığı'nı resmi olarak Moğol İmparatorluğu'na bağladı. Elbette, Moğollar henüz tam Jurched topraklarını ele geçirmemişlerdi ancak Cengiz Han bir bağlı devlet kurup, Jurched'i kendi içinde bölerek Moğol tarafına daha fazla kişi geçmesini sağlamaya çalışıyordu.

Seferi boyunca işgal ettiği yerleri anlamasına yardımcı olmaya hevesli birçok aristokrat kişi buldu. Bunlardan en önemlisi yirmili yaşlarında, Kitan kraliyet ailesinden genç bir delikanlı olan Yelü Cucca idi. Astroloji eğitimi gördüğü için özellikle Moğolların dikkatini çekmişti. Moğolların dilini anlayabiliyordu. Ayrıca Çin kültürünü de yakından tanıyordu. Moğol ve Çin dilini bu kadar iyi anlayabilmeleri, ayrıca göçebe olmayan nüfusun yasa ve geleneklerini yazmadaki hünerleri, Kitan alimlerini Moğol İmparatorluğu'nun yönetiminde önemli bir yere getirmişti. Bu nedenle Cengiz Han bilgilerinden yararlanmak için her türlü alimi kendi yanına çekme konusunda özel bir çaba harcıyordu; nereye giderse kendisine görüşme yapması için adamlar getiriliyor, Cengiz Han bu adamlardan nasıl yararlanabileceğine ve imparatorluk içinde nerelerde kullanabileceğine bakıyordu.

Moğol tarzı savaş, yüzyıllar içerisinde Moğolistan'da uygulanan geleneksel bozkır sisteminin geliştirilmiş bir türüydü. Moğollar başarılarını çok üstün silahlara borçlu değillerdi. Silah teknolojisi uzun süre sır olarak kalamıyor, bir tarafın kullandığı silah bir süre sonra düşman tarafından kolayca ele geçirilebiliyordu. Moğolların başarısı küçük gruplar halinde göçebe olarak yaşamalarından kaynaklanan bağlılık ve disiplinin yanı sıra lidere kayıtsız şartsız itaatın bir sonucuydu.

Savaşçılara liderleri için ölmeleri öğretilmişti ancak Cengiz Han hiçbir zaman askerlerinden kendisi için ölmelerini istemedi. Her

şeyden önce savaş açarken kafasında şu düşünce olurdu: Moğol ırkının kalıcılığını sağlamak. Yüz binlerce askerine ölmelerini kolayca emreden tarihteki diğer general ve imparatorların aksine Cengiz Han, bir tanesini bile feda edemezdi. Ordusu için oluşturduğu kurallardan en önemlisi askerlerin kaybolmasıyla ilgiliydi. Savaş meydanında veya başka bir yerde Moğol savaşçısı için ölüm, yenilgi veya yaralanmadan söz etmek yasaktı. Batıl inançlarına göre bunları sadece düşünmek bile olmasına neden olabilirdi. Attan düşen bir arkadaşlarının veya ölen bir savaşçının ismini zikretmek onlar için tabuydu. Her Moğol askeri kendisini ölümsüzümü, kimse onu yenemezmiş gibi görür ve hiçbir umut kalmadığında bile umutsuzluğa düşmeden yaşardı. Göçebeler, bozkırlarda savaşırken düşen askerlerin cesetlerini ve eşyalarını, hayvanlar tarafından yenmesi ya da doğal yolla çürümesi için ortada bırakırlardı.

Moğollar evden uzaktaki işlenmiş tarlalarda savaştıklarında cesetlerin doğada çürümesine izin verilmeyeceğini ve yerel halkın cesetlerin kutsallığını bozabileceğini düşünürlerdi. Jurched saferinde he zamankinden farklı bir uygulama da cesetlerin bozkırda çürümesini sağlamak için anayurda geri götürülmesiydi. Savaş esirleri cesetleri develere yükleyerek veya öküzlerin çektiği arabalara koyarak geri götürüyorlardı. Bunun mümkün olmadığı birkaç durumda Moğollar cesetleri yakındaki çimli bir alana götürmüşler ve cesetleri mallarıyla birlikte gizlice gömmüşlerdi. Sonra gömü yerinin belli olmaması ve köylülerin bulup içlerindeki malları çıkarmamaları için mezarları hayvanlara çiğnetmişlerdi.

Moğollar savaşı değil zaferi kutsal sayıyorlardı. Her seferinde tek bir hedefleri vardı: Mutlak zafer. Bu sonuca ulaşmak için düşmana karşı ne gibi bir yöntem uygulandığı veya savaşların nasıl yapıldığı önem taşımıyordu. Akıllıca yapılan aldatmacaları veya zalimce tuzakları sakıncalı görmüyor, savaşçıların cesaretine leke sürmediğini, savaşta cesaret gösterisi olan pek çok şey yapıldığını savunuyorlardı.

Moğol savaşçısı için kaybedilen bir savaşta kişinin bireysel bir şeref kazanması söz konusu olamazdı. Cengiz Han'ın da dediği gibi,

bir şeyin sonunu getirene kadar onda iyi bir taraf olamazdı. Moğollar bir şehre saldırmadan önce çevredeki tüm kasaba ve köylerdeki herkesi onluk askeri düzen içerisinde zorla askere alırdı. Her bir Moğol savaşçısının kendi emrinde çalışması için on adam bulundurması gerekiyordu; eğer bunlardan biri ölürse yerine mutlaka birini koyması gerekirdi. Ordunun bir uzantısı sayılan bu esirler, hayvan ve askerler için su ve gıda sağlar, kuşatma için gerekli malzemeleri toplarlardı. Orduda zorla tutulan bu insanlar, ayrıca duvarları tahta veya taş füzelerle vuran kuşatma aletlerini taşır ve kullanır, şehir surlarına çıkmak için yürüyen kuleler inşa ederlerdi.

Moğollar için köylülerin yaşam şekli anlaşılmazdı. Jurched bölgeleri çok fazla insanla dolu olmasına rağmen çok az hayvan vardı; bu durum bir insana beş ila on arasında hayvan düşen Moğollar için çok ters bir durumdu. Moğollar için çiftçilerin tarlaları sadece ot doluydu. Köylüler de bu durumda gerçek insandan çok, ot yiyen hayvanlardı. Moğollar bu ot yiyen insanlara öküz ve keçiler için kullandıkları kelimelerle hitap ediyorlardı.¹⁰ Köylüler Moğolların gözünde hayvan sürüleri gibiydi, askerler adamlarını toplamaya çıktıklarında ya da onları bölgeden çıkaracakları zaman tıbet öküzlerini otlaktan toplarken kullandıkları kelimeleri kullanıyor ve onlara aynı şekilde davranıyorlardı.

O dönemin geleneksel orduları köyleri yağmalanacak yerler, köylüler de tecavüz edip öldürülecek varlıklar olarak görürlerdi. Buna karşın işgal ettikleri yerin nüfusuna göre sayıları az olan Moğollar, insanları stratejik işlerde çalıştırırdı. Moğol savaşçıları geleneksel bir bozkır stratejisini geliştirip uyguluyorlardı; buna göre düşmanlarının sürülerinin çevresini sarıp bunları sahiplerinin savaş hattına doğru sürerek askerler saldırıya geçmeden önce kafalarını karıştırırlardı. Jurched seferinde Moğollar bu taktiği çiftçilerin sürülerine uyguladı. Moğol ordusu küçük birimlere bölünerek savunmasız köylülere saldırdı ve köyleri ateşe verdiler. Köylüler korkudan her

10 Yerleşik insanlar üzerine daha fazla Moğol terminolojisi için bkz., Uradyn E. Bulag, *Nationality and Hybridity in Mongolia* (Oxford, U.K.: Clarendon Press, 1998), s. 213.

yöne doğru kaçıştı. Yolları kapatıp Jurched teçhizat konvoylarının hareket etmesini engellediler. Jurched seferinde çaresizlik içerisinde bir milyondan fazla insan kırsal alanı terk edip şehirlere akın etti; çok fazla gıda tükettiler ve gittikleri her yerde kaos yarattılar.

Moğollar işgalden kaçan insanları da kovalıyordu. Ayrıca Moğollar bu insanları düşmana karşı birer kalkan olarak kullanıyor ya da şehir surlarına saldırırken önden onları gönderiyorlardı. Moğollar kendi hayatları kurtulduğu sürece düşmanın hayatına önem vermezdi. Esirler savaş alanında yere düştükçe bedenleri hendekleri doldurur, düşmanın kurduğu savunma deliklerinden Moğolların daha kolay geçmelerini sağlardı. Şehirlerinde sıkışıp kalan Jurched halkı arasında açlık baş gösterdi ve şehirlerde yamyamlık başladı. Halkını koruyamayan, besleyemeyen ve bir düzen sağlayamayan Jurched subaylarına karşı güvensizlik arttı, isyanlar baş gösterdi. Bu tip isyanlardan bir tanesinde Jurched subayları kendi köylülerinden otuz bine yakınını öldürdü.

Yavaş ilerleyen ve belli bir cephede veya savaş alanında savaşan büyük piyade ordularının tersine, Moğollar baştan aşağı her yerde savaşırlardı. Bu sırada ortaya çıkan karmaşa Moğolların her türlü sahtekarlığı yapmalarına olanak sağlardı. Bir keresinde Moğollar kuşatılmış Dading şehrine yardım için giden üst rütbeli askerlerden oluşan bir konvoyu yakalamışlardı. Moğollardan bir tanesi bu üst rütbelilerden birinin elbiselerini giydi, elindeki resmi kağıtları aldı ve kılık değiştirmiş biçimde düşman şehrine girdi. Bu sırada önceden tasarlandığı gibi, Moğol ordusu kuşatmayı kaldırdı ve orayı terk etti. İçeri giren Moğol, şehrin valisine Moğolları bozguna uğrattıklarını söyleyip, şehrin tüm savunmasını geri çekmesi konusunda ikna etti ve bölüklerin çekilmesine eşlik etti. Haftalar sonra, şehir savaş düzenini bırakıp normal hayata döndükten sonra Moğollara haber yolladı. Bunun üzerine Moğollar yıldırım gibi gelerek şehri kolaylıkla düşürdü.

Moğollar bu tür aldatmacalar dışında düşman arasında korku ve yılgınlık oluşturacak karşı propaganda taktikleri de geliştirdiler.

Bu tür propagandaya örnek verilebilecek bir hikâyeye göre, bir kere-sinde Moğollar eğer Jurched taraftarları ganimet olarak kendilerine çok sayıda kedi ve kuş verirlerse şehri kuşatmaktan vazgeçeceklerine söz vermişlerdi. Anlatılanlara göre açlıktan kırılan şehirliler hemen hayvanları toparlayıp Moğollara vermişlerdi. Moğollar tüm hayvan ve kuşları aldıktan sonra hayvanların kuyruklarına yanan meşale ve flama takarak şehre geri bırakmıştı. Korku içinde büyük bir hızla şehre giren bu hayvanlar da her yerin yanmasına neden olmuştu. Tabii ki bu hikâyenin sadece bir savaş efsanesi olduğu sanılıyor.

Tüm keşif, örgütlenme ve propagandadan sonra saldırı gerçekleşeceği zaman Moğol ordusu, olabildiğince fazla karmaşa ve zarar oluşturmaya çalışıyordu. Saldırı düzenlerinden bazıları Karga Sürüsü ve Yıldız Yağmuru idi. Bir davulla veya gece ise ateşle işaret verildikten sonra bir anda atlılar her yönden dört-nala aynı yere doğru gelirlerdi. Zamanın Çinli gözlemcilerinden birinin anlattığına göre, “sanki gökyüzü insanın tepesine düşüyor gibi gelir, sonra bir yıldırım gibi ortadan kaybolurlardı.”¹¹ Böylesine ani bir saldırıda düşmanın morali bozulur ve korkunç seslerden sonra ortama çöken ölüm sessizliği korkularını daha da arttırırdı. Saldırıya doğru dürüst tepki veremeden önce Moğollar gitmiş olur, kendileri de ağır yaralı olarak savaşa devam edemezlerdi.

Cengiz Han Tangut seferi sırasında, Çinli mühendislerin uzak-tan atılan büyük taşlarla şehir surlarını vuran kuşatma makineleri yapmayı bildiklerini anlamıştı. Çinliler bu makinelerden birkaç tane geliştirmişlerdi bile; mancınık taş, yanabilen sıvı ve diğer zararlı maddeleri şehir surlarının üzerinden geçebilecek şekilde fırlatabiliyordu. Ayrıca üzerine ağırlık atılarak çalışan başka bir mancınık çeşidi de malzemeleri çok hızlı fırlatabiliyordu. Geliştirdikleri başka bir mekanik mancınık çeşidi binalara zarar verebilen ok atıyor ve yolunun üzerinde canlı ne varsa öldürüyordu. Bu aletler çok eski zamanlardan beri kullanılmasına rağmen Moğollar için hepsi yeniydi; Cengiz

11 Bkz., “Hei-Ta Shih-Lüeh Kurzer Bericht über die schwarzen Tatan von P'eng 'Ta-Ya und Sü 'T'ing, 1237”, Peter Olbricht and Elisabeth Pinks, *Meng-Ta Pei-Lu und Hei-Ta Shih-Lüeh*, s. 187.

Han etkinliklerini ve ne kadar çok işe yaradıklarını gördükten sonra bunları ordunun ayrılmaz silahları arasına kattı. Cengiz Han bunları yapmak için gereken mühendislik bilgilerini de aldı. Moğollar kendilerine sığınan mühendisleri cömert şekilde ödüllendiriyor, her savaştan sonra esirler arasından mühendisleri dikkatlice ayırıyor ve kendi hizmetlerine sokuyorlardı. Cengiz Han mühendislik birimlerini Moğol ordusunun daima bölüğü haline getirdi ve her savaş ve fetihten sonra savaş makinelerini daha da geliştirdi.

Kuşatma makineleri Moğolları özellikle büyüliyordu çünkü kendilerinin saldırı sırasında tehlikeden uzak, adam adama çarpışma olmadan güven içinde savaşmalarını sağlıyordu. Buna karşılık Jurched de Moğollara karşı ateş zıpkını kullandı. Bu alet, içine barut doldurulmuş bambu bir boruydu; bir tarafından ateşlendiğinde diğer tarafından kıvılcım, ateş ve duman çıkarıyor, düşman ve atlarının yönlerini şaşırmasına neden oluyordu. Moğollar daha sonra bu aleti kendileri de kullandı ve başka askeri amaçlarla kullanmak üzere geliştirdiler.

Cengiz Han düşman karşısında zayıf olduğunu düşündüğünde, geri çekiliyormuş gibi yaparak onları aldatmaya çalışırdı. Bu strateji Jurched seferinde Cebe'nin Liaoyang kuşatması sırasında da kullanılmıştı. Köpek dövüşü taktiği denen bir harekatta, adamlarından sanki korkuyla bir anda savaş alanından kaçmış gitmiş gibi teçhizatlarını bırakmalarını isteyerek geri çekilme taktiği yapmıştı. Şehrin komutanları adamlarını yollayarak ganimet toplatmıştı. Ancak bu olurken şehrin yolları ganimetleri şehre taşıyan hayvan ve arabalarla tıkanırdı. Askerler açık alandayken şehir kapıları açılmış ve bu sırada Moğollar hızla şehre akın etmişlerdi.

Hayatlarını göçebe olarak geçiren Moğollar, hareket halindeyken dövmeyi çok erken yaşlarda öğrenirlerdi. Çiftçi bir asker için kaçmak kaybetmek, kovalamak ise kazanmaktı. Normal bir asker her zaman düşmanını kovalamaya çalışırdı. Göçebe asker ise düşmanını öldürmeye çalışırdı. Düşmanın kovalarken mi, yoksa kaçarken mi öldürülmüş olmasının önemi yoktu. Moğollar düşmanlarını surlarla çevrili şehirlerinden dışarı çıkardıktan sonra büyük hayvan

sürülerine uyguladıkları taktikleri uygularlardı. Ya büyük grupları halatlarla çevreler ve olabildiğince savunmasız hale getirir ya da küçük gruplara ayırarak daha kolay güdülmelerini sağlardı.

Moğollar kararlı bir düşman tarafından kovalanırken bile kurtulmak için hileye başvurlardı. Devriye gezerken oyuna getirilir veya yakalanırlarsa, kaçarken yere atmak için yanlarında değerli eşyalar taşırlardı. Düşman gayri ihtiyari bu değerli eşyayı almak için durup atından iner, hatta aralarında onu kim alacak diye kavgaya başlarlar, böylece Moğol da kolayca kaçabilirdi. Başka bir taktik de rüzgâra karşı kum atmak veya sayıları daha fazlaymış gibi gözüksün ya da nereye gittikleri anlaşılmaması diye atlarının kuyruklarına ağaç dalları bağlamaktı.

Jurched seferinin birinci yılından sonra Moğollar en büyük tehlikenin savaş değil, uyum sağlayamadıkları iklim şartları olduğunu anlamışlardı. Alçak rakım, ırmak ve denize yakınlık havayı nemli kılıyor, yaz aylarında kuru havaya alışkın Moğollar ve postları kalın olan atları için dayanılmaz oluyordu. Tarımsal alanlarda ve şehirlerde sürekli hastalanıyorlardı. Seferler yaz aylarında neredeyse durmuş, Moğollar atlarıyla beraber daha yüksek ve serin olan yerlere çıkmışlardı.

1214 yılında Cengiz Han, sonunda Altın Han'ın Pekin'deki ikametgâhını kuşatabilmişti. Altın Hanlık'ta daha yeni bir darbe olmuş ve başa gelen yeni han iç çatışmalarla o kadar çok uğraşmıştı ki, uzun bir kuşatma ve savaşla karşı karşıya kalmaktansa, Moğollarla çekilmeleri yönünde bir anlaşma yaptı. Onlara muazzam miktarda ipek, gümüş ve altının yanı sıra üç bin at ve beş yüz kadar genç erkek ve kadın verdi. Anlaşmayı sonuçlandırmak için Altın Han kendisini Cengiz Han'ın tebaası olarak kabul etti ve prenseslerden birini Cengiz Han'a gelin olarak verdi.

Buna karşılık Cengiz Han Pekin kuşatmasını kaldırdı ve Gobi Çölü'nün kuzey tarafındaki Dış Moğolistan'a doğru zorlu yolculuğuna başladı. Kitanlar ülkelerinin büyük bir bölümünü geri aldılar ve kraliyet ailesine dokunulmadı. Bu arada Jurched de kendisi için

az bir toprak parçası tutabilecekti. Cengiz Han istediği malları alabildiği sürece hiçbir şekilde bu topraklarda hükümlanlık kurmak istemediği veya bir Moğol devleti kurmak gibi bir niyeti olmadığı konusunda güvence verdi. Cengiz Han nasıl Uygurlar ve Tangutları kendi topraklarında serbest bıraktıysa, Moğollara bağlı kaldıkları ve koruma parası gönderdikleri sürece Jurched ve Kitan'ı da kendi hallerine bırakıp, krallıklarını istedikleri gibi yönetmelerine izin vermekten mutluluk duyacaktır.

Hem Kitan hem de Jurched, Cengiz Han'ı ulu imparator olarak kabul ettiklerinden, artık o topraklarda kalması için bir nedeni yoktu. Yaz yeni başlamıştı ama Gobi Çölü'nü geçip eve geri dönen ordusu şimdiden sıcak ve kuraklıktan etkilenmeye başlamıştı. Bu nedenle Gobi'nin güneyinde Yedi Göller denen yerde kamp yaptılar. Sonbaharın serin günlerini beklerken askerler oyunlar oynuyor, şenlikler düzenliyor, esir aldıkları müzisyen ve şarkıcıların gösterileriyle eğleniyorlardı.

Moğollar yeni fethedilen bölgelerden çekilir çekilmez, Jurched önde gelenleri sözlerinden döndü. Kendi adamlarının Moğol işgalcilerle gizlice iş birliği yaptığından şüphelenen Altın Han, Pekin'deki başkentini boşalttı ve tüm saray halkı Moğolların gelemeyeceğini düşündüğü güneydeki bölgelere kaçtı. Cengiz Han için Altın Han'ın kaçması bir hainlikti ve bu olayı bir isyan olarak kabul etti. Cengiz Han Onon ve Kerlen ırmakları arasındaki anayurdundan yaklaşık üç yıldır uzak kalmasına rağmen tekrar savaşmak için hazırlandı. Ordusunu dört yıllık bir savaş için hazırladı, iç Moğolistan'dan aşağıya yürüdü ve Altın Han'a geri verdiği başkente yöneldi.

Altın Han eski başkenti korumak üzere az miktarda asker bırakmıştı ancak insanlar ve askerler terk edildiklerinin farkındaydı. Bir önceki sene Cengiz Han'ın zaferleri, düşman birlikleri ve özellikle de Altın Han'ın bırakıp gittiği askerler arasında ona karşı bir sempati duyulmasına neden olmuştu. Altın Han'ın emrindeki birçok Jurched ve diğer kavimlerden olan halklar, şehirleri fethedip buralara yerleşmeden önceki ataları gibi Cengiz Han'ın gerçek bir bozkır

savaşçısı olduğuna inanıyorlardı. Ayrıca onları terk edip işgalcilerle karşı karşıya bırakan işi bitmiş ve sefahata düşmüş hükümlerlerinden çok, bozkırdan gelen bu askerlere yakın hissediyorlardı kendilerini. Bu nedenle bölük bölük Moğol güçlerine katıldılar.

Cengiz Han ve yeni müttefikleri şehri kolayca ele geçirdi. Yenilgiye uğramış Jurched'e koruma parası vermek için yeni fırsat tanınmadı; şehir cezalandırılıp yağmalanacaktı. Moğollar her şeyi alacaktı. Şehrin kısa süre sonra düşeceği belli olunca Cengiz Han son saldırıyı adamlarına devretti. Yazın gittikçe şiddetlenen sıcağı ve yerleşik hayatın verdiği karamsarlığa daha fazla dayanamayan Cengiz Han, İç Moğolistan'ın daha yüksek ve kuru bölgelerine döndü ve yağma işini, şehir yönetmeye alışkın olan ve zenginliklerin şehirden nasıl çıkartılacağını iyi bilen Kitanlı kumandan Kada'ya bıraktı. Moğol subaylar da belli bir uzaklıkta yağmalanan malların kendilerine gelmesi için bekleyecek ve sonra bunları kayda geçireceklerdi. Cengiz Han, Tatarların bozguna uğratılmasından beri ısrar ettiği üzere, talan işleminin her zamanki etkili Moğol yöntemiyle yapılmasını istiyordu. Bu yöntemle göre askerler yağmalanan eşyaları, grup avlanmalarda hayvanların dağıtılmasına benzer şekilde rütbelere göre dağıtacaklardı. Son gümüş paraya kadar her şey belli bir formüle göre bölünecekti; bu formüle göre hana yüzde on ve ayrıca dul ve yetimlere belli bir pay verilecekti.

Yeni Moğol müttefikleri ya bu sistemi anlamadı ya da kabullenmek istemediler. Birçoğu, özellikle de çok büyük baskı yaşamış ve Jurched'den çok sıkıntı görmüş olan Kitanlar ve Çinliler, intikam duyguları içindeydi. Her askerin ne yağmaladıysa onu elinde tutma hakkı olduğunu düşünüyorlardı. Sarayların kapılarından altınları söküyor, değerli taşları yerlerinden kanırtarak çıkarıyor ve altın ve gümüş sikke dolusu sandıklara el koyuyorlardı. Buldukları değerli metalleri öküz arabalarına dolduruyor, develerin sırtlarına ipek yığınlarını yüklüyorlardı.

Cengiz Han yağmalamayı önemli bir konu olarak görüyordu. Bu nedenle üst rütbeli adamlarından biri olan Shigi-Khutukhu'yu

yağmalamanın nasıl yapıldığını görmesi ve titiz bir döküm çıkar-ması için göndermişti. Ne var ki Shigi-Khutukhu düzenli bir yağ-malama yerine kaosa karşılaştı. Kraliyet aşçısı da dahil olmak üzere şehrin dışındaki Moğol memurlar, müttefik askerlerin bu kaotik yağmalamasına devam etmelerine göz yummak için altınla süslen-miş ipekleri rüşvet olarak alıyorlardı. Shigi-Khutukhu olay yerine geldiğinde kendisine bile rüşvet teklif edilmişti. Khutukhu rüşveti kabul etmeyerek hemen Cengiz Han'ın yanına dönmüş ve yapılan yolsuzlukları kendisine bildirmişti.

Cengiz Han çok sinirlenerek Kitan'ı azarlamış, mallara el koy-muştu. Ancak bu olaydan sorumlu kişilere verilen cezalarla ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

Moğol savaşçılar Jurched şehirlerinden çekilirken, toprakların-dan sürdükleri, köylerini yaktıkları insanlara son bir zarar daha ver-diler. Cengiz Han, ordusunun geri dönme ihtimaline karşılık geride büyük çayırları olan geniş bir arazi bırakmak istedi. Çift sürülmüş araziler, taş duvarlar ve derin su yolları Moğol ordusunun hızını kesiyor ve arazide istedikleri yöne gitmelerini engelliyordu. Bunlar aynı zamanda merkep ve antilop gibi, Moğolların avlamaktan hoş-landıkları diğer vahşi hayvanların istedikleri gibi göç etmelerini de engelliyordu. Moğollar Curşe seferinden geri dönerken geride bı-raktıkları çiftlik topraklarını hayvanlarına ezdirerek buraların çayır haline gelmesini sağladılar. Böylece köylülerin evlerine ve tarlalarına hiçbir zaman dönmemelerini garanti altına almış oluyorlardı. Bu şekilde İç Moğolistan büyük bir otağa dönüşmüş, Moğollar göçebe kavimlerin topraklarıyla yerleşik çiftçilerin tarlaları arasında kalan yerleri büyük çayırlar haline getirmişti. Yeşillikli bozkırları atları için hazır birer meraydı. Bunlar sayesinde gelecekte yapacakları akın ve seferlerde etleri hazır olacaktı.

Domuz yılı olan 1215 yılının ilk yarısında Moğollar, için için yanmaya devam eden şehir yıkıntılarından İç Moğolistan'ın yük-sek ve çorak platolarına doğru kervanlarla hayvan ve eşya taşıdılar. Tüm bu malzemeler bir yıl önce Cengiz Han'ın eve dönüş gününün

gelmesini beklediği ama başaramadığı yer olan Dolon Nor'da bir araya getirildi ve Gobi'yi geçmeden önce yazın bitmesi beklendi. Cengiz Han bir kez daha zafer elde etme yeteneğini göstermişti. Şimdi de bozkır hanlarının tarihinde hiç görülmeyen bir şeyi; yurduna ganimetle dönme yeteneğini gösteriyordu.

Çin'den dışarıya doğru âdeti parlak ipek renginde bir ırmak akıyordu; sanki Cengiz Han İpek Yolu'nun tüm farklı kanallarını tek bir büyük ırmağa döndürmüş ve hepsini Moğol bozkırlarının kuzeyine kaydırmıştı. Deve ve öküz arabaları Moğol yurduna o kadar fazla değerli kumaş taşıyordu ki, Moğollar artık bu kumaşları diğer eşyalarını sarmak için veya ambalaj malzemesi olarak kullanmaya başlamışlardı.

Tabaklanmamış deriden yapılma urganlarını bir kenara bırakarak ipek kordon kullanmaya başlamışlardı. Altın ve gümüş ipliklerle işlenen açan bahar dalı, kırılan dalga ve mistik anlamı olan hayvan desenleriyle süslü kaftanlar giyiyor, küçük incilerle işlenmiş ipektен terlikleri yine ipek kumaşlara sarıyorlardı. Moğollar arabalarını ipek halılar, duvar süsleri, yastıklar ve battaniyelerin yanı sıra ipek iplikler ve Moğol dilinde isimleri bilinmeyen, akla hayale gelebilecek her türlü döşeme ve dekorasyon eşyalarıyla dolduruyorlardı.

Yığınlarda ipek, saten, brokar ve tüllere ek olarak Moğolların gözlerine ziyafet olacak birçok eşya mevcuttu; bunların içinde vernikli mobilyalar, kâğıt yelpazeler, porselen su tasları, metal zırhlar, bronz bıçaklar, tahta kuklalar, demir kazanlar ve oyma işli eyerler de vardı. Moğollar koyu sarı renkte kurşun, çivit renginde kokulu parafin, balsam ve misk kokusundan yapılma parfümler taşıyorlardı. Değerli metaller, fildişi veya firuze, inci, akik mercan, lapis, zümrüt ve elmaslarla süslenmiş saç tokaları ve ziynetler getirdiler. Bal fıçıları, siyah çay kutuları, tütsü, ilaç ve özel sülüğen, kafur ve sandal ağacı yüklü arabaları develer çekiyordu.

Uzun kuyruklu oluşturan kâtipler yorucu çalışmalar sonunda her bir deve ve öküz kervanının getirdiği eşyayı sınıflandırıyor ve delillerle kontrol ediyorlardı. Kervanlar yoldayken müzisyenler çalıp

şarkılar söylüyor, mola verdiklerinde ise vücutlarını çeşitli şekillere sokabilen akrobatlar, hokkabazlar hünerlerini sergilerken genç kızlar da ateş için kuru çalı çırpı topluyor, hayvanları sağıyor, yemek pişiriyor ve kendilerinden istenen diğer işleri yapıyorlardı. Erkekler bu arada hayvanları güdüyor ve ağır yükleri taşıyorlardı. Hayvanların arkasında prensinden papazına kadar yüzlerce, binlerce esir vardı. Terziler, eczacılar, çevirmenler, yazarlar, astrologlar, kuyumcular, sanatçılar, kahinler, sihirbazlar, kuyum ustaları... Yetenekli veya bir şekilde Moğolların dikkatini çeken herkes esir alınmıştı.

Hiçbir yüzyılda hiçbir lider Cengiz Han'ın yurduna getirdiği ganimet kadar çok ganimet getirememiştir. Ne var ki malların çeşitliliği ne kadar fazlaysa, halkı da o kadar tatminsizdi. Seferlerden döndüğünde kervanları değerli eşyalarla yüklüydü ancak her bir yük beraberinde daha fazla hırs getiriyordu. Her Moğol kendi yerinde vernikli mobilyalarının üzerinde ipeklere sarılarak oturabiliyordu. Kızlar istedikleri kokuları sürebiliyor, istedikleri makyaj malzemeleleriyle süslenebiliyor ve mücevherler takabiliyorlardı. Her bir savaşçının bronz ve demirden silahları vardı. Mesleklerini yapabilmek için binlerce yeni zanaatkârın tahtadan kile, kumaştan bronz, altından gümüşe türlü çeşitte hammaddeye ihtiyacı oluyordu. Bu işçileri besleyebilmek için arpa, buğday ve ambarlar dolusu yiyecek bulunması gerekiyordu. Cengiz Han daha fazla esir getiriyor, ihtiyaç duyulan gıda ve malzeme de o oranda artıyordu. Yenilikler artık birer gereklilik haline geldi ve her bir yük kervanı daha fazlasına sahip olma hırsını kamçılıdı. Cengiz Han yeni yerler fethettikçe fetih ihtiyacı arttı.

Bozkırlar medeniyetten daha fazla uzak kalamazdı. Cengiz Han'ın taşıma hatları kurması, üretim yapılmasını desteklemesi, mal ve insanların gidiş gelişini daha önce görülmedik şekilde koordine etmesi gerekiyordu. Gobi'nin güneyindeki şehirlere ipek ve süs eşyaları için yapılan seferler, otuz yıllık dünya tarihinin en uzun savaşına dönüştü. Cengiz Han kalan ömrünün on beş yılını Asya'da savaşarak geçirecekti. Öldüğünde de torunlarına, yeni ülkelere ve yeni insanlara karşı açılmış bu savaş miras bıraktı.

Jurched seferlerinden sonra Büyük Han doğruca bozkırlarına döndü. Daha önceki seferlerinde olduğu gibi ganimetleri hemen general ve subaylarına dağıtmaya başladı. Onlar da bunları kendi adamlarına dağıtacak. Hayatında ilk defa dağıtacak çok fazla ganimeti oluyordu. Bunların yönetilmesi ve ihtiyaç duyulana kadar depo edilmesi için yeni yöntemler bulması gerekiyordu. Cengiz Han bu durumu çözmek için bazı binalar yaptırdı. Bu binalar bozkırların yönünde, küçük kaynakların yanına inşa ediliyordu. Anlatılanlara göre, Börte küçük oğlu Ogeday'a bir hastalığının iyileşmesi için bu kaynaktan su içirmişti. Seferlerden getirilen ganimetleri depolamak için kullanılan bu binaların hepsine Sarı Saray adı verilmişti. Her iki tarafından akan ırmakları ve ortadaki küçük tepe kümeleriyle bölge gayet iyi korunuyor ve sürpriz bir saldırıyı olanaksız hale getiriyordu.

Cengiz Han'ın uzun süren yokluğu boyunca yalnızca Moğol halkı arasında değil, kuzeydeki Sibiryalı kabileler ve güneydeki Uygur çiftçiler arasında da pek çok sorun yaşanmıştı. 1207 yılında Cuci istilası sırasında teslim olan ilk Sibiryalı kabilelerin bazıları Cengiz Han'ın uzun süre ortalarda olmayışını fırsat bilmiş ve vergi olarak gönderdikleri kürk ve orman ürünlerini kesmişlerdi. Konuyu araştırmakla görevli Moğol geldiğinde, kavmin başında kabaca büyük ve sert anlamına gelen Botohuitarhun adında kadın bir şef olduğunu gördü. Kadın şef Moğol temsilcisine vergi vermek bir yana, bir de onu esir almıştı.

Tavşan yılı olan 1219 yılında Cengiz Han güvendiği bir generalini bölüğüyle birlikte neler olup bittiğini öğrenmek için bölgeye gönderdi.¹² Açık bozkırlarda ve çiftlik alanlarında sefer yapmaya alışkın Moğolların yoğun ormanlık bölgede yolculuk etme ya da savaşma tecrübesi yoktu. Moğollar bozkırları geniş bir cephe oluşturarak geçerlerdi. Ormanda ise dar patikalarda birbirlerini takip etmek durumundaydılar. Botohuitarhun'un kuvvetleri onlar bölgelerine

12 Her iki olayın da Tavşan yılında cercyan etmesi sebebiyle bu olayların bir kısmının 1207 veya 1219 yılında meydana gelip gelmediğine dair tartışma vardır.

girmeden çok önce Moğolların geldiklerini duymuş ve her deneyimli orman avcısının yapacağı gibi tuzaklar kurmuşlardı. Kaçmalarını engellemek için birliklerinden bir bölümüyle arkalarındaki patikayı tamamen kapattırdıktan sonra, ön taraftan Moğolları tuzığa düşürdü. Botohuitarhun'un kuvvetleri zafer kazandı ve savaşta adamları Moğol generalini öldürdü.

Bu alışılmadık duruma çok öfkelenen Cengiz Han, zafer kazanan kraliçeden öç almak için ordunun başına önce kendisi geçmek istedi ama danışmanları böyle yapmaması için onu ikna etti. Büyük bir sefer hazırladılar; Moğollar kazanmak için ne gerekirse vermeye hazırdı. Moğol savaşçılarından küçük bir bölüm ön patika ve Moğollarla kraliçe arasındaki bölgedeki geçitleri koruyan bir bölükmüş gibi davranarak yem olarak ileri atıldılar. Bu arada ordunun ana bölümündeki Moğol askerleri gizlice başka bir yönden ormandaki ana yolu kestiler. Moğollar balta, keser, testere, iskarpela ve toplayabildikleri başka ne silah varsa hepsini kullanarak kendilerine yol açtılar, muhtemelen kırmızımsı büyük bir geyik ya da iri boynuzlu bir geyik olan "kırmızı boğa'nın" dağdaki izini takip ederek yollarını epey emek vererek temizlediler.¹³ Bu gizli yolu tamamladıktan sonra Moğol askerleri kraliçenin karargahına ani bir saldırı düzenledi. Bu öylesine hızlı bir baskındı ki, *Gizli Tarih*'in anlatımıyla sanki 'çadırlarının bacalarından inmişlerdi.'

Zafer kazanan Moğollar kendi elçilerini özgürlüğüne kavuşturup bütün kavmi hizmetçiler ve yardımcılar olarak ikiye ayırdılar. Cengiz Han, Kraliçe Botohuitarhun'u, kraliçenin hapiste tuttuğu fakat öldürtmediğini ikinci elçisine eş olarak verdi.

Ormanlık alanlardaki kabileler Cengiz Han'ın uğraştığı en ciddi konulardan biriydi. Diğer yandan kendisine en sadık kavim olan Uygurlar Cengiz Han'ı öylesine güçlü bir şekilde destekliyordu ki, daha batıda günümüzdeki Kırgızistan ve Kazakistan sınırlarındaki Tian Şan dağlarının yamaçlarında oturan diğer Müslüman Uygurlar da başlarındaki Budist hükümdarın gitmesini ve yerine Cengiz

13 *Secret History*, § 240.

Han'ın gelmesini istiyordu. Müslüman ticaret şehri olan Kaşgar'dan Moğol ülkesine temsilciler geldi.¹⁴ 13. yüzyılın başında bu insanlar Mançuryalı başka bir Kitan grubu tarafından yönetiliyordu ancak bunlar Curşe tarafından doğuya sürülmüş ve Tian Şan dağlarında yerleşmeye zorlanmışlardı. Onları doğudaki Kitanlardan ayırmak için Moğollar onlara Kara Kitanlar adını vermişti çünkü siyah, uzaktan akrabalığı ve batıyı sembolize eden renkti.

Uygurlardan çoğu Moğollara gönüllü olarak katılmayı isterken, diğerleri Cengiz Han'ın eski düşmanı Tayang Han'ın oğlu Güçlü'nün egemenliğinde olan Kara Kitanların kontrolünde kalmıştı. Halkının yenilgisinden sonra Güçlü, Kara Kitan hükümdarının kızıyla evlendiği ve hakimiyeti zorla ele geçirdiği güneye kaçtı. Güçlü aslen bir Hristiyan'dı ama Kara Kitanlar Budist'ti; ortak yönleri Müslüman olan Uygurlara güvenmemeleriydi. Kraliyeti ele geçiren Güçlü, Müslümanlara zulmetmeye başladı. Ezan okunmasını, toplu namaz kılınmasını ve dini amaçlı çalışmaları yasakladı. Güçlü sefere çıkarken başşehri olan Balasagun'dan çıktı ve şehirde kalan tebaası arkasından şehir kapılarını kapatıp geri dönmesini engellemeye çalıştı. Buna misilleme olarak başşehri kuşattı, fethetti ve sonra da taş üstünde taş bırakmadı.

Balasagun Müslümanları, onları himayesi altına almak isteyen Müslüman bir hükümdar olmaksızın, baskıcı hükümdarlarını devirmek üzere Cengiz Han'a gittiler. Moğol ordusu iki ben beş yüz kilometre uzakta mevzilenmesine rağmen Cengiz Han, Kitan monarşisini eski haline getiren generali Ceb'e, yirmi bin Moğol askerini Asya'dan geçirerek Müslümanları savunmasını emretti.

Cengiz Han'ın savaşa bizzat gitmemesi, bu toprakların kendisi için ifade ettiği önemi göstermektedir. Onun dünyası öncelikle Moğolistan'dı ve ailesiyle birlikte Kerlen Irmağı'nın kıyılarındaki kampı olabildiğince fazla zaman geçirmek istiyordu. Çöl ve dağların uzak

14 Kaşgar'daki olaylarla ilgili *Gizli Tarih*, bu istilayı 1205 yılı olan Ox Yılı'na yerleştirir ancak hemen hemen tüm diğer kaynaklar, bunun 1217 yılı olan Ox Yılı'nda gerçekleştiğini göstermektedir.

yerlerindeki güvenli şehirler fazla ilgisini çekmiyordu. Bu fethin ona kazandırdığı tek şey, eski düşmanı Güçlü'ye dersini vermektir.

Moğollar bu seferi Uygur Müslümanlarının isteği üzerine gerçekleştirdikleri için yağmaya, çevreye zarar verilmesine veya sivillerin öldürülmesine izin vermediler. Ne var ki Cebe'nin ordusu, ordusunu hezimete uğrattıktan sonra, günümüzde Afganistan, Pakistan ve Çin sınırına denk gelen yerde Güçlü'nün kafasını kesti.¹⁵ Bunun ardından Moğollar Kaşgar habercisini yollayarak Müslümanların üzerlerindeki dini baskının artık kalktığını ve din özgürlüğünün yeniden sağlandığını bildirdiler. İranlı tarihçi Cüveyni'ye göre Kaşgar halkı Moğolları "Allah'tan bir nimet ve ihsan olarak gördü."¹⁶

İranlıların ve Müslümanların tarih kayıtlarında bu olay çok detaylı olarak anlatılmaktadır. *Gizli Tarih* tüm seferi tek bir cümle ile özetler: "Cebe, Güçlü Han'ın peşine düştü, onu Sarı Ya'da yendi, bozguna uğrattı ve eve döndü."¹⁷ Moğollara göre önemli olan tek şey buydu. Cebe görevini yapmıştı. Düşmanı öldürmüş ve sağ salim eve dönmüştü. Bu sefer, Moğol ordusunun anayurdundan ve Cengiz Han'dan binlerce kilometre uzakta da olsa başarıyla savaşabildiğini kanıtlamıştı.

İmparatorluğa yeni tebaa kazandırmanın ya da baskı altına alınan dinlerin savunucusu olarak ün yapmanın ötesinde, Kara Kitan zaferi Cengiz Han'ın Çin ile Müslümanlar arasındaki İpek Yolu'nu tam olarak kontrol altına almasını sağlamıştı. Artık Tangut, Uygur, Kara Kitan ve Kuzey Jurched topraklarında daha fazla tebaası vardı. Song Hanedanı'nın ana üretim alanını ve Ortadoğu'daki ana alanları kontrol altına alamadıysa da aralardaki bağlantı yerlerinde tam bir hakimiyet sağlamıştı. Çin, ticaret mallarının büyük bir bölümünü ele geçirdiğinden, Orta Asya ve Ortadoğu'daki Müslüman ülkelerle çok büyük ticaret fırsatları elde etmişti.

15 Güçlü'ye karşı yürütülen Moğol mücadelesi üzerine daha fazla bilgi için bkz., René Grousset, *The Empire of the Steppes: A History of Central Asia*, çev. Naomi Walford (New Brunswick, N. J.: Rutgers University Press, 1970), s. 234.

16 Ata-Malik Juvaini, *Genghis Khan: The History of the World Conqueror*, çev. J. A. Boyle (Seattle: University of Washington Press, 1997), s. 67.

17 *Secret History*, § 237.

Cengiz Han 1219 yılında arkasında birçok askeri ve ticari başarı bırakmış olarak altmış yaşına girdi. Cüveynî'nin anlattığına göre, "Hakimiyeti altındaki yerlerde tam bir barış, huzur ve güvenlik sağlamış ve bu topraklara olağanüstü zenginlik getirmişti; yollar güvenliydi ve karışıklıklar sona ermişti."¹⁸ Barış içinde yaşamak, ailesinin, atların ve halkına getirdiği yeni refahın tadını çıkarmaktan hoşnut görünüyordu.

Halkının kullanabileceğinden çok daha fazla zenginliğe sahipti ve bu olağanüstü kaynakları ticareti canlandırmak için kullanmak istiyordu. Geleneksel Asya mallarının piyasalarda daha tanınır hale gelmesinin yanı sıra diğer ticaret malları da Ortadoğu'nun daha batıdaki egzotik yerlerinden akıyordu. Dünyanın bu bölgelerindeki Müslümanlar çok kaliteli metal ve muhteşem parlaklıkta çelik üretiyorlardı. Günümüz Afganistan dağlarının geniş arazilerinden Karadeniz'e kadar olan alanda, Türk Sultanı İkinci Muhammed hüküm sürüyordu. Cengiz Han bu topraklardaki egzotik malları istiyor ve bu amaç için sultanla bir ticaret ilişkisine girmek istiyordu.

Fransız tarihçi Paris, Cengiz Han'ın o günlerdeki durumunu şöyle anlatır: "Doğu, Batı ve Asya'nın kuzey bölümlerinden kendisine karşı yöneltilebilecek hiçbir tehditten korkusu olmayan bu hükümdar, sultan ile samimi bir dostluk kurmak için çaba gösteriyordu. Bu nedenle 1217 yılının sonuna doğru üç elçisini hediyelerle ona gönderdi. Elçiler, birlikte güvenlik ve uyum içinde ticaret yapıp yapamayacaklarını soracaklardı."¹⁹

Ticaret koşullarını görüşmek ve ticari ilişkileri resmileştirmek için Cengiz Han, sultana bir elçi gönderdi: "Sizinle barış içinde yaşamak en büyük dileğim. Sizi hep oğlum gibi göreceğim. Bildiğiniz gibi Kuzey Çin'i fethettim ve kuzeydeki tüm kavimleri egemenliğim altına aldım. Çok fazla sayıda savaşçıya, gümüş madenlerine

¹⁸ Juvainî, *Genghis Khan*, s. 77.

¹⁹ François Pétis de la Croix, *The History of Genghizcan the Great: First Emperor of the Ancient Moguls and Tartars* (London: Printed for J. Darby, vb. 1722), s. 119-120.

sahibim ve artık başka yerleri fethetme gibi bir isteğim yok. Aramızdaki ticareti geliştirmek ikimiz açısından da yararlı olacaktır.”²⁰

Sultan, istemeden de olsa bu anlaşmaya razı oldu. Moğollar ticaret adamı olmadığı için Cengiz Han yüzünü Uygur topraklarında zaten ticaretle uğraşan Müslüman ve Hintlilere çevirdi. Aralarından 450 tüccar ve uşağı lüks mallar, Çin ipeği, gümüş ve ham yeşim taşı yüklü kervanlarla sultana yolladı. Bunların yanı sıra, kervanın başında gönderdiği Hintliyle sultana dostluk mesajını ilettiler, “bundan sonra kötü düşüncelerin absesi, aramızdaki ilişkilerin ve anlaşmanın geliştirilmesi ve isyan ve ayaklanma sancısı kaldırılarak dindirilebilir” ve böylece ve onu ticaret yapmaya davet etti.²¹

Kervan, sultanın günümüzde Güney Kazakistan’da kalan topraklarına girdiğinde, bölgenin hırslı ve gururlu valisi mallara el koyarak tüccarları ve sürücülerini öldürdü. Bunun sonuçlarını hiçbir zaman tahmin edemezdi. Cüveyni’nin anlattığına göre, valinin saldırısı sadece bir kervanı ortadan kaldırmamış, aynı zamanda “tüm dünyayı yakıp yıkmıştı.”²²

Olanları duyan Cengiz Han, sultana temsilciler gönderip valinin cezalandırılmasını istedi. Ne var ki sultan elçilerden bazılarını öldürdü, bir kısmını da yaralayıp Cengiz Han’a geri gönderdi. Haberler bozkırlara ve Moğol meclisine birkaç hafta içinde ulaştı. Cüveyni’nin anlattığına göre “Kızgınlık kasırgası gözlerinden akarken, kalbi intikam ateşiyle yanıp kavruldu.”²³ Öfke, aşağılama ve hayal kırıklığıyla Cengiz Han, bir kez daha Burhan Haldun’daki içini döktüğü dağlık tepesine çekildi; “Başını, yüzünü yeryüzüne çevirdi; üç gün üç gece dua etti, ‘ben bu belanın sorumlusu değilim; bana tümüyle intikam alacak gücü bahşet.’ Bunun üzerine tepeden indi, muharebeyi tasarladı ve savaşa hazır hale geldi.”²⁴

20 René Grousset, *Conqueror of the World*’ten alıntılanmıştır, çev. Marian McKellar and Denis Sinor (New York: Orion Press, 1966), s. 209.

21 Juvaini, *Genghis Khan*, s. 79–81.

22 *A.g.e.*, s. 80.

23 *A.g.e.*, s. 80.

24 *A.g.e.*, s. 80.

SULTANA KARŞI HAN

Göçebe halklar için savaş bir üretim şekliydi.
Savaşçılar için ise başarı ve servet anlamına geliyordu.*

Sechen Jagchid
Moğol Araştırmaları Üzerine Denemeler

CENGİZ HAN'IN, 1219 Tavşan yılında batı yönünde yola çıkarak Harzem bölgesine doğru yaptığı yolculuk, Buhara'daki düşman saf-
larının ardında birdenbire ortaya çıkan çölü geçerek bir sonraki Ej-
der yılının baharında hedefine ulaşmasıyla noktalandı. Moğollar yıl
bitmeden Harzemşah İmparatorluğu'ndaki tüm büyük şehirleri ele
geçirdiler. İmparatorluğun Sultanı da Cengiz Han'ın savaşçılarının
amansız takibinden dolayı sığınmak zorunda kaldığı Hazar Deni-
zi'ndeki küçük bir adada tek başına ölecekti.

Moğollar savaşı buradan yeni topraklara doğru taşındılar ve dört
senelik bir akın ile Orta Asya'daki şehirleri sinek ezer gibi geçtiler.
Fethedilen şehirlerin isimleri, bir düzine kadar dilde âdeta uyuş-
turucu etkisi olan bir hece sırasını takip eder: Buhara, Semerkant,
Otrar, Ürgenç, Balkh, Banakat, Khujand, Merv, Nisa, Nişabur, Tir-
miz, Herat, Bamiyan, Gazne, Peşavar, Kazvin, Hamadan, Erdebil,
Merağa, Tebriz, Tiflis, Derbent, Astrakhan. Cengiz Han'ın orduları
Himalayalar'dan Kafkas Dağları'na, İndus Nehri'nden Volga Neh-
ri'ne kadar, karşılaştıkları tüm orduları buldukları yerde ezdi. Fet-
hedilen her şehrin, birbirinden biraz farklı olaylar silsilesiyle kendi-
ne ait bir hikâyesi vardı fakat sonuçlar hiçbir zaman farklı olmadı.
Hiçbir şehir Cengiz Han'ın ordularının şiddetli saldırılarına karşı
koyamadı. Ele geçirilmeden ayakta kalan hiçbir kale olmadı. Hiçbir

* Sechen Jagchid, *Essays in Mongolian Studies* (Provo: Brigham Young University Press, 1988), s. 12.

resmi görevli teslim olmaktan kaçamadı ne rüşvet ne de görüşmeler bir işe yaradı. Moğolların ezici gücünü durdurmak bir yana, yavaşlatabilmek bile mümkün değildi.

Cengiz Han Harzem'e girerek kendi Moğol ulusundan sadece on iki yıl büyük olan yeni kurulmuş bir krallığa saldırmıştı fakat saldırdığı sadece bir imparatorluk değil, tüm bir eski medeniyetti. Arap, Türk ve Pers medeniyetlerini bir araya getiren 13. yüzyılın Müslüman toprakları, dünyanın en zengin astronomi ve matematikten dilbilimine kadar hemen hemen tüm bilim dallarında en ileri ve dünyanın en yüksek okur yazarlık seviyesine sahip ülkeleriydi. Sadece papazların okuyabildiği Hindistan ve Avrupa ile veya sadece devlet bürokratlarının okuyabildiği Çin ile kıyaslandığında, Müslüman dünyasında neredeyse her köyde Kuran okuyabilen ve Müslüman hukukunu yorumlayabilen en az birkaç kişi bulunuyordu. Avrupa, Çin ve Hindistan sadece bölgesel medeniyetler seviyesine ulaşabilmişken, Müslümanlar ileri ticaret, teknoloji ve genel eğitimle dünya çapında önemli bir medeniyet olmaya en çok yaklaşan topluluk olmuştu. Fakat dünyanın geri kalanından bu kadar ileri olmaları sebebiyle kaybedecekleri çok şey vardı. Moğol istilasının burada neden olduğu tahribat, atlarının erişeceği diğer tüm yerlerden daha fazla oldu.

Tıpkı Kuzey Çin'de eskiden göçebe olan Hitay, Jurched ve Tangut boylarının köylü nüfus üstünde egemen olması gibi, Ortadoğu'da da Selçuklular ve Türkmenler gibi eskiden göçebe olan Türk boyları çoğunlukla çiftçi nüfuslu çeşitli krallıkları fethetmiş ve buralara egemen olmuşlardı. Bir dizi Türk devleti günümüzün Hindistan, Pakistan ve Afganistan'ından Pers'i de içine alacak şekilde Akdeniz boyunca günümüz Türkiye'sinin Anadolu topraklarının kalbine kadar uzanan politik manzaraya hakimdi. Bölgenin medeniyet temelleri, Arap dünyasının ve Roma'dan Hindistan'a kadar çeşitlenen daha eski klasik medeniyetlerin etkilerinin de büyük oranda katkıda bulunduğu eski Pers kültürüne dayanıyordu. Ortadoğu'nun kültürel mozağine Yahudiler, Hristiyanlar ve diğer din ve dil gruplarından oluşan oldukça büyük azınlık halkları da dahildi. Ancak geneline bakıldığında alimler, hakimler ve dini liderler Arapça konuşuyor ve

Kuran okuyordu. Askerler ait oldukları savaşçı boyun Türkçe lehçesini konuşuyordu. Köylüler ise çeşitli Pers lehçelerinde konuşuyor ve şarkı söylüyordu.

Cengiz Han'ın aniden ortaya çıkışı sırasında bölge çok büyük bir zenginliğe sahip olmasına rağmen sosyal yaşamdaki karışıklık birçok krallığın politik rekabetler, dini gerilimler ve kültürel nefretlerle bölünmesine neden oluyordu. Türedi bir Türk olan Harzemşah sultanının, çoğunlukla Arap ve Perslerden oluşan ve kendisini barbar bir fatihten çok farklı görmeyen diğer Müslüman devletler arasında müttefik olarak iddia edebileceği hemen hemen hiç kimseyi yoktu. Harzemşah sultanı ile Bağdat'taki Arap halife arasındaki ilişkiler o kadar gerilmişti ki, bazı tarihi kaynaklarda halifenin Cengiz Han'a göndermek için bir adamının başına dövme ile gizli bir mesaj yazdırdığı iddia edilir, böylelikle bu kişi yakalanmadan Harzem topraklarından geçerek Moğollara ulaşabilmiştir. Yine aynı tarihi kaynaklara göre halife bu mesajda Cengiz Han'dan sultana saldırmasını talep etmiştir. Muhtemelen doğru olmamasına rağmen dövmeli elçinin hikâyesi Müslüman dünyasında yayılmış ve Müslüman bir sultana karşı bir imansızın yanında yer almak için dini bir neden arayan Müslümanlar için Cengiz Han'ın sultana karşı savaşına belirli bir meşruluk kazandırmıştır.¹ Muhtemelen doğru bir hikâyeye göre halife, kutsal topraklarda yakalanan bir Haçlı alayını Cengiz Han'a hediye olarak göndererek Moğol saldırısına yardımda bulunmuştur. Piyadeye ihtiyacı olmayan Cengiz Han bu alayı serbest bırakmış, bunun üstüne bunların bir kısmı daha önce haklarında hiçbir şey bilinmeyen Moğol fatihlerine ait çeşitli söylentilerle birlikte Avrupa'ya dönmüşlerdir.

Müslüman komşularıyla olan gerginliklere ek olarak Harzemşah sultanı bir de kendi toprakları ve ailesi içinde çok sayıda parçalanmayla karşı karşıya kaldı. Sultan ile neredeyse kendisi kadar güçlü sahibi annesi arasında sürekli bir anlaşmazlık vardı. Moğol istilası tehdidi, imparatorluğun nasıl yönetilmesi gerektiğine savaş için ne

1 François Pétis de la Croix, *The History of Genghizcan the Great: First Emperor of the Ancient Moguls and Tartars* (London: Printed for J. Darby, 1722), s. 136

tür bir hazırlık yapılması gerektiğine kadar birçok konuda anlaşmazlıklar yarattı. İlk Moğol kervanını yakalayarak savaşı hızlandıran kişi annesinin erkek kardeşiydi. Fakat annesi, oğlunun onu cezalandırmasına ve dolayısıyla savaşı önlemesine izin vermeyerek Moğollarla olan gerilimi daha da arttırdı. Yönetim ailesi içindeki gerilimlerin getirdiği tehlikeler yetmezmiş gibi, tebaaları olan Pers ve Tacikler de yöneticileriyle çok zayıf bir ilişki içindeydi. Onları savunmaktan ziyade sömürmek için şehirlerinde yerleşik bulunan Türk askerlerle olan ilişkileriye daha da zayıftı. Buna karşılık, askerlerin de yerleştirildikleri toprakları korumaya gösterdikleri ilgi en az düzeydeydi ve küçümsedikleri bu insanları kurtarmak için kendi hayatlarını tehlikeye atmaya çok istekli değillerdi.

Cengiz Han Harzem şehirlerine girdiğinde, yüz ila yüz yirmi beş bin atlıdan oluşan bir orduya ek olarak Uygur ve diğer Türk müttefiklerin destek güçleri ile Çinli doktor ve mühendislerden oluşan bir heyeti komuta ediyordu. Bu, toplamda yüz elli ila iki yüz bin kişi ediyordu. Harzemşah hükümdarının ise silah altında dört yüz bin adamı vardı. Üstelik bunlar kendi topraklarında savaşma avantajına sahipti.

Moğollar teslim olanlara adalet sözü verirken, karşı koyanları öldüreceklerine dair yemin ettiler. Eğer insanlar kendilerini akraba olarak kabul eder ve yiyecek sunarak akrabalık teklifinin karşılığını yerine getirirlerse, Moğollar da onlara aile üyeleri gibi davranacak, koruma ve belirli temel ailesel hakları garanti edeceklerdi. Reddecek olurlar ise kendilerine düşman gibi davranılacaktı. Cengiz Han'ın dört yanı sarılı insanlara sunduğu teklif ürkütücü olduğu kadar basitti. Tıpkı Nişaburlulara gönderdiği şu mesajında olduğu gibi: "Komutanlar, yaşlılar ve vatandaşlar; bilin ki Tanrı bana doğudan batıya dünyanın imparatorluğunu verdi. Her kim teslim olursa, o esirgenecek; karşı koyanlar ise karıları, çocukları ve aileleriyle yok edilecektir."² Aynı genel fikir döneme ait birçok belgede ifade edilmiştir. Bunların en açıklarından biri de Ermeni tarihidir. Söz

2 Henry H. Howorth, *History of the Mongols*, pt. 1, *The Mongols Proper and the Kalmuks* (London: Longmans, Green, 1876), s. 81.

konusu tarihte, Cengiz Han'ın Moğol hukuk ve vergilerini kabul ettirmek için “dünyayı ele geçirmemiz ve düzeni muhafaza etmemiz Tanrı'nın istediğidir” şeklindeki sözlerine ve “duyan ve gören diğer insanların korkması ve aynı şekilde davranmamaları için” Moğolların bunları reddedenleri “katletmek ve mekânlarını yok etmek” zorunda oldukları şeklindeki sözlerine de yer verilmektedir.³

Bazı şehirler savaştan teslim oldu. Bazıları ise birkaç gün veya birkaç hafta direndi. Sadece en dayanıklı olanları birkaç aydan daha uzun süre dayanabildi. Cengiz Han Jurched şehirlerine düzenlediği akınlardan çok şey öğrenmişti: Sadece güçlü şehirlerin nasıl ele geçirileceğini değil, sonrasında bu şehirlere nasıl davranılacağını, özellikle de en etkin şekilde nasıl yağmalanacaklarını öğrenmişti. Zhongdu'nun olaylı yağmalanması sırasındaki hataları tekrarlamak istemiyordu. Harzem'de yeni ve daha etkili bir sistemi uygulamaya koydu. Bu sistemde ganimetler toplanmaya başlamadan önce şehirdeki tüm insan ve hayvanlar boşaltılıyor, böylece yağmalama sırasında adamlarına yönelik tehlikeyi en aza indirmiş oluyordu.

Her düşman şehirde, Moğol savaşları yağmalama başlamadan önce düşman halka yönelik benzer bir prosedür izliyordu. İlk olarak askerleri öldürüyorlardı. Kale duvarlarını savunmak için eğitilmiş piyadelerin süvarilere bağımlı Moğollar için pek bir faydası yoktu ve daha önemlisi Moğollar, geride bıraktıkları eski düşmanlardan oluşan büyük bir ordunun kendileri ile vatanları Moğolistan arasındaki yolu kapatmasını istemiyorlardı. Eve giden yolun daima açık olmasını istiyorlardı. Askerleri öldürdükten sonra Moğol görevliler, sivil halkı mesleklerine göre sınıflandırmak için kâtipler gönderirdi. Herhangi bir dilde okuyabilen ve yazabilen herkes meslek sahibi olarak kabul ediliyordu; kâtipler, doktorlar, gök bilimciler, hakimler, kahinler, mühendisler, öğretmenler, imamlar, hahamlar veya rahipler. Moğolların özellikle zanaatkâr, tüccar, deve binicisi ve birden çok dil konuşabilen insanlara ihtiyacı vardı. Bu işçiler savaş, hayvan

3 Robert P. Blake, and Richard N. Frye, “History of the Nation of the Archers (the Mongols) by Grigor of Akanc”, *Harvard Journal of Asiatic Studies* 12 (December 1949), s. 301.

gütme ve avcılıktan başka hiçbir ustalık sergilemeyen Moğollar tarafından kullanılacaktı. Büyüyen imparatorluklarının demirci, çömlekçi, maden işçisi, kâğıt üreticisi, cam ustası, terzi, kuyumcu, müzisyen, berber, şarkıcı, gösterici, eczacı ve aşçı gibi akla gelebilecek hemen hemen tüm hizmet alanlarında vasıflı işçilere ihtiyacı vardı.

Mesleği olmayan insanlar ise bir sonraki şehre düzenlenecek saldırıda yük taşıyarak ve siper kazarak canlı kalkan görevi görerek kule hendeklerine dolgu malzemesi solarak veya Moğollar adına yaşamlarını başka bir şekilde kaybedecek onların savaşına yardım etmek üzere toplanıyordu. Bu görevleri bile yerine getiremeyecek olanlar ise Moğol savaşçıları tarafından katledilerek geride bırakılıyordu.

Özellikle bir grup vardı ki Cengiz Han'ın Orta Asya'ya fethi sırasında ele geçirilenler arasında en kötü akıbete uğrayanlar bunlardı. Moğollar zengin ve güçlülere katletmiştir. Haçlı zamanında Avrupa ve Ortadoğu'da uygulanan onurlu savaş kurallarına göre, düşman aristokratlar sıradan askerleri rahatlıkla katlederken birbirlerine karşı yüzeysel –ve genellikle kendini beğenmiş bir tavırla da olsa- saygı gösterirlerdi. Bu insanlar aristokrat düşmanlarını savaş alanında öldürmek yerine ailesi veya ülkesine fidye karşılığında teslim edebilecekleri bir rehine olarak alıkoymayı tercih ederlerdi. Moğollar bu kuralı uygulamıyordu. Aksine, gelecek savaşları önlemek için olabildiğince çabuk bir şekilde tüm aristokratları öldürmeyi tercih ediyorlardı. Cengiz Han düşman aristokratları hiçbir zaman ordusuna almamış; kendi hizmetine ise çok nadiren kabul etmişti.

Cengiz Han her zaman bu politikayı izlememişti. Jurched, Tangut ve Kara Hitay şehirlerinin ilk ele geçirilmeleri sırasında Cengiz Han sık sık zenginleri korumuş, hatta şehirleri bozguna uğrattıktan sonra yöneticilerin görevlerinde kalmalarına izin vermişti. Fakat Jurched ve Tangut, Cengiz Han'ın ordusu geri çekilir çekilmez ona ihanet etmişti. Dolayısıyla Cengiz Han Orta Asya'nın Müslüman ülkelerine geldiğinde, zengin ve güçlülerin sadakat ve güvenilirlik konusunda ne tür insanlar olduğunu anlamıştı. Halkın tutum ve görüşlerinin çok keskin bir şekilde farkında olan Cengiz Han,

sıradan insanların tembel zenginlerin başına gelenlerle pek fazla ilgilenmediğini de fark etmişti.

Moğollar aristokratları öldürerek aslında düşmanlarının sosyal sisteminin boynunu vurmuş ve gelecekteki direnci en aza indirmiş oluyordu. Bazı şehirler, aristokratlarını savaş alanında kaybetmenin veya ailelerinin yok edilmesinin ardından kendilerini yeniden yapılandıracak kadar toparlanamadı. Cengiz Han sahip oldukları güç ve saygınlık dolayısıyla sadece Moğollara sadık ve borçlu olan makam sahiplerini istiyordu. İşte bu nedenle kendisinin verdiği unvanlar dışında başka unvan tanımıyordu. Eski unvanını korumak isteyen mütefik bir prens veya krala dahi bu unvanın Moğol yetkilileri tarafından yeniden verilmesi gerekiyordu. Papalık elçisi Giovanni di Plano Carpini, 1245-1247 yılları arasında Moğolistan'a yaptığı seyahate dair kayıtlarında sık sık Moğolların aristokratlara saygı göstermemesinden şikâyet ediyordu. En alt seviyeli Moğollar konuk kral ve kraliçelerin önünde yürüyebiliyor ve onlarla kaba bir şekilde konuşabiliyordu.

İmparatorluktaki en güçlü kadın olan sultanın annesinin sonu, Moğolların aristokrat kadınlara yönelik tavrını gösteren bir örnekti. Moğollar onu esir aldı; saray halkının çoğu üyesini ve ailesinden iki düzine kadar insanı da öldürdüler. Ardından, hayatının kalan on yılını alçaltıcı bir şekilde köle olarak yaşayacağı ve tarihten silineceği Moğolistan'a gönderildi. Böyle bir kadın aile kökeninden ötürü hürmet veya saygı göremiyordu; esir alınmış bir adam gibi o da ancak becerileri, çalışması ve hizmeti ölçüsünde değerlendiriliyordu.

Moğollar bir şehirden geçtiklerinde, arkalarında değerli sayılabilecek çok az şey bırakıyordu. İstilanın hemen ardından yazılan bir mektupta, Moğolların elinden zor kurtulan coğrafyacı Yakut el-Hamavi, Moğolların "kâğıt üstündeki yazı satırlarının silinmesi gibi voryüzünden sildikleri" güzel ve konforlu saraylardan övgüyle söz etmektedir ve şöyle yazmaktadır: "Bu konutlar baykuş ve kuzgunlar için birer yuvaya dönüştü; buralarda baykuşlar birbirlerinin çığlıklarına cevap veriyor ve bu salonlarda rüzgarlar inliyor."⁴

4 Yaqut al-Hamawi Edward G. Browne, *The Literary History of Persia'dan alıntılanmıştır*, cilt. 2 (Bethesda, Md.: Iranbooks, 1997), s. 431.

Cengiz Han, Müslümanların gözünde merhametsizliğin somut bir örneği oldu. Döneme ait tarihi kayıtlar Cengiz Han'a oldukça olasılık dışı görünen şu ifadeyi atfetmektedir: "Bir adamın bilebileceği en büyük zevk, düşmanlarını yenmek ve önünde sürmektir. Atlarını sürmek ve mallarını almaktır. Sevdiklerinin gözyaşlarıyla ıslanmış yüzlerini görmek, karılarını ve kızlarını kendi kolları arasına almaktır."⁵ Cengiz Han bu tür felaket tariflerini onur kırıcı bulmak yerine, bunları teşvik etmiş gibi görünmektedir. Karşılaştığı her şeyden bir fayda çıkarma eğilimiyle Müslüman halkın yüksek okur yazarlık seviyesini kendi çıkarı için kullanabileceği güçlü bir metot geliştirmiş ve düşmanlarını kamu görüşünü şekillendirecek etkili birer silaha dönüştürmüştü. Korkunun en iyi yayılış şeklinin savaşçılarla değil, yazar ve bilim adamlarıyla sağlandığını fark etmişti. Gazetenin olmadığı bir devirde, kamu görüşünü şekillendirmede başlıca rolü entelektüellerin mektupları oynuyordu. Orta Asya'nın fethi sırasında da bu durum Cengiz Han'ın lehine gelmişti. Moğollar savaşta öldürülen insanların sayısını şişiren ve buna dair haberlerin ulaştığı her yere korku yayan bir propaganda makinesini kendi çıkarları için kullandı.

Sadece bir sene sonra, Ağustos 1221'e gelindiğinde, Moğol resmi görevlileri Koreli tebaalarının meşhur kağıtlarından yüz bin yaparak istemişti. Kâğıdın miktarı Moğol arşivciliğinin imparatorlukla doğru orantılı bir şekilde ne kadar hızlı bir şekilde büyüdüğünü göstermektedir fakat bu sipariş aynı zamanda Moğolların tarihlerini yazmaya verdikleri önemin de göstergesidir. Kâğıt gittikçe artarak Cengiz Han'ın cephaneliğinin en kuvvetli silahı haline gelmişti. Cengiz Han başarılarına veya kahramanlığına yönelik övgüler yazılmasına ilgi göstermemiş; bunun yerine insanların, kendisi ve Moğollar hakkında en kötü ve en akıl almaz hikâyeleri özgürce yaymalarına izin vermiştir.

Moğollar fethettikleri şehirlerde, önlerindeki diğer şehirlere Cengiz Han'ın savaşçılarının doğaüstü güçleriyle neden oldukları benzersiz dehşeti anlatacak heyetler gönderdi. Bu hikâyelerin gücü,

5 Michael Prawdın, *The Mongol Empire: Its Rise and Legacy*, çev. Eden Paul and Cedar Paul (London: George Allen & Unwin, 1940), s. 143.

tarihçilerce kayıtlara geçirilen görgü tanıklarının ifadelerinde halen hissedilmektedir. Bu tarihçilerden biri de bu fetih döneminde günümüz Irak sınırlarında bulunan fakat o dönem Moğol akınlarına yakın olmakla birlikte bunların biraz ilerisinde kalan Musul şehrinde yaşayan tarihçi İbn el-Athir'dir. İbn el-Athir, *el-Kamil fit-Tarih* isimli kitabında, mültecilerin ifadelerine yer vermiştir. Başlangıçta, İbn el-Athir bu ifadelere inanmaya isteksiz görünmüştür: "Bana Tatarların dehşetiyle ilgili olarak duyanların inanmakta zorlanacağı hikâyeler anlatıldı."⁶ Fakat kısa süre sonra tekrar tekrar anlatılanlara ısınmıştır. "Onların tek bir tanesinin, içinde çok kişinin bulunduğu bir köye ve mahalleye girip her birini tek tek katletmeye devam ettiği ve hiç kimsenin bu atlıya karşı elini kaldırmaya cesaret etmediği söylenmektedir." Bir diğer görgü tanığının ifadesinden de "onlardan birinin bir adamı esir aldığını fakat yanında onu öldürecek hiçbir silahı olmadığını: esirine 'Başını yere koy ve kıpırdama' dediğini, esirin de buna uyduğunu, Tatarın gidip kılıcını aldığını ve döndüğünde onu kılıcıyla öldürdüğünü" duymuştur.

Kazanılan her zafer yeni bir propaganda seli oluşturuyor ve Cengiz Han'ın yenilmezliğine olan inanç daha da yayılıyordu. Zaman içinde mantıklı bir güvenlikli bir mesafeden bakıldığında anlatılan hikâyeler ne kadar saçma görünse de Orta Asya'da çok büyük bir etki oluşturmuştu. İbn el-Athir üzüntüyle Moğol fetihlerinin "İslam ve Müslümanlara yönelik öldürücü saldırıların ilanı" olduğunu yazıyordu. Biraz dramatik bir ekleme yaparak şöyle devam ediyordu: "Keşke anam beni doğurmamış olsaydı ya da bunlar olmadan önce ben ölmüş ve unutulmuş olsaydım!" Kanlı ayrıntıları yazmayı kabul etmedeki tek nedenini de "birkaç arkadaşım bunları yazıya dökmem konusunda ısrar etti" diyerek açıklıyordu. İstilayı, "Yüce Allah'ın Hazreti Adem'i yaratmasından bugüne kadar... genel olarak tüm insanların, özellikle de Müslümanların başına gelen... en büyük yıkım ve en korkunç felaket..." sözleriyle tarif ediyordu. Kıyas yaparak Moğol tarihi öncesinde en kötü katliamların Yahudilerin

⁶ Brown, *Literary History of Persia*'dan alıntılanmıştır, s. 430.

başına geldiğini fakat Moğolların tek bir şehirde kırdıkları Müslüman sayısının bile tüm İsrailoğullarının sayısını aştığı için Müslümanlara yapılan bu saldırının daha kötü olduğunu kaydediyordu. Okuyucu fazla şüphelenmesin diye, İbn el-Athir, “duyan herkesi dehşete düşüren ve Allah’ın izniyle, uygun bağlantıları ve tüm detaylarıyla sunulmuş olarak bulacağınız” Moğol filleri hakkında detay vermeye söz veriyordu. Ancak bu ateşli sözler, Moğolların fetihlerini doğru bir şekilde kayda geçirmekten ziyade, Müslümanları uyandırıp harekete geçirmeye yönelik bir çaba gibi görünmektedir.

Cengiz Han’ın ordusu eşi görülmemiş bir hızda öldürmesine ve ölümü neredeyse bir siyaset konusu ve kesinlikle korku meydana getirmek için planlanmış bir araç olarak kullanmasına rağmen Moğolların yaptıkları uygulamalar o dönemdeki diğer birçok ordunun yaptıkları uygulamaya uymuyordu. Moğollar işkence etmiyor, yaralamıyor veya sakat bırakmıyorlardı. O zamanlarda savaş sıklıkla bir korku mücadelesi şeklindeydi ve zamanın diğer hükümdarları insanlar korku ve dehşet salmak için işkence veya korkunç sakatlamalar gibi basit ve barbarca taktikler kullanıyorlardı. Örneğin, sultanın oğlu Celaleddin ile Ağustos 1228’de yapılan bir savaşta dört yüz Moğol düşmana esir düştü, bu kişiler öleceklerini çok iyi biliyorlardı. Galip taraf, Moğol savaşçılarını yakında yer alan İsfahan’a götürdü, atların arkasına bağladı ve şehir sakinlerini eğlendirmek için sokaklarda sürükledi. Tüm Moğol esirler bir halk eğlencesi şeklinde öldürülüp köpeklere yemek olarak sunuldu.⁷ Moğollar bu şehrin uygar insanlarını asla affetmedi; intikamlarını alacaklardı. Moğol ordusunun savaşı kaybettiği bir diğer olayda, Persli galipler tutsakları, Moğol inanışına göre ruhlarının merkezi olan başlarına çivi çakarak öldürdüler.⁸ Bu olay bir yüzyıl sonra 1305 senesinde, Delhi sultanının Moğol esirlerini fillere ezdirerek ölümlerini

7 Moğol savaşçılarının öldürülmesi ile alakalı bkz., Luc Kwanten, *Imperial Nomads: A History of Central Asia, 500–1500* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1979), s. 131.

8 Stuart Legg, *The Barbarians of Asia: The Peoples of the Steppes from 1600 B. C.* (New York: Dorset, 1970), s. 274.

bir halk eğlencesine dönüştürmesiyle tekrar yaşandı. Ardından da muharebe sırasında öldürülen ya da yakalanan Moğolların kesilmiş başlarından bir kule inşa edildi.

Çin'den Avrupa'ya, uygar hükümdarlar ve dini liderler kendi halklarını korku yoluyla kontrol altında tutmak ve olası düşmanlarının dehşet yoluyla gözlerini korkutmak için bu tüyler ürpertici gösterilere bel bağlamıştı. Bizans'ın Hristiyan imparatoru Basil 1014'te Bulgarları yendiğinde, on beş bin Bulgar savaş esirini kör etmişti. Her yüz kişiden birinin ise diğer doksan dokuzunu yurtlarına geri götürebilsin ve böylece korkuyu ve dehşeti yaysın diye tek gözünü sağlam bırakmıştı. Haçlılar, 1098'de Antakya ve 1099'da Kudüs gibi şehirleri aldıklarında, Yahudi ve Müslümanları yaş veya cinsiyet ayırt etmeksizin sadece dinlerinden ötürü katletmişlerdi.

Almanya'nın en büyük tarihsel ve kültürel kahramanlarından biri olarak kabul edilen Kutsal Roma İmparatoru Frederik Barbarossa Batı'da korkunun kullanılışının en iyi örneği olmuştu. 1160 yılında günümüz İtalya'sının kuzeyinde yer alan Lombardia bölgesinin Cremona kentini almaya çalışırken, şiddeti gittikçe artan dehşet eylemleri uygulamıştı. Adamları tutsaklarının başlarını kesmiş ve şehir surlarının dışında topla oynar gibi bu başlara vurarak oynamışlardı. Bunun üzerine, Cremona'yı savununlar da Cermen tutsaklarını şehir surlarının üstüne çıkartıp arkadaşlarının gözleri önünde kafalarını kesmişlerdi. Cermenler de daha çok sayıda tutsak almış ve toplu olarak asmışlardı. Şehir görevlileri de ellerindeki tutsakların geri kalanını şehir surlarının üstünde asarak karşılık vermişlerdi. Birbirleriyle doğrudan savaşmak yerine, iki ordu dehşeti körüklemeye devam ederken, Cermenler esir çocukları alıp, normal olarak surları yıpratmak ve kapıları kırmak için kullanılan mancınıklarının içine bağlamışlardır. Bu büyük kuşatma makinelerinin gücüyle canlı çocukları şehrin surlarına fırlatmışlardı.

Dönemin uygar ordularının korku verici eylemleri ile kıyaslandığında Moğolların eylemlerinin vahşiliği veya acımasızlığı, fethetme hız ve becerileri veya zengin ve güçlülerin yaşamlarını tümüyle

hor görmeleri kadar korku uyandırmadı. Moğollar doğuya doğru ilerledikçe dehşet saldıılar fakat seferlerinin güçlü ordu ve alınamaz görünen şehirlere karşı elde ettiğı eşi görülmemiş askeri başarı, kana susamışlığından veya zulüm ve acımasızlığın gösterişçi kullanımından daha önemli bir şeydi.

Başlangıçta Moğollara teslim olan şehirler, dolaşan korkunç hikâyelere kıyasla Moğolların davranışlarını o kadar yumuşak ve nazik buldular ki, diğer yerlerde yaptıklarından da safça şüphe ettiler.⁹ Çok sayıda şehir teslim olduktan sonra Moğolların ülkelere girip gitmesini uysal bir şekilde bekleyip daha sonra isyan etti. Moğollar görevde sadece birkaç insan bıraktıkları ve şehri savunacak hiçbir askeri müfreze yerleştirmedikleri için şehir sakinleri Moğolların çekilmesini zayıflık olarak yorumlama hatasına düştü ve ana Moğol ordusunun bir daha asla oraya dönmeyeceğini düşündü. Moğollar bu şehirlere hiç merhamet göstermedi; hızla geri dönüp isyancıları tamamen ortadan kaldırdı. Yok edilen bir şehir bir daha isyan çıkaramazdı.

En şiddetli katliamlardan biri de Ömer Hayyam'ın doğduğu kent olan Nişabur'un vatandaşlarına uygulandı. Kent sakinleri Moğollara karşı ayaklandı ve devamında gelen bir çarpışmada şehir surlarından atılan bir ok Cengiz Han'ın damadı Tokuçar'ın ölümüne neden oldu. Ayaklanmanın intikamı ve diğer kentlere bir ders olarak Cengiz o sırada hamile olan dul kızına, ele geçirilen kentten istediğı şekilde öç alma izni verdi. Kayıtlara göre kızı, herkesin ölümünü emretti ve Nisan 1221'de askerler bu emri yerine getirdi. Çok yaygın olarak anlatılan fakat doğrulanmamış bir anlatıma göre askerlere, ölen şehir sakinlerinin başlarını erkekler, kadınlar ve çocuklar olmak üzere üç ayrı piramit şeklinde yığmasını emretmişti. Ardından da kocasının öldürülmesine karşılık verdiği cezadan tek bir canlının dahi kurtulmaması için kentteki köpek, kedi ve tüm diğer hayvanların öldürülmesini emrettiğı söylenir.

9 Bu mücadelenin ayrıntıları için bkz., David Morgan, *The Mongols* (Cambridge, Mass.: Blackwell, 1986), s. 60-61.

Cengiz Han'ın kişisel olarak yaşadığı en acı verici olay ise bir Budist mekânı olarak tanınan ve dünyadaki en büyük heykeller ev sahipliği yapan Afganistan'daki güzel Bamiyan Vadisi'ndeki savaş sırasında gerçekleşti. Eski Budistler dağlara dev Buda heykelleri yontmuşlardı. Ancak bir insan, Moğolların bu tür büyük heykellerle ilgili ne düşündüğünü merak edebilir. Oradaki savaş sırasında bir ok Cengiz Han'ın en sevdiği torunu Mütügen'e isabet ederek ölümüne neden oldu. Cengiz Han ölüm haberini çocuğun babası Çağatay'dan daha önce aldı. Oğlunu çağırdı ve olanları anlatmadan önce Çağatay'a gözyaşı dökmemesini, yas tutmamasını emretti.

Cengiz Han daha önce birçok defa çok küçük sebeplerden ötürü insanların önünde ağlamıştı. Korktuğunda, öfkelenildiğinde, üzülendiğinde ağlamıştı ama dünyada en çok sevdiği kişinin ölümüyle karşı karşıya geldiğinde ne kendisinin ne de oğullarının acı ve elemelerini gözyaşları dökerek veya yas tutarak göstermesine izin verdi. Büyük bir zorluk veya kişisel bir acıyla karşılaştığında Cengiz Han bunu başka bir alana, savaş ve çarpışmaya yoğunlaştırırdı. Yas tutma, öldür. Acılı kederini, vadi halkının üstüne boşaltacağı büyük bir hiddete dönüştürdü. Zengin fakir, güzel çirkin, iyi kötü hiç kimse sağ kalmayacaktı. Sonunda vadinin yeni yerleşimcileri, Pers dilinde "on bin" anlamına gelen ve Cengiz Han'ın geride bıraktığı bu büyüklükteki alaylardan birinin devamı olduğunu iddia eden Hazaralar oldu.

Birçok şehrin yıkımı tamamlanırken, yıllar boyunca tarihçilerin verdikleri rakamlar sadece abartılı veya hayal ürünü olmakla kalmayıp, aynı zamanda mantık dışıydı da.¹⁰ Pers tarihi metinlerinde Nişabur savaşında Moğolların 1.747.000 kişiyi katlettikleri belirtilir. Bu rakam, Herat kentinde öldürüldüğü belirtilen 1.600.000 kişiden daha fazladır. Daha da şoke edici bazı iddialara göre, saygın fakat çok sert bir Moğol karşıtı tarihçi olan Cüzcani, Herat'ta öldürülenlerin toplam sayısını 2.400.000 olarak ifade eder. İlerleyen

10 Çok sayıda insanın öldürüldüğü iddiaları için bkz., Legg, *Barbarians of Asia*, s. 277.

tarihlerde, daha muhafazakâr alimler Cengiz Han'ın Orta Asya'yı işgalinde ölenlerin sayısını beş yıl içinde 15 milyon olarak belirtir. Ancak daha makul olan bu toplam rakam dahi, her Moğolun yüzden fazla insan öldürmüş olmasını gerektirir; diğer şehirlerin şişirilmiş çeteleri ise her Moğol askerinin 350 insanı katletmiş olmasını gerektirir. O dönemde Orta Asya şehirlerinde bu kadar çok sayıda insan yaşıyor olsaydı, işgalci Moğolları kolaylıkla engelleyebilirlerdi.

Gerçek olarak kabul edilmesine ve nesiller boyunca tekrarlanmasına rağmen bu rakamların hiçbir temeli yoktur. Pasif bir şekilde kendi sıralarının gelmesini bekleyen bu kadar çok sayıda inek veya domuzun katledilmesi fiziksel olarak zordur. Genele bakıldığında, katledildikleri varsayılanların sayısının Moğolların sayısına oranı eliyeye bir kadardır. Böyle olsaydı insanlar kaçabilirdi ve Moğollar onları durduramazdı. Moğollar tarafından ele geçirilen şehirlerin kalıntılarında yapılan incelemeler, öldürdüklerinin sayısının nüfusun onda birini nadiren geçtiğini göstermektedir. Bu bölgelerdeki kuru çöl toprakları kemikleri yüzlerce, hatta bazen binlerce sene korumasına rağmen hiçbiri Moğollar tarafından katledildikleri söylenen milyonlara dair bir iz sunmamıştır.

Cengiz Han'ın "İnsan Katilinden" ziyade bir "Şehir Talancı" olarak tarif edilmesi daha doğrudur zira genellikle intikam almak, korku salmak için veya stratejik nedenlerden ötürü şehirleri tümüyle yerle bir etmiştir. Avrasya'dan geçen ticaret akışını yeniden şekillendirmek için yürüttüğü büyük ve oldukça başarılı çabasında, ticareti, ordusunun daha rahat denetleyebileceği ve kontrol edebileceği daha çok sayıda rotaya yönlendirmek için daha az önemli veya daha ulaşılmaz rotalar üstündeki şehirleri yıktı. Bir bölgeden geçen ticareti durdurmak için şehirleri temellerine kadar yıkıp yok etti.

Bazı şehirlerin tamamen yerle bir edilmesinin yanı sıra sulama sisteminin zahmetli bir şekilde ortadan kaldırılması suretiyle de geniş alanlarda nüfusu azalttı. Sulama olmayınca köylüler ve çiftçiler toprakları terk etti, boşalan tarlalar da çayrlara dönüştü. Bu da ordunun beraberindeki hayvan sürülerine geniş alanlar ayrılmasını

olanaklı kılıyordu. Bu alanlar gelecek seferler için yedekte tutuldu. Cengiz Han'ın ordusu Moğolistan'a dönmek için Kuzey Çin'den ayrılırken tarım alanlarını altüst ettiği gibi, atları ve gereksinim duydukları diğer hayvanları için her zaman yeterli otlak bulabilecekleri, geriye veya ileriye hareket edebilecekleri açık bir alan isterdi.

Orta Asya'da dört yıl boyunca düzenlenen seferlerden sonra Cengiz Han artık altmışlı yaşlarındaydı. Kavminin içinden herhangi bir rekabet veya kavminin dışından bir düşman tehdidi olmaksızın gücünün en yüksek noktasındaydı. Fakat savaş alanındaki bu ezici başarının aksine, ailesi şimdiden, hatta kendi ölümünden önce dağılmaya başlamıştı. Moğol anavatanını en küçük kardeşi Temuge Otçigen'e emanet edip, sadece daha iyi savaşçılar olmayı değil, aynı zamanda birlikte yaşamayı ve çalışmayı öğrenmeyi umduğu Orta Asya seferine oğullarının dördünü de beraberinde getirmişti. Cengiz Han kendilerini gözlerinde çok büyüten fatihlerden farklı olarak bir ölümlü olduğunu biliyordu, bu nedenle imparatorluğunu bir geçişe hazırlamaya çalıştı. Bozkır geleneğinde, hayvancılıkla uğraşan bir ailedeki her erkek evlat aileye ait her hayvan türünden birazını ve otlaklık arazilerin bir kısmının kullanım hakkını alırdı. Benzer şekilde, Cengiz Han da her oğluna, tüm imparatorluğun sahip olduğu çeşitli mal ve mülkü kullanabileceği, minyatür birer imparatorluk vermeyi planladı. Her bir oğlu bozkırdaki çok sayıda insan ve hayvan sürüsünün hanı ve yerleşik bölgelerde de şehirler, işyerleri ve çiftlikler içeren büyük bir bölgenin birer parçasının sahibi olacaktı. Ancak bir oğlu, diğer üçünün de üstünde Büyük Han olacak ve merkezi yönetimi idare edecek, son bir temyiz mahkemesi görevi görecekti ve diğer erkek kardeşlerinin de tavsiyeleriyle -özellikle savaşlar olmak üzere- dış ilişkilerden sorumlu olacaktı. Sistem, kardeşlerin birlikte çalışma ve Büyük Han'ın liderliğinde iş birliği yapma beceri ve istekliliklerine bağlıydı.

Harzem seferi için yola koyulmasından önce ölümün konuşulması ve hazırlık yapılmasına karşı var olan güçlü tabulara rağmen bu

konuyu detaylı olarak ele almak için aile kurultayını topladı. Fakat plan bir zorlukla karşılaştı. Toplantı geçmişteki tüm rekabetleri su yüzüne çıkardı; imparatorluğunun sonuçta ne şekilde parçalanacağına da işaretini verip, Moğol tarihinin en önemli olaylarından birine dönüştü.

Görüşmede, Cengiz Han'ın yanında oğullarına ek olarak en çok güvendiği adamlarından birkaçı da vardı, zira ölümünden sonraki halefini garanti altına almak için onların görüşü ve desteği de gerekli olacaktı. Toplantı başladığında en büyük iki oğlu olan Cuci ve Çağatay, hızla kapanmaya hazır bir kapan gibi gergin görünüyordular. Üçüncü oğlu olan Ogaday eğer kurultaya karakterine uygun olarak geldiyse öncesinde muhtemelen içki içmiştir ve hafif sarhoştur fakat babasının yanında tamamen sarhoş olması olası görünmemektedir. En genç oğlu olan Toluy ise sessizdi ve ağabeyleri merkezi sahneye hakimken, o çadırın kıvrımları arasında kaybolmuş gibi görünüyordu.

Cengiz Han bir halef seçilmesi işini açıklayarak aile kurultayını başlattı. "Eğer tüm oğullarım birbirlerine hizmet etmeyi reddederek han ve hükümdar olmak isterse tek başlı ve çok başlı yılanın hikâyesindeki gibi bir durum tezahür edecektir" dediği belirtilir.¹¹ Bu geleneksel hikâyede, kış geldiğinde yılanın rekabet halindeki başları soğuk rüzgar ve kardan sığınmak için hangi deliğin daha iyi olduğu konusunda kendi aralarında tartışır ve anlaşılamazlar. Bir baş bir deliği tercih eder ve o yöne giderken, diğer başlar başka yönlere gider. Birçok kuyruğu ve tek bir başı olan diğer yılan hemen bir deliğe girip kış boyunca sıcakta kalırken çok başlı yılan donarak ölür.

Konunun ciddiyetini ve önemini açıkladıktan sonra, Cengiz Han, haleflik konusunda ilk olarak en büyük oğlu Cuci'nin konuşmasını istedi. Günümüzde dahi Moğolların arasında oturma, yürüme, konuşma, içme ve yeme sırasının ağır sembolik anlamları vardır. Han bu konuşma sırasını belirleyerek Cuci'nin en büyük oğlu rütbesini taşıdığını açıkça vurgulamış oluyordu ve bu da onu olası

11 Paul Ratchnevsky, *Genghis Khan: His Life and Legacy*, çev. Thomas Nivison Haining (Oxford, U.K.: Blackwell, 1991), s. 140.

halef durumuna getiriyordu. Daha küçük oğullarının bu konuşma sırasını kabul etmesi için Cuci'nin meşruluğunu ve kendilerine göre üstünlüğünü kabul etmeleriyle eşanlamlı olacaktı.

İkinci oğlu olan Çağatay, bu varsayımın belirtilmeden ve denmeden geçmesine izin vermedi. Cuci babasına cevap veremeden, Çağatay yüksek sesle konuşmaya başladı. “Cuci’ye konuşmasını söyleyerek ona halefliği mi öneriyorsun?” diye sordu babasına meydan okurcasına.¹² Ardından da her ne kadar Cengiz Han bunu kabul etmese de kırk sene önce Börte’nin kendisini kaçıran Merkitlerin elinden kurtulmasından kısa bir süre sonra doğan Cuci’nin babasının kim olduğu hakkındaki şüphelerle ilgili bir soruyu ağzından kaçırdı. Toplantılardakilere “bu Merkit veledi tarafından yönetilmeye nasıl izin verebiliriz?” diye sordu.

Cuci, kardeşinin bu şekilde konuşması üzerine kontrolünü kaybetti. Çığlık atarak çadırın diğer tarafına doğru bir hamle yaptı ve Çağatay’ı yakasından yakaladı. İki adam birbirlerini yumruklamaya başladı. Muhtemelen Cengiz Han’ın kendisinin söylediği fakat *Gizli Tarih* kitabının hanın saygınlığını korumak amacıyla bir danışmanına atfettiği acı verici derecede duygusal sözlerle, Çağatay’a babasının onu ne kadar sevdiği ve saydığı hatırlatıldı. Babaları, acı dolu sözlerle oğullarından henüz onlar dünyaya gelmeden önce bozkırda korku ve terörün egemen olduğu, komşunun komşuyla savaştığı ve kimsenin güvende olmadığı o eski günlerde her şeyin ne kadar farklı olduğunu anlamalarını rica etti. Kaçırıldığında annelerinin başına gelen şey annelerinin suçu değildi: “Evden kaçmadı... Başka bir adama aşık değildi. Öldürmeye gelen adamlar tarafından çalındı.”¹³

Cengiz Han oğullarına, doğdukları sıradaki şartlara rağmen hepsinin “tek bir sıcak rahimden” çıktıklarını hatırlamaları için yalvarıyordu, “eğer size kalbinden hayat veren annenize hakaret ederseniz, size olan sevgisinin buz tutmasına neden olursunuz; sonra

12 Paul Kahn, *The Secret History of the Mongols: The Origins of Chinggis Khan*, (Boston: Cheng & Tsui, 1998), s. 153.

13 A.g.e., § 254.

ondan özür dileseniz dahi olan olmuştur” dedi.¹⁴ Bir kurultay üyesi, oğullara anne babalarının yeni uluslarını oluşturmak için ne kadar uğraştıklarını hatırlattı ve oğulları için daha iyi bir dünya oluşturmak adına yaptıkları fedakarlıkları sıraladı.

Bu uzun ve duygusal sahnenin ardından Cengiz Han, ölümünden sonra tanımayacakları bir tercihi oğullarına zorla kabul ettiremeyeceğini anlamıştı. Hepsinin kabul etmeye gönüllü olacakları bir isim bulması gerekiyordu. Sınırlı ebeveynlik yetkisini kullanarak en büyük oğlu olarak Cuci’yi kabul ettiğini tekrar açıkladı ve diğer oğullarına bunu bir gerçek olarak kabul etmelerini ve babası konusundaki şüpheleri bir daha tekrarlamamalarını emretti.

Çağatay babasının emrine boyun eğdi fakat buyruğuna uymakla beraber, kelimelerin bunu gerçek kılamayacağını da açıkça ifade etti. Çağatay sırtarak “Ağızla öldürülen av at üstüne yüklenmez. Sözle kesilen avın derisi yüzülmez” dedi.¹⁵ Dıştan görünen şekliyle oğulların hepsi babaları yaşadığı süre Cuci’nin meşruluğunu kabul edecekti. Öte yandan, Cuci’nin en büyük oğul olarak meşruluğunu kabul etmek, Büyük Hanlık makamının halefi olmasını güvence altına almıyordu, zira bu kadar önemli bir makamın yaşa değil, beceri ve diğerlerinin desteğine bağlı olması gerekirdi.

Çağatay, babasını bu kadar öfkeliendirdikten sonra onun Büyük Hanlık görevini kendisinin almasına razı gelmeyeceğini biliyordu fakat yine de Cuci’nin bu makama gelmesini önlemek istiyordu. Böylelikle aileye belki kendiliğinden düşünülmüş, belki de genç kardeşlerce daha önceden kararlaştırılmış bir uzlaşma önerdi. Kendisinin de Cuci’nin de han olmaması gerektiğini, halefin üçüncü kardeşleri yani hoşgörülü, iyi mizaçlı ve çok içen Ogeday olması gerektiğini söyledi.

Savaşta başka hiçbir seçeneği olmayan Cuci, bu uzlaşmayı kabul etti ve Ogeday’ı halef olarak onayladı. Bunun ardından Cengiz Han her bir oğluna kişisel toprak ve hayvan sürüsü pay etti; bunu

14 *Ag.e.*, § 254.

15 *Ag.e.*, § 255.

yaparken ailelerin kavga eden çocuklarına her zaman yaptıkları şeyi yaparak Cuci ve Çağatay'ı birbirinden ayırdı. "Yeryüzü geniştir, nehirler ve suları sayısızdır. Kamplarınızı birbirinden uzakta kurun ve her biriniz kendi krallığını yönetsin. Sizin ayrı olmanızı istiyorum."¹⁶ Ardından da insanların kendilerine gülmelerine veya hakaret etmelerine neden olacak şekilde davranmamaları konusunda oğullarını uyardı.

Moğol yönetim bünyesinde görev alan Müslüman alimler, bu olayın kaydı sırasında bir tür zorluk yaşamıştır zira birçoğu için bir adamın onuru, çevresindeki kadınları nasıl kontrol ettiğine bağlıydı. Cengiz Han gibi güçlü bir adamın oğlunun başka bir adamdan olması veya kendi oğulları tarafından böyle bir şeyle suçlanması dahi neredeyse inanılmayacak bir durumdu. Bir Moğol tarafından yazılmış olan ve aile kavgasının detaylı olarak anlatıldığı *Gizli Tarih* kitabından farklı olarak ilk Persli tarihçi Cüveyni, bu uyuşmazlığı kendi tarihinden çıkartarak aile kurultayını sakın, ağırbaşlı, tartışmasız ve fikir birliğinin hâkim olduğu bir toplantı olarak anlatmıştır. Onun anlattığına göre, Cengiz Han Ogeday'ın güzel özellikleri hakkında bir konuşma yaptı ve tüm oğulları da bunu kabul etti. Oğullar itaatkâr bir şekilde "sadakat ve teslimiyet kümesi üstüne nezaket örtüsü serip itaatkâr bir dille cevap vererek 'Kimde Cengiz Han'ın sözüne karşı çıkacak güç ve kimde onu reddedecek yetenek var?' dediler... Ogeday'ın tüm kardeşleri emrine itaat etti ve ifadelerini yazıya döktü."¹⁷

Yaşanan bu olaylardan biraz daha uzun zaman sonra, Raşit el-Din biraz daha dürüst bir anlatım sunmuştur fakat elyazmasında, Cengiz Han veya karısının onurunu lekeleyebilecek önemli boşluklar mevcuttur. "...sebebiyle, birlik yolu her iki tarafta da izlendi" fakat ailenin iyi üyeleri "bu iğnelemeyi asla dile getirmedi ve onun ... gerçek olarak kabul etti".¹⁸ Bu boşluklar ister Raşit el-Din

16 *Ag.e.*, § 255.

17 Ata-Malik Juvaini, *Genghis Khan: The History of the World Conqueror*, çev. J. A. Boyle (Seattle: University of Washington Press, 1997), s. 182-183.

18 Rashid al-Din, *The Successors of Genghis Khan*, çev. John Andrew Boyle (New York: Columbia University Press, 1971), s. 98.

tarafından ister daha sonra bu eseri çoğaltan kâtiplerce bırakılmış olsun, Cuci'nin babasıyla ilgili meselenin, gelecek nesillerdeki sembolik ve politik önemini göstermektedir.

Cengiz Han ve oğulları arasında yapılan ve duygusal açıdan yoğun geçen bu aile toplantısının sonunda, herhalde kimse toplantının etkilerinin ne kadar uzun süre devam edeceğini bilmiyordu. Bu aile kurultayında fatihler, 'Napolyon Savaşları'nı takip eden Viyana Kongresi, I. Dünya Savaşı'ndan sonraki Versailles Konferansı ve II. Dünya Savaşı müttefiklerinin Yalta ve Potsdam'da yaptıkları konferansların habercisi olacak şekilde dünyayı paylaştırmışlardı.

Aile konferansında, kendisinden tekrar tekrar bahsedilmesine rağmen Börte yoktu fakat muhtemelen hayattaydı. Oğulları arasında neler yaşandığını duyup duymadığı bilinmemektedir ve kendisine tam olarak ne olduğu konusunda güvenilir bir bilgi mevcut değildi. Sözlü geleneğe göre bu süre zarfında, evliliklerinin ilk günlerinde kocasıyla birlikte yaşadıkları yerden sadece birkaç günlük bir mesafede bulunan Avarga bölgesindeki Kerülen Nehri'nin güzel bozkırında yaşamaya devam etmiştir. Muhtemelen orada veya o çevrede, 1219 ile 1224 yılları arasında ölmüştür.

Bu tatsız olay Cengiz Han'ın yaşamının geri kalan yıllarını ve özellikle de Orta Asya akınını bir sıkıntı örtüsüyle kapladı. Oğulları arasındaki kavga, ölümünden sonra imparatorluğu korumak için ne kadar iş yapması gerektiğini çok kesin bir şekilde anlamasını sağlamıştı. Oğulları imparatorluğun gereksinimlerini karşılayacak yapıda değildi. Bozkır kavimlerini birleştirme amacına yönelik büyük idealinin peşinde giderken, oğullarına gereken ilgiyi hiçbir zaman göstermemişti, şimdi hepsi orta yaşa gelmek üzereydi ve hâlâ kendilerini ispat etmemişlerdi. Kendi akrabalarına duyduğu güvensizlik ve gençlik arkadaşları ile yoldaşlarına olan güveni sebebiyle ne kendi oğulları arasında işe yarayan bir ilişki kurmayı düşünmüş ne de kendisinden sonra yerini almaları için onları eğitmişti.

Cengiz Han yaşamının son yıllarında Cuci ile Çağatay'ı, aralarındaki ilişkileri onarabilmek için Aral Denizi'nin güneyinde,

sultanın eski başkenti olan Ürgenç kentine ortak bir sefere gönderdi fakat amacına ulaşamadı. İki kardeş arasında artan gerilim, kuşatma sırasında neredeyse bir kavganın patlak vermesine neden oldu. Her iki kardeş de babalarından kalan miras gereği kentin Cuci'ye kalacağını biliyordu ve bundan dolayı kenti almak için uygulanacak taktikler konusunda anlaşmaya varamadılar. Cuci, Ürgenç kendisine ait olacağı için kardeşinin kenti tamamen yok etmeye çalıştığından şüpheleniyordu. Çağatay ise Cuci'nin açgözlülüğünden ötürü daha fazla sayıda Moğol askerinin ölmesi pahasına kentin bina ve yapılarını korumak istediğinden şüpheleniyordu.

Çoğu kent birkaç gün veya haftada düşerken, Moğolların Ürgenç'i ele geçirmesi o güne kadar eş görülmemiş bir şekilde altı ay sürdü. Kenti savunanlar yoğun bir şekilde savaştı. Moğollar kentin surlarını aştıktan sonra dahi evden eve savaşılmaya devam ettiler. Neredeyse yıkılmış bir şehrin yıkıntıları arasında savaşılmaktan rahatsız olan Moğollar şehri yakmak için yangınlar çıkarttı. Kenti savunanlar kömüre dönen şehirde savaşılmaya devam ettiler. En sonunda Moğollar bir set yaparak nehrin yatağını değiştirdiler ve kenti sel altında bıraktılar, böylelikle geride kalan savaşçıları öldürdüler ve neredeyse her şeyi yok ettiler. Ürgenç bir daha asla doğrulamadı ve Cuci'ye tahsis edilmesine rağmen orada kendisi ve torunlarının yöneteceği hiçbir şey kalmadı.

Oğulları arasındaki çekişmeye sinirlenen Cengiz Han onları geri çağırırdı, bir süre onları kurula kabul etmeyerek ilişkisini geçici olarak kesti ve daha sonra kurula geri kabul ettiğinde onları uzun uzun azarlayıp kınadı. Cengiz Han'ın yaşamının bu aşamasına dair kalan konuşma ve alıntılar hayatının diğer dönemlerinden daha fazladır ve bu sözler ailesini kontrol etme konusunda artan bir kaygı fakat azalan bir gücü göstermektedir. Çok uzun süre eğitimlerini önemsemedikten sonra oğullarına her şeyi bir seferde öğretmeye çalıştı. Bunu yaparken aldığı dersleri ve edindiği fakat daha önce açık olarak sözcüklerle ifade etmediği fikirleri dile getirmeye uğraştı. Ancak o emir vermeye alışmıştı, açıklama yapmaya değil.

Liderliğin ilk anahtarının, özellikle boyunduruk altına alınması vahşi bir aslandan bile daha zor olan kibri ve yenilmesi en büyük güç-reşçiden bile daha zor olan öfkeyi kontrol edebilmek olduğunu öğretmeye çalıştı. “Gururunuz kapılırsanız, liderlik edemezsiniz” diyerek onları uyardı. Asla en güçlü ve en akıllının kendileri olduğunu düşünmemelerini öğütledi. En yüksek dağların üzerinde yürüyen hayvanlar olduğunu söyleyerek onları uyardı. Hayvanlar dağın tepesine tırmandıklarında, dağın kendisinden bile daha yüksekte oluyorlardı.

Az ve öz konuşmayla ilgili Moğol geleneğine uygun olarak oğullarını çok fazla konuşmamaları konusunda uyardı: “Sadece söylenmesi gerekeni söyleyin. Bir lider, görüş ve düşüncelerini kelimeleriyle değil, eylemleriyle göstermelidir. Halkı mutlu olmadıkça o asla mutlu olamaz.” Hedef, amaç ve planın önemini vurguladı. “Bir hedefi olmadan, bir adam değil diğer insanların hayatlarını, kendi hayatını bile sürdüremez” dedi.

Hanın bazı düşünceleri çelişkili görünmektedir. Görünüşe bakılırsa Cengiz Han liderlik makamını devralmanın önemini vurguladığı kadar, “büyüklerin öğretisinden uzaklaşılması gerektiğini” de vurgulamaya çalışıyordu.¹⁹ Bunu şu sözlerle açıkladı: “Eski kıyafet veya *deel*, vücuda daha iyi oturur ve her zaman daha rahattır; vahşi çalılıklarda yaşamın zorluklarına dayanır, yeni veya denenmemiş, *deel* ise kısa sürede yırtılır.” Kendi gösterişsiz tarzı ve basit yaşam şekline uygun olarak maddi uçarılıklar ve savurganca zevklerle dolu ‘renkli’ bir yaşam peşinde koşmaya karşı onları uyardı. “Güzel giysileriniz, hızlı atlarınız ve güzel kadınlarınız olduğunda vizyonunuzu ve amacınızı unutmanız kolay olur” dedi. Bu durumda da “bir köleden daha fazlası olamazsınız ve istisnasız her şeyi kaybedersiniz.”²⁰

En önemli derslerinden birinde oğullarına bir orduyu yenmenin bir ulusu fethetmekle aynı şey olmadığını anlattı: “Üstün taktiklerinizle ve adamlarınızla bir orduyu yenebilirsiniz fakat bir ulusu ancak insanların kalbini kazanarak fethedebilirsiniz.” Bu idealist öğüdün

19 Colonel Kh. Shagdar, “İkh Khaadin surgaal gereeslel”, *Chingis Khaan Sydlal*, çev. 4 (2002), s. 3–35; Moğolcadan çevrilmiştir.

20 *A.g.e.*, s. 3–35.

ardından daha pratik ve kullanışlı bir öğütlerle devam etti. Moğol İmparatorluğu bir olmalıdır fakat bağlı olan halkların birleşmelerine asla izin verilmemelidir: "Gölün farklı taraflarında fethedilen halklar gölün farklı taraflarında yönetilmelidir."²¹ Birçok öğretisi gibi bu da oğulları ve onların halefleri tarafından göz ardı edilecekti.

Moğol fethi 1222 At yılının yazında Multan şehrinde durdu. Aynı yılın başlarında Afganistan'ın dağlarından İndus Nehri'nin ovalarına indikten sonra Cengiz Han, Himalayalar'ın güneyinden bir daire çizip, Çin'in Sung bölgesinden kuzeye doğru yönelerek Kuzey Hindistan'ın tümünü fethetmeyi düşünmüştü. Böyle bir plan, gelirken kullanılan yoldan dönülmemesini öngören Moğol hassasiyetine uygundu. Ancak coğrafya ve iklim onu durdurdu. Dağların kuru ve daha soğuk bölgesinden ayrılır ayrılmaz hem savaşçılar hem de atlar güçsüzleşti ve hastalandı. Daha da korkutucusu, anavatanlarındaki bozkırın aşırı soğuk ve sıcaklığına çok uygun olan Moğol yaylaları, nemli havada zayıfladı ve Moğol savaşçısını korkutan bir nişancı yapan o güçlü keskinliğini kaybetti. Bu engellerle karşı karşıya kalan Cengiz Han, şubat ayında tekrar dağlara yöneldi ve karla kaplı geçitleri temizleyen esirler arasında çok büyük kayıplar vermesine rağmen ordusunu daha rahat ve daha soğuk bölgeye götürdü. Hindistan akınını devam ettirmek üzere arkasında yaklaşık yirmi bin adamdan oluşan iki tümen bıraktı fakat yaz geldiğinde hastalık ve sıcak saflarını o kadar gevşetmişti ki, hayatta kalanlar geri çekilmek ve Afganistan'ın tehlikesiz ve sağlıklı ortamına geri dönmek zorunda kaldı.

Başarısızlıkla sonuçlanan Hindistan seferine rağmen akın Harzemşah İmparatorluğu'nun fethi, Orta Asya ve Ortadoğu'nun büyük kısmının Moğol kontrolü altına alınması ana amacına ulaşmıştı. Yeni fethedilen topraklardan ayrılmadan önce Cengiz Han büyük olasılıkla tarihteki en büyük av olan bir kutlama düzenledi. 1222-1223 kışı boyunca devam eden hazırlıklar sırasında adamları yerlere kazıklar çakarak ve aralarına uzun at kılından yapılmış

²¹ A.g.e., s. 3-35.

sicimler gererek büyük bir alanı kordon altına aldılar.²² Sicimin üstüne de şeritler halinde keçe astılar; böylece rüzgar estiğinde, -ki hemen hemen her zaman eserdi- hayvanlar korkmayacak ve alandan uzaklaşmayacaklardı. Tespit edilen zaman geldiğinde farklı yönlerden gelen farklı ordular alanda toplandı. On binlerce asker, birkaç ay süren avda yer aldı. Tavşan ve kuştan, ceylan, antilop ve yaban eşiği sürülerine kadar her türlü hayvanı avladılar.

Kısmen bir kutlama olan av, aynı zamanda Cengiz Han'ın av sırasındaki sosyal diyalogları ve arkasından gelen eğlenceyi oğulları arasındaki ilişkileri yumuşatmak, savaş meydanının aceleci öfkesini yatıştırmak ve el birliğiyle yapılan bir açıklama ile akınları sonlandırmak için kullandığı bir çaba gibi görünüyordu. Hâlâ kardeşlerinin açtığı yaralardan canı yanan ve açıkça babasına da yabancılaştan fakat oğulları arasında en çok sevdiği Cuci, Cengiz Han'ın doğrudan emri ile çağrıldığında dahi hasta olduğunu söyleyerek gelmeyi reddetti. Baba ile oğul arasındaki ilişki, Cengiz Han sözde hasta Cuci'nin kendi adamları için bir av düzenlediğini duyduğunda neredeyse silahlı bir çatışmaya dönüşecekti.

Baba ile oğul bir daha hiç görüşmedi. Cuci, Moğolistan'a dönmek yerine yeni fethedilen topraklarda kaldı. Kısa süre sonra ölecek ve ardında tıpkı doğumu gibi ölümüyle ilgili de birçok gizem bırakacaktı. Babası hayattayken ölmesi, Cengiz Han'ın oğulları arasındaki ilişkileri düzeltmek için Cuci'yi öldürtmüş olabileceği söylentilerine yol açtı fakat Moğol tarihinin birçok yerinde olduğu gibi, bu konuda da ikna edici herhangi bir delil yoktur ve bunlar sadece söylentilerden ibarettir.

Aile içindeki gerilimlere rağmen çoğu Moğol için ordunun muzaffer dönüşü yaşamlarında yüksek bir noktayı oluşturuyordu. Grup avının zafer ruhu, uzun süren dönüş yolculuğunda da devam

22 Toplu avlanma prosedürünün daha geniş tanımı için bkz., "Hei-Ta Shih-Lüeh Kurzer Bericht über die schwarzen Tatan von P'eng 'Ta-Ya und Sü T'ing, 1237", Peter Olbricht and Elisabeth Pinks, *Meng-Ta Pei-Lu und Hei-Ta Shih-Lüeh: Chinesische Gesandtenberichte über die frühen Mongolen 1221 und 1237* (Weisbaden: Otto Harrassowitz, 1980), s. 117.

etti. Moğolistan'a geldiklerinde ise gurur ve başarı ruhu, neşeli bir eve dönüş ve zafer kutlamasına ya da *naadam* bayramına dönüştü. Cengiz Han'ın ordusunun ana kısmının önünde uzun esir kervanları yer alıyordu. Yaklaşık beş yıl boyunca deve kervanları düzenli olarak Müslüman topraklardan yağma edilmiş eşyaları Moğolistan'a taşıymıştı. Halk, egzotik lüks eşyaların gelişini sabırsızlıkla bekler olmuştu. Ordu anavatandan ayrıldığı sırada günlerini keçi ve sığır sağarak geçiren Moğol kızları, bir süre sonra ipek elbiseler giyip altın takar olmuştu; artık hayvanlarını yeni köleleri sağlıyordu. Çocukluklarında nadiren metal görmüş olan yaşlılar, etlerini fildişi saplı Şam çeliğinden yapılmış bıçaklarla kesiyordu. Kırmızı gümüş kaplardan içiyor, bir taraftan da müzisyenlerin şarkılarını dinliyorlardı.

Cengiz Han tekrar çok sevdiği topraklara dönmüştü ama yeni bir akına çıkmadan önce doğru dürüst dinlenemedi. Belki yaşamının sonuna yaklaştığını bildiği için duracak vakti yoktu; belki de imparatorluğunun sürekli fethetmeye bağımlı olduğunu fark etmişti. Duracak olursa, ailesi içindeki anlaşmazlık imparatorluğun parçalanmasına neden olabilirdi. Önemli olan bir başka etken de yandaşlarının sürekli bir eşya ve mal akışına bağımlı hale gelmiş olmasıydı. Çocukken kullandıkları basit eşyalara dönemezlerdi. Bu doymak bilmez iştahı beslemek için yeni fetihlere ihtiyaç vardı.

Son akınında, Moğol İmparatorluğu'nun kuruluşunu takip eden yıl olan 1207'de istila ettiği ilk yabancı düşman olan Harzem seferi için asker vermeyi reddeden Tangut hanına karşı süregelen bir kin beslemişti. Tangut kralı kendini beğenmiş bir şekilde Cengiz Han Harzemşah'ı tek başına yenemeyecekse o halde savaşa çıkmasının bir anlamı olmayacağını söylemişti. Cengiz Han buna kızmamasına rağmen dikkatini Harzem akınına yöneltti; bu işini bitirdikten sonra tekrar Tangut'a döndü. Ordusunu yeniden güneye doğru ilerletirken, büyük olasılıkla, Tangut savaşının sadece bir açılış hamlesi olacağı yeni bir büyük akın planlamıştı. Muhtemelen, Tangut Krallığında bir merkezi sağlama almayı ve oradan da son hedef olan ve Harzem'i istila ettiğinde Kuzey Çin'de savaşmaları için bıraktığı

ordudan yakasını kurtarmayı başaran Sung Hanedanlığı'na doğru güneye inmeyi amaçlamıştı.

Tangut'a savaş açmak üzere Gobi'de ilerlediği 1226-1227 kışı sırasında bir gün, Cengiz Han vahşi at avlamak için durdu. Bindiği kızılımsı gri renkli at vahşi atların saldırısına uğrayınca atı ürktü ve Büyük Han'ı yere fırlattı. İç yaralanmalara, yüksek ateşe ve karısı Yesui'nin kaygılı tavsiyelerine rağmen Cengiz Han eve dönmeyi reddetti ve Tangut akınına devam etmekte ısrar etti. Sonbahardan sonra sağlığı bir daha hiç düzelmemesine rağmen adı, kutsal bir yer olarak kabul ettiği Burhan Haldun Dağı'yla aynı olan Tangut kralına yönelik saldırısına devam etti. Bu isim Cengiz Han için o kadar kutsaldı ki, Tangut kralının idamından önce isminin değiştirilmesini emretti.

Altı ay sonra, Tangut'a karşı kazanılan son zaferden birkaç gün önce Cengiz Han öldü. *Gizli Tarih* çok açık bir şekilde yaz sonunda öldüğünü bildirir fakat metin, sürdüğü her bir atı bile en ince detayına kadar tarif etmesine rağmen ölümüyle ilgili sessiz kalmaktadır. Başka kaynaklarda ise sonunda ölüm geldiğinde, Tatar olan karısı Yesui'nin, cesedi Cengiz Han'ın yaşamına uygun olarak sade bir şekilde gömülmeye hazırladığı anlatılır.²³ Hizmetliler temizledikleri cesede sade, beyaz bir cüppe, keçe çizmeler ve bir şapka giydirdikten sonra cesede, böcekleri uzak tutan ve cesede hoş bir koku veren değerli ve güzel kokulu sandal ağacı ile doldurulmuş beyaz keçe bir battaniyeye sardılar. Keçe tabutu da üç altın bantla bağladılar.

Üçüncü gün, bir tören alayı sade bir at arabasındaki Büyük Han'ın cesediyle birlikte Moğolistan'a doğru yola çıktı. Cengiz Han'ın ruh sancağı, arkasından gelen yaşlılara, onların arkasında bir kadın Şaman'a ve onun arkasında da gevşek yuları ve Cengiz Han'ın boş eyeriyle ilerleyen bir ata önderlik ediyordu.

Cengiz Han'ın dünyadaki imajı hakkında düşünüp düşünmediğini tahmin etmek güç. Kendisini nasıl gördüğüne dair küçük bir işaret, Cengiz Han'a lanetli diyen ve ölümünü cehenneme yolculuğu

23 Moğol cenaze seramonileri üzerine daha fazla bilgi için bkz., V. V. Barthold, "The Burial Rites of the Turks and the Mongols", çev. J. M. Rogers, *Central Asiatic Journal*, 14 (1970), s. 195-227.

olarak tanımlayan Minhaj al-Siraj Juzyani'nin tarihnamesinde bulunmaktadır. Juzyani, bir imamın bu kötü şöhretli fatihle yaptığını iddia ettiği bir konuşmaya yer vermiştir. Din adamı, Cengiz Han'ın yönetim kadrosunda görev almış ve kendi anlatımına bakılırsa, Moğol hanının özel bir gözdesi olmuştur. İddiaya göre, bir gün bir konuşma sırasında Cengiz Han "Benden sonra dünyada arkamda kudretli bir isim kalacak" demiştir.²⁴

İmam, biraz duraksayarak Cengiz Han'a çok sayıda insan öldürdüğünü, bu yüzden ismini hatırlayacak hiç kimsenin kalmayabileceğini söylemiştir. Han bu cevaptan hoşlanmamış ve din adamına, "Anlıyorum ki tam bir anlayışın yok ve kavrayışın çok az. Dünyada birçok kral var" diyerek bilgili adama durumu açıklamıştır. Gelecekteki namıyla ilgili olarak dünyanın diğer yerlerinde daha birçok insan, daha birçok hükümdar ve daha birçok krallık olduğunu söylemiştir. Cengiz Han kendinden emin bir şekilde, "Benim hikâyemi anlatacaklardır!" diye iddia etmiştir.

Yaşamının sonlarına doğru geldiğimizde Cengiz Han'ın zihnine ve kendisini nasıl gördüğüne dair olağandışı ve daha bilgilendirici bir bakış, Çin'deki Taocu bir rahibe gönderdiği, yaşlı rahibin yandaşlarının bazıları tarafından kopyasının çıkartıldığı bu mektupta buluyoruz.²⁵ Çoğunlukla yapılan hareketleri ve söylenen sözleri kaydetmiş olan *Gizli Tarih*'ten farklı olarak bu mektupta Cengiz Han'ın kendini analizi yer almaktadır. Mektup çok büyük olasılıkla Moğol idari kadrosuyla birlikte seyahat eden Hitay bir kâtip tarafından klasik Çince yazılmış şekliyle mevcut olmasına rağmen Cengiz Han'ın kendisiyle ilgili duyguları ve algıları bu belgede oldukça açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

24 İmamın yorumlarının kaynağı: Minhaj al-Siraj Juzjani, *Tabakat-İ Nasiri: A General History of the Muhammadan Dynasties of Asia*, çev. Major H. G. Raverty. (Bengal: Asiatic Society of Bengal, 1881; tekrar baskı, New Dehli: Oriental Books, 1970), s. 1041-1042.

25 Cengiz Han'ın mektubunun İngilizce kopyası için bkz., E. Bretschneider, *Medieval Researches from Eastern Asiatic Sources*, cilt. I (New York: Barnes & Noble, 1967), s. 37-39.

Fikirleri sade, açık, bilgili ve sağduyuludur. Düşmanlarının yenilgilerini kendi üstün becerilerinden ziyade, onların beceriksizliğine bağlamıştır: “Benim seçkin özelliklerim yok.” Mavi göğün, çevresindeki medeniyetleri “kibirleri ve savurgan lüksleri” sebebiyle mahkûm ettiğini söylemiştir. Topladığı çok büyük zenginlik ve güce rağmen sade bir yaşam sürmeye devam etmiştir: “İnekleri otlatanlarla, atları besleyenlerle aynı giysileri giyiyor, aynı yemeği yiyorum. Aynı fedakarlıklarda bulunuyor ve zenginliği paylaşıyoruz.” İdealleri ile ilgili olarak da basit bir değerlendirme yapmıştır: “Lüksten nefret ediyorum ve orta bir yol izliyorum.” Tebaasına çocukları gibi davranmaya çalışıyordu, kökenleri ne olursa olsun yetenekli adamlara kardeşleri gibi davranıyordu. Görevlileriyle olan ilişkilerini samimiyet ve saygı üstüne kurulu olarak tarif ediyordu: “Prensiplerimiz üstünde anlaşmaya varıyoruz ve daima karşılıklı sevgiyle birleşmiş durumdayız.”

Mektubu Müslüman dünyasına saldırmasının öncesinde göndermesine ve Çince yazılmış olmasına rağmen açıkça anlaşılmaktadır ki, kendisini herhangi bir bölgedeki krallıkların veya kültürel geleneklerin varisi olarak görmemiştir. Kişisel olarak esinlendiği tek bir eski imparatorluğu tanımıştır: Ataları olan Hunları. Ne Müslüman ne de Çin tarzında bir yönetim uygulamak istiyordu. Hunların soyundan gelen bir bozkır imparatorluğuna uyum sağlamayı istiyordu.

Zaferlerinin ancak Tanrısının yardımıyla mümkün olduğunu söylemiş ve “Fakat benim unvanım yüksek olduğu için üzerime görev olarak yükletilmiş olan yükümlülüklerim de o kadar ağır” demişti. Ancak barışta, savaşta olduğu kadar başarılı olduğunu düşünmemiştir: “Yönetimimde eksik olan bir şeyler olabileceğinden korkuyorum.” Devlette iyi görevlilerin bulunmasının bir tekne de iyi dümen bulunması kadar önemli olduğunu söylemiştir. Savaşta görev yapacak yetenekli adamlar bulabildiğini söylemiş, ne yazık ki yönetimde bu kadar iyi adamlar bulamadığını itiraf etmiştir.

En önemlisi, bu mektup Cengiz Han’ın politik fikirlerindeki bir değişikliği göstermektedir. Cengiz Han bu belgede kusurlarını itiraf ettikten sonra dünya üstünde kendisine ve misyonuna dair bir

kanı sergilemektedir. Bozkırın ötesine yaptığı ilk büyük sefer olan Jurched seferini yağmalama amaçlı akınlar dizisi şeklinde başlatmıştı fakat sonuna gelindiğinde, tabii bir devlet kurmuştu. Sözleri sadece akın yapmak ve ticaret ağlarını kontrol altına almaktan daha derin ve daha geniş bir planı yansıtmaktadır. Tarihte daha önce hiç kimsenin yapmadığı bir şeyi başarmak için güneye gittiğini kabul etmiştir. Cengiz Han 'büyük bir iş' peşindeydi çünkü 'tüm dünyayı tek bir imparatorluk altında birleştirmeye' çalışıyordu. O artık bir oymak şefi değildi ve güneşin doğduğu yerden battığı yere kadar olan tüm insanlar ve toprakların yöneticisi olmaya çalışıyordu.

Cengiz Han'ın ölümünün belki de en uygun tanımını 17. yüzyıl imparatorluklar ve fetihler tarihi konusunda büyük bir alim olan İngiliz Roma tarihçisi Edward Gibbon kaleme almıştır. Gibbon şunları yazmıştır: "Yıllarını ve şanını tamamladığında, son nefesiyle oğullarına Çin İmparatorluğu'nu fethetmelerini emrederek öldü."²⁶ Cengiz Han'ın dilek ve emirlerini yerine getirmek için daha birçok şey yapılması gerekiyordu.

26 Edward Gibbon, *Decline and Fall of the Roman Empire* (London: J. M. Dent, 1910), cilt. 6, s. 280.

AVRUPA'NIN KEŞFİ VE FETHİ

Günahlarımızdan dolayı,
bilinmeyen kavimler geldi.*

Novgorod'un Tarihnamesi – 1224

OGEDAY Yüce Han unvanını almasının şerefine, büyük bir cömertlik göstererek babasının hazinesini halkına açmış, tüm zenginlikler dağıtılmıştı. Moğolların en sevdiği değerli taş olan kutu kutu incileri, top top ipek kumaşları insanlara veriyordu. At ve develer göz alıcı biçimde süslenmiş, tüm Moğollar altın simlerle bezenmiş yeni ipek kaftanlarına sarınmışlardı. Ellerinde o kadar fazla güzel renk vardı ki, tüm saray mensuplarının giydiği aynı renkteki giysiler ertesi gün tamamen değiştiriliyor, hepsi birden bambaşka bir renge bürünüyordu. Cengiz Han'ın akınlarından elde ettiği çok değerli ganimetleri saklamak için kurulan depoların bulunduğu Avarga'da, insanlar 1299 yılı yazını içerek ve eğlenerek oyunlar oynayarak geçiriyordu. Dünyanın en güçlü ailesi zaferini kutlarken mavi, yeşil, beyaz ve sarı ipeklerle bezenmiş günler hızla birbirini izledi. Zaferin şerefine kadınlı erkekli gruplar bayılana kadar içiyor, ayıldıklarında kaldıkları yerden içmeye devam ediyorlardı.

Ailenin *Altın Aile* veya *Altın Soy* ismini alması işte bu zamana denk gelir. Altın, bozkır insanların saltanatını simgelediği kadar, ailenin inanılmaz bir hızla tükettiği uçsuz bucaksız servetin de sembolüydü... Bu şölenleri frenleyecek bir Cengiz Han olmadığından, arkasından gelenler imparatorluğu miras kalan zenginlikler içerisinde, yiyip içerek yönetiyordu. Ogaday Han'ın büyük bir

* *The Chronicle of Novgorod: 1016–1491*; çev. Robert Michel ve Novill Forbes, Camden 3. seri, cilt. 25 (London: Offices of the Society, 1914), s. 64.

cümbüş içerisinde geçen töreni, saltanatı konusunda ipucu vermiş, en azından imparatorluğun genel gidişatına damgasını vurmuştu. Ata-Melik Cüveyni'nin dediği gibi, "Ogeday, zevkü sefayı her yere yayarken, içki ve güzel kadınlar eşliğinde yol alıyordu."¹

Cengiz Han'ın ölümünden sonra Moğollar kendilerini Ogeday şerefine verilen şölenlere kaptırmışken, fethedilen yeni ülkelerdeki tebaanın bir bölümü haraçlarını vermeyi kesmişlerdi. Bunun üzerine Ogeday, Kuzey Çin ve Orta Asya'ya Moğol hakimiyetini hatırlatır nitelikte devasa ordular gönderdi. Resmi olarak göreve başladığı 1230 yılında, Orta Asya'daki Moğol hakimiyetini pekiştirmek için yaklaşık otuz bin askerlik üç tümen gönderdi ama zenginliğin büyük bölümü Cengiz Han döneminde alınmıştı. Buralara yanlarına ailelerini de alan işgalci bir ordu bile göndermişti. Tüm bunlara rağmen ilk yağmalardan elde edilen ganimetlerin yanında, Kuzey Çin ve Orta Asya'dan Moğolistan'a getirilenler oldukça mütevazı kalmıştı.

Ogeday ordusuyla beraber gitmedi; öncelikleri arasında fetih yer almıyordu. İmparatorluğunun sarhoşluğu içerisinde, diğer büyük imparatorluklarda olduğu gibi kendisinin de bir başkenti olmasına karar verdi. Bu kentin gerçek duvarları, çatıları, pencereleri ve kapıları olacaktı. Tabii ki at sırtında idare edilen savaşların ve göçebe olmanın Moğolların başarısında büyük yeri vardı ama yine de babasının tersine Ogeday, at sırtında fethedilen bir ülkenin at sırtında yönetilemeyeceğini düşünüyordu. Saltanatının kısa sürmesinin başlıca nedeni olan bu karar doğrultusunda, babasının politikasını terk ederek imparatorluk için sabit bir merkez kurmaya çalıştı.

Moğol geleneklerine göre Onon ve Kerülen ırmaklarındaki eski yurtları artık en küçük kardeş Tulu'ya ait olduğundan, Ogeday başkentini batıdaki kendi toprakları üzerinde kuracaktı. Seçtiği yer, eskiden Toğrlı Han'ın kavmine ait olan Orhun Irmağı'ndaki Moğol topraklarının ortasında yer alıyordu. Burası eskiden Türki Krallığının da başkentiydi, göçebe hayatı standartlarına göre iyi bir kamp

1 Ata-Malik Juvaini, *Genghis Khan: The History of the World Conqueror*, çev. J. A. Boyle (Seattle: University of Washington Press, 1997), s. 202.

yeriydi; sinekleri uzak tutan rüzgârlı havasıyla açık bir bozkırdı. Su kaynakları şehirdeki insanların kirletemeyeceği uzaklıktaydı, ayrıca yakındaki dağlar sürüler için kış aylarında iyi bir barınak sağlıyordu. Tüm bu nedenlerden dolayı daha sonra Kurakurum adı verilecek olan bu bölge mükemmeldi; tek sorun içinde yerleşik büyük nüfusu barındıran bir şehrin geçici bir kamptan farklı ihtiyaçları olmasıydı. Öncelikle yıl boyunca sürekli gıda sağlanması gerekiyordu ve üretim yapılamaması durumunda, şehir Gobi'nin yüzlerce kilometre ötesinden getirilen mallara bağımlı olacaktı. Ayrıca açık bozkır olduğu için aşırı kış soğuklarına karşı hiçbir koruması yoktu. Sürüler ihtiyaç duyulduğunda dağların korunak sağlayabileceği yerlere çekilebilirdi ama şehir için böyle bir şey söz konusu değildi. İşte bu sorunlar başlarına bela olacak ve Moğolların başkentini sonunu getirecekti.

Ogeday sarayını büyük olasılıkla Moğol geleneklerine göre yaptırdı; bu geleneğe göre, bozkırlara bir ok atılır, sonra okun düştüğü yerde sarayın ilk binası inşa edilir. Moğol ölçü birimleri uyarınca binanın diğer bölümü bir ok boyu öteye inşa edilir. Bu yöntemle bir bina daha yapıldıktan sonra hepsi birleştirilir en son sarayın çevresi sağlam bir duvarla çevrilir. Ogeday'ın sarayına da bu duvarlardan dolayı Karakurum, yani "kara taşlar" ya da "kara duvarlar" adı verilmiştir. Raşit el-Din, Ogeday'ın yeni sarayını, "onun büyük kararlarını gösterir biçimde olabildiğince uzun ve yüksek sütunlarla çevrilmiş" diyerek anlatır.² Yine Raşit el-Din'e göre, bina renkli desen ve resimlerle süslenmişti.

Moğollar Karakurum çevresindeki yerlerde yaşamaya devam etti. Hanlık sarayı mevsimlere göre oradan oraya taşındı, bu taşınmalar için genelde başkentten günler ya da haftalar boyu yol almak gerekiyordu. Karakurum'un yapılarını Çinli mimar ve ustalar tasarlayıp yapmışlardı fakat Karakurum'dan bir gün uzaklıktaki Kerçagan'daki ailesi için inşa ettirdiği Ogeday'ın özel sarayı tamamen İslam sanat anlayışına göre yapılmıştı.

2 Rashid al-Din, *The Successors of Genghis Khan*, çev. John Andrew Boyle (New York: Columbia University Press, 1971), s. 61-62.

Hükümran ailenin güç, ihtişam ve heybetini yansıtan diğer başkentlerin tersine, Karakurum öncelikle büyük bir ambar ve çalışma alanıydı. Burası daha çok mallarını depoladıkları yerdi. Ayrıca kendileri için çalışan sanat erbabı da burada kalırdı. Şehirde üretimin az olmasına rağmen imparatorluğun dört bir yanından haraçlar buraya akıyordu. Şehrin üçte biri imparatorluğun yönetiminde görev alacak yeni memurlara ayrılmıştı.³ Bu memurlar arasında, imparatorluk içerisindeki milletlerle ilişkiyi sağlayan yazmanlar ve çevirmenler bulunuyordu.

Şehri ilk günlerinde ziyaret eden Cüveyni, kapısı ana yöne bakan bir binalar topluluğuyla çevrelenmiş bir bahçeden bahseder: “Bahçe içerisinde Çinli zanaatçılar bir kale inşa etmişler; kapıları bahçe kapısı gibi olan bu kalenin içerisinde üç kademededen oluşan bir taht bulunmakta ki bunlardan birincisi Ogeday’a, ikincisi de hanımlarına ayrılmış.”⁴ Ogeday sarayın önünde çeşit çeşit su kuşlarının toplandığı bir dizi göl yaptırdı. Bir yandan bu kuşların avlanmasını seyrederken, bir yandan da ziyafet sofrasında yer içerdi. Saray binalarının merkezinde altın ve gümüş fiçılar vardı. Söylendiğine göre bu fiçılar o kadar büyüktü ki, bir şölen yapıldığında bu fiçılardaki içecekleri ancak develer ve filler yardımıyla dökabiliyorlardı.

Ogeday, kendisi ve Altın Aile’nin diğer üyeleri için yaptırdığı saraylara ek olarak Budist, Müslüman, Taoist ve Hristiyan tebaası için de pek çok ibadethane yaptırmıştı. Moğol saraylarında Hristiyanlar ağırlık kazanmaya başlamıştı çünkü Ogeday da diğer üç kardeşi gibi, Kereyit ve Nayman’ın fethinden sonra Hristiyan eşler almıştı. Torunlarından bazıları, özellikle de en sevdiği torunu Süleyman Hristiyanlığı seçmişti. Moğolların, Hristiyanlığa ilgi göstermesinin bir nedeni Moğolca Yesu olan Hz. İsa’nın ismiydi. Yesu aynı zamanda tüm

³ Gelişen yönetim hakkında daha fazla bilgi için bkz., Thomas T. Allsen, “The Rise of the Mongolian Empire and Mongolian Rule in North China”, *The Cambridge History of China*, cilt. 6, *Alien Regimes and Border States*, 907–1368, ed. Herbert Franke ve Denis Twitchett (Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1994), s. 397.

⁴ Juvaini, *Genghis Khan*, s. 236–237.

hanedanının kurucusu olan Cengiz Han'ın babası Yesügey'in ismiydi. Hristiyanların bu yüksek statüsüne rağmen küçük bir şehir olan Karakurum dünyanın değişik dinlere belki de en fazla hoşgörü gösteren şehriydi. Dünyanın hiçbir yerinde bu kadar değişik dine mensup insan yan yana barış içinde ibadetlerini yerine getiremezdi.

Ogeday ticaret kervanlarının yeni başkentine uğraması için her türlü kalitede malı, gereksinimi olsun olmasın aşırı pahalıya satın alıyordu. Reşit el-Din'in anlattığına göre Ogeday "her gün yemekten sonra sarayının dışındaki koltuğuna oturur, dünyanın dört bir yanından gelen tüccarların getirdiği malları tebaasına bol bol dağıtır ve yüklenebildikleri kadar malı alıp götürmelerini isterdi."⁵ Hayvanlar ve çeşit çeşit yiyeceklerin yanı sıra tüccarlar top top kumaş, fildişi, avcı şahinler, altın kadehler, mücevherlerle bezenmiş kemerler, çitalar, yaylar, giysiler, şapkalar, egzotik hayvan boynuzları getiriyorlardı. Ayrıca Çin'den aktörler, müzisyenler, İran'dan güreşçiler, Bizans'tan soytarılar şehrin insanlarını eğlendirmek için buradaydı.

Ogeday, tüccarların başkentine uğramasından duyduğu memnuniyeti göstermek için genelde istedikleri fiyatın iki katını öderdi. Bu aynı zamanda diğer tüccarları özendiren bir uygulamaydı. Ogeday bunun yanı sıra tüccarların istediği fiyat ne olursa olsun ödenmesini, hatta buna ek olarak yüzde on oranında bir prim verilmesini de emretmişti.⁶ Bununla da kalmayıp ihtiyaç içinde olan kervanların seferlerini düzenleyebilmeleri için onlara maddi yardım yapıyordu. Ogeday ticareti geliştirmek için⁷ farklı ülke ve şehirlerde kullanılan değişik uzunluk ve ağırlık ölçülerini⁸ standart hale getirecek bir sistem de getirdi. Altın para ve sikkeleri taşımak zor olduğu

5 Al-Din, *Successors of Genghis Khan*, s. 84–85.

6 Bu prim uygulaması hakkında daha fazla bilgi için bkz., Larry Moses and Stephen A. Halkovic Jr. *Introduction to Mongolian History and Culture* (Bloomington, Ind.: Research Institute for Inner Asian Studies, 1985), s. 71.

7 Bkz., Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 B. C. to A. D. 1757* (Cambridge, Mass.: Blackwell, 1992), s. 206.

8 Bkz., Henry H. Howorth, *History of the Mongols*, pt. 1, *The Mongols Proper and the Kalmuks* (London: Longmans, Green, 1876), s. 156.

için Moğollar ticareti çok daha kolay ve güvenli hale getiren kâğıt para sistemini kurdular.

Ogeday'ın ordusu tecrübeli ve yetenekli General Subutay'ın liderliğinin ve Song Hanedanı'nın iş birliğiyle Orta Asya'da iktidarını pekiştirmeyi başarmıştı. Babası her zaman savaş alanlarına gerektiği kadar araç gereç gelmesini sağlar, ganimeti ise merkeze yollardı; Ogeday ise ordusunun gücünü daha fazla mal getirebilmeleri ve ticaret yollarının güvenliği için kullanıyordu. Tüccarların güvenliğini sağlamaları için sabit garnizonlar kurdurttu, ticareti zorlaştıran ve ticaret masraflarını arttıran zorbalıkları ve karmaşık yerel vergi sistemlerini kaldırdı. Moğollar yaz aylarında tüccarlar gölgelerinde dinlensin diye yolları ağaçlandırdı, kışları karda kaybolmasınlar diye yolları işaretlediler. Ağaçların yetişmediği yerlerde yolları taş sütunlarla belirlediler.

Cüveyni ister Batı'nın en ucunda, ister Uzakdoğu'da olsun, tüccarların her yerde Moğol yollarını takip ettiklerini söyler.⁹

Karakurum'da Ogeday'ın oluşturduğu sistem ve babası tarafından nefretle karşılanan taş duvarların yapımı, Cengiz Han'ın güttüğü siyasetin bittiğinin işaretiydi. Sonraki kırk yıl boyunca Moğollar binekli savaşçılar olarak bilinen bir millet olmaktan çıkıp, Cengiz Han'ın mirasına tamamen ters düşecek şekilde yerleşik bir millet haline dönüşmüştür.

1235 yılına gelindiğinde, Ogeday babasının zenginliğinin büyük bölümünü boş yere harcamıştı; şehrin yapımı ve geçiminin sağlanması çok masraflıydı. Ayrıca kendisinin çok pahalı zevkleri vardı. İmparatorluğun dört bir yanından hâlâ haraç geliyordu ancak bunlar babasının zamanındaki kadar çok değildi. Moğol İmparatorluğu'nun ayakta kalmak için fetihlere ihtiyacı vardı. Kendisi ve halkının alıştığı hayat tarzını sürdürebilmesi için çok fazla zenginlik gerekiyordu. Moğol halkı toprağı ekip biçmiyor ya da herhangi bir üretimde bulunmuyordu. Ayrıca besledikleri çok sayıda binek hayvanının ticaretini yapmak konusunda da isteksizdiler. Moğol

⁹ Juvaini, *Genghis Khan*, s. 77.

İmparatorluğu'nun yaşaması için Ogeday'ın onlara henüz yağma edilmemiş yeni bir hedef bulması gerekiyordu. Ama bu hedef ne olacaktı ve nerede gerçekleşecekti?

Ogeday yeni hedefleri belirlemek için yeni başkentinde kurultayını topladı. Kurultayın her bir üyesinin farklı bir görüşü vardı. Bazıları ordunun Cengiz Han'ın kuzeydeki dağlardan şöyle bir baktığı ama çok sıcak olduğu için saldırmaktan vazgeçtiği büyük Hindistan kara parçasına yönelmesini istiyordu. Diğerleri ise daha ilerilere uzanıp İran'a, oradan da Bağdat ve Şam gibi Arap şehirlerine saldırmayı istiyordu. Ayrıca Moğolların yakın zamana kadar müttefiki olan Songların ülkesine topyekûn saldırmak isteyenler de vardı.

İçlerinden birinin önerisi ise tamamen farklıydı. Jurched'de kazandığı zaferle tanınan, kuşatma konusundaki zekice uygulamaları ve büyük saldırı makinelerini kullanma konusundaki ustalığıyla bilinen Cengiz Han'ın büyük generali Subutay, Moğolların yaptığı her saldırıda büyük bir rol oynamıştı. Artık altmışlı yaşlarındaydı ve tek gözü kördü; söylentilere göre o kadar şişmanlamıştı ki, artık at binemez durumdaydı. Ama bütün bu fiziksel eksikliklerine rağmen zihni keskin ve dinçti; ayrıca savaş alanına dönmek için çok hevesliydi. Subutay eskiden birçok zafer kazandığı Müslüman ve Çin ordularına karşı yeniden savaşmaktansa, Cengiz Han'ın siyasetine ters düşerek batıya, daha önce bilmedikleri bir medeniyet olan ve kazara keşfettikleri Avrupa'ya yönelmelerini istedi. Ona göre, Çin, Hindistan ve Müslüman ülkeleri gibi, Avrupa da büyük zenginlikler vaat ediyordu. Subutay, Avrupa ordularını önceden incelemiş, savaş taktiklerini ve ne şekilde bozguna uğratılabileceklerini hesaplamıştı.

Kurultaya katılanların çoğu için Avrupa büyük bir bilinmezdi. Orada bulunan ve hayatta kalan tek komutan Subutay'dı ve orayı yalnızca küçük bir güçle incelemişti. Avrupa'yı keşfi on yıl önce 1221 yılında, Cengiz Han'ın Orta Asya'yı fethi sırasında, Subutay ve Cebe, Harzem sultanının peşinden Hazar Denizi'nin çevresinde dolaştıklarında gerçekleşmişti. Sultanın ölümünden sonra kuzeyde

neler olduğunu görmek amacıyla devam etmek için izin istemişlerdi. Burada küçük Hristiyan krallığı olan III. Giorgi tarafından yönetilen Gürcistan'ı keşfettiler.

Savunmalarının araştırılmasını Cebe yönetti. Yüzyıllardır çevredeki Müslümanlarla yaptıkları savaşlar nedeniyle Gürcistan ordusu oldukça yetenekli ve profesyonel bir ordu haline gelmişti. Kendi ülkelerini savunmak için çoğu zaman ülke sınırlarından çıkarak pek çok Türk ve Müslüman ordusunu püskürtmek zorunda kalmışlardı. Cebe'nin komutası altındaki Moğol orduları Gürcülere saldırıda bulunduktan sonra onları yayılım ateşine tutmuş ve sonra da Gürcülerin anlam veremediği şekilde geri dönmüşlerdi. Ancak bu sahte geri çekilme bir köpek dövüşü taktiğinden başka bir şey değildi. Kendilerine fazlasıyla güvenen Gürcü orduları, kaçan Moğolları amansızca takibe başladı. Ancak atlar bir süre sonra bu uzun takipten ve üzerlerindeki ağırlıklardan dolayı yorulmaya başladı. Yol uzadıkça zayıf olanlar yere yıkıldı, çok azı ayakta kalabildi.

Gürcü kuvvetlerin güçten düşmesiyle birlikte Cebe'nin kaçır görüntüsünde olan savaşçıları, peşlerindeki Gürcüleri Subutay'ın komutasında bekleyen başka bir ordunun saflarına doğru çekti. Subutay'ın adamları Gürcüleri teker teker yenerken, Cebe'nin askerleri de yorgun olmayan yeni atlar alarak savaşa doludizgin devam ettiler. Birkaç saat içerisinde Moğollar Gürcistan ordusunu ve küçük aristokrasisini tamamen yok etmişti. Subutay ilk defa Avrupa'daki bir ülkeyi bağımlı hale getirmişti. Nesiller boyunca bu ülke Moğolların en sadık ve destekleyici boylarından biri oldu.

Bu denemenin de başarıyla sonuçlanması üzerine Subutay ve Cebe dağlardan aşağı inerek Doğu Avrupa düzlüklerini incelemek ve haklarında hiçbir şey bilmedikleri bu insanların nasıl savaştığını görmek için yola koyuldular. Moğollar bölgeyi yılmadan taradı. Keşif ve bilgi edinmeye dayalı bir stratejiyle, ne kadar insan olduğunu, şehirlerin yerini, siyasi sınıfları ve aralarındaki düşmanlıkları öğrendiler. Moğollar Karadeniz'in kuzey kıyıları ile Hazar Denizi arasında yaşayan bir Türk kavmi olan Kıpçakları buldu. Kıpçaklar Moğollar

gibi hayvancılıkla uğraşan bir kavimdi. Keçeden çadırlarda oturan ve benzer bir dil konuşan bu kavimde pek çok benzer özellik bulunan Moğollar, onları müttefikleri olmaları yönünde ikna etmişlerdi. Subutay'ın asıl hedefi daha kuzey ve batıdaki tarım alanlarıydı. Bu bölgede pek çok şehir vardı ve hepsi de Ortodoks dininden olup, Rusça konuşmalarına rağmen birbirine düşman ve hırs dolu yöneticiler tarafından yönetiliyordu. Subutay nasıl tepki göstereceklerini görmek için ordularını onlara yöneltti. 1223 yılının sonunda Karadeniz'in kuzeyindeki Dinyeper Irmağı'nın kıyılarına ulaşmışlardı.

Ovadaki Hristiyan şehirleri bu kâfir kavimlerin istilasına karşı güçlerini birleştirdi. Smolensk, Galıç, Çernigov, Kiev, Volhynia, Kursk, Suzdal ve Kıpçak şehirleri gibi çevredeki tüm küçük krallık ve şehir devletlerinden alenacele devşirilmiş birlikler *Mstislav* denen prenslerin komutası altına girdi. Üç presten en etkileyici olanı, çevredeki şehirlerin en büyüğü ve zengini olan Kiev Prensi Prens Romanoviç idi. Prens'in iki damadının da içinde bulunduğu ordu çok etkileyiciydi. Rus orduları yavaş yavaş gelirken, Moğollar teslim olmaları veya ittifak kurmak için görüşme yapmak üzere on elçiden oluşan bir heyet yolladı. Ruslar, Moğol diplomatik törelerini nasıl düşünmeden çiğnediklerini ve yakında bu suçun karşılığını nasıl ödeyeceklerini bilmeden gelen elçileri idam ettiler.

Moğollar başta küçük çatışmalarla savaşa başlayıp, sonra sanki bu kadar büyük ve güçlü bir düşmanla savaşmaktan korkuyormuş gibi doğruya doğru çekilmeye başladılar.

Rus birlikleri ve müttefik Kıpçak boylarından bazıları düşmanın bu bozgununa sevinerek onları takip etti ancak Moğollar kendilerini takip eden Rusların elinden kaçıyordu. Bazı birlikler daha takibe katılamadan güçten düşmüş, takibi bırakmıştı. Hızlı olanlar ise uçar-casına giden Moğolları yakalamak için olağanüstü güç sarf ediyordu. Ruslar Moğolları ellerinden kaçırmaktan ve böylece İran, Gürcistan ve Azerbaycan'dan yağmaladıkları çok sayıda at ve ganimetten yoksun kalmaktan korkuyordu. Zafer ve ganimet yarışında Rus prensleri Moğollara ilk saldıran kişi olmanın şerefini yakalamak için

askerlerini zorlamaya başladı. Ancak çok önemli bir hataya düşerek geri çekilme veya toplanma için herhangi bir plan yapmamışlardı. Yaklaşık iki hafta süren kovalamacadan sonra, Rus ordusunun keşif kolu sonunda Azov Denizi'ne akan Kalka Nehri civarında Moğolları yakaladı. Cebe ve Subutay'ın kendileri için avantajlı olduğunu düşündüğü bu noktada Rus orduları istilacılarla savaşıma fırsatını yakalamıştı. Kendilerine fazlaca güvenen Rus prensleri, Moğolların tekrar kaçabileceği endişesiyle, adamlarının zorlu kovalamacanın yorgunluğunu üzerlerinden atmalarına fırsat tanımadan saldırı emri verdiler.

Değişik kaynaklar sayıları farklı verse de Rus birlikleri kırk ila seksen bin kişi arasındaydı. Bu sayı Moğolların neredeyse iki katıydı. Ne var ki Rus birlikleri genelde küçük köy ve tahıl alanlarındaki insanlardan bir araya getirilmişti. Bunlar iyi beslendikleri takdirde güçlü köylülerdi fakat özellikle kışın bitimine rastlayan ve pek de iyi beslenemedikleri yılın bu zamanında zayıf düşmüşlerdi. Ayrıca profesyonel bir ordu oldukları söylenemezdi. Pek çoğu silah kullanmaktan çok, tırpanla kuru ot kesmede veya tarlayı süren öküzünü sürmekte ustaydı. Ancak aristokrat liderlerinin verdiği telkinlerle kolay bir zafer kazanacaklarına inandırılan bu köylüler, kalkanlarının arkasında göreve hazırdı. Her bir asker eline ne geçerse onunla savaşıyordu. Bu kimi zaman bir bıçak, kimi zaman bir mızrak, topuz veya sopaydı. İyi eğitilmiş az sayıdaki okçu yanlarda konuşlanmış, elit subaylar ise piyadelerin hemen arkasında atlarının üzerinde gururlu bir şekilde yerlerini almışlardı.

Rus subaylar, nasıl bir saldırıyla karşılaşacaklarını bilmeden omuz omuza birbirlerine kenetlenmişlerdi. Ama saldırı bir türlü gerçekleşmiyordu. Moğollar, saldırmak yerine bir süre şarkı söyleyip davul çaldıktan sonra birden tüyler ürpertici bir sessizliğe büründüler.

Görüşün net olduğu bir bahar günü, Moğollar bayrakların sallanmasıyla sessiz saldırı taktiğini uygulayacaklardı. Her bayrak sallanışında yüksekte duran okçular sessizce Rus piyade hatlarına doğru saldıracaktı. İşaretle birlikte toynakların sesi piyade hatlarında ve

yapacakları hamleyi bekleyen gergin askerlerin bacaklarında yan-kılandı. Ama karşı taraf hamleye bir tepki vermiyordu. Moğol süvariler Slavların silah menzillerinden uzakta durarak bulundukları yerden Rus piyade birliklerine doğru ok atmaya başladı. Bu sırada Rus askerleri kardeş birliklerinin birer birer vurulup kanlar içinde yere düştüklerini gördü ancak çevrede Moğollara saldırılabilecek kimse yoktu. Ayrıca ortaklıkta kılıç dövüşü yapabilecekleri, mızrak savaşına girecekleri veya sopayla kovalayacakları askerler de yoktu. Ellerindeki tek şey oklardı, ki bunları da Moğollar düşmanlarının tekrar kullanamayacağı şekilde üretmişti. Hiçbir çıkar yol bulamamanın verdiği kızgınlık içerisinde Rus askerlerinin tek yapabildiği, düşen okları Moğollar tekrar kullanamasın diye kırmaktı.

Piyadelerinin tam bir yenilgiye uğraması üzerine Rus okçuları nişan alarak okları geri atmaya başlamışlardı ancak Moğol okları kadar uzun menzile sahip olmayan Avrupa okları hedefe ulaşmadan yere düşüyordu. Bu, Moğollar için alay konusu haline geldi; öyle ki, okları kimin attığını izliyor ama onları kırmak yerine yaylarına kolayca uyduğundan sahibine geri atıyorlardı. Afallayan Rus kuvvetleri kısa sürede panik içinde geri çekilmeye başladılar. Moğollar kaçan Rusları paniklemiş bir geyik sürüsünü güdencesine takip ettiler. Bu arada Ruslar o zamana kadar ortaya çıkmamış Moğol askerleriyle karşılaşp birdenbire onlara tosladıklarında birbiri ardına düşmeye başladılar. Bütün bunlar Rusların geri çekilmesini daha da zorlaştırmış, ortamın karışıklığını ve gerçekleşen katliamı daha da şiddetlendirmişti.

Saf tutmuş Rus prensleri kocaman atları üzerinde cilalı mızrakları, parıltılı kılıçları, zırhları, renkli flama ve sancaklarıyla oturuyorlardı. Avrupa'daki savaş atları hız yapmaları veya savaş alanında çevik olmaları için değil, asil sürücülerinin geçit törenlerinde ağır zırhlarını taşıyacak şekilde, âdeta güç gösterisi yapmaları için yetiştiriliyordu. Ağır metal zırhları içerisindeki Rusların, tıpkı kendileri gibi gösterişli ama kof denebilecek atlar üzerindeki diğer Avrupalı aristokratlarla yaptıkları savaşlarda genelde korkacak bir şeyleri olmazdı; ne var ki, bu sefer çepeçevre piyadeleriyle korunmuş olsalar da kaçmak

zorunda kalmışlar ancak gösterişli atlarının artık bu ağır yükü taşıyacak halleri kalmamıştı. Moğollar zırhla kaplanmış savaşçıları alaşağı edip her biri önemli Rus şehirlerinin prensleri olan bu adamları teker teker öldürdüler. Rusları saldırının başladığı Karadeniz kıyılarına kadar kovalayıp kılıçtan geçirmeye devam ettiler. 1244 yılında *Novgorod Tarihnamesi*'ne şu not düşülmüştür: Moğollarla savaşmak üzere gönderilen devasa ordu içerisinde "her on kişiden sadece bir tanesi evine dönebildi"¹⁰. Yaklaşık bin sene önce gerçekleşen Hun istilasından beri Avrupa'yı ilk defa bir Asya kökenli ordu istila etmiş ve koca bir ordunun neredeyse kökünü kurutmuştu.

Seferin sonuna rastlayan ilkbahar aylarında Subutay ile Cebe askerlerini dinlenmeleri için Kırım'a götürdü. Zafer günlerce süren büyük şölenlerle kutlandı. Şölenin şeref konuğu yenilgiye uğratılan prens ile iki damadıydı ancak bu esirlere yapılan muamele, Moğolların Cengiz Han zamanından beri ne kadar değiştiğini gösteriyordu. Moğollar, aristokratlara yakışacak şekilde üçünü de keçe halılara sardıktan sonra çadırlarının toprak zeminine tıktırmışlardı. Böylece üzerlerinde içip şarkı söylerken onları yavaşça ama kan akıtmadan öldürüyorlardı. Rusların elçileri öldürmenin cezasının ne olduğunu öğrenmeleri Moğollar için çok önemliydi. Moğol liderler için bir bu kadar önemli olan diğer bir konu da kendi adamlarına bir Moğol'un haksız yere öldürülmesi karşısında alınacak öcün boyutlarını göstermekti.

Ermeni, Gürcü ve eski Rus ticaret şehirlerinin kaynaklarında Moğollardan bahsedilmesine rağmen bu insanların kimler olduğu ve ayrıldıklarında nereye gittiklerine dair bir şey yazılmamıştır. Tarihçiler yabancıların eliyle uğradıkları bu hezimetin Tanrı'nın bir cezası olarak yorumlamışlardı. Moğollar ülkeyi işgal etmeyip kendi ülkelerine geri döndüklerinden, Avrupalılar Moğolları kısa sürede unutarak kendi aralarındaki çekişmelere geri döndüler. Onların anlayışına göre, Moğollar kendilerini cezalandırmaları yönünde

10) *The Chronicle of Novgorod: 1016-1471*, çev. Robert Michel and Nevill Forbes, Camden 3. seri, cilt. 25 (London: Offices of the Society, 1914), s. 66.

'Tanrı'nın isteğini yerine getirdikten sonra yine Tanrı tarafından ülkelerine geri gönderilmişti. *Novgorod Tarihnamesi*'nde şöyle yazar: "Tatarlar Dinyeper Irmağı'ndan geldikleri gibi geri dönü; ne zaman geldiklerini bilmediğimiz gibi, nasıl ortadan yok olduklarını da bilmiyoruz. Tanrı biliyor, onlar bizim cezalandırılmamız için görevlendirilmiş insanlar."¹¹

Subutay'ın Ruslara karşı elde ettiği zaferin üzerinden on iki sene geçmişti ki, Ogeday'ın kurultayındaki üyeler Ruslara karşı elde edilen bu Moğol zaferi hakkındaki bilgileri gözden geçirdiler. Ogeday'ın esas ilgisi savaş taktiklerine değil, Avrupa seferlerinden elde edilen zenginliğe yönelikti. Savaş meydanındaki şaşırtıcı zafere rağmen Rus seferi Çin ve Müslüman diyarlarına karşı yapılan seferlerden çok daha az ganimet getirmişti çünkü Subutay'ın surlarla çevrili şehirlere gidip ganimet alacak kadar vakti ve askeri yoktu. Bu nedenle yanlarında fazla ganimet getirememişlerdi. Ne var ki, yaptıkları keşiflerle çok fazla şehrin olduğunu belirlemişlerdi. Daha da önemlisi, Moğollar Kırım'da atlarını beslemek için verdikleri mola sırasında, Cenovalar tarafından işletilen ticaret merkezlerini görmüşlerdi.

Ogeday Subutay'ı sevmiyor, ona güvenmiyordu. Görünüşe bakılırsa, bu duygular tek taraflı değildi. Subutay'ın bu düşüncelerine en fazla destek verenler, uzakbatı bozkırlarında yaşayan ve Volga Nehri kenarında Subutay tarafından fethedilen toprakların mirasçısı olan Cuci'nin ailesiydi. Cuci'nin ölümünden sonra hanlık unvanı oğlu Batu'ya geçti. Cengiz Han'ın ikinci büyük ve en yetenekli torunlarından biri olan Batu Han, Ogeday'ın ölümünden sonra Büyük Hanlığa seçilecek gözüyle bakılan yegâne kişiydi. Bu konumuyla Avrupa'ya yapacağı bir sefer zenginlik ve saygınlığını arttıracak, adaylığını daha kuvvetli hale getirecekti.

Batu hemen hemen aynı nedenlerden dolayı seferin yapılmasını istedi fakat Ogeday Han buna karşı çıktı. Ogeday'a göre Song'a yapılacak bir sefer çok daha kazançlı olacaktı. Moğol İmparatorluğu'nun merkezinde yer alan konumuyla, iki kardeşinin ailelerine

11 *A.g.e.*, s. 66.

ait topraklar onu Avrupa'dan ayırıyordu ancak en küçük kardeşi Tulu'nun toprakları kendi toprakları ile Song Hanedanlığı arasında kalıyordu. Üç yıl önce kırk yaşındaki Tulu, kısırakların sütünün en yağlı döneme ulaştığı sonbaharda, bütün gece süren şölenden sonra kendinden geçmiş bir halde çadırından çıkmış sonra düşüp ölmüştü, Ogeday bunu duyar duymaz harekete geçmiş ve atalarından kalma bu toprakları kendininkilere katmak için oğlu Guyuk ile Tulu'nun dul eşi Sorhaktani arasında bir evlilik ayarlamıştı. Ne var ki Sorhaktani dört küçük çocuğunun kendisine ihtiyaçları olduğunu ve böyle bir evliliğin uygun olmayacağını öne sürerek karara karşı çıkmıştı. Sorhaktani'nin bu kararı daha sonra imparatorluk tarihindeki en önemli kararlardan biri olacaktı ancak kendilerini henüz kanıtlamamış olan oğulları, amcaları Büyük Han ile boy ölçüşecek güçte değildi.

Ogeday güneye, Song'a doğru ilerlerken, Sorhaktani'nin çevresindeki varlığını pekiştirmiş ve saldırıyı Sorhaktani'nin kocasına verilen savaşçılardan bazılarını himayesi altına almak için bahane olarak kullanmıştı. Bu nedenle Ogeday için Song'a yapılacak bir sefer, hem Çin'den daha fazla zenginlik gelmesi hem de kardeşinin dul eşine kalan toprakları kendininkilere katma olanağı anlamına geliyordu.

Aile Avrupa'ya sefer yapılmasını isteyenler ile Song Hanedanı'na saldırılmasını isteyenler olarak ikiye ayrılmıştı. Sonunda dik-kate değer ve eşi görülmemiş bir karara vardılar. Moğol ordusu her yöne doğru saldıracak hem Song Hanedanı'na hem de Avrupa'yı aynı anda ele geçirecekti. Bu şekilde Moğol ordusu, sekiz bin kilometre ve yüz derecelik paraleli kaplayan bir alanda savaşıyordu böyle bir başarı o güne kadar görülmemişti ancak yıllar sonra, II. Dünya Savaşı'nda ABD ve müttefiklerinin Avrupa ve Asya'daki seferleri bu çaptaki bir saldırıya denk geliyordu. Ogeday Han, Song'a farklı yönlerden saldırması için başlarında güvendiği oğullarının bulunduğu üç ordu gönderdi. Avrupa seferlerinin başında ise Subutay'ın danışmanlığında Batu Han vardı. Ancak Batu'nun gücünü en aza indirmek için ailenin dört sülbünden olan torunlar da değişik kollar

halinde komutada olacaktı. Ogeday en az sevdiği ve kendisini en fazla sinirlendiren oğlu Guyuk'u göndermişti.

Cesurca verilmiş bir karar olmasına rağmen bu karar, büyük olasılıkla Moğol İmparatorluğu tarihindeki en kötü karardı. Song seferindeki pek çok başarıya rağmen Moğollar, Songların ana topraklarını ele geçiremedi ve bu arada Ogeday en sevdiği oğlunu kaybetti. Böyle bir yenilgi, kendilerine birden fazla hedef belirlemelerinden ve Subutay'ın rehberliğinden yoksun olmalarından kaynaklanıyordu. Doğru dürüst bir akın gerçekleştiremedikleri için Songların Moğollara tam olarak teslim olmaları kırk yıl sürdü. Buna karşılık Avrupa seferleri, Moğol prensleri arasında uzayıp giden tartışmalara rağmen parlak birer askeri başarıydı ancak Cengiz Han'ın fethettiği yerlerden elde edilen zenginliğin yanında, bu seferden edilen servet oldukça azdı.

Avrupa'ya yapılacak seferlerin hazırlığı iki yıl sürdü. Elçiler kararı dört bir yana yaydı, gerekli atamaları yaptılar. Cengiz Han tarafından oluşturulan görev sitemi yenilendi ve *kurultayın* 1235 yılındaki oturumunda verilen kararlarla genişletildi. Böyle geniş çaplı bir cephe iletişimin hızlı ve güvenilir olmasına her zamankinden daha çok ihtiyaç vardı. Moğollar, asıl büyük saldırıdan önce, düşmanın savunmasını nasıl yaptığını anlamak ve hayvanlarını otlatıp sulamak için uygun küçük mangalar yolladılar. Bu mangalar, koyun ve keçiler için en iyi otlaklara sahip vadi ve ovaları belirledi. Moğollar doğal çayırların yetmediği yerlerde, geçecekleri yolların üzerlerindeki köy ve çiftlikleri yakıtarak otlak oluşturunuyordu. Toprağı ekip biçecek çiftlikler olmadığından, Moğol ordusu gelmeden bu araziler otlağa dönüşmüş oluyordu.

Beş yıllık Avrupa seferi sırasında Moğol askeri becerileri doruk noktasına ulaştı. Savaş meydanında her şey planlandığı şekilde gelişti. Avrupa'yı istila edecek ordu elli bin Moğol ve yüz bin müttefik askere oluşuyordu. Subutay, Cengiz Han'ı yakından takip etmiş eski bir bozkır askeri ve savaşçısı olarak engin tecrübesiyle nasıl düşünüleceğini ve savaşılacağını iyi biliyordu. Buna ek olarak Cengiz Han'ın

en yetenekli ve zeki iki torunu olan Mengü ve Batu'nun, Avrupa'ya yapılan seferlerin komutasında büyük yardımları oldu. Seferin başında Moğol ordusu, Çinli ve Müslümanların en gelişmiş teknolojilerini ve askeri bilgilerini kullandı. Tüm bunlar orduya Cengiz Han'ın ordusunun çok üzerinde bir savaşma gücü sağladı.

Subutay'ın öncelikli hedefi Bulgarların elinde olan Volga Irmağı'nın fethiydi. Maymun yılı olan 1236 yılında asıl ordu yola çıktı. Ön tarafta yaklaşık iki yüz kişilik keşif birliği, arkada ise yine iki yüz kişilik savaşçı birliği bulunuyordu. Volga Irmağı'na ulaştıklarında asıl saldırı başladı. Bu noktada Moğollar görülmedik ama onlar açısından denenmiş ve gerçek olan bir strateji uyguladılar. Orduları ikiye bölerek en az iki cephede aynı anda savaştırmak. Bu şekilde düşman hangi prens veya şehrin ana hedef olduğunu anlayamayacaktı. Eğer prenslerden biri başka bir prene yardım etmek üzere ordularını gönderirse, diğer Moğol ordusu savunmasız olana saldırılabilecekti. Böylesi bir belirsizlik ve tehdit karşısında her prens kendi ordusunu kendi topraklarını korumak üzere yanında tutmuş, kimse birbirinin yardımına gelmemişti.

Subutay ordularını Volga'nın kuzeyine, Bulgar yurduna yönlendirirken Tulu'nun en büyük oğlu olan Mengü başka bir orduyu Kıpçak Türklerinin güneyine götürdü. Kıpçaklardan bazıları Moğol ordularından kaçmayı başardı ancak bir başka grup vardı ki, bunlar Rus şehirlerine saldırmak üzere Moğollara katıldı. Moğollar Volga Bulgarlarını kolay bir şekilde kendi saflarına kattıktan sonra bu bölgeyi ana kamp alanı ve milyonlarca hayvan için yedek bir otlak olarak kullandılar. Doğu Anadolu'da yaşamakta olan bazı göçebe kavimler Moğollara katılırken, diğerleri onlardan kaçarak önden gittikleri yerlerde Moğol ordusu gelmeden korku ve panik yaydılar.

Volga'dan başlayarak bugün Rusya ve Ukrayna olarak bilinen yerde üç yıllık bir sefere giriştiler. Biraz incelediklerinde, tıpkı yirmi yıl önce işgal ettiklerinde olduğu gibi şehir devletlerinin bölünmüş olduğunu ve birbirlerine düşmanlık beslediklerini gördüler. Moğollar yine aynı yöntemi denedi; sefere başlamadan önce resmi elçiler

göndererek şehrin teslim olmasını, Moğol İmparatorluğu'na katılmasını ve Büyük Han'a bağlanmalarını istediler. Eğer kabul ederlerse, düşmanlarına karşı bu şehirlere yarım edecek, dinlerinin ve krallık ailesinin korunmasını sağlayacaklardı. Bu koruma karşılığında ise mallarının yüzde onunu Moğollara vereceklerdi. Bu öneriyi sadece birkaç şehir kabul etti.

Riazan şehri Moğolların birkaç hedefinden biriydi. *Novgorod Tarihnamesi'*nde, 1238 yılı için yazılan notta bu konu şöyle geçer: "Tatarlar çekirge sürüleri gibi muazzam sayılarda geldiler."¹² Önceden ülkeye zarar vermek için Moğol ordusu küçük birliklere bölündü. Her bir Moğol savaşçısı yapılacak işlerde çalıştırılmak üzere sivillerden birkaç tutsak aldı; bunlara savunma amaçlı olarak hendek açtırma, ağaç kesme, erzak taşıma gibi işler yaptırılıyordu. Daha sonra köyleri yakarak canlarını kurtarmaya çalışan köylüleri şehrin ahşap duvarları arasına hapsedtiler. Sonunda Moğolların esas ordusu geldiğinde, içerde toplanan insanların dehşet ve korkularını daha da arttıracak şekilde şartları bildirmek ve teslim olmalarını istemek üzere elçi olarak bir kadını gönderdiler. Kadının büyücü olmasından korkan şehrin ileri gelenleri, bir büyücüyle müzakereye oturmalarının mümkün olmadığını söyleyerek Moğollara saldırmak üzere hazırlanmaya başladılar.

İstila için gelen Moğolların yaptığı şeyler Ruslar için dehşet vericiydi. Bir Rus, "Onlar sert ve güçlüydü, etsiz ve soluk yüzleri, sert yüksek omuzları, kısa, eğri büğrü burunları vardı. Çeneleri sivri ve çıkıntılı, üstçeneleri düşük ve derin, dişleri uzun ve tek tük idi, ayrıca kaşları saçlarından burunlarına kadar uzanıyordu. Gözleri siyah ve uykusuz, simaları uzun ve ürkütücü, hatları kemikli ve gergin, bacakları kalın, dizden aşağısı kısaydı" diye tasvir ediyordu.¹³ Moğol savaşçıları saldırırken, ön tarafı kalın ama "kaçmaya meyletmesinler" diye arka tarafı ince, deriden yapılmış hafif bir zırh giyerlerdi. Savaşta "kargı, sopa, savaş baltası ve kılıç kullanır, cesurca ve aman

12 *A.g.e.*, s. 81.

13 Bu paragraftaki alıntılar için bkz., Matthew Paris, *Matthew Paris's English History from the Year 1235 to 1273*, çev. J. A. Giles, 1852. (London: Henry G. Bohn; tekrar baskı, New York: AMS Press, 1968), cilt. 1, s. 469.

vermez bir biçimde savaşırlardı. Ancak asıl özellikleri yayı kullanma şekilleriydi.” Yakalandıklarında “hiçbir şekilde aman dilemez, rakiplerinin canını asla bağışlamazlardı.” “Tüm dünyayı hakimiyetleri altına almak başlıca niyet ve değişmez amaçlarıydı.” Moğollar Riazan’ın duvarlarına saldırmaktansa, sayıları çok fazla olan acemi askerleri kullanarak bir şeyler yapmaya başladılar. Bu yapılanlar şehirdenkilerin aklını daha da karıştırıp onları korkuttu. Moğol acemi askerleri ağaçları kesiyor, şehrin dışındaki Moğol hatlarına istifliyor ve zaten surlarla çevrili olan şehri tamamen saran yeni bir duvar inşa ediyorlardı. Moğol duvarı, şehri tamamen saran kazıklarla güçlendirilmiş bir duvardı ve mühürlü kapılarıyla şehri savunanların dışarı çıkıp Moğolların üzerine saldırmalarını ya da kuşatmada kullandıkları teçhizatı yok etmelerini engelliyordu. Duvar, Moğolların avladıkları hayvanlar kaçmasın diye çevreledikleri geleneksel duvarın tahtadan yapılmış bir çeşidiydi. Moğol duvarı şehre gelecek yardımcı güçlerin veya su ve gıdanın içeriye girişini tamamen olanaksız hale getiriyordu. Duvarın psikolojik açıdan en korkutucu etkisi ise içeride hapsolanların hiçbir şekilde şehirden kaçma umudunun kalmamasıydı. Moğollar ördükleri duvar sayesinde şehir duvarının arkasından atılan okların menziline çıkıp oluyordu, böylece kuşatma teçhizatlarını görülmeden kurabiliyorlardı.

Moğol avcılar sıkıca bağlanmış avlarına nasıl güvenli bir şekilde bakıyorlarsa Moğol savaşçıları da kendi inşa ettikleri duvarın arkasındaki geçitlerden Riazan şehrine öyle bakıyorlardı. Şehir halkı devasa mancınık ve tokmaklar kullanan bu saldırganlara alışmış durumdaydı ama savaş sanatını bir üst kademeye çıkaran yeni bombalama tekniklerinden henüz habersizlerdi. Mancınıklarla üzerlerine kaya, kereste, naftalı ateş topları, barut ve bilmedikleri başka şeyler yağıdıyorlardı. Moğollar tüm bunları yangın çıkarmak için kullanmanın yanı sıra Avrupalıları ürkütmek için de kullanıyorlardı. () dönemde Avrupa’da bu tip şeyler şeytani güçlerin göstergesi ve hastalık kaynakları olarak görülüyordu. Moğolların kötü koku çıkaran duman bombaları atmalarının nedenlerinden biri de buydu.

Yangın çıkartmanın yanı sıra ateş zıpkınları, kundaklamaya yarayan minyatür roketler olarak kullanılıyor veya düşman duvarları üzerine patlayan el bombaları atabiliyordu. Avrupalıların o güne kadar tanımadığı tüm bu gizemli silahlar o kadar büyük bir dehşet yaratmıştı ki, saldırıya maruz kalanlar daha sonra Moğolların sadece at değil, eğitilmiş canavarlar üzerinde geldiklerini söylemişlerdi.

Şehrin bombalanması sırasında, kim olduğu bilinmeyen bu istilacıların çıkardığı yangın, duman ve bu bilinmeyen maddelerin getirdiği korku, şehirdekilerin savunmalarını kırdığı gibi, morallelerini de sıfıra indirmişti. Bombardımanla geçen beş yoğun günden sonra Moğollar sonunda duvarlarının arkasından çıkıp zaten büyük bir bölümü yerle bir olmuş şehre saldırdılar. Siviller kiliselere sığındı ancak çıkarılan büyük yangınlar esnasında buralardaki insanların çoğu öldü. Moğollar aristokratları esir alıp hepsini idam etti. Çağdaş bir Rus tarihçisinin yazdığına göre Moğol ordusu geçtikten sonra, “ölüleri için ağlayabilecek tek göz bile açık kalamamıştı.”¹⁴ Moğollar iş yaptırabilecekleri esirleri kendilerine ayırdıktan sonra, çok sayıda insanı bir sonraki şehre kaçmaya zorladı. Kaçan mülteciler gittikleri yerlerde Moğolların yaptıkları kan dondurucu saldırıların detaylarını anlatmakla kalmıyor, aynı zamanda Moğollar o şehre gelip saldırmadan önce muazzam sayıları ile şehrin zaten yetersiz kaynaklarına ortak oluyorlardı.

Alınan esirler kazıklı duvarı söküp bir sonraki şehre taşımaya başlarken, bir Moğol sayman kadrosu da ele geçirilen insan, hayvan ve ürünlerin sayımını yapıyor, mal ve esirleri, dul, yetim ve Altın Aile’ye yasaların belirlediği şekilde bölüştürüyordu. Daha sonra binlerce esiri, ele geçirdikleri malları Karakurum’a götürmeleri için yola çıkarıyorlardı.

İngiltere Hertfordshire’daki Aziz Albans Manastırı’nda rahiplik yapan Matthew Paris tarafından yazılmış belgelerden de anlaşılabilir gibi mülteciler, Moğollar hakkındaki bilgileri Avrupa’nın dört bir yanına yaymıştı. 1240 yılında Batı Avrupa kaynaklarında

14 J. J. Saunders, *The History of the Mongol Conquests* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2001), s. 82.

Moğollarla ilgili bilinen ilk kayıtları Rahip Paris düşmüş, onları “Şeytan soyunun iğrenç güruhu” ve “Tartarus’tan ipini koparmış şeytanlar” olarak tanımlamıştı.¹⁵ Onlara dağlarının arasından akan Tartar Nehri nedeniyle Tartar demişti ancak bu yanlış bir tanımlamaydı. *Tartarus*, Yunan mitolojisine göre ölümler diyarı ‘Hades’ten daha derin bir uçurumun adıydı.

Paris, Moğolların “doğu ülkelerini içler acısı bir şekilde yakıp yıktığını, gittikleri her yere yangın ve katliam götürdüklerini” yazıyordu.¹⁶ Daha sonra detaylı olarak “şehirleri yerle bir eden, ormanları yakan, kaleleri yıkan, üzüm bağlarını söken, bahçeleri bozan ve şehir halklarını ve çiftçileri katleden bu insanları tarif etmiştir; aman dileyen olursa, bunları da esir yaparak savaşlarda kendi akrabalarına karşı savaşmaya zorluyorlardı. Eğer bu esirler gerektiği gibi dövüşmez veya yurttaşlarını kaçmaları için uyarırlarsa, Tartarlar da onları kılıçtan geçirirlerdi. Ama cesurca savaşır, mücadele ederlerse bunun karşılığında herhangi bir teşekkür de almazlardı. Kısacası bu merhametsiz insanlar, esirlerine bir attan farklı muamele yapmıyorlardı.”

Matthew Paris’in Moğolcu istilacılara karşı sert eleştirisi öfke doluydu: “Bu adamlar insan değil; âdeta hayvan tabiatına sahipler. Kan içen, köpek eti yiyen bu vahşilere insan değil hayvan demek daha doğru olur.” Aşağılayıcı ve iğneleyici sözlerinin arasında doğru bilgilere de rastlanıyordu: “Kendilerine boğa derisinden kıyafetler yapıyor ve demirden mızraklar kullanıyorlar. Yapı olarak kısa ve tıknazlar ama çok güçlüler; savaş meydanında yılmaz birer savaşçı, yorulmak bilmez birer işçiler. Vücutlarının arka tarafında zırh olmuyor, sadece ön taraftan korunuyorlar. Sürülerinden elde ettikleri kanları içiyor ve bunu çok lezzetli buluyorlar. Yaprak, hatta ağaç yiyen çok güçlü atları var.”¹⁷ Tanımının diğer bölümlerindeki garip anlatımların arasına sıkışmış doğru bilgiler de yer alıyor: “İnsani duygulardan nasiplerini almamışlar, merhamet nedir bilmiyorlar, ayılardan ya da kaplanlardan daha zalimler; öküz derisinden yapılmış tekneleri var.

15 Paris, *Matthew Paris's English History*, cilt. 1, s. 314.

16 *A.g.e.*, s. 314.

17 *A.g.e.*, s. 314.

Gemi kullanma veya yüzmeye pek yetenekliler, bu nedenle en büyük ırmakları bile çok hızlı ve kolay bir biçimde geçebiliyorlar. Ellerini kana bulamadıkları zaman sınırsızca içiyorlar.”¹⁸

1240 yılında Matthew Paris bu notları alırken Moğollar, Rus şehirlerinin büyük bölümünü ele geçirmiş, Slav dünyasının en büyük ve en önemli siyasi merkezi olan Kiev’i almaya hazırlanıyorlardı. 1240 Kasım’ında ırmakların erken donmasından yararlanan Moğol elçileri Kiev kapılarına ulaştı. Beklenmedik şekilde şehir yetkilileri elçileri öldürerek cesetlerini şehrin kapılarına astılar.

Mengü’nün liderliğindeki Moğol ordusu kış başında, Rus rahiplerinin deyimiyle “Tatar bulutları” gibi şehrin çevresinde toplanmışlardı.¹⁹ Söylenenlere göre Moğolların yaptıkları gürültü o kadar yüksekmış ki, şehirdeki kişiler birbirlerinin konuşmalarını duyamıyorlarmış. Askerler surları ele geçirmek için savaşıırken, siviller de görkemli şehir kilisesine sığınmışlar. Artık kilisede kimseye yer kalmayınca, kilisenin kapılarını kapatmışlar. Bunun üzerine dışarıda kalan dehşete düşmüş halk kilise duvarlarına güçlükle tırmanıp kurtuluşu aramış. Ama o kadar çok insan tırmanmış ki, kilise binası bu ağırlığı çekemeyerek çökmüş ve içerideki kalabalığı ezmiş.

Moğollar şehri 6 Aralık 1240’ta aldıklarında, vakit kaybetmeden yağmalayıp yaktılar. Kievli kumandan Dimitri, şehrin önde gelenlerinin hemen hepsi tarafından terk edildikten sonra bile o kadar cansiperane şekilde dövüşmüştü ki, askeri yeteneği ve azmi nedeniyle Batu Han hayatını bağışlayıp onu serbest bıraktı. Moğol istilasının Rusya’yı kapsayan kısmı başarıyla sona ermek üzeriydi. Sadece bir yıldan biraz fazla bir süre sonra 1242 yılının başlarında, *Novgorod Tarihnamesi*’nde yeni imparator sadece Batu Han olarak değil aynı zamanda Çar Batu olarak da geçiyordu. Prens Micheal’ın Batu Han’a takdiminde şöyle söylediği rivayet edilir: “Seni selamlıyorum ey Çar çünkü Tanrı bu dünyanın ege-menliğini sana bahşetmiş.”²⁰

18 *A.g.e.*, s. 314.

19 Saunders, *History of the Mongol Conquests*, s. 83.

20 *Chronicle of Novgorod*, s. 87–90.

Kiev'in düşmesiyle birlikte, Moğol istilasının Doğu Avrupa bölümü tamamlanmış oluyordu. Moğollar batıya doğru kaçmaları ve haberlerini önceden Avrupa halklarına anlatıp onları dehşete düşürmeleri için daha fazla halkı serbest bıraktı. Subutay, 1241 Şubat'ında nehir suları hâlâ donmuş haldeyken ve atlılar Macaristan ovalarına daha kolay ve çabuk geçebilecekken keşif yapacak yeni mangalar gönderildi. Moğol İmparatorluğu'nun ve dünyanın gelecekteki hakimiyeti Avrupa'nın savaş meydanlarında şekilleniyordu; bu sadece, artık kazanılması Moğollar için çocuk oyuncağı olan savaşlarla değil, Cengiz Han'ın torunları arasında perde arkasında gerçekleşen siyasi çekişmelerde de kendini gösteriyordu. Babasının ölümünden sonra uzlaşma sonucu Ogeday'ın Büyük Han olarak seçilmesi, başa kimin geçeceği sorununu çözmeye yetmemiştir; konu sadece bir nesil kadar ertelenmişti ve o nesil de şu an Avrupa'ya yayılmış Moğol ordularına komuta ediyor ve şimdiden liderliğe soyunuyordu.

Subutay, Cengiz Han'ın dört oğlunun her birinin aileleri tarafından yollanan elçiler eşliğinde ilerliyordu. Ogeday'ın en sevdiği oğlunun ölümünün ardından, bu genç insanlardan birisi, gelecekteki Büyük Han olacaktı ancak hangisiydi? Moğol kurullarına göre bu kişinin *kurultay*da seçilmesi gerekirdi ve Avrupa'daki sefer her biri için âdeta bir seçim çalışmasıydı. Torunlar liderlik ve hiyerarşinin üst sıralarına yükselmek için var güçleriyle çalışıyorlardı ve kazandıkları askeri zaferler bunun bir bölümüydü. Bir zafer şenliğinde, ilk kadehi kaldıran Batu oluyordu; bu, onun en büyük ve en kıdemli torun olduğunu gösteriyor ve kapalı bir biçimde Büyük Han olmaya en güçlü aday olduğunu ima ediyordu. Guyuk ise kendi babası Büyük Han olduğu için bu hakkın önce kendisine verilmesini savunuyordu. Cesurluğu ile bilinen ve 'içtiğinde sağa sola kötü sözler savuran' başka bir torun olarak Buri ise ailenin en eski ve acı veren konusunu açarak Batu'nun babasının bir Merkit olduğunu ve ailenin gerçek üyesi olmadığını gündeme getirmişti.²¹

²¹ Al-Din, *Successors of Genghis Khan*, s. 138.

Daha sonra bildirildiği üzere üç prens birbirlerine uzun süre bağırmış, hakaret etmişlerdi. Buri Batu'ya, "Sen tek özelliği sakalı olan yaşlı bir kadından başka bir şey değilsin!" diye bağırmış. Guyuk da ona, "Batu titreyen yaşlı bir kadın" diyerek hemen hemen aynı şeyleri dile getirmişti. Bu davranışlar karşısında Guyuk ve Buri şöleni bırakıp atlarına atlamış ve küfürler savurarak uzaklaşmışlardı. Bütün bunlar Ogaday Han'ın kulağına gidince kanı beynine sıçramış ve hepsini tekrar saraya yollamıştı. Hiçbiriyle görüşmüyordu, hatta oğlu Guyuk'u idamla tehdit etti. Böyle davranan oğlu için "Bırakın yumurta gibi çürüsün" diyordu.

Sonunda sakinleşip Guyuk'u huzuruna kabul edince, ailenin içinde çingar çıkardığı ve askerlerine kötü davrandığı için öfkeyle parladı. "Sen ordundaki her adamın güvenini kırdın!" diye bağırdı.²² Ogeday Han bir komutanın ordusuna karşı nasıl davranması gerektiğini çok iyi bilen bir edayla, "Sence Ruslar kendi adamlarına karşı çok zalim olduğundan mı teslim olmayı kabul etti? Sence senden korktukları için mi teslim oldular?" diye alaycı bir serzenişte bulundu ve ekledi: "Bir iki tutsak aldın diye savaşı kazandın mı sanıyorsun?" Sen tek bir keçi yavrusu bile yakalayamadın."

Ogeday'ın azarlaması bununla da bitmedi: "Bu senin yerden ilk çıkışındı, peki sen ne yaptın, sadece böbürlendin. Sanki her şeyi başarmış gibi davranıyorsun, hayvan gibi ona buna bağırıp çağırıyordu." Ogeday diğer kardeşlerinin oğullarının araya girmesiyle sonunda sakinleşti ve babasının dediği gibi, tüm ordu meselelerinin bozkırlarda halledilmesi gerektiğini söyleyerek tüm oğullarını Avrupa'nın fethini tamamlamak üzere savaş meydanlarına geri gönderdi.

Avrupa Cengiz Han'ın Asya'yı nasıl istila ettiğiyle ilgili çok az şey duymuştu ve Harzemşahlar İmparatorluğu'nun tarihten nasıl silindiği hakkında neredeyse hiçbir şey bilmiyordu. Ama Kiev'in düşmesi, Doğu Avrupa'dan gelen mülteci akını ve bitmez tükenmez hikâyeler her şeyi açıklıyordu. Hemen her yönden Moğol atlılar geliyordu. Matthew Paris, Moğolların Batı'yı, "Hıristiyan

22 *Secret History*, § 277.

memleketlerini şimşek hızıyla istila ettiğini, ülkeleri yerle bir ettiğini, büyük katliam gerçekleştirdiklerini, her yeri ve herkesi dehşete düşürdüğünü” yazmıştı. Bu ‘yıldırım’ benzetmesi, büyük olasılıkla daha sonra Almanların uyguladığı *yıldırım hareketinin* ilk versiyonuydu.

Subutay elli bin kişilik bir orduyu güneye Macaristan’a, daha küçük yirmi bin kişilik bir orduyu da Polonya’ya göndermişti. Moğol orduları, Moğolistan’dan itibaren Doğu Avrupa ovaları, Polonya, Macaristan, hatta Viyana ve Alman şehirlerinin surlarına uzanan 6500 kilometrelik bir bölgeyi kırıp geçirmişti. Kuzeydeki Polonya’ya sanki buzlu bir havuzdaki taşa basıp geçmiş gibi kolayca geçmişlerdi. Moğollar ülkeleri geçerken şehirler birbiri ardına düştü. Silezya’dan Dük II. Henry, Almanya, Fransa ve Polonya’dan, aralarında şövalyelerin de bulunduğu otuz bin kişilik bir ordu topladı. Panik içinde ülkedeki tüm potansiyel askerleri belirlerken, istilacılarla savaşmak üzere altın madeninde çalışan eski hükümlüleri de askere aldı. 9 Nisan 1241’de iki ordu bugünkü Almanya-Polonya sınırına yakın Liegnitz’de karşılaştı.²³ Moğollar savaş meydanı olarak şehirden on kilometre uzaklıktaki açık bir araziye seçti ve bu savaş meydanının adı Almanya’da Wahlstatt, yani ‘seçilen yer’ olarak kaldı.

Dük Henry süvarilerine Moğollara karşı saldırıya geçmeleri emri ni verdi. Moğollar ilk dalgayı geri püskürttü, ikinciye de karşılık verir gibi oldular ama sonra birdenbire kaçmaya başladılar. Avrupalı şövalyeler zafer nidaları içinde safları kırarak Moğolları kovalamaya başladı. Oysa Moğollar silahlarının menzil alanının ulaşabileceği yavaşlıkta geri çekiliyorlardı. Ancak bir süre sonra sürücü zırhlarının ağırlığı altında yorulan atlar, gürleyen sesler çıkarmaya, çıkardıkları toz bulutu içerisinde ortalığı karıştırmaya başladı. Tarihçi Jan Dlugosz’un yazdığını göre, Moğollar savaş meydanında, “İçinden birdenbire iğrenç kokulu bir duman bulutu salarak Lehistanlı askerlerin bayılmasına,

²³ Savaş hakkında bilgi için bkz., Erik Hildinger, “Mongol Invasion of Europe”, *Military History* (June 1997).

böylece savaşamaz hale gelmesine neden olan kocaman bir kafa” kullanıyorlardı.²⁴ Duman ve gürlemeler Avrupalı şövalyelerin arkalarında kendilerini takip eden okçu ve piyadelerle bağlantılarının kesilmesine neden oluyordu. Moğollar bir kez daha düşmanlarının kendilerine güvenmelerini sağlamış, sonra da onları ölümcül bir tuzağın içine sürüklemişti. Dağılmış, şaşkın ve oldukça yorulmuş olan şövalyeler atlarıyla birlikte Moğollar için çok kolay birer hedef haline geldi. Böylece hemen dönerek onları vurmaya başladılar.

Moğollar, Almanları büyük bir yenilgiye uğrattı. Avrupa kaynaklarına göre Dük Henry’nin otuz bin adamından geriye sadece beş bin adam kalmıştı. Ancak alışılmamış yetenekleri olan insanlara hayranlık duyan Moğollar, o güne kadar tam olarak ne iş yaptıkları bilinmeyen ama fazlasıyla takdir edilen madencilerle birlikte bu sağ kalan kişilerin büyük bir kısmını da esir aldılar.

Kiev’den Almanya’ya dek uzanan bütün sefer, Avrupalıların, Moğolların asıl hedefi olan Macaristan’ın yeşil ovalarına yapacakları seferleri engellemek için asker göndermemeleri içindi. Kuzey ordusunun büyük bir kısmını öldürdükten, geri kalanını da dağıtıp etkisiz hale getirdikten sonra Moğol orduları Polonya ve Almanya şehirlerinden çekildi; zaman içerisinde buraların halkları aslında savaşı kazandıkları, Moğol ordusunu da püskürttükleri konusunda kendilerini ikna ettiler. Dük Henry adaşı olan diğer Henry gibi savaşta hayatını kaybetti. Hristiyan kaynaklarına göre, kafası gövdesinden koparılmış olarak bulunan çıplak cesedi ancak annesinin altı parmaklı ayaklarını görmesiyle teşhis edilmiş ve tam hayatını kaybettiği bu yere bir Benedikt manastırı yapılmıştı. Daha sonraları 19. yüzyılda, Prusya hükümeti manastırı askeri bir okula çevirerek geleceğın Alman subaylarına Moğolların o zamanki savaş meydanında uyguladıkları taktikleri öğreterek onları savaşa hazırladılar.

Günler içerisinde, Alman şövalyelerini püskürtüp katletmek için kullanılan Moğol taktikleri, Macaristan’daki daha büyük bir

24 Jan Dlugosz, *The Annals of Jan Dlugosz*, çev. Maurice Michael, açıklama Paul Smith, Chichester, United Kingdom: IM Publications, (1997), 1241 yılı için giriş.

savaş meydanında, bu sefer arkasında çok daha fazla ölü ve yaralı bırakarak tekrarlandı. Subutay'ın elli bin kişilik ordusu Macaristan'ın büyük bölümünü yağmaladıktan sonra, Kral Bela ve ordusunun peşlerine takılması üzerine geri çekilmeye başladı. Subutay, Moğol zaferini garantileyerek yer alan Mohi Ovası'na gelene kadar geri çekildi. Macar komutanlar burada, adamlarının çevreleri yük arabaları ve ağır zincirlerle güçlendirilmiş, insanların birbiri üstüne yığıldığı bir kamp içerisinde uyumalarını sağladılar. Batu'nun adamları ise açık ovada küçük gruplar halinde uyumaya alışkındı. Ayrıca, Macaristan kralının askerlerini zincirlerle daire içinde tutması, Moğolların büyük grup avlarında hayvanları keçe battaniyeler ve halatlarla bir çember içine girmeye zorlayıp sonra kolayca avladıkları avlama tekniklerine çok benziyordu. Moğollar büyük sapanlarını uygun mesafeye getirip gizemli naftalı gülleleri, barutu, ateşli yağı Macar ordusunun üzerine atmaya başladı.

Duman ve ateşe daha fazla dayanamayan Macarlar kamplarından dışarıya çıktı ve çıkar çıkmaz dört yanlarının Moğollarca çevrilmiş olduğunu gördüler. Ne var ki Moğollar belli bir bölgeye atlı asker koymayı unutmuş gibiydiler. Bu Hristiyan Macarlara âdeta bir mucize gibi gelmişti; bu boşluk tam da üç günlük uzaklıkta olan başkentleri Pest yönündeydi. Macarlar kaçarken panikleri daha da arttı. Yaya ya da atlı son güçleriyle kaçıyorlardı, bu esnada safları bozdular, dağıldılar ve daha hızlı kaçabilmek için teçhizatlarını bıraktılar. Moğollar bu boşluğu bilerek bırakmıştı; korkup kaçan Macarları ileride başka bir Moğol ordusu bekliyordu. Moğollar Macarları boğulmaları için bataklığa doğru kovaladı. Hırvatistan'ın Split şehri başdiyakosu tarihçi Thomas, Moğolları 'Tartar belası' olarak tanımlamış ve Macarları nasıl katlettiklerini anlatmıştır: "Ölüler sonbahar yaprakları gibi sağa sola düşüyordu; kılıçtan geçirilen bu perişan insanlar yol boyunca sürükleniyor, kanları yağmur seli gibi akıyordu."²⁵

25 James Ross Sweeney, "Thomas of Spalato and the Mongols", *Florilegium: Archives of Canadian Society of Medievalists* 12 (1980).

Şövalyeler savaş meydanlarında Moğolları yenemeyince, iş büyümlere kalmıştı. Moğolların çoğunun Hristiyan olduğunu bilen fakat ölümlerin sergilenmesinden ne kadar iğrendiklerini bilmeyen Hristiyan papazlar, Moğolları Pest'e sokmamayı azizlerinin kemiklerini ve kutsal emanetlerini sergileyerek başarmaya çalıştılar. Ölümlerin bu şekilde teşhir edilmesi Moğolları çileden çıkarttı; bu, onlara göre sadece hastalık bulaştırıcı bir şey değil aynı zamanda mide bulandırıcıydı. Korku dolu ve kızgın Moğollar önce din adamlarını kılıçtan geçirdi, sonra da kendilerini hastalıktan korumak için kutsal emanetleri ve kiliseleri yaktı. Avrupa için bu girişim askeri bir kayıp olduğu kadar, dini bir gerileme de olmuştu çünkü ölen askerler ve krala ek olarak Macaristan başpiskoposunu, iki piskoposunu ve birçok şövalyesini kaybetmişti.

Moğollar ülkenin şövalyelik kurumunu yıkıp geçirmiş, Kral IV. Bela'yı Adriyatik Denizi'ne kadar kovalamıştı. Moğol istilasının psikolojik ve duygusal etkilerine dair birçok metin günümüze ulaşmıştır. Roger Torre Maggiore'nin, *Macaristan'ın Tartarlar Tarafından Yerle Bir Edilişinin Hazin Şarkısı* bunlardan biridir. Avrupalı şövalyeler, Macaristan ve Polonya'da yaklaşık yüz bin asker kaybetmenin getirdiği etkiyi üzerlerinden hiçbir zaman atamadılar. Surlarla çevrili şehirler ve ağır zırh giymiş şövalyeler artık yoktu, havaya duman ve barut kokusunun hâkim olduğu o 1241 yılı Paskalya'sında Moğol zaferi, Avrupa feodalizminin ve orta çağın yakında tamamen sonlanacağını işaretiydi.

1241 yılının sonuna doğru, Moğol zaferinden sadece birkaç ay sonra 6 Ekim Pazar günü yaşanan güneş tutulması, halkın tedirginliğinin paniğe dönüşmesine neden olmuştu. Avrupa'daki halklara göre böyle kutsal bir günde gerçekleşen güneş tutulması, Moğolların zulmüne daha fazla maruz kalacaklarına dair kesin bir kanıttı. Panik, saldırganların kim olduğunun bilinmemesiyle daha da artıyordu. Bu din adamının Bordo başpiskoposuna gönderdiği yanlış bilgilerle dolu mektupta, Moğolların "savaşta sonra ölümleri yiyen, kemiklerini ortaya atan, cehennemden gelmiş yamyamlar" olduğu

yazıyordu.²⁶ Bu detaylı ve kasıtlı olarak infial yaratan anlatıma göre Moğollar yaşlı kadınları yemeyi seven, zaferlerini Hristiyanlara saldıracak kutlayan zorbalardı.

Bulgarlara, Ruslara, Macarlara, Almanlara ve Polonyalılara karşı ardi ardına kazanılan Moğol zaferleri bazı çevreleri alarma, hatta küçük çaplı paniğe sevk etti. Bu insanlar kimdi ve ne istiyorlardı? Matthew Paris'in söylediği gibi kimse konuştukları dili bilmiyordu. Paris yazılarının bir bölümünde şöyle bir not düşmüştür: "Şimdiye kadar hiç kimse içlerine girebilmiş değil; ayrıca onlardan da buraya gelen kimse olmadığı için gelenekleri hakkında hiçbir şey bilinmiyor."

Haklarında herhangi bir bilgi olmadığı için Hristiyan din adamları bir cevap bulabilmek için İncil'e başvurdu.²⁷ *Tartar* ismini, 'bir denizden diğerine, bir ırmaktan dünyanın öbür ucuna kadar her yeri hakimiyeti altına alacak' bir kral olan *Tarshish*'e benzetmişlerdi. Mezmurlar'da ayrıca, onların düşmanlarının toz yalayacağından ve Tarshish krallarının hediyeler getireceklerinden bahsediyorlardı.

Din adamları için hediye getirmekten bahsedilmesi, Tarshish kralının Hristiyan çocuğuna hediyeler getiren Doğu'nun üç kralı ile bağdaştırılmasına neden olmuş, Moğollar konusuna açıklık getirecek bir pasaj bulunmuştu. 1164 yılında seferden dönen Alman Haçlıları, Üç Kral'a ait olduğunu söyledikleri kemikler getirmişlerdi; 1181 yılında ise Almanlar Köln'deki muhteşem yeni katedrallerinde bu kalıntıların saklanması için şaşıla bir altın bölüm hazırlamaya başladılar. Sonuçta Hristiyanlar, Tartarların Avrupa'yı çalınan kutsal kalıntıların geri alınması için istila ettiklerini sandılar. Eğer durum böyleyse Moğollar, Köln'deki hazineye ulaşmak için Avrupa'nın kalbine kadar ilerleyecekti.

Moğollar Köln'e gelmeyip Macaristan'dan güneye saparak Bal kanlar'a inince, din adamları Moğolların Üç Kral'ın kemiklerini

26 Paris, *Matthew Paris's English History*, cilt. 1, s. 469-472.

27 Moğollarla ilgili varsayımsal kehanet bağlantıları ile ilgili bilgiler için bkz., Axel Klopprogge, *Ursprung und Ausprägung des abendlaendischen Mongolenbildes im 13. Jahrhundert: Eine Versuch zur Ideengeschichte des Mittelalters* (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1993).

aramadıkları kanaatine vardı. Belki de bu saldırganlar Babil'deki tutsaklıklarından kurtulamayan sürgün edilmiş Yahudilerdi. İran boyunca akan bir nehir tarafından dünyanın öbür ucundan izole edilmişlerdi. Hristiyan kaynaklarına göre 1241 yılı, Yahudi takvimindeki 5000 yılına denk geliyordu ve bu yıl içerisinde birçok Yahudi Mesih'in gelmesini veya Kral Davud'un tekrar ortaya çıkmasını bekliyordu.

Matthew Paris, Moğollar İbranice konuşmadıkları ya da yasa-hukuk gözetmedikleri için önceleri bu olasılık konusunda şüpheliydi. Çünkü bu özellikler İncil'de anlatıldığı şekliyle Tanrı'nın Musa'ya vahyettiklerine aykırıydı. Ancak daha iyi bir açıklama bulunamadığı için Paris, daha sonra Moğollarla Yahudiler arasındaki bağlantıyı ve Musa'nın zamanıyla kendi dönemi arasındaki paralelliği doğrulayacak bir yol buldu. Bu yeni insanlar kayıp Yahudi kavimleri olabilirdi çünkü Musa'nın hükmü esnasında isyancı kalpleri şeytana uymuş, böylece putları Tanrı edinmişler ve bilinmedik geleneklere uymaya başlamışlardı.²⁸ İşte şimdi de Tanrı'nın isteğiyle hiçbir millet tarafından tanınmıyorlardı. Kalpleri ve dilleri birbirine karışmış bir şekilde bu korkunç ve şaşkınlık verici hayvani hayata mahkûm olmuşlardı.

Hristiyanlar Yahudileri, 'Yahudilerin büyük günahlarından dolayı' Moğol gazabını masum Hristiyanların üzerine çekmekle suçlamışlardı.²⁹ Paris'in çok güvenilir olmayan yorumuna göre Avrupalı Yahudi liderler 'genel bir emir' üzerine gizli bir yerde toplanmışlardı. 'Aralarındaki en etkili ve akıllı olanları', 'daha önce esir tutulan İsrail kavimlerinden olan kardeşlerinin bütün dünyayı kendilerine esir etmek için yola çıktıklarını' anlatıyor ve 'bize çektiydikleri acılar ne kadar şiddetli ve uzun ise bahsedilecek zafer de o kadar parlak olacak' diyorlardı. Konuşmacı güya diğer Yahudilerin Moğolları 'değerli hediyelerle karşılamalarını ve büyük bir şerefle konuk etmelerini istiyordu. "Onların yiyeceğe ve dostça kucaklayacak kollara

28 Paris, *Matthew Paris's English History*, cilt. 1, s. 314.

29 Bu paragraftaki alıntılar için *a.g.e.*, s. 357-358.

ihtiyaçları vardı.” Bunun ardından, “Yahudiler satmak için bulabil-
dikleri tüm kılıç, hançer ve zırhları topladı, hainliklerini gizlemek
için bunları fiçılarına sakladılar.” Daha iyi bir açıklaması olmayan
Hristiyanlar, bu hikâyeyi ‘Yahudilerin gizli hainlik ve büyük aldat-
macası’ için bir delil olarak yorumladı. Bu nedenle Yahudileri ya
müebbet hapis yatmak üzere ya da kendi kılıçlarıyla öldürülmek
üzere hemen cellatların ellerine teslim etmişlerdi. .

Ayrıntıları saçma olmakla birlikte –ve elde yeterli delil olmamasına rağmen- bu hikâyelerin Avrupa çapında korkunç sonuçları oldu. Medeniyetlerinin sınırlarını tehdit eden düşmanlarını yenemeyen Avrupalılar, kafalarında yarattıkları düşmanlarını, yani Yahudileri alt ettiler. Kızgın Hristiyanlar York’tan Roma’ya tüm şehirlerde, Moğolların seferlerinde uyguladıkları aynı yöntemle Yahudileri cezalandırmaya kalktılar. Yahudi evlerini kundakladılar, evlerde oturanları katlettiler. Kaçabilen Yahudiler kendilerine başka ülkelerde sığınacak yer aradılar ama hemen hemen gittikleri her yerde aynı tepkiyle karşılaştılar. Kilise, mülteci Yahudileri belirlemek ve onların Hristiyan şehirlerine girmelerini engellemek için Yahudilerin ayırt edici kıyafetler giymeleri ve üstlerinde herkesin görebileceği amblemler taşımaları zorunluluğu getirdi.

Macaristan ordusunun yok edilmesi Viyana yolunu açmıştı ve birkaç hafta içinde korkmuş yerli halk, çevrede sinsi sinsi gezinen Moğol keşif gruplarını görmeye başlamıştı. Bu öncü birliklerle yapılan çarpışma sırasında Habsburg bölükleri kendilerini hayrete düşüren bir Moğol subayı ele geçirdi.

Bu Moğol askerinin kutsal topraklara gidip orada birçok dil öğrenen otuz yaşlarında eğitilmiş bir İngiliz olduğu ortaya çıktı.³⁰ Söylenenlere göre İngiltere’den kaçması ve eğitim seviyesinin yüksekliği nedeniyle bu kişinin 1215 yılında Kral John’u ‘Magna Carta’yı imzalaması için zorlayan kişilerden biri olabileceği düşünülmüştü. İngiltere’yi terk edip Roma Katolik Kilisesi’nden aforoz edildikten

30 İngilizce şövalye kimliğiyle ilgili ilginç bir roman için bkz., Gabriel Ronay, *The Tartar Khan's Englishman* (London: Cassell, 1978).

sonra daha hoşgörölü olan Moğolların himayesine girmişti. Önceden Hristiyan olan bir Avrupalının Moğollara katılması, Moğolların gerçekten insan olduklarını, bir canavar güruhu olmadıklarını gösteriyordu. Ne var ki, korkmuş Hristiyanlar bu İngilizli Moğolların Viyana dışında yaptıkları gizemli istihbarat görevi hakkında yeterli bilgi almadan öldürdü.

İsmi bilinmeyen İngilizin yakalanması, Moğolların Avrupa'yı istilasının sona ermesiyle aynı döneme denk geldi. Moğollar Orta Asya, Rusya, Ukrayna, Polonya ve Macaristan boyunca yeşil bozkırları geçti ancak bozkırların sona erdiği yerde durdular. Savaşçı başına beş at düştüğü için her şeyden fazla bozkıra ihtiyaçları vardı. Hız, çeviklik gibi yetenekleri ormanlık arazi, ekili alan ve ırmaklardan geçerken pek işe yaramıyordu. Köy arazilerinin yumuşak otları atları için hiç de güvenli bir yer değildi. Tarlaların başladığı yer, aynı zamanda kuru bozkırlardan kıyı bölgelerinin nemli iklimine geçişi gösteriyordu ki, bu nem Moğol okçuları için güçlerini kırııcı ve hedefi bulmalarını engelleyici bir unsurdur.

Tuna'daki incelemelerine rağmen Moğolların Batı Avrupa'yı tam olarak istilası gerçekleşmedi. 11 Aralık 1241 günü Ogeday'ın öldüğü söylenir. Ölüm haberi Karakurum'dan 6500 kilometre uzaklıktaki Moğol kuvvetlerine dört ile altı hafta içerisinde ulaştı. Çağatay da aynı zamanda öldü, böylece Cengiz Han'ın ölümünün üzerinden sadece on dört yıl geçtikten sonra dört oğlu da öldü. Prensler, yani Cengiz Han'ın torunları, Büyük Han olmak üzere yurtlarına dönmek için birbiriyle yarışır oldular. Soylar arasındaki yarış yaklaşık on sene sürecek ve bu sırada dünyanın kalan kısmı Moğol istilasından kurtulmuş olacaktı.

Kaplan yılı olan 1242 yılının ilk aylarında, Moğollar Batı Avrupa'dan Rusya'ya doğru çekildi. Avrupa şehirlerinden çok az ganimet alınabilmişti ve bu kolda ilerleyen Moğol ordularına iyi lojistik destek verilememişti. Moğolların ele geçirdikleri en değerli ganimet, Macaristan kralının kampında bulunan çadır ve içindeki eşyalar-
dı. Batu bunları, Volga Irmağı'ndaki ana kampına taşıyarak orada

kullandı. Fazla mal alamamalarına rağmen Moğollar, Saksonyadan madenci, Balkanlar ve Belgrad'a yaptıkları seferden yazıcı ve tercümanlar ile içlerinde bir Parisli kuyum ustasının da bulunduğu bir grup zanaatkârı esir almışlardı.

Moğollar seferden fazla ganimetle dönememenin hayal kırıklığı içerisinde son bir vurgun yapmak üzere, Kırım'da mola vermiş İtalyan tüccarlara saldırdılar. Moğollar büyük miktarda ticari mal karşılığında İtalyanlara Avrupalı esirlerini, özellikle de genç olanlarını, Akdeniz çevresinde köle olarak satma izni verdiler. Bu olay Moğollarla Karadeniz'de ticaret noktaları kuran Venedikli tüccarlar arasında uzun ve verimli bir ilişki başlattı. İtalyanlar Moğollara işlenmiş mal verirken, karşılığında da Rus esirleri Akdeniz piyasasında satma hakkını alıyorlardı.

Genç insanları satma kararı Moğollar için gelecekte önemli bir sorun oluşturacaktı çünkü İtalyanlar esirlerin büyük bir bölümünü, esirlerden oluşan ordusunda kullanan Mısır sultanına satıyordu. Yirmi yıl içerisinde Moğollar kendi savaş taktiklerini iyi bilen, hatta satılmadan önce Moğol dilini bile öğrenen, çoğunluğu Slav ve Kıpçaklardan oluşan bu orduyla savaşıyordu. İki ordunun bugünkü İsrail'de karşılaşması Rus ovalarındaki karşılaşmadan çok daha farklı sonuçlar doğuracaktı.

SAVAŞÇI KRALİÇELER

Tanrı her bir parmağı farklı yarattığı gibi,
insanları da farklı özelliklerle yaratmıştır.*

Mengü Han

MOĞOL erkekleri savaş meydanlarında yabancı memleketleri fethetmekle uğraşırken, kadınlar da ülkeyi yönetiyordu. Savaş olmadığında erkekler avcılıkla uğraşırdı; savaşlar ise artık aylar yerine yıllar sürdüğü ve ev denen yer artık birkaç *ger* kampı yerine koca bir imparatorluktan oluştuğu için onlar savaşla uğraşırken kadınlar da idari işlerle ilgilenirdi. Ogeday zamanında savaşların en ağır şekilde hüküm sürdüğü Rusya ve Doğu Avrupa'nın dışında, Moğol İmparatorluğu'nun geri kalan her yerinde kadınlar idareyi ele almıştı. Ogeday Han'la olan düşmanlığına rağmen Cengiz Han'ın en küçük oğlu olan Tulu'nun dul karısı Sorkhokthani, Cengiz Han'ın büyüdüğü yurt da dahil olmak üzere tüm Kuzey Çin ve Doğu Moğolistan'a hükmetti. Doğu Asya ve Türkistan'ın idaresi ise Cengiz Han'ın ikinci oğlu Çağatay'ın dul karısı Ebuskun'da idi.

Ogeday Büyük Han iken, çoğu zaman imparatorluğu yönetemeyecek kadar sarhoş olurdu, bu nedenle idari gücünü yavaş yavaş yaşça en büyük olmasa da en yetenekli karısı olan Türegün'e devretmişti.

1241 yılında Ogeday'ın ölmesiyle Türegün, saltanatı resmen devraldı. 1251 yılına kadar tam on yıl boyunca kadınlardan oluşan küçük bir grupla birlikte, dünya tarihine geçmiş en büyük imparatorluğun yönetimi ondaydı. Bu kadınların hiçbiri bir Moğol olarak dünyaya gelmemişti; hepsi fethedilen bozkır kavimlerinden ve

* Christopher Dawson, ed. *The Mongol Mission: Narratives and Letters of the Franciscan Missionaries in Mongolia and China in the Thirteenth and Fourteenth Centuries* (New York: Sheed & Ward, 1955), s. 195.

evlenerek aileye katılmışlardı. Ayrıca Hristiyanlardı. Ne cinsiyetleri ne dinleri ne de kendi oğullarını iktidara getirebilmek için birbirleriyle verdikleri kıyasıya mücadele iktidara yükselmelerine engel olabilmisti.

İktidar savaşı ne kadar şiddetli olursa olsun yine de barışçıydı. Saray çekişmeleri dışında bu çağ, imparatorluğa ihtiyaç duyulan barışı getirmişti. Böyle bir zaman, elde tutulan bölgeleri daha da sağlamlaştırmak ve kırk yıl süren ilk Moğol Dünya Savaşı'nın (1212-1241) yaralarını sarıp bir sonrakine hazırlanmak için iyi bir fırsattı.

Türegün'ün iktidarına ve Moğol sarayındaki nüfuzuna dair ilk yazılı kayıt, Taocu metinlerin yazılı hale getirilmesini emreden bir yazıda görülmektedir. Altında Ogeday'ın mührüyle birlikte *Yeke Hatun'un, Büyük İmparatoriçe* olarak imzası vardı (10 Nisan 1240).¹ Metinde Yeke Hatun'un sadece imparatorluğu yönetmediği, aynı zamanda erkekler savaştayken din ve eğitim konularının gelişmesi için çalıştığı, imparatorluk çapında önemli sosyal yapılar ve inşaatlar yaptırdığı yazılıdır.

Ogeday Çin seferinde en sevdiği oğlu ve diğer yakın akrabalarını kaybedince, genel olarak siyasete ilgisini yitirdi ancak kendi yerine geçmesi için torunlarından birini aday gösterdi. Türegün ise babası tarafından sevilmeyen ve ağır şekilde cezalandırılan kavgacı ve kibirli oğlu Guyuk'un adaylığını zorluyordu. Ogeday'ın ölümünün hemen ardından Türegün, Ogeday'ın vasiyet ettiği torunu yerine Guyuk'un seçilmesi için *kurultay* topladı ancak Altın Aile'nin yeterli çoğunluklu oyunu alamadı. Bu, yeterli sayıda kişinin Guyuk'un başa geçmesini istemediği anlamına geliyordu. Türegün saltanata vekillik etmeye devam etti, Guyuk'un başa geçmesi için yürüttüğü beş yıllık titiz siyasi çalışma sona ermiş oldu. Amacına ulaşmak için kocasının yardımcıları görevden almış, yerlerine kendi istediği kişileri getirmişti ki bunlardan en önemlisi bir kadındı. İranlı bir esir olan Fatma adındaki bu kadın, Karakurum'a çalışması için getirilmişti. Görünüşe göre onu

1 Türegün'ün (Toregene) fermanı hakkında daha kapsamlı bir tartışma için bkz., Igor de Rachewiltz, "Toregene's Edict of 1240", *Papers on Far Eastern History* 23 (March, 1981), s. 38-63.

pek sevmeyen tarihçi Ata-Malik Cüveyni, Fatma'nın Türegün'ün çadırına girerek 'onun sırlarını paylaştığını' anlatır.² Fatma eski bakanların görevden uzaklaştırılmasında rol oynamış ve yasa koyma da dahil her şeyde özgür olmuştur.

1246 yılında Türegün imparatorluk üzerindeki kontrolünü arttırmış ve oğlunun seçilmesi için uğraşmakta hiçbir sakınca görmemiştir. Guyuk üzerine yapılan tartışmalar ve seçilmesi kapalı kapılar ardında gerçekleşmişti ve kararlar Altın Aile'nin sadece birkaç üyesine açıklanmıştı ancak Türegün sadece Moğolların değil, yabancı temsilcilerinin de katılacağı şekilde şaşaalı bir resmî tören düzenledi. Ağustosta düzenlenecek törene kadar bütün yaz boyunca imparatorluğun dört bir köşesinden yabancı delegeler geldi. Prens ve krallarla birlikte emirler, valiler ve asiller bir araya geldiler. Anadolu'dan Selçuklu sultanı geldi; Bağdat halifesinin temsilcileri ayrıca Gürcistan'da tahta çıkması muhtemel veliahtlar olan meşru kralın oğlu Davud ve meşru olmayan kralın oğlu Davud da oradaydı. Ayrıca Türegün Hatun ile yediği yemekten hemen sonra gizemli bir şekilde ölen kıdemli Avrupa delegesi Aleksandır Nevski'nin babası Büyük Prens II. Yaroslav Vsevolodoviç de gelmişti.

22 Temmuz 1246 günü büyük toplantının tam ortasında, Batı Avrupa'dan ilk temsilci Moğol sarayına vardı. Aziz Francis Assisi'nin müritlerinden olan altmış beş yaşındaki din adamı Giovanni Plano Carpini, Papa IV. Innocent için casusluk yapmak üzere gelmişti; görevi Avrupa'yı tehdit eden bu garip insanlar hakkında olabildiğince fazla bilgi toplamaktı. 1245 yılının Paskalyası'nda Carpini'nin Lyon'dan çıktıktan sonra Avrupa'yı geçip Moğol kontrolündeki Rusya kampına ulaşması bir yılını aldı. Ne var ki Moğolların ulaşım sistemiyle sadece 106 gün içerisinde 4800 kilometre, yani üç buçuk ay içinde, at sırtında günde ortalama kırk kilometre yol aldı.

Moğollar, Avrupa'daki askeri seferlerinin başarısı nedeniyle Carpini'nin Papa ve tüm Avrupa halklarının bağlılık mesajıyla geldiğini

2 Ata-Malik, Juvaini, *Genghis Khan: The History of the World Conqueror*, çev. J. A. Boyle (Seattle: University of Washington Press, 1997), s. 245-246.

düşündü; ne var ki, mektupta çok daha farklı bir mesaj vardı. Papa IV. Innocent, hana, Hazreti İsa'nın hayat hikâyesini ve Hristiyanlığı inanç esaslarını içeren bir mektup göndermişti. Han tüm bunları Hristiyan olan annesinden dolayı gayet iyi biliyordu ve onunla birlikte dini törenlere zaman zaman katılmıştı. Guyuk muhtemelen Hristiyandı; olmasa bile, bu dine oldukça meyilliydi ve yönetimindeki Hristiyan Moğollara bağımlıydı. Papanın mektubu Moğolları Avrupa'yı işgal ettikleri için ağır biçimde eleştiriyor ve hana, "Bu tür saldırılardan, özellikle de Hristiyanlara saldırmaktan vazgeçmesini" emrediyordu.³ Üstelik, "Diğer milletleri yok etmeye sizi ne yöneltti ve gelecekteki niyetiniz nedir?" diyerek handan açıklama istiyordu. Mektup hana Tanrı'nın dünyadaki tüm insani gücü, kendi adına konuşma yetkisi olan tek yetkili merci olan Roma'daki papaya bahsettiğini bildiriyordu.

Moğol subayları Carpini'nin haraç getirmediğini ve bağlılık yemini etmediğini anlayınca onu neredeyse görmezden geldiler. Ancak aslı günümüze kadar gelmiş Kasım 1246 tarihli bir mektupta Papa IV. Innocent, Guyuk'a açıkça şu soruyu sorar: "Tanrı'nın kimi temize çıkardığını ve kime merhamet ettiğini nasıl bilirsin? Tanrı'nın şu söylediğin kelimeleri tasvip ettiğini nasıl bilirsin?" Bunun üzerine Guyuk, Papa'nın Karakurum'a gelerek Moğol hanına bağlılık yemini etmesini istedi.

Böylece Avrupa ile Uzakdoğu arasındaki ilk doğrudan diplomatik bağlantı, dini anlatımların çokça vurgulandığı karşılaştırmalı bir teoloji tartışmasına dönüştü. Avrupalılarla Moğolların ortak dini inançları olmamasına rağmen bu ilk ilişki oldukça olumsuz ve yanıltıcı olmuştu. Moğollar Hristiyan Avrupa ile daha yakın ilişki kurmak için bir nesil boyunca uğraştı ama sonunda Hristiyanlığı terk ederek kendilerini tamamen Budizm ya da İslam'a verdiler.

1246 yılının sonbaharında, Carpini ve diğer yabancı heyetler kraliyet kampından yurtlarına doğru yola çıktı. Guyuk ise tören ve

3 Christopher Dawson, ed., *The Mongol Mission: Narratives and Letters of the Franciscan Missionaries in Mongolia and China in the Thirteenth and Fourteenth Centuries* (New York: Sheed & Ward, 1955), s. 73-76.

gereksiz tantanaları bırakarak siyasi açıdan gücünü pekiştirmek ve gerçek bir han olmak üzere kolları sıvadı. Yeni edindiği iktidarını kullanarak önce annesinin en güvendiği danışmanı Fatma'yı alaşağı etti. Fatma'nın cadı olduğunu söyleyerek annesinin sarayından kovdu. Annesi Fatma'nın gitmesine izin vermedi. "Guyuk birçok kere isteğini yinelediyse de annesi razı gelmedi. En sonunda ilişkileri çok kötü bir hal aldı ve annesi Fatma'yı göndermezse silah zoruyla getirmek için bir adamını bile görevlendirdi."⁴

Daha sonraki olayların nasıl geliştiği konusundaki belirsiz kayıtlar, cevaptan çok yeni sorular ortaya çıkarmaktır. Guyuk, Fatma Hatun üzerinde hakimiyet kurmuş, annesi de ölmüştür. Annesi hasta mıydı? Öldürülmüş müydü? Kızgınlığından ya da üzüntüsünden mi ölmüştü? Çoğu belgede bunlar hakkında hiçbir bilgi bulunmamaktadır. İranlı tarihçi Juzjani, Türegen'ün kocası Ogeday ile buluşmaya gönderildiğini yazar ve "En doğrusunu Allah bilir" diyerek bitirir.⁵ Türegün kocasından altı sene sonra öldüğüne göre, bunu öldürüldüğüne dair örtülü bir ifade olarak alabiliriz. Sonuçta olaylar şu şekilde gelişmiştir: Guyuk'un adamları Fatma Hatun'u zorla alıkoymuşlar, Türegün Hatun da ölmüştür.

Fatma'yı sessiz sedasız devreden çıkarmak yerine, Guyuk onu tüyler ürpertici bir yargılamaya tabi tuttu. Moğolların iki kıtada hüküm sürdüğü ve sınırlarını genişletmek için birçok fırsatının bulunduğu bir devirde, saray dikkatini imparatorluğa değil bu kadına, neler yaptığına ve ona ne yapılması gerektiğine vermişti. Guyuk muhafızlarına Fatma'yı huzuruna iplerle sıkıca bağlanmış bir şekilde çıplak olarak getirmelerini emretti. Günlerce aç susuz bırakılan, türlü işkence, gaddarlık ve tehdide maruz kalan Fatma'yı dövdüler, kızgın demirlerle dağladılar.⁶ Kamuya açık şekilde yapılan böyle bir işkence, Avrupa'da cadılara yaptıkları muameleyle Hristiyan

4 Juvaini, *Genghis Khan*, s. 245.

5 Minhaj al-Siraj Juzjani, *Tabakat-I-Nasiri: A General History of the Muhammadan Dynasties of Asia*, çev. Major H. G. Raverty (Bengal: Asiatic Society of Bengal, 1881; tekrar baskı, New Delhi: Oriental Books, 1970), s. 1144.

6 Juvaini, *a.g.e.*, s. 245.

kilisesine yakışır, düşmanlarını kılıçtan geçiren ama işkence ve gereksiz yere acı verecek hareketlerden kaçınan Cengiz Han'ın uygulamalarına tamamen tersti çünkü bir kadın söz konusuydu; Moğol tarihinde böylesi bir olay o güne dek görülmemiştir.

Fatma'nın işkencesi belki de teknik olarak dönemin kanunlarına uygundu çünkü ne Moğoldu ne de bir Moğol ile evliydi; o sadece nereden geldiği belli olmayan bir savaş esiriydi. İşkence gören kadın sonunda, Türegün Hatun da dahil olmak üzere birçok Altın Aile üyesine büyü yaptığını itiraf edince, Guyuk onu görülmemiş bir gaddarlık gösterisiyle cezalandırdı. Ruhu kaçmasın diye vücudundaki tüm deliklerin iple dikilmesini ve keçe ile battaniyeye sarılarak nehre atılmasını emretti. Annesinin danışmanı ve 13. yüzyılın en etkili kadınlarından biri olan Fatma'nın hayatı böylece sona erdi.

Fatma'nın işkence gösterisinde kendini belli ettiği üzere Guyuk'un tahtta kalışı kısa oldu ve onun zamanı tarihe korkunç bir dönem olarak geçti. Gücünü pekiştirmek ve düşmanlarını ortadan kaldırmak için zalim bir seferberlik başlattı. Askerlerine Fatma ile bağlantısı olan herkesi öldürmelerini emretti. Ardından Cengiz Han'ın sağ kalan tek kardeşi ve dolayısıyla tahtın varisi amcası Temuge Oçigen hakkında yasal soruşturma başlattı. Temuge, Guyuk'un seçilmesinden kısa süre önce bir ordu oluşturarak Türegün Hatun'un topraklarını işgal etmek istemiş fakat başarılı olamamıştı. Temuge Oçigen daha gençken Şaman Teb Tengeri ile olan çarpışmasından sağ çıkabilmiş ama büyük yeğeniyle yaptığı karşılaşmada hayatını kaybetmişti. Guyuk tarafından kapalı bir yerde görülen gizli bir duruşmada, Büyük Han'ın yerini seçimle değil askeri güçle almaya çalıştığı için ailenin erkek üyeleri tarafından ölüme mahkûm edilmişti.

Guyuk dikkatini Moğol İmparatorluğu'ndaki diğer kadınlara çevirdi. Önce Çağatay'ın ailesinin topraklarına hükmeden dulu ortadan kaldırdı sonra Sorkhokthani saltanatına vekillik eden ve kocasının ölümünden sonra Guyuk ile evlenmeyi reddeden Tulu'ya soruşturma açtı. Soruşturma yapılırken Tulu'ya ve oğullarına verilen

askerleri kendi ordularına kattı. Böylece doğu kanadını sağlama almış ve buralarda tam bir hakimiyet kurmuş oluyordu. Daha sonra bütün ordularını toplayarak büyük bir av olacağını söylediği batıya ilerledi. Aslında bu sefer, Rusya'daki Batu Han'a yapılacak sürpriz bir sefer için bahaneydi. Zafer yemeği sırasında Rusya'da yaptığı hakaretleri kendisine ödetmek istiyordu; ayrıca bütün hanlar içerisinde sadece Guyuk, Avrupa'nın önemini tam olarak kavramıştı. Bu seferi tamamlayıp, Avrupa'yı Moğol İmparatorluğu içerisindeki kendi kişisel sınırlarına katmak istiyordu.

Sorkhokthani, Guyuk'un bu sürpriz saldırıda başarılı olmaması için elinden geleni yaptı. Batu'yu Guyuk'un büyük planından haberdar etmek için gizlice haberciler gönderdi. Sorkhokthani büyük ihtimalle Guyuk'a karşı doğrudan harekete geçmişti çünkü tahta çıkışının üzerinden sadece on sekiz ay geçmişti ki, kırk üç yaşında gayet sağlıklı görünen Guyuk aniden ölmüştü ve ölüm sebebi bilinmiyordu. Büyük olasılıkla birisi onu öldürmüştü ancak bunu yapabilecek o kadar çok kişi vardı ki, bütün şüphelileri incelemek çok uzun zaman alabilirdi. Günümüze ulaşan hiçbir Moğol belgesi Guyuk'un ölümü hakkında ayrıntı vermemektedir. İranlıların özlü sözlerinde, Guyuk için "vadesi dolmuştu" diye yazar.⁷

İmparatorluğun göbeğinde devam eden siyasi çatışmalar esnasında, imparatorluğun sınırındaki halklar çözülmeye başlamıştı. Benzetmeleri çok seven Cüveyni şöyle yazar: "Dünyanın meseleleri doğruluk yönünden sapmıştı; ticari ilişkiler boğazına kadar adaletsizliğe boğulmuştu. Artık bir oraya bir buraya sürüklenen Moğollar ve onlara tabi halklar ne bir yerde kalacak güçleri ne de kaçacak bir yerleri olduğu için yaratıcılıklarının sonuna ulaşmıştı."⁸

Guyuk'un kısa saltanatından sonra kraliçelerin savaşı kaldığı yerden devam etti. Hatta Guyuk'un dul eşi Oğul Gamiş, tıpkı Ogeday öldüğünde kayınvalidesi Türegün'ün yaptığı gibi imparatorluğun idaresini ele almak için ortaya çıktı. Oğul Gamiş kayınvalidesi gibi

7 Juvaini, *Genghis Khan*, s. 185.

8 A.g.e., s. 556.

yetenekli değildi; ayrıca kendi oğulları tahtı ona bırakmamak için harekete geçmişti. Sorkhokthani, dört oğlunun tam desteği ve bugünler için yaptığı hazırlıkla, sonunda hamleyi yaptı. Sorkhokthani'nin gizli müttefiki Batu Han, Guyuk'un dul eşinin başkent Karakurum'da kurultayı toplamasını beklemeden, kendisi için ulaşılması daha kolay olan Moğolistan'ın dışındaki Tian Şan dağlarındaki Isık (Issık, Issyk) Gölü'nde 1251 yılında kurultayı topladı. Kurultay Sorkhokthani'nin en büyük oğlu Mengü'yü seçti ancak Ogeday ailesi Moğolistan topraklarında özellikle de Karakurum'da ailelerinin kontrolünde gerçekleşecek meşru bir seçim yapılması gerektiğini öne sürerek seçimi boykot etti.

Ancak gözü pek olan Sorkhokthani parlak bir plan yaptı. Başkente giremiyordu ancak Cengiz Han'ın en küçük oğlunun dul eşi olarak Cengiz Han'ın doğduğu, seçildiği ve gömüldüğü topraklardaki aile üzerinde hakimiyeti vardı. Bu kutsal yerde toplanacak bir *kurultaya* katılmaya kimse karşı çıkamazdı. Müttefiki Batu Han Rusya gibi uzak bir yerden gelemiyordu fakat Sorkhokthani ve ailesinin bu seçim ve tahta geçiş sırasında, güvenliğini sağlamak için kardeşi Berke'yi otuz bin kişilik ordusu ile gönderdi. Sorkhokthani bu kutsal topraklarda 1 Temmuz 1251'de ikinci bir seçimle kırk üç yaşındaki Mengü'yü Moğol İmparatorluğu'nun Büyük Han'ı olarak seçti. Bu defa karara kimse itiraz edemedi.

Mengü tahta çıkışını kutlamak için bir genelge yayımlayarak o gün herkesin dinlenmesini, hayvanların çalıştırılmamasını ve yük taşıtılmamasını emretti. Dünya çadır kazıklarıyla delinmeyecek, su da atıklarla kirletilmeyecekti. Kimse yaban hayvanı öldürmeyecek, şenlikler için öldürüleceği zaman da kan dökmeden kutsal topraklarda öldürülecekti. Bu kutsal günden sonra bir haftalık şenlik yapılacaktı. Şenliğin her gününde toplanan misafirler üç yüz at ve öküz, üç bin koyun ve iki bin yük arabası dolusu kısırak sütünden yapılmış ayran tüketti.

Kutlamalar Sorkhokthani'nin hayat boyu emek verdiği işlerin sonucuydu; bu kutlamalar herkesten çok kendisini ilgilendiren bir

şerefti. Cengiz Han'ın oğulları nispeten zayıf karakterli, içkiye düşkün ve bencildi. Sorkhokthani'nin kendi yetiştirdiği dört oğlu ise tarihe geçecek yetenekteydi. Oğullarının hepsi birer handı. Gelecek yıllarda Mengü, Arik Böke, Kubilay belli bir süre için Büyük Han, diğer oğlu Hülagü ise İran'ın ikinci hanı ve oradaki hanedanın kurucusu olacaktı. Oğulları İran'ın tümü, Bağdat, Suriye ve Anadolu'yu topraklarına katarak imparatorluğu en büyük sınırlarına ulaştıracaktı. Güneyde Çin Song Hanedanı'nı fethedecek, Vietnam, Laos ve Burma sınırlarını zorlayacaklardı. Ayrıca Müslüman topraklarına saldıracaktı.

Ogeday ile Guyuk'un aileleri kurultaya yetişemedikleri gibi oraya ancak kutlamaların ortasında varabildiler. Ogeday ile Guyuk'un ailelerinden üç önemli prens birdenbire çadıra dalarak yeni hana saygılarını göstermek istediklerini söylediler. Yeni han hepsini tutuklatıp zincirlere vurdurttu çünkü casusları bunun bir tuzak olduğunu, prensler kendisini çadırda oylarken aile fertlerinin de kutlamalara sinsice saldıracaklarını bildirmişti. Mengü olası saldırıganları kolayca belirleyerek yeni bir dizi duruşma başlattı. Cengiz Han'ın soyundan kimseye işkence yapamadı veya kanını dökemedi ama çoğu Müslüman ve Çinli danışmana suçlarını itiraf ettirmek için işkence yapacaklardı. Duruşmanın sonunda yeni han kuzenlerini pek çok suça karışmaktan suçlu buldu. Prenslerden ikisinin ağız boğulana kadar taş ve toprakla dolduruldu. Danışmanlardan bazıları intihar etti. Mengü, Ogeday soyundan veya bu soyla bağlantılı yetmiş yedi kişiyi idam ettirdi.

Mengü adamların duruşmalarını izlerken, annesi kadınları kendi sarayında tuttu. Sorkhokthani, Oğul Gamış Hatun'un tutuklanmasını emretti ve Fatma'ya yapılan muameleye benzer şekilde ellelerini diktikten sonra, onu aileden kıdemli bir başka kadınla birlikte keçe battaniyeye sarıp suya atmadan önce halkın önünde çıplak olarak dolaştırdı.

Mengü Han ailesine ihanet edebilecek kişileri belirlemek üzere soruşturmayı tüm imparatorluk çapında genişletti.⁹ Duruşmalar doğuda Çin ve Moğolistan'dan güneyde Afganistan'a batıda İran ve Irak'a kadar uzandı. Uygurların başındaki en kıdemli kişi dahil birçok kişi öldürüldü ama en büyük darbe Altın Aile'ye indirilmişti. Mengü, ölen amcaları Çağatay ve Ogeday'ın ailelerinden kim kaldıysa hepsini kökünden yok etmeye kararlıydı. İmparatorluk çapında sadece bu amaçla kurulmuş mahkemelerde cezadan kurtulmayı başaran yönetici ve yüksek rütbeli subaylar bile, Karakurum'a giderek kendilerini yeni hana tanıtmak, burada sadakatleriyle ilgili kayıtlar incelendikten sonra birtakım tehditlerle yüzleşmek durumundaydılar. Her türlü sınamadan geçen kişiler, daha sonra yeni han tarafından eski görevlerine atanıyordu. Ogeday'ın soyunun istenmeyen kişilerden kanlı şekilde temizlenmesinden sonra, Mengü Han siyasi olmayan tutuklular için genel bir af emri çıkarttı.

Artık iktidar Tulu'nun soyuna geçmişti. Sorkhokthani oğullarının iktidara gelmesi için önündeki son engelleri de ortadan kaldırmış, artık Altın Aile'nin oğullarının hiçbirisi için bir engel taşımadığını bilmenin huzuru içinde ölmüştü. Sorkhokthani'nin başarısını en iyi şekilde yazar Bar Hebraeus dile getirmiştir: "Eğer kadın ırkında böyle bir kadın daha görseydim, şüphesiz kadınların erkeklerden üstün olduğunu söylerdim."¹⁰ Dünya tarihinde hiç kimse Sorkhokthani'nin oğullarına verdiği büyüklük ve zenginlikte bir imparatorluğu miras bırakamamıştır; ne var ki ölümünün ardından sadece birkaç yıl geçtiğinde dört oğlu bu imparatorluğu parçalamaya başlayacaktı.

9 Soruşturma hakkında daha fazla bilgi için bkz., Thomas T. Allsen, "The Rise of the Mongolian Empire and Mongolian Rule in North China", *The Cambridge History of China*, cilt. 6, *Alien Regimes and Border States*, 907-1368, ed. Herbert Franke and Denis Twitchett (Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1994), s. 394.

10 Morris Rossabi, "The Reign of Khubilai Khan", *The Cambridge History of China*, cilt. 6, *Alien Regimes and Border States*, 907-1368, ed. Herbert Franke and Denis Twitchett ed. (Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1994), s. 414.

Moğol Yeni Yıl Festivali'ne yakın bir zamanda, yani tam olarak 1252 yılının Şubat ayında, Sorkhokthani öldü. Ölümüyle birlikte 1241 yılında başlayan kadınların iktidar dönemi de bitmiş oldu. Kadınlar birbirleriyle çekişirken bile, Moğol iktidarına o çok ihtiyaç duyulan yeteneği getirmiş, manastır ve okullara verdikleri destek, bastırdıkları kitaplar, bilgi ve düşüncelerin her yere ulaşmasına yaptıkları katkılarla imparatorluğa yeni bir yapı kazandırmışlardı. Daha sonra Moğol İmparatorluğu sınırları içerisinde ve dışında bulunan dünyaya en büyük etkisi kadınların temellerini attıkları bu kurumlar yapacaktı.

Mengü'nün Moğol İmparatorluğu'nun Büyük Hanlığı'na geçişi, dedesi Cengiz Han'ın ölümünün üzerinden neredeyse çeyrek yüzyıl sonra gerçekleşmişti. Kendisini anlattığı bir yazıda, annesi tarafından ona kazandırılan yönetim biçimi ve dengeli kişiliği hakkında şöyle diyordu: "Ben, atalarımın bana kalan yasaları uyguluyorum; diğer ülkelerin yaptıklarını taklit etmiyorum."¹¹ Mengü'de ne Ogeday'ın hoppalığı ne de Guyuk'un pervasızlığı vardı; ciddi bir insandı ve Altın Aile fertleri arasında alkol bağımlılığı olmayan tek kişiydi.

Moğol İmparatorluğu'nda Büyük Han olarak meşruiyetini sağlamlaştırmak ve tarihi kendi ihtiyaçları doğrultusunda tekrar şekillendirmek için 1252 yılında babasına Büyük Hanlık unvanını verdi.

Mengü bölgesini tehlikeye atarak dikkatini, üzerinde hak iddia ettiği yeni başkenti ve yirmi yıldır Ogeday ailesinin merkezi ve iktidarın sembolü olarak görülen Karakurum'a yöneltmişti. Mengü, Ogeday soyunun bir hediyesi olan mütevazı şehri Moğol İmparatorluğu'nun başkenti yapmak istiyordu. Ogeday Karakurum'u kurmadan önce bu alan Kereyitlere, özellikle de Toğrul Han ve ailesine aitti, ki Mengü'nün annesi Sorkhokthani ve Toğrul Han'ın kuzeni de bunlara dahildi.

Başkentte damgasını vurmak zorundaydı. Ogeday projelerinde Çin ve İranlı mimarları çalıştırdığına göre Mengü de Avrupa

11 Thomas I. Allsen, *Mongol Imperialism: The Politics of the Grand Qan Mongke in China, Russia, and the Islamic Lands, 1251-1259* (Berkeley: University of California Press, 1987), s. 36.

seferlerinde esir alınan Hıristiyan zanaatkârlardan faydalanmalıydı. Avrupa mimarisini hiç sevememiş olmasına rağmen metal işçilerinin yetenekleri onu etkilemişti. Ordusu Belgrad şehri seferinde Parisli bir kuyum ustası olan Guillaume Boucher'i esir almıştı.¹² Hıristiyan dini simgelerini yapmaktaki yeteneğinden dolayı Boucher, Sorkhokthani'nin emrine verilmişti ve ölümüyle birlikte Boucher de Mengü'nün kardeşi Arik Böke'ye geçti. Mengü Moğol başkentine egzotik bir Avrupa havası vermesi için elli kişilik bir zanaatkâr ekibi ile birlikte Boucher'i seçti. Boucher de her ziyaret edenin başını döndürecek kadar güzel bir şehir kurdu.

Mengü'nün Karakurum'daki sarayına giden delegeler hiç görmedikleri şeyler anlatıyorlardı. Gümüş ve diğer değerli metallerden yapılma büyük bir ağaç sarayın ortasından yükseliyor, dalları bina'nın her tarafına uzanıyordu. Ağacın ana dallarından gümüş meyveler sarkıyor, gövdesine de altından dört yılan sarılıyordu. Ağacın en tepesinde yine gümüşten yapılma fevkalade güzel bir heykel, elinde trompet tutuyordu. İçlerinde hava bulunan bir dizi boruya ağacın görülmeyen bir yerine saklanmış hizmetkarlarca üfleniyor ve böylece kimsenin ne olduğunu anlamadığı büyülü desenler ortaya çıkıyordu. Han misafirlerine içki getirilmesini emrettiğinde mekanik heykel trompeti dudaklarına dayıyor ve boruyu çalıyor, bunun üzerine ağaç gövdesine dolanmış yılanların her birinin ağzından farklı farklı içkiler ağacın dibinde bulunan büyük gümüş çanaklara doluyordu.

Gümüş ağacın üzerindeki her bir yılan Moğol İmparatorluğu'nun uzandığı dört yönü, akan içkiler –şıra, ayran, pirinç likörü ve bal likörü- uzak, egzotik diyarlardan elde edilen ürünleri yani üzüm, süt, pirinç ve balı sembolize ediyordu. Ağaçlar bozkırlarda oldukça seyrekti ancak Cengiz Han'ın Moğol ailesinin anayurdu ve kökenleri için daha önemli bir rolü vardı. Sözlü tarihe göre Moğolları birleştirmeye çalışan ilk ataları bozkırlarda bir ağacın altında han ilan edilmiş ve tam bu yerde Temuçin ve Camuka Merkit

12 Kuyumcu hakkında daha fazla bilgi için bkz., Leonardo Olschki, *Guillaume Boucher: A French Artist at the Court of the Khans* (New York: Greenwood, 1946), s. 5.

savaşında yemin etmişlerdi. Tüm düzenlemeler Moğolların kökenlerini ve dünyayı dört bir yandan fethetmelerini gösteren olağanüstü ve etkili hatıralarla donatılmıştı. Mengü her şeyi Moğol devletinin sınırlarına katarak dünyanın merkezine oturmuş bir ağaç gibi sorumluluğunu üstlendi. Mengü Han bunu milletin kaderi ve başarması gereken bir hedef olarak kabul etti.

Kökenleri Batı'ya daha yakın olduğundan ve Altın Aile'de bulunan çok sayıdaki Hristiyan kadının etkisinden dolayı, Hristiyanlık Mengü'nün sarayında geçici olarak itibarını tekrar kazandı. Öküz yılı olan 1253 yılının sonuna doğru bir Fransisken rahibi olan William Rubruck, Fransız kralının elçisi olarak Moğol sarayına geldi. Rubruck'un anılarında Hristiyanlarla Moğol sarayındaki diğer dinlerin çarpışması, çok detaylı olmasa da üstü kapalı olarak anlatılmaktadır. Rubruck, Moğol sarayının Noel'i nasıl kutladığını görme fırsatı buldu. Mengü Han ve karısı altın tahtlara oturarak kilisedeki ayinc katılmıştı. Asurlu Hristiyan gelenekleri uyarınca kilisenin içinde aşırı süs ve heykel yoktu ancak kilisenin çatı kirişleri binaya Moğol geri görünümü vermek için ipek kumaşlarla süslenmişti. Ayinden sonra han, rahiplerle din konusunda kısa bir sohbet yaptı. Kiliseden ayrıldığında karısı kalıp herkese Noel hediyeleri dağıttı. Rubruck'a da değerli kumaşlar verdi ancak Rubruck bunları kabul etmedi. Rubruck'un tercümanı kumaşı kendine alıp daha sonra bunu Kıbrıs'ta sattığı için hatun Rubruck'un vermeye çalıştığı mesajı alamadı.

Hediyelerin dağıtılmasından sonra Hristiyan kutlaması içki, pirinç birası ve her yerde bolca bulunan Moğol ayrılarıyla başladı. Fransız elçileri hatun için tekrar Noel şarkıları söyledi. En sonunda, birkaç içecek servisinin ardından, büyük ahşap tabaklarla gelen kuzu etinden ibaret olan Noel yemeği yendi. Rubruck yemeğin tuz ve ekmeksiz ikram edilmesini küçümsemişti: "Çok az yemek yedim. Geceye kadar vakti bu şekilde geçirdiler."¹³ "Leydi sarhoş oldu,

13 William of Rubruck, "The Journey of William of Rubruck", *The Mongol Mission: Narratives and Letters of the Franciscan Missionaries in Mongolia and China in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*, ed. Christopher Dawson (New York: Sheed & Ward, 1955), s. 163.

rahipler şarkı söylerken bir at arabasına bindirildi ve evine doğru yola çıktığında” Noel kutlaması sona erdi.

Moğol Hristiyanları, Tanrı’yı ışık olarak özellikle de Altın Işık olarak yorumluyordu. Altın Işık, mitolojilerinde kutsaldı ve İsa’yı iyileştirici bir güç olarak kabul ediyorlardı. Ortak bir dine mensup olmalarına rağmen Rubruck Moğol sarayındaki Asurlu, Ermeni ve Ortodoks Hristiyanlara içerlemişti. Tüm Katolik olmayanları din karşıtı kabul ettiği için Asur Kilisesi’nin Moğol cemaatini aşağıladı ve 431 yılında Efes Konsey’i tarafından inkârcı olarak lanetlenen Netoryus’a atıfta bulunarak onları Nestoryanlar olarak tanımladı. Rubruck’un dinden çıkmış olarak kabul ettiği Asur inançlarının arasında Hz. Meryem’in İsa’nın annesi olduğu ancak Tanrı’nın annesi olmadığı yer alıyordu. Katoliklerden ayrıldıkları bir başka nokta, İsa’yı çarmıha gerilmiş olarak resmetmemeleriydi çünkü Moğollar kan ve ceset gösterilmesine karşıydı. Hristiyan olduklarını kabul ettiklerinde dahi, kendilerini tanımlayan birincil özellik olarak dinlerini görmüyorlardı. Hristiyanlığı kabul eden Moğol generallerden birinin söylediği gibi o bir Hristiyan değil bir Moğoldü.

Mengü Fransız elçisini aylarca bekllettikten sonra, sonunda onu 24 Mayıs 1254 günü resmi olarak sarayında kabul etti. Rubruck saray görevlilerine Tanrı’nın mesajını vermek için geldiğini söyledi. Han, Rubruck’un farklı dinlerin temsilcileri önünde tebliği yapmasını istedi. Rubruck, Tanrı’yı sevmenin bir Hristiyan için emir olduğunu söyledi. Müslüman din adamlarından biri, “Tanrı’yı sevmeyen bir insan var mıdır?” diye sordu.¹⁴

Rubruck, “Onun emirlerine uymayan kişilerin Onu sevdiğini söyleyemeyiz” diye yanıtladı.

Başka bir din adamı da Rubruck’un ne söylemeye çalıştığını anlayarak tehditkâr bir tonla, “Siz Mengü Han’ın Tanrı’nın buyruklarını yerine getirmediğini mi söylüyorsunuz?” diye sordu.

Bu tartışma bir süre daha devam etti. Rubruck’un yazdığına göre, bu sert tartışmalar sırasında kendisi diğer din adamlarına iyi cevaplar

14 A.g.e., s. 189.

verememişti. Temel Katolik Hristiyan inançlarını paylaşmayan kişilerle tartışmaya alışık değildi. Açıkçası, Mengü Han ortadaki sorunu kavramış, din adamlarından düşüncelerini net olarak yazmalarını ve daha kapsamlı bir tartışma için dönmelerini istemişti.

Moğollar her türlü rekabetten hoşlanır, herhangi bir spor dalında yarışma düzenler gibi karşı dinler arasında tartışmalar düzenlerlerdi. Mengü'nün olmasını emrettiği bu tartışma da bir Hristiyan, bir Müslüman ve bir Budist din adamından oluşacak bir hakem kurulunun gözetiminde gerçekleşecekti. Büyük bir dinleyici kitlesi resmi ve ciddi bir ortam içerisinde olayı seyretmek için bir araya geldi. Bir memur Mengü'nün tartışma sırasında uyulmasını istediği kuralları bildirdi: Ölüm bile gelse "kimse kavga başlatan sözler sarf etmeyecekti."¹⁵

Rubruck ve diğer Hristiyanlar, Müslümanlarla tek bir takım oluşturarak Budist öğretilerini çürütmeye çalıştı. Cüppe ve görkemli giysileriyle tozlu Moğol ovalarındaki çadırlarda boy gösteren bu insanlar, o güne kadar tarihte hiçbir grup din adamı veya teoloğun yapmadığı bir şeyi yapıyorlardı. Değişik kanatlardan bu kadar çok Hristiyan'ın tek bir toplantıda bir araya gelmeleri ancak Müslüman ve Budistlerle gereği gibi tartışamamaları şüphe vericiydi. Din adamları, arkalarında hiçbir silah, herhangi bir hükümdarın otoritesi veya ordusu olmadan, sadece kendi inanç ve fikirleri doğrultusunda tartışacaklardı. Tek silahları kelimeler ve fikirleri olacaktı.

Rubruck'un karşısına Kuzey Çin'den bir Budist rahibi çıktı. Rahip Rubruck'a dünyanın nasıl meydana geldiğini ve ölümden sonra ruha ne olduğunu sordu. Rubruck, Budist rahibe yanlış sorular sorduğunu söyleyerek cevap verdi: Üzerinde duracakları ilk konu tüm mülkün sahibi olan Tanrı olmalıydı. Hakem kurulu Rubruck'u haklı bularak ona puan verdi.

Tartışma iyi ile kötü arasındaki konular arasında gidip geldi; hayvanların ruhlarına ne oluyordu, reenkarnasyon var mıydı, şeytan nasıl bir varlıktı? Tartışma esnasında konunun türüne göre farklı

15 *A.g.e.*, s. 191.

dinlere mensup din adamları aralarında ittifak kurabiliyorlardı. Güreş müsabakalarının her turundan sonra Moğol güreşçiler kımız içerdi; bu geleneğe uyarak tartışmaların her turunda din adamları ara verip bir sonraki görüşme turuna bir şeyler içerek hazırlanıyorlardı.

Görünüşe bakılırsa taraflar bir diğer tarafı hiçbir şekilde herhangi bir konu üzerinde ikna edemiyordu. Sonunda alkolün etkisi daha da ortaya çıkınca, Hristiyanlar mantıkla birbirlerini ikna etmeyi bırakıp şarkı söylemeye başladılar. Şarkı söylemeyen Müslümanlar, Hristiyanların sesini duymamak için kendilerini Kuran okumaya verdi. Budistler de derin bir meditasyona çekildi. Tartışma, sonunda birbirlerini kendi inançlarına döndürmeyi veya yenmeyi başaramadan, tipik Moğol kutlamalarının bittiği gibi yani herkesin kendi işine bakmasıyla bitti.

Ne var ki, din adamları Karakurum'da birbirleriyle belli sınırlar dahilinde medenice tartışırken, Moğol İmparatorluğu sınırları dışında kalan yerlerde din kardeşleri birbirlerini harçerleyip diri diri yakıyordu.

Rubruck, Moğolistan'da diğer din adamlarıyla tartışırken bağlı olduğu Kral IX. Louis de tüm Talmut metinlerini ve diğer Yahudi kitaplarını yok etmekle meşguldü. Dinine çok bağlı olan Kral, İbranice elyazmaları bir yere yığdırarak yaktırmıştı. Rubruck'un yokluğunda Fransa'da olan din adamları elyazması ve resimlerle süslü on iki bin İbranice kitabı imha etmişlerdi. Bu arada Hristiyanlığın bekası için verdiği hizmetlerden dolayı kilisesi Rubruck'u Aziz Louis olarak kutsamış ve böylece iyi Hristiyanların örnek alabileceği bir Hristiyan olarak kabul etmişti.

Aynı devirde, birçok krallıkta diğer dinlere hoşgörüsüzlük resmi bir politikaydı. Kutsal Toprakları istila edememenin veya Doğu Avrupa'ya açılamamanın verdiği hayal kırıklığı içerisinde, Katolik Kilisesi diğer dinlere tahammül edememeye başlamıştı. 1255 yılında kilise sapkın din mensuplarına işkence yapılmasını destekliyordu ve çoğu Dominikan tarikatından olan rahipler, şehir şehir gezerek şüphelileri bulup işkence yapmayı kendilerine iş edinmişti. Bu zamana

kadar devlet mensupları işkenceyi katiller, vatan hainleri ve savaş tutsaklarına karşı uyguluyorlardı ancak rahipler hiçbir zaman dini sebeplerden dolayı işkence uygulamamışlardı.

Karakurum'daki tartışmadan birkaç gün sonra, Mengü Han Rubruck'u huzuruna çağırarak artık eve dönme zamanının geldiğini söyledi. Böylece Rubruck ve diğer rahiplere, kendisinin tek bir dine mensup olmadığını söyledi. Moğolların hoşgörü ve iyilik konularındaki görüşlerini anlattı: "Biz Moğollar, bizi yaratan, öldüren ve gönülden bağlı olduğumuz tek bir yaratıcıya inanırız. Tanrı insanlara nasıl farklı parmaklar bahsettiyse, aynı şekilde değişik yollar ihsan etmiştir. Tanrı size Kutsal Kitap'ı bahsetmiş, ama siz Hristiyanlar ona gereği gibi uymuyorsunuz."¹⁶ Sonra Hristiyanların parayı adalete tercih ettiklerine dair sözler söyleyip, Tanrı'nın Moğollara Kutsal Kitap yerine kutsal inanışlar bahsettiğinden bahsetti. Günlük hayatta "biz bu kutsal kişilerin bize söyledikleri şeyleri yaparız ve barış içinde yaşarız" dedi. Mengü Han'ın bahsettiği sözde kutsal kişilerse Şamanlardı.

Mengü Han daha sonra Fransız Kralı IX. Louis'e bir mektup gönderdi. Mektubun içeriği şöyledi: Yerde ve gökte ezeli ve ebedi olan tek bir yaratıcı vardı. Biz ölümlüler arasında yaratıcının kulu olan tek bir Cengiz Han ve onu soyundan bugün Moğol İmparatorluğu'na hükmeden oğulları vardır. Cengiz Han'ın ölümünden sonra eklenen bölümün haricinde ana mesaj, Moğol İmparatoru'nun sonraki yıllarında ifade ettiği mesajla aynıydı. Tüm insanlar Moğolların hoşgörülü yönetimine boyun eğdiklerinde, "Yaratıcının yardımıyla tüm dünya güneşin doğuşundan batışına kadar mutluluk ve barış içinde olacak."¹⁷ Ancak Mengü Fransızları ve tüm Hristiyanları uyararak "Eğer Yaratıcının emrini duyar, anlar da ona önem vermez, 'Bizim ülkemiz uzak, dağlarımız ulu, denizlerimiz engin' diyerek inanmazsanız, biz ne yapacağımızı biliriz" diye yazdı.

Rubruck'un teolojik sorgulamasına rağmen Mengü'nün ona duyduğu ilgi dini olmaktan ziyade diplomatik ve ticariydi. Mengü

¹⁶ *A.g.e.*, s. 195.

¹⁷ *A.g.e.*

sayesinde devletin ve Altın Aile'nin tüm enerjisi tekrar Song Hanedanı'nın ve Ortadoğu'daki Arap devletlerinin istilasına ve Cengiz Han'ın yarım bıraktığı işlere yönlendirilmişti. İmparatorluğu tekrar eski haline getirmek için Mengü imparatorlukta insan, hayvan, meyve bahçesi, çiftlik ve imparatorluğun diğer malları için bir dizi nüfus sayımı yapılması emrini verdi. Yerel memurlar bilgiyi Karakorum'a gönderdi, başkentteki sicil memurları bu bilgileri toplayarak bu devasa imparatorluğun detaylı demografik ve ekonomik portresini ortaya çıkardı. Mengü bu bilgileri politikalarını planlamak, vergileri düzenlemek, asker ve işçi toplamak için kullanacaktı. Bilgiyi merkezi olarak elde tutması Mengü'ye yerel bölgelerde oldukça güç kazandırıp, yerel memurları daha fazla gözetim altında tutabilmesini sağladı.

Seferlere yeniden başlayabilmek için Mengü'nün ekonomiyi kararlı hale getirmesi, hükümet harcamalarını kontrol altına alması, Guyuk ve diğer yöneticilerin on yıl içerisinde aldıkları çok büyük borçları ödemesi gerekiyordu. Guyuk kısa ve trajik saltanatı esnasında çok büyük miktarlarda mal satın almış ve bütün bu malların ödemesini tüccarlara gümüş veya altına dönüştürülebileceğini söylediği kağıtlarla yapmıştı. Guyuk öldüğünde birçok yerel memur ve danışman artık bu kağıtlarla ödeme yapmak istemiyordu. Ne var ki Mengü, eğer Guyuk'un mali konularda verdiği sözlerini yerine getirmezse tüccarların ve diğer yabancıların Moğollarla bir daha iş yapmak istemeyeceklerinin farkındaydı. Mengü Han'ın borçları ödeme kararı, Cüveyni'nin tarihe şu notu düşmesine neden olmuştur: “Bir kralın başka bir kralın borçlarını ödediği hangi tarih kitabında görülmüştür?”¹⁸

Henüz kâğıt parayla tanışmamış ticaret dünyasında, Mengü para sisteminde inanç ve saflığı ayakta tutmanın önemini kavramıştı.¹⁹ 1227 yılındaki ölümünden kısa bir süre önce Cengiz Han değerli metaller ve ipekle desteklenmiş kâğıt para kullanımına izin vermişti. Bu uygulama ilerideki yıllarda düzensiz olarak gelişti ancak Mengü Han'ın saltanatı geldiğinde kâğıt parayı kısıtlamak bir zorunluluk

18 Juvaini, *Genghis Khan*, s. 604.

19 Moğol mali sistemi hakkında daha fazla bilgi için bkz., Allsen, *Mongol Imperialism*, s. 171-188, ve Allsen, “Rise of the Mongolian Empire”, s. 402.

haline geldi. Mengü Han, önceki yönetimlerin kâğıt para basması ve bunun sonucunda oluşan borçlanmanın getirdiği tehlikelerin farkına varmış ve 1253 yılında para basımını kontrol etmek ve standart hale getirmek için mali işler bakanlığını kurdurtmuştu. Bakanlığın müdürü fazladan para basımını ve böylece enflasyonla paranın değerinin kaybolmasını engellemek için kontrolü merkezileştirdi.

Moğollar hakimiyetleri altındaki her milletin belli ölçülerde para basmasına ve onlarla aynı ağırlıkları kullanmalarına izin veriyordu ancak bunun yanında uluslararası bir ölçü olarak gümüşten yapılma sikke kullanılıyordu. Bu farklı ölçülerin standart hale getirilmesi tüccarlar ve hükümet yöneticileri için muhasebe ve para alışverişlerinde yaşanan sorunları ortadan kaldırmıştı. Bu nedenle para biriminin standartlaştırılması, Mengü Han'ın vergileri yerel mal cinsinden kabul etmesi yerine vergilerin değerini resmen belirleyebilmesine olanak sağladı. Moğollar, vergileri mal cinsinden toplamak yerine çoğunlukla para üzerinden işlem yaptıkları için imparatorluğun yönetimi için standart bir bütçe oluşturulması mümkün hale geldi. Koruma parasının tahıl, ok, ipek, kürk, yağ ve diğer mallar cinsinden toplanıp tekrar dağıtılması yerine, hükümet bu işlemi parayla halletmeye başladı. Artık Çin'den İran'a kadar standart bir birim kullanabilirdi. Moğollar paralarını kontrol altında tutabildikleri sürece, hükümet nüfuzunda herhangi bir eksilme olmadan tüccarlara malların dolaşımı için sorumluluk tanınabilirdi.

İmparatorluğun mali durumunun sağlama alındığı 1253 yılının ilkbaharında Mengü, kardeşleri ve yakın aile üyelerini Karakurum'a çağırarak yeni siyasi tutumunu belirlemek üzere küçük bir kurultay topladı. Artık Moğol İmparatorluğu'nun göbeğinde sıkı bir kontrol sağlayabilmişlerdi; peki bundan sonraki hamle ne olacaktı? Cengiz Han'ın oğulları, Ogeday ve Çağatay'ın aileleri tam olarak yenilgiye uğratılmış ve malları ellerinden alınmıştı. Sorkhokthani'nin etkin bir ittifak kurduğu Cuci'nin soyuna ise Rusya ve Avrupa'da uygun gördükleri şekilde hüküm sürmeleri için bağımsızlıkları bahşedildi. Mengü Han'ın imparatorluğunu genişletmeye kaldığı yerden

devam etmesi için hiçbir engel kalmamıştı ancak bunu düzinelerce kuzeni ve Cengiz Han'ın torunlarının değil, kendisinin ve kardeşlerinin yararına olacak şekilde başarmalıydı.

Avrupa kültürüne olan düşkünlüğüne rağmen Mengü, Avrupa'ya bir sefer daha yapma düşüncesinde değildi. Tüm dikkatini Cengiz Han'ın yaptığı gibi Güney Çin'deki Song Hanedanı ile Arap ve İran topraklarındaki Müslüman medeniyetlere yöneltti. Mengü ordusunun sağ kanadını en iyi askeri eğitimi almış olan kardeşi Hülagü'nün emrine vererek ondan Bağdat, Şam ve Kahire gibi Arap şehirlerine saldırmasını istedi. Mengü, askeri tecrübesi olmamasına rağmen Çin kültürünü çok iyi bilen Kubilay'a da Song Hanedanı'na saldırması için ordularının sol kanadını verdi. Büyük Han olarak Mengü merkezde, Moğolistan'da kalırken, en küçük kardeşi Arik Böke kendisine ülkenin yönetiminde yardımcı olacaktı. 1253 yılının Mayıs ayında Hülagü ve Kubilay büyükbabalarının yapılmasını emrettiği ve şimdi de en büyük ağabeyleri tarafından onaylanan iki fethi tamamlamak üzere yola çıktı.

Bir istilaya hazırlanırken geleneksel olarak yaptıkları üzere Hülagü, ana ordu bölgeden geçerken iyi otlakların olmasını garantilemek için tüm hayvan sürülerini temizlemek üzere Orta Asya'ya önden birkaç bölük yollamıştı. Ayrıca keşif kollarını, düşman kuvvetleri hakkında ön çalışma yapmak ve devasa ordusu gelmeden anlaşılabilecek kavimlerle ön görüşme yapmakla görevlendirmişti. Ana ordu atlarını savaşa hazırlamak üzere yaz aylarında toplandı. Moğol geleneklerine göre seferler sadece kış aylarında yapılırdı. Müslüman şehirlerine yıldırım hızıyla yaklaşıp birkaç yönden saldıran Cengiz Han'ın savaşçılarının tersine, Hülagü kasıtlı olarak çok yavaş ve kendini göstere göstere yaklaştı. Hülagü yalnız göçebe bir orduyla değil, aynı zamanda göçebe bir imparatorlukla hareket ediyordu. Hülagü'nün köprü, mancınık ve diğer savaş makinelerini kuran büyük bir mühendislik müfrezesi vardı. Bu müfreze Çinlilerden oluşuyordu ve Avrupalı zanaatkârla desteklenmişti. Ayrıca büyük bir

sıhhiye müfrezesi ve böyle büyük bir ordunun işlerini idare etmek için yazman ve kâtipler vardı. Büyükbabasının savaşçıları ilerlerken kendilerini bir şekilde beslerdi; Hülagü'nün ise çok farklı işler yapan askerlerini beslemek için tahıl, pirinç ve şıra dolu arabaları vardı.

Hülagü için zafer Arap dünyasının kültür ve mali başkenti sayılan Bağdat'ı ele geçirmekten ancak oraya ulaşmak için yol üzerinde bulunan pek çok isyankâr kavim üzerindeki Moğol hakimiyetini pekiştirmek gerekiyordu. Bunların en zor olanı, batıda Assassinler olarak bilinen ve Şiilerin kabul edilmiş doktrinlerine karşı çıkan bir mezhep olan Nizari İsmaililerini ele geçirmektir. Bunlar, Afganistan'dan Suriye'ye kadar uzanan dağlarda inşa edilmiş kalelerde saklanmışlardı. İçlerinden en önemlisi Kuzey İran'da Kartal Yuvası, Alamut'taydı. Mezhebe bağlı kişiler Büyük Üstad adı verilen mezhep liderinin emirlerini sorgusuz sualsiz yerine getiriyorlardı.

Geleneksel anlamda bir orduları olmamasına rağmen yaptıkları oldukça gelişmiş terör eylemleri ve suikastlerle İsmaili mezhebi muazzam bir siyasi güç elde etmişti. Grubun gizliliği ve başarısının ardında yatan giz günümüzde bile çözülememiştir. Tarikat, genelde gençleri safına çekiyordu. Çin, İran ve Arap kaynaklarının hepsi genç insanların kalelerde bulunan büyük miktarlardaki haşhaş ve diğer dünyevi zevklerle nasıl aldatıldıkları konusunda benzer anlatımlara yer vermektedir. Büyük Üstad bu gençleri eğiterek kendine bağlı kalmaları için haşhaşla kontrol altında tutuyordu. İsmaililer için uyuşturucu maddeler çok önemli olduğu için çevrelerindeki insanlar bunlara Haşhaşiler, yani "haşhaş kullananlar" adını takmıştı. Zaman içerisinde bu ad suikastçi ismiyle aynı anlama gelir oldu. Suikastçıların isimleri birçok dile üst seviyede insanları öldüren kişiler olarak geçti.²⁰

Daha önce Cengiz Han'ın bölgeyi ilk istilas sırasında, Büyük Üstad Moğollara kendi isteğiyle bağlanmıştı. Sonraki yıllarda mezhep Cengiz Han'ın Türk sultanı tarafından yenilmesi ve Moğol

20 Dante, sözcüğü basılı olarak kullanan en eski Avrupalı yazarlardan biri oldu. *İlahi Komedya*'nın 9. Kitabı'nda görüldü ve kullanımı, okuyucunun anlamını tam olarak bilmesini beklediğini açıkça ortaya koydu: "Io stava come il frate che confessa Lo perfido assassin..." ("Şeytani suikastçıyı itiraf eden bir rahip gibi").

güçlerinin geri çekilmesiyle gücünü arttırdı. Mengü Han'ın tahta çıkmasıyla beraber, Haşhaşiler Moğol ordusunun geri dönüp güçlerini ellerinden almalarından korktular. Bazı kaynaklarda Hülügü'nün saldırılarının bahanesi olarak Büyük Üstad'ın Mengü Han'a sözde bağlanmak için Karakurum'a bir temsilciler kurulu yolladığı ancak bu kurulun gerçekte hanı öldürme amaçlı gittiği yazmaktadır. Moğolların bu kurulu geri döndürerek suikastı önlediklerini ancak Mengü Han'ın bu olaydan sonra mezhebin kökünü kazıyıp kalelerini de yerle bir etmeyi aklına koyduğunu yazar.

Hülügü'nün ordusu Haşhaşi merkezine ulaşmadan önce sarhoş ve kafası dumanlı olan Büyük Üstad kendisine kızan adamları tarafından öldürüldü ve yerine kendisi kadar yeteneksiz olan kardeşi getirildi. Hülügü çok iyi korunan kaleleri bir bir ele geçiremeyeceğini düşünüyordu, bu nedenle daha basit ve doğrudan işi bitirecek bir plan hazırladı. Büyük Üstad'ın kutsal rolünden dolayı, Hülügü büyük bir askeri güçle Büyük Üstad'ın peşine düşüp onun öldürülmesini, eğer teslim olursa merhamet gösterilmesini planladı. Moğollar, İsmailiye'nin merkezini bombaladı ve en dik kayalıklardaki kalelerine bile sürpriz bir baskın yaparak bu işte yetenekli olduklarını kanıtladılar. Kuvvet, ateş gücü ve bağışlama vaatleri işe yaradı ve sonunda, Mengü'nün tahta çıkışının birinci yıldönümüne rastlayan 19 Kasım 1256 yılında Büyük Üstad Moğollara teslim oldu.

Hülügü, 'İmam'ın kontrolünü ele geçirince bütün İsmailiye kalelerinde bir bir teşhir ederek müritlerini de teslim olmaya çağırdı. Büyük Üstad'ın kendileriyle iş birliğini güçlendirmek ve seferin sonuna kadar moralini iyi tutmak için Hülügü Büyük Üstad'ın bol bol deve güreşi seyretmesine izin verdi. 1257 yılının baharında Haşhaşilerin tüm kaleleri ele geçirildiğinde, Büyük Üstad da Moğollar için artık bir yararının kalmadığını fark etmiş ve belki de kendi kurtuluşunu sağlamak amacıyla bir plan sunmak üzere Mengü Han ile şahsen görüşmek için Karakurum'a gitme izni istemişti. Hülügü Büyük Üstad'ı uzun bir yolculuktan sonra Moğolistan'a gönderdi ancak imam oraya vardığında, Mengü onunla görüşmeyi reddetti.

Mengü'nün adamları Büyük Üstad ve yanındakileri Karakurum yakınındaki dağlara götürerek orada boğdu.

Haşhaşilerin kökünün tamamen kazınmasıyla, Hülagü'nün ordusu için Müslüman dünyasının en büyük ve en zengin şehri olan Bağdat yolu tamamen açılmıştı. Dicle Nehri üzerindeki Bağdat Şehri İslam dünyasının merkeziyken, İsmaililer kenar köşede kalmış teröristlerdi. Arabistan'ın merkezindeki Mekke İslam'ın kutsal şehriydi ancak öncmlî bir siyasi ve ticaret merkezi olamayacak kadar nüfusun yoğun olduğu yerlerden uzaktı. İslam'ın ortaya çıkmasından yaklaşık bir yüzyıl sonra Abbasilerin hüküm sürdüğü bir zamanda, 762 yılında kurulan Bağdat şehri ile Arap dünyası başşehrîne kavuşmuştu. Hazreti Muhammed'in otuz yedinci göbekten halefi olan Abbasi lideri, aynı zamanda halifeydi; Müslüman dünyasındaki en güçlü yönetici olmanın yanı sıra, tüm Müslümanların lideriydi.

Bağdat, efsanevi *Arap Geceleri* veya diğer adıyla *Binbir Gece Masalları*'nı anlatan Şehrazad'ın şehriydi ve Müslüman dünyasının zenginliği, beş yüz yıldır saraylar, camiler, okullar, bahçeler ve çeşmelerle donatılan bu şehre akıyordu. Bağdat lüks hamamların ve büyük çarşıların şehriydi. Çoğunluğu oluşturan Müslümanların tüm gereksinimlerini karşıladığı gibi birçok kilise bulunduğundan Hristiyanlar için bir din, Yahudiler için de kültür merkeziydi. Dicle'nin her iki yanında uzanan şehrin iki yakası bir köprüyle bağlanıyor, şehrin merkezi devasa surlarla korunuyordu.

Klasik Moğol diplomasi kurallarına uyarak Hülagü şehre saldırılmadan önce temsilcileri aracılığıyla bir uyarı gönderdi. 1257 yılının Kasım ayında halifenin gücünü kavrayamayan Hülagü, Bağdat'a doğru ilerlemeye başladı. Büyükbabasından çok daha dikkatli bir şekilde ancak aynı Moğol strateji ve taktiklerini uygulayarak yaklaşıyordu. Ayrıca Ermenistan, Gürcistan ve bazı Türk boyları gibi kendine bağlı eyaletlerden ordusuna asker takviyesi yaptı. Böylece bir ana ordu kuzey ve doğudan yay şeklinde yaklaşırken, başka bir grup da kuzey ve batıdan ilerliyordu. Dicle ve Fırat nehirleri Mezopotamya

için eskiden beri dış istilalara karşı doğal birer set görevi görürdü ancak Moğollar dubalı filikalarla nehirleri çok rahat geçebiliyordu. İstilacı ordular ilerledikçe yerel halk şehrin daha güvenli yerlerine kaçmaya başladı. 1258 yılı Ocak ayının son haftasında, istilacı güçler şehri kuşatarak surların dışında kalan yerleşim alanlarını işgal etti. Bu esnada şehir mülteci akınına uğramış durumdaydı.

Saldırıya başlamadan önce Hülagü şehir içindeki Hristiyanlarla gizli bağlantılar kurarak Bağdat'ın içerisindeki siyasi, dini ve etnik azınlıkları kullanmak istiyordu. Annesi ve iki karısının yanı sıra, birçok yakın dostu Hristiyan olduğundan, Hülagü Ortadoğu'daki Hristiyan toplumlarla bağlantı kurmuş, Ermenistan ve Gürcistan krallarıyla ilişkilerini geliştirmiş ve onların saygısını kazanmıştı. Bu bağlantıların sonucu olarak Hristiyan elçileri gizlice Moğol kampı ile şehir arasında gidip geliyor ve Hülagü'ye hayati bilgiler taşıyorlardı. Ayrıca Bağdat'taki Hristiyanlar ve diğer azınlıklara da Hülagü'nün kendilerine özel muamelede bulunacağı sözünü ulaştırmışlardı. Yönetimi altındaki Hristiyanlara yapılacak özel muamelenin bir işareti olarak Hülagü, onlar sadece Tanrı'ya secde ettiklerinden, Hristiyan papazlara sarayda kendisine secde etmeme ayrıcalığını tanımıştı. Hülagü potansiyel olarak kendilerini düşman gören Müslüman çoğunluk içindeki Bağdat Hristiyanlarının korkularını biraz da suistimal etmişti. Kendilerini Müslüman egemenliğinden kurtaracağını vaat ederek Hristiyan ve Yahudilerin hayallerini beslemişti.

Halife de Moğollarla Hristiyanlar arasındaki yakın ilişkiyi kullanmaya çalışmıştı. Hristiyan kilisesinin patriği Katholikos Makikha'yı bir Müslüman vaiz eşliğinde Moğollarla görüşme yapması için gönderdi. Yüklü miktarda koruma parası ödemeyi ve böylece resmi olarak Moğol yönetimine girmeyi kabul ettiğini bildirdi. Ancak Hülagü zafere çok yaklaşmış olduğunu bildiği için bu öneriyi kabul etmedi; dünyadaki en zengin şehrin tüm varlığı her an kendisinin olabilirdi.

Moğollar geleneksel yeteneklerini kullanarak ellerindeki tüm malzemeleri olası birer silaha dönüştürdü. Çevrelerinde kullanabilecekleri en büyük malzemeler Arapların ektiği ve yüzyıllardır gözleri

gibi baktıkları uzun palmiye ağaçlarıydı. Moğollar bunları teker teker keserek gövdelerini öldürücü füzelere dönüştürdü. Rusya şehirlerinde yaptıkları gibi Moğolların ellerinde Bağdat gibi büyük bir şehrin çevresine sur çekecek kadar ağaçları yoktu. Bu nedenle Hülagü şehrin etrafını derin bir hendek ve setle çevirip şehre dehşet verici bir bombardımanla saldırdı. Araplar savaşta alev saçıcıların kullanımına alışkındı ancak o vakte kadar barutun kullanıldığına şahit olmamışlardı.

Moğollar barutun formülünü değiştirerek içine yeterli miktarda oksijen koyarak geleneksel kullanımından çok daha hızlı bir şekilde ateşlenmesini sağlamışlardı. Bu tür ani tutuşmalar büyük bir patlama meydana getiriyordu, Moğollar bu patlamaları top güllelerini atmak için itici güç olarak kullanıyordu. Zanaatkârlar fırlatma borularını tek bir kişinin kullanabileceği kadar küçük yapmışlardı, böylece bu aletlerle ok ve benzeri malzemeler atılabiliyordu. Moğollar daha küçük boruları ahşap bir araca, daha büyük olanları da hareketliliği sağlamak için tekerleklerle monte etmişlerdi. Daha büyük borulardan şarapnel veya ikincil bir patlama meydana getiren barutla doldurulmuş seramik veya metal kapsüller atılıyordu. Saldırıları esnasında Moğollar duman bombası, el bombası, yangın bombası gibi pek çok silahı aynı anda kullanıyordu. Aynı zamanda top güllesi atabilen güçte makineler geliştirerek ateş alanlarını şehrin tek bir bölgesine yoğunlaştırmayı ve böylece o bölgeyi yerle bir etmeyi başardılar.

Bu bombardıman Bağdat sakinlerini çok fazla korkutmuş, daha önce böylesine bir saldırıyla karşılaşmayan savunma hatları ne yapacaklarını şaşırmıştı. Barutlu silahlarına ek olarak Moğol mühendisler surları aşındırmak için geliştirdikleri patlayıcıları kusursuz hale getirmişlerdi. Tüm bu askeri icatlar Moğolların bire bir dövüşten kaçınma yönündeki tercihlerini daha uygulanabilir hale getirmişti. Hülagü Dicle üzerindeki barajları yerle bir ederek Bağdat ordusunun kaldığı kampı sular altında bırakmış, böylece hepsi şehre sığınmıştı. Rus şehirlerindeki tahta duvarlar şehir halkına nasıl

bir psikolojik etki yaptıysa, Bağdat'ta da şehri çevreleyen sular aynı etkiyi yapmıştı. 5 Şubat 1258 günü Moğol güçleri Bağdat surlarını yardı ve beşinci günün sonunda şehir teslim oldu. Şehrin yağmalanması için Hülagü Bağdat halkına silahlarını teslim etmelerini, tüm mallarını bırakmalarını ve şehirden çıkmalarını emretti. Bağdat ordusu bu emre uymak yerine kaçmaya çalıştı ancak Moğollar arkalarından giderek hepsini öldürdü.

Hülagü Hristiyan ordularını yağma için şehre gönderdi ancak şehri boşaltma emrine uymamış pek çok kişi hâlâ evlerinde saklanıyordu. Emre uymamanın cezası olarak hepsi öldürüldü. Moğol emri uyarınca kiliseler ve şehirdeki Hristiyanlara ait mallar yağmalanmamıştı ve Hülagü halifenin saraylarından birini Katholikos Makikha'ya armağan etmişti. Bağdatlı Hristiyanlar da yağmalanmaya katıldı ve Müslümanları katlettiler. Kızgınlık ve nefret içinde tüm camileri yakıp yıktılar veya kiliselere döndürdüler. Abbasi topraklarındaki Hristiyanlar bu gelişmeleri coşkuyla kutladı. Ermeni bir vakanüvis coşkulu sevinci tanımlarken: “Şehrin kuruluşundan bu yana beş yüz on beş yıl geçti” diye yazdı. “Yüceliği boyunca doyum-suz bir sülük gibi [Bağdat] tüm dünyayı yutmuştu. Şimdi alınmış olan her şeyi geri getirdi.” Şimdi Bağdat “döktüğü kanlar ve yaptığı kötülük yüzünden cezalandırıldı; onun kötülüğün sınırı son rad-desine kadar doluydu.” Yağma on yedi gün sürdü. Bu süre zarfında işgalciler, kazayla ya da kasıtlı olarak şehri ateşe verdiler.

Hülagü, Hristiyanların Abbasi Halifelerinin mezarlarını tahrip etmelerine izin verdi ve sonra tutsak Halife'yi şehrin dışındaki kampına çağırdı. Ermeni vakanüvis Akanc'ın Grigor'una göre Hülagü Halife'yi üç gün boyunca yiyecek ya da su olmadan kapattı ve sonra onu dışarı çıkarıp altın ve hazinelerini onun önüne serdi. Hülagü kendisini savunmak için bir ordu kurmak yerine açgözlülükle servet biriktirdiği için Halifeyi azarlayamadığında, kentten yağmalanan büyük servet yığınlarına işaret ederek Halifeye altın yemesini emrettiği bildirildi. Daha sonra Halifeyi ve erkek varislerini ölümüne mahkûm etti ancak hükümlü kişinin yüksek statüsüne saygı

göstermenin nihai bir hareketi olarak onların kan dökülmeden Moğol usulüyle idam edilmesine izin verdi. Farklılaşan benzer görüşlere göre ya haliya sarılıp ya da çuvallara dikilip Moğol savaşçıları tarafından ya vurularak öldürüldüler ya da atları tarafından ezildiler.

Moğol ordusu sadece iki sene içerisinde Avrupalı Haçlıların batıdan, Selçuklu Türklerinin ise doğudan sürekli yapmaya çalıştığı şeyi başarmışlar, Arap dünyasının kalbini fethetmişlerdi.²¹ Bağdat veya Irak'ı 2003 senesinde Amerika ve İngiliz orduları gelene kadar başka bir gayrimüslim ordu işgal etmeyecekti.

Moğollar Arapları yenerken, Akdeniz kıyısında bir dizi kale ve küçük şehir işgal etmiş olan Haçlılar da Moğolların gelişini dikkatle izliyordu. Bağdat'ın birdenbire düşmesiyle Moğollarla anlaşmak ve zaferden pay almak için ellerine bir fırsat geçmişti. Moğollar Bağdat'ı terk edip batıya, Şam'a doğru yol almaya başlayınca, Haçlı şövalyesi Bohemond Antioch ordusuyla birlikte Akdeniz tarafından gelerek Şam'a saldırdı ve Moğollara yardım etmek üzere gıda ve teçhizat ele geçirdi. Aynı şekilde Selçuklu sultanı da Anadolu'dan ordusunu göndererek Moğol hücumuna katıldı.

Şam hemen teslim olup Bağdat gibi yağmalanmaktan kurtuldu. Kısa süre içinde Moğol savaşçıları ikinci kez Akdeniz kıyılarına ulaşmıştı. On sekiz yıl önce yani 1241'de Batu'nun emrindeki Moğollar Akdeniz'e Avrupa üzerinden ulaşmışlardı; bu ikinci gelişleri ise Asya'dan olmuştu. Hülagü kardeşlerini Karakurum'da bıraktığı günden beri geçen yedi yılda 6400 kilometrelik bir alan içerisinde her yeri fethetmiş veya buralardaki gücünü pekiştirmiş, imparatorluk topraklarına milyonlarca Arap, Türk, Kürt ve İranlıyı katmıştı.

İslamiyet, doğuşundan itibaren geçen altı yüzyıl içerisinde mütahiş bir gelişme göstermişti ancak bir iki bölgesini kaybetmesine rağmen hiçbir zaman İslam dünyasının bu kadar büyük bir bölümü kafirlerin hakimiyeti altına girmemişti. Cengiz Han'ın Buha-ra'ya saldırısından Bağdat ve Şam'ın düşüşüne kadar geçen kırk yıl

21 Moğol fetihleri hakkında daha fazla bilgi için bkz., David Morgan, *The Mongols* (Cambridge, Mass.: Blackwell), 1986, s. 154-155.

içerisinde, İslam tarihindeki en büyük düşüş yaşanmıştı. Haçlılar sadece birkaç ayak basacak yer alabilmişlerdi; Moğollar ise İndus Irmağı'ndan Akdeniz'e kadar işgal edilmedik yer bırakmamıştı. Neredeyse Asya'daki İslam topraklarının hepsi Moğolların eline geçmişti; sadece Arap Yarımadası ve Kuzey Afrika kontrolleri dışında kalmıştı.

Hristiyanlar bu duruma çok sevinmişti. Ermeni tarihinde Moğolların yaptıklarından çok, Hristiyanların bu duruma sevinmesini anlatan bir hikâyeye vardır. Bu hikâyeye göre, Araplara karşı kazanılan zaferden sonra Hülagü Ermenistan'dan iki bin domuz yavrusu gönderilmesini, şehirdeki her Müslüman ailenin birer domuz beslemesini, bunları her cumartesi özenle yıkamalarını, hatta emirlerindeki tüm Arapların domuz eti yemesini ve bunu reddeden her Arap'ın başının kesilmesini emretti.²²

O dönemde Moğol İmparatorluğu, tüm Müslüman dünyasını işgaller tehdit etmesine rağmen Moğollar aslında Batı'daki son sınırlarına dayanmıştı. İmparatorluk bu yönde daha fazla genişleyemezdi. Çoğu, İtalyan tüccarlar aracılığıyla Rusya'daki Kıpçak ve Slavlardan satın alınmış ve sonra da Mısır kralına satılmış Memlük kölelerinden oluşan bir ordu Mısır'dan hareket ederek bugünkü İsrail topraklarında Moğollarla karşılaştı. Mengü'nün ölümünden bir yıl sonra yani 3 Eylül 1260 yılı sabahı, Memlükler Moğolları yendi. Artık imparatorluk batıdaki sınırına dayanmıştı.

Hülagü'nün askeri zaferleri ve Ortadoğu'daki büyük fetihleriyle kıyaslandığında, kardeşi Kubilay'ın Song Hanedanı'nı devirme ve Güney Çin'i topraklarına katma girişimleri Moğollar için gerçekten uzak bir düş gibiydi. Kubilay'ın askeri tecrübe eksikliği hedeflerini gerçekleştirmesine engeldi. Avrupa ve Ortadoğu'da çarpışan kardeşlerinin tersine, Kubilay yaşamının büyük kısmını Gobi'nin güneyindeki Moğol topraklarında geçirmişti. Burada, Moğolistan'ın kalbi Karakurum'daki imparatorluk sarayından daha gösterişli ve büyük, kendisine ait bir sarayı vardı. Savaşmaktan çok eğlenmeyi severdi. Şişmanlayıp gut hastalığına yakalanmıştı; bu durum onu at üstünde

22 Bkz., Blake ve Frye, "History", s. 343.

askerlerini şevke getiren bir lider olmaktan oldukça uzaklaştırıyordu. Ağabeyi Mengü Han'dan Güney Çin'e hareket etmesi için aldığı emir üzerinc, Kubilay'ın orduları birkaç seferde Song Hanedanlığı'nın batısındaki sınır krallıklarında mütevazı başarılarla imza attı. Song Hanedanlığı'na savaş açmak için hazırlık yaparken Kubilay çok ağır davrandı. Bu esnada sadece Moğol egemenliğini genişletmekte engellerle karşılaşmadı, aynı zamanda kendi yönetim bölgesinde Taocular ve Budist rahipler arasındaki egemenlik mücadelesinde hizipsel şiddet ortaya çıktı. Bu durum topraklarındaki kontrolü daha da zorlaştırdı.

Kubilay Karakurum'a zafer haberleri ve yağmadan elde ettiği mallarla yüklü kervanlar yerine, önüne çıkan beklenmedik durumlarla ilgili bahaneler gönderiyordu. Kubilay'a sempati duyan yazarlar onu gelişigüzel hareket etmektense titiz davranmak isteyen, Çin ve Moğol savaş stratejilerini harmanlayarak kullanan, olgun ve düşünceli bir lider olarak tasvir etmişlerdi. Kubilay'a karşı bu kadar cömert duygular beslemeyen yazarlar ise onun savaşma kabiliyetinin olmadığını ama generallerinin olağanüstü askeri dehaları nedeniyle başarısızlığa uğramadığını yazar.

Kubilay'ın yaptıklarından tatmin olmayan Mengü Han, Kubilay'ın ne gibi zorluklarla karşı karşıya olduğunu görmeleri için adamlarını yolladı. Bu kişiler Kubilay yönetiminde birçok sahtekarlık olduğunu belirleyip, Kubilay'ın önemli yöneticilerini idam edip, Kubilay'ı da mali ayrıcalık ve görevlerinden mahrum bıraktılar. Soruşturmayı sürdüren kişiler aynı tatsız durumun Ogeday'ın ailesinde de bulunduğunu anlayınca, Kubilay'ın sadece iktidarının değil, aynı zamanda hayatının da tehlikede olduğuna karar verdiler.

Mengü görünüşte mali yolsuzluklar konusunda açıklama yapması için Kubilay'ı Karakurum'a çağırdı ancak asıl amacı başta Song'a karşı başarısızlığı olmak üzere birçok konuda onu sorguya çekmekti. Kubilay, bazı danışmanlarının tavsiye ettiği gibi ağabeyine karşı çıkmak yerine Karakurum'a giderek kendisini ağabeyinin merhametine teslim etti. Yaptığı aşağılatıcı pişmanlık ve yaranma gösterisi üzerine Mengü Han onu bağışladı ama iki kardeş arasındaki gerilimin ana nedeni hiçbir zaman ortadan kalkmadı. Ayrıca bu

uzlaşma, Moğolların Song Hanedanı'nı yenilgiye uğratma hedefinin gerçekleşmesine de yetmedi. Bu durumda Mengü Han'ın yeni bir plan yapması gerekiyordu.

1257 yılının sonbaharında Hülagü'nün orduları Bağdat üzerine yürürken, Mengü Han da Onon Irmağı yakınlarında küçük bir kurultay topladı. Burada sarayına, Song'a karşı seferi kendisinin yapması gerektiğini söyledi. Mengü Han tüm Avrupa seferlerine katılan en başarılı Moğol generallerinden biri olan Subutay'dan eğitim almıştı. Subutay'dan sonra Song Hanedanlığı'na yapılacak seferi idare edebilecek en iyi kişiydi. Mengü, yokluğu esnasında Karakorum'da devlet işlerini yürütmesi için en küçük kardeşi Arik Böke'yi görevlendirdi. Mengü Han, Kubilay'a Taocularla Budistler arasındaki dini çatışmaları bastırması için kendi bölgesine geri dönmesini emretti, kendisi de daha önemli olan askeri seferlerin başına geçti.

Mengü büyükbabasından öğrendiği ana hedefe varmadan önce küçük ve zayıf alanlara saldırma stratejisini benimseyerek Song Hanedanı'nın batısındaki Sişuan ve güneybatısındaki Yunnan'ı ele geçirecekti. Eğer Moğollar buraları tekrar ele geçirebilirse, Song'a her yönden saldırma fırsatını yakalayabilirlerdi. 1258 yılının Mayıs ayında, Mengü Han ordusunu Sarı Irmak'a yönlendirdi. Bir yıl içinde soğuk Sibiryâ sınırındaki Onon'dan nemli ve sıcak güneye inmişlerdi.

Sınırdaki krallıkları hemen bastırdıktan sonra, Mengü seferin ikinci yılında Song Hanedanı'na doğru ilerlemeye başlamıştı ancak hava aşırı sıcaktı. İklim Mengü ve ordusunun Moğolistan veya Avrupa seferleri sırasında alıştıkları iklime benzemiyordu. Askerlerin çoğu dizanteri ve benzer hastalıklardan kırıldı. Mengü Han da hastalandı ancak iyileşti ve 11 Ağustos 1259 günü birdenbire öldü. Her tarihçi farklı bir ölüm sebebi söyler, Çinliler koleradan, İranlılar dizanteriden öldüğünü yazar. Savaşta isabet eden bir ok yüzünden öldüğünü söyleyenler de vardı. Mengü Han'ın ölümü imparatorluğu âdeta dondurdu, her türlü ilerleme durdu.

Diğer üç Büyük Han'ın ölümünde olduğu gibi Moğol liderler hemen yurda dönüp yeni bir kurultay toplamakta acele etmek yerine, her grup kendine ait bölgeyi korumaya yöneldi. Hülagü

Ortadoğu'da imparatorluğun en zengin bölgelerini ve şehirlerini ele geçirmişti ve imparatorluğun geri kalan bölgelerinin toplam zenginliğinden daha fazla zenginliği elinde tutuyordu. Ayrıca Rusya'da hüküm süren kuzenlerinin Azerbaycan'daki otlaklarını da ele geçirmişti. Ona daha fazla toprak kaptırmaktan korkan kuzenleri, kurultay için Moğolistan'a dönmek istemiyorlardı. Ne Ortadoğu'da bulunan Hülagü ne de Rusya'da Cuçi'nin soyundan gelen varisler Moğolistan'ın Büyük Han'ı unvanını almak uğruna bölgelerini kaybetme riskini göze alabiliyordu.

Moğol İmparatorluğu, zihinlerde yer eden son Moğol lideri olan ve tüm Moğolistan'da Büyük Han olarak kabul edilen son kişi olan Mengü Han zamanında en geniş sınırlarına ulaşmıştı. Daha sonra imparatorluğun birçok yerinde pek çok han hüküm sürecek, Cengiz Han'ın ve dolayısıyla Büyük Hanlığın varisleri olduğunu iddia edecekti ancak bunlardan hiçbiri diğer gruplarca kabul edilmeyecekti. Mengü Han, İkinci Moğol Dünya Savaşı'nı başlatmış ama bitirmeye ömrü yetmemişti. Bu savaş ne zaferle ne de yenilgiyle bitmiş; sadece sönüp gitmişti.

Mengü Han'ın kardeşleri ayrı ayrı seferler düzenledi ancak tüm dikkatlerini düşmanlarına verecekleri yerde birbirleriyle uğraştılar. Kubilay birdenbire Songlarla uğraşmaktan vazgeçerek Moğolistan'ı Karakurum'dan idare eden kardeşiyle didişmeye başladı. Hepsi kendi bölgelerinde farklı bir kurultay oluşturdu. İki rakip ve daha da önemlisi, bunları destekleyenler arasındaki seçim keskin ve netti. Daha eğitilmiş olduğu için Çin kültürünün hakim olduğu tarım bölgeleri Kubilay'a verilmişti fakat hiçbir zaman Altın Aile üyelerinin tam güvenini veya onayını alamamıştı. Kubilay bina ve şehirleri tercih etmişti. Geleneksel Moğol tarzı yaşamdan böylesine bir sapma göstermesi ona yabancı bir ruh kazandırıyordu.

Kubilay'ın kozmopolit kişiliğine karşılık, Arik Böke atından fazla uzakta kalamayan, tam bir bozkır adamı olarak yaşıyordu.²³

23 Kubilay Han ile ilgili tüm konularda en yetkili kaynak için bkz., Morris Rossabi, *Khubilai Khan: Yaşamı ve Zamanları* (Berkeley: California Press Üniversitesi, 1988).

Ailesinin en küçük oğlu olarak Mengü gibi Büyük Hanlık üzerinde hak iddia edebilirdi. Ayrıca Altın Aile'nin diğer üyeleri topraklarını Arik Böke'nin liderliğinde daha kolay hakimiyetleri altında tutabileceklerini düşündüklerinden, kendisine daha fazla güven duyuyor, Kubilay'ın otoritesini ise bir tehdit unsuru olarak görüyorlardı. Moğol kanunları uyarınca Arik Böke kurultayını Moğolistan'da, kendi yurdunda toplamıştı. Ailenin diğer üyelerinin çoğunun ve kardeşleri Hülagü ile Kubilay'ın yanı sıra Mengü Han'ın dul eşi ve oğulları da meşru ve en uygun varis olarak gördükleri Arik Böke'yi destekliyorlardı. 1260 yılının Temmuz ayında, ailenin tüm temsilcileri Arik Böke'yi Karakurum'daki kurultayda Büyük Han ilan etti.

Ancak Kubilay bir darbe vurmaya başardı. Çinli rahiplerin öğütlerine uyarak kendi kurultayını kendi bölgesinde topladı. Kendi adamları dışında pek fazla gelen olmamıştı ancak bu küçük kurultay onu Büyük Han ilan etti. Çinli tebaasının kendisine bağlı kalmasını sağlamak için aynı yıl içerisinde kendini imparator ilan etti ve 1260 yılında "merkezi hâkim" anlamına gelen Zhongtong unvanını aldı.²⁴ Bu unvan Büyük Han'ın merkezi kamp ile Sağ ve Sol ordularına atanmasının Çince adıydı.

Seçimi her ne kadar Moğol geleneklerine uygun şekilde olmadıysa da Kubilay Çin orduları ve Moğollar üzerinde sıkı bir hakimiyet kurdu; daha da önemlisi, Karakurum'un yaşamak için ihtiyaç duyduğu gıda akışını kendi denetimine aldı. Moğol bozkır şehirlerindeki nüfus, çevrelerindeki hayvan sürülerini yiyip bitirmiş, Karakurum etrafındaki topraklar yabancı çiftçilerin sürekli teşvik edilmesine rağmen tarıma uygun hale getirilememişti. Kubilay'ın hakimiyetindeki çiftliklerden sürekli ve büyük miktarlarda gıda akışı olmazsa Karakurum ya boşaltılacak ya da şehir açlıkla karşı karşıya kalacaktı.

Kubilay gıdayı keserek ordusunu Karakurum'u zapt etmek için gönderdi. Arik Böke elinden geleni yapmasına rağmen kardeşinin

24 Herbert Franke, *From Tribal Chieftain to Universal Emperor and God: The Legitimation of the Yüan Dynasty* (München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Sitzungsberichte, cilt. 2, 1978), s. 27.

devasa boyuttaki Çinli ordusu karşısında çekilmek zorunda kaldı. Kubilay zorlanmadan Karakurum'u aldı ancak 1261 yılında Arik Böke geçici olarak şehri tekrar aldı. Mücadele halindeki iki han iki kere daha karşı karşıya geldi ancak Arik Böke'nin ordusu daha tecrübeli, teçhizatlı ve muhtemelen daha zeki olan yaşlı kardeş karşısında hiçbir zaman zafer kazanamayacakları inancına kapılarak yavaş yavaş zayıflayarak çözüldü. Arik Böke aynı zamanda Moğolların maruz kaldığı en kötü tehditle karşı karşıya kaldı; zud, yani hayvan kıtlığı. 1250'den 1270 yılına kadar Moğolistan'da iklim soğudu. Moğolistan gibi kırılgan ekolojiye sahip bir yerde, birkaç derecelik bir ısı değişikliği bile yağış miktarının azaltıyor, otların büyümesini engelliyor ve bu da hayvanları ya güçten düşürüyor ya da öldürüyordu.²⁵ Güçlü atlar veya bol yem olmadan Arik Böke savaşa devam edemezdi. 1263 yılının kışı özellikle çok şiddetli geçti, ilkbahar geldiğinde Arik Böke'nin gücü tükenmişti. Adamlarını besleyemediği için Arik Böke Shangu'ya geçti ve 1264 yılında Kubilay'a teslim oldu.

Bu uzatmalı mücadelenin sonunda, Kubilay Arik Böke'yi halkın önünde yapılacak bir törenle kendisine bağlanması için zorladı. Toplanan saray halkı önünde Kubilay Arik Böke'nin Büyük Hanlığa kimin layık olduğunu itiraf etmesini istedi. Böyle bir yenilgi karşısında bile Arik Böke'nin cevabı güçlü gururunu gösteriyordu: "Biz eskidendik, şimdi ise sensin."²⁶ Kubilay'ın kardeşini herkesin içinde aşağılamasına uzaktaki kardeşi Hülagü dahil tüm aile fertlerinin tepkisi sert oldu. Kubilay Arik Böke'ye ne yapılması gerektiğine karar vermek ve kendi hanlığını bir kere daha onaylatmak için Moğol topraklarında başka bir kurultay daha topladı. Kubilay'ın olağanüstü askeri gücüne rağmen Altın Aile kurultaya katılmayı reddetti. Kubilay'ın hakimiyetini kabul etmişlerdi ancak hiçbir

25 Moğol emperyalizmi döneminde hava ve iklim hakkında bilgi için bkz., William Arwell, "Volcanism and Short-Term Climatic Change in East Asia and World History, c. 1200–1699", *Journal of World History* 12, no. 1 (Spring 2001), s. 50.

26 Rashid al-Din, *The Successors of Genghis Khan*, çev. John Andrew Boyle (New York: Columbia University Press, 1971), s. 261.

Büyük Han olarak destek verdikleri Arik Böke'nin bir suçlu gibi yargılanmasını onaylamıyordu. Hiçbiri yurtlarını bırakacak kadar Kubilay'a güvenmiyordu, bir kere çıktıklarında bir daha dönemeyebilirdi. Seçkinlerin katılmadığı bir kurultayda Kubilay kardeşini affetti. Adamlarının çoğunu yargılayıp idam etmesine rağmen Arik Böke'ye verdiği tek ceza onu saraya girmekten men etmesiydi. 1266 yılında Arik Böke esrarengiz bir şekilde hastalanıp öldü. Zehirlendiği kesindi.

Kubilay artık Büyük Han'dı. Dünyanın en büyük ordusunun sahibiydi ve dünyanın en kalabalık milletlerinden birini yönetiyordu. Ancak bu zaferler ona pahalıya patlamıştı; bazı Moğol kraliyet ailesi üyeleri ve adamları Kubilay'ın meşruluğunu tanımadı veya sembolik olarak tanıdılarsa da onu görmezden geldiler ve ara ara sınır savaşlarına devam ettiler.

Gümüş ağacın dört pınarı gibi, Moğol İmparatorluğu siyasi yönetim olarak dört ana bölgeye ayrılmıştı. Kubilay'ın hakimiyeti altında Çin, Tibet, Mançurya, Kore ve Doğu Moğolistan vardı ancak Moğolistan ve Mançurya'da sorunlarla karşılaşılıyordu. Altın Aile Doğu Avrupa'da Slav ülkelerini yönetiyor ve Kubilay'ı Büyük Han olarak kabul etmeyi reddediyordu. Hülagü ve onun soyu Afganistan'dan Anadolu'ya kadar olan yerleri idare ediyordu ki, bu topraklara "köle imparatorluğu" deniyordu. İşte yüzyıllarca süren Arap hakimiyetinden sonra İran kültürünün tekrar ortaya çıktığı topraklar burasıydı. Moğollar, Moğolistan olarak bilinen merkezi bozkırlar ile kuzeyde Kazakistan ve Sibirya, merkezde Asya'dan güneyde Afganistan'a kadar olan bölgelerde yerleşmişlerdi. Bir süre için Buhara'da oturan Ogeday ve Türegün'ün büyük oğlu Kaydu'nun yönetimi altında birleştiler ancak gelecek yüzyıllar içerisinde bölge birçok parçaya ayrıldı.

Karakurum Moğol İmparatorluğu'na sadece otuz yıl başkentlik edebildi. Daha sonra Kubilay tarafından yağmalandı ve tamamen yakılıp yıkıldı. Bu otuz yıl boyunca dünyanın merkezi, en önemli noktasydı. Karakurum'un yağmalanması esnasında Gümüş Ağaç da parçalara ayrılmıştı.

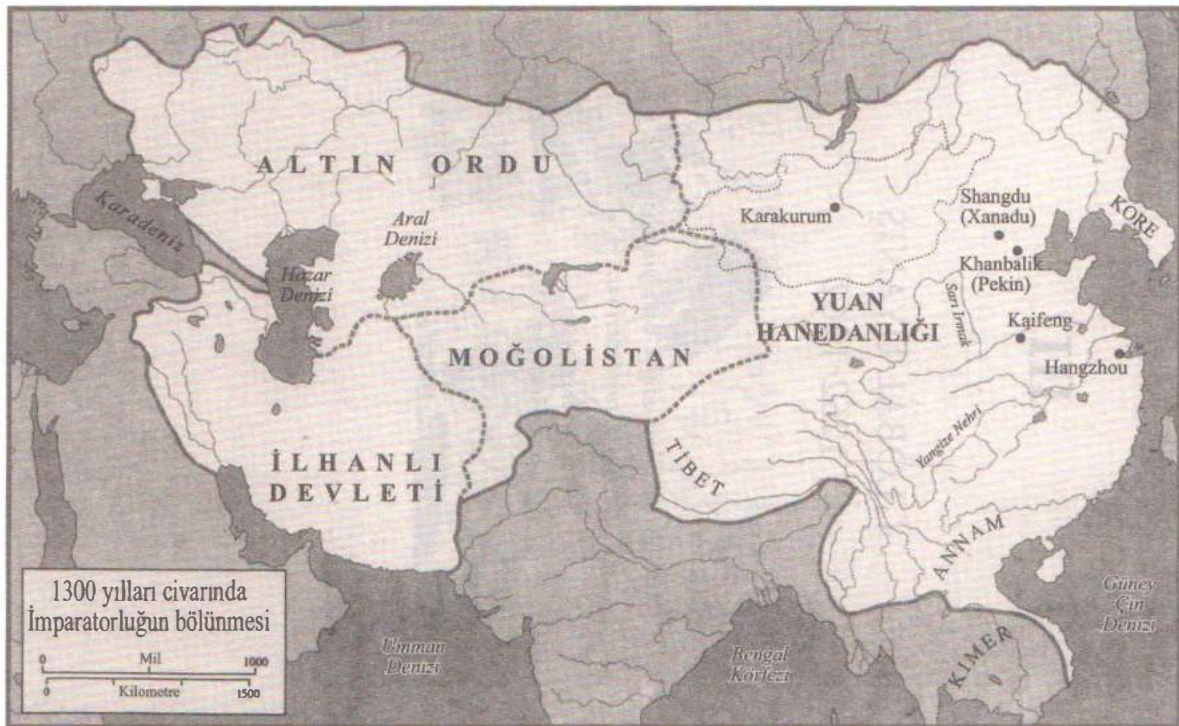
III

GLOBAL UYANIŞ 1262-1962

Asya bizi yakıp yok ediyor. Baktığımız her yerde
Tatarların yüzleri var.*

Thomas Mann
Büyülü Dağ

*Thomas Mann, *The Magic Mountain*, çev. John E. Woods (New York: Alfred A. Knopf, 1995), s. 238.

KUBİLAY HAN VE YENİ MOĞOL İMPARATORLUĞU

Kişiler, topraklar ya da hazineler ne olursa olsun,
Büyük Han gelmiş geçmiş en kudretli insandır.*

Marco Polo

KUBİLAY HAN'ın dehası, ne kadar büyük bir orduya ya da gelişmiş silahlara sahip olursa olsun, Çin'i salt askeri güçle fethedemeyeceği anlamasından kaynaklanmaktadır. Büyükbabasının askeri becerileri olmadan bile ailesindeki herkesi alt edebilmişti. Keskin bir savaş yeteneğine sahipti, sadece güzel fikirlere sahip olmakla kalmayıp, aynı zamanda bunları uygulamaya geçirmişti. Bu becerilerine topraklarının yönetiminde, daha da önemlisi güneye doğru genişleme konusunda başvurmuştu. En sonunda, büyükbabasının kaba kuvvet yoluyla başaramadığı şeyleri -dünyadaki en kalabalık ülke olan tüm Çin'in fethini ve birleştirilmesini- halk siyaseti yoluyla başara-
bileceğini kanıtlamıştı. Savaş başarısının önemli fakat tek etken olmadığı halk düşüncesini ustalıklı idare ederek halkından tam destek almıştı. Bir Çin başkenti kurmuş, Çin isimlerini kullanmış, bir Çin hanedanlığı oluşturmuş ve Çin yönetimini meydana getirmişti. Çinliden daha Çinli ya da en azından Song'dan daha Çinli gibi görünerek Çin'de kontrolü ele geçirmişti.

Çin, tarihi boyunca çoğunlukla büyük bir medeniyetti fakat birleşmiş bir ülke değildi. Eğitimli elit tabaka ortak bir dili, klasik metinleri, sanatı ve diğer yüksek kültür türlerini paylaşmasına karşın, sıradan insanlar sürekli değişen milli sınırlar, geçici hanedanlıklar ve egemen aileler mozaïği içinde tamamen farklı dilleri konuşuyordu.

* Marco Polo, *The Travels of Marco Polo*, çev. Ronald F. Latham (London: Penguin, 1958), s. 113.

Elitler, tüm insanların tek bir idare altında birleştirildiği bir ülke hayaline sarılmışlardı. Bazen de bir lider ya da bir aile, birkaç devleti geçici olarak birleştirmiş ve insanları birleşmiş bir Çin gerçekliği konusunda ümitlendirerek vaatlerde bulunmuştu. Birleşmiş Çin görüşü, kısa süren birleşme dönemleri arasında bir ideal ya da romantik bir fikir olarak Çinli entelektüellerin şiirleri, elyazmaları ve deneme yazılarına kadar girmişti.

Kubilay Han daha önceki liderlerden farklı olarak bu eğitimli insanları milliyetçi eğilimi gerçekleştirme konusunda ikna etmişti. Kökeni bozkır barbarları olmasına rağmen Song yöneticilerinin ulaşmadığı eski hayali gerçekleştirebilmişti. Yaptığı şeyleri Tanrı'nın lütfu gibi göstererek Çin halkını bu konuda ikna ediyordu. Song Hanedanlığı, o dönemde daha fazla dayanma gücü kalmadığı için yıkıldı.

Kubilay Han büyükbabasının bozkır barbarlarını birleştirirken karşılaştığı aynı sorunlarla –birbirinden tamamen farklı, çok sayıda insanı tek bir siyasi birlik altında toplamak gibi- yüz yüze gelmişti. Cengiz Han her biri yüz binden daha az olan kabileleri bir araya getirmem sorunuyla karşılaşmış olmasına karşın, Kubilay Han her biri milyonlarca nüfusa sahip birçok ülkeyi bir araya getirme sorunuyla karşı karşıyaydı. İki nesil önce yaşamış Cengiz Han gibi Kubilay Han'da merkezi bir etnik kimlik çerçevesinde zorlu bir devlet kurma süreci başlatmıştı. Fakat Kubilay Han için merkezi kültürel kimlik Moğol değil, Çinliydi. Çin halkının sadık desteğini kazanmalı ve birbirinden farklı olan insanları bir arada yaşayabilecek güçlü bir bütün halinde birleştirmek için kurumlar oluşturmalydı.

Kubilay 1260 yılında erkek kardeşi Arik Böke'ye karşı yürüttüğü egemenlik mücadelesinde bir Moğol isminin tercümesi olan Çinli bir lakaba sahip olmuştu fakat 1264'te saltanat ismini "mükemmel başlangıç" anlamına gelen Zhiyuan ya da Chih-yuan olarak değiştirmişti. Çin tarihinde Moğol Hanedanlığı'nın resmi olarak ranındığı 1271'de "büyük başlangıçlar" anlamına gelen Da Yuan hanedanlık ismini kullandı. Bi isim yalnızca Çinliler için yeni bir başlangıç anlamına gelmekle kalmamış, aynı zamanda Moğol halkı

için de yeni bir başlangıcı ifade etmişti. Kubilay, Cengiz Han gibi değildi ancak büyükbabası gibi riskli bir işe korkusuzca girişmişti.

Kubilay yeni bir hanedanlığın imparatoru ve kurucusu olarak imajını Çinlileştirmiş ve Çinliler tarafından yalnızca kabul edilmekle kalmamış, onları âdeta büyülemişti. Kubilay, 1263'te ailesi için bir tapınak inşa edilmesi emrini verdi. Atalarını onurlandıracak geleneksel Çin törenleri düzenlemek için elçilerini görevlendirdi. Fakat ölümle bağlantılı olan herhangi bir konudan kaçınmak için tüm bu işlerden uzak kalmayı tercih etti. Ertesi yıl ataları için Çin tarzı eski levhalar inşa ettirdi. 1277'de yeni Moğol hanedanlığını ilan etmesinin ardında, atalarına kendisi öldükten sonra açıklanacak olan yeni Çin isimleri verdi ve sekiz çemberli büyük bir tapınak inşa ettirdi: Biri ailenin kurucuları olan Yesügey Baatar ve Höelün, biri Cengiz Han, biri Cengiz Han'ın dört çocuğunun her biri için, diğeri de Guyuk Han ve Mengü Han için. Aile tarihiyle ilgili yeni devlet modeline göre, ailesi Kubilay neslinin en sadık müttefiki olan Cuci, meşru bir aile üyesi olarak tanınmıştı. Mengü, babası Tulu öldükten sonra Büyük Han olarak görevlendirildiğinde, Kubilay ona Çin imparatorluğu görevini vermişti. Kubilay tüm ailenin Çin tarzıyla portrelerinin yapılması emrini verdi, öyle ki, Moğol savaşçılarından daha çok Çinli bilgeler gibi görünmeliydiler.

Kubilay hem güçlü bir ordu hem de iyi bir propagandanın işe yarayacağını farkına varmıştı; stratejisinin üçüncü ilkesi iyi bir yönetim ve politikadan kaynaklanıyordu. Çinlilerin üst sınıfına hitap eden fakat sıradan insanlar için pek önem taşımayan Konfüçyüsçü öğretileri izleme gereği duymaksızın, herkesten yaygın bir destek alabileceği ve yönetiminin yabancı kökenine dikkat çekmeyen etkili bir hükümet sistemi oluşturmaya çabalamıştı. Bu hedef doğrultusunda, yeni fethedilmiş bölgede hanla iyi ilişkiler kurulmasına yardımcı olması açısından barış elçilerini görevlendirmişti. Bu elçiler savaş yıkımlarını ve önceden ihmal edilen tapınaklar, kutsal mekânlara ve derin duygusal anlam taşıyan ya da halk için sembolik değeri olan binalar gibi toplumsal yapıları onarmaya başladılar.

Kubilay'ın güçlü bir Çin lideri gibi görünebilmesi için gerçek bir şehirde etkili bir saraya ihtiyacı vardı, bu ne bir gezgin çadırına ne de modern İç Moğolistan'da yükselen özel amaçlı yapılara benzecekti. Bu yer Kubilay için özel bir anlam taşımaktaydı çünkü ilk kez buradaki kurultayda Büyük Hanlığı ilan edilmişti fakat belli avantajlara sahip olmamıştı. Burası yalnızca Çinlileri oldukça yabancı ve barbar olarak bulduğu, göçebe hayatı yaşanan bölgede yerleşik bir başkent değil, aynı zamanda büyükbabasının Çin şehirlerini yağmalarken kullandığı geleneksel bir askeri bölgeydi. Kubilay kendisini o tarihin pek de hoş olmayan yönlerinden ayrı tutmaya çalışıyordu.

Shangdu'yu bir yaz evi ve özel avlanma alanı olarak kullanırken, imparatorluğa ait gerçek Çin tarzına göre düzenlenecek diğer bir şehrin yapımı için emir verdi. Bu şehir, Sarı Nehir çevresindeki tarımsal zenginlikten faydalanmak için daha uygun bir yere konumlandırılmış uzak güney bölgesindeydi. Burası Kubilay'ın doğum tarihi olan 1215'te Cengiz Han tarafından fethedilmiş Zhongdu başkentindeki eski Jurched bölgesiydi. Moğollar burayı Han Kenti, Hanbalık olarak adlandırmıştı. Çin halkı ise buraya, sonradan Pekin'in yeni başkenti olacak ve "büyük başkent" anlamına gelen Dadu ismini vermişti. Kubilay Müslüman mimarları ve Orta Asyalı ustaları şehri yeni bir tarzda inşa etmeleri için görevlendirmişti. Kullanılacak tarz, bozkırlardaki göçebe hayatıyla yerleşik medeniyet zevkleri arasında bir uzlaşmayı temsil etmeliydi. O dönemin çoğu Çin şehrindeki labirent gibi dolambaçlı yollardan farklı olarak Kubilay'ın başkenti kuzey-güney ekseninde uzanan geniş, düz caddelere ve onlara dikey olarak uzanan doğu-batı caddelerine sahipti; her bir kapıdaki muhafız, karşı kapıdaki muhafızları rahatça görebiliyordu. İmparatorluk sarayında geniş caddeler inşa edilmesinin nedeni, Çinli işçilerin tekerlekli el arabalarından çok Moğolların askeri manevralarıydı. Bu caddeler ata binmiş dokuz süvarinin yan yana dizilerek şehrin içerisine doğru dörtmala ilerlemelerine yetecek kadar genişti.

Moğolların uluslararası ticaretten kâr elde etme konusundaki çıkarını daha fazla gözeterek yukarı Çindekiler ve Ortadoğu ve Moğol nüfusları için şehir bölümleri belirledi. Şehir İtalya, Hindistan ve Kuzey Afrika kadar uzak yerlerden gelen tüccarlara ev sahipliği yapıyordu. Âlimler ve doktorlar kendi branşlarında çalışmak için Ortadoğu'dan gelmişti. Romalı, Katolik, Nestoryan ve Budist rahipler Çin'de faaliyette bulunan Taocu ve Konfüçyüsçü dostlarıyla bir araya geldi. Müslüman din adamları, Hintli mistikler ve Moğol Çin'inin bazı bölgelerindeki Yahudi hahamlar imparatorlukta toplanan insan ve fikir karışımına eklemelerde bulundular. Karakurum'dan daha büyük, ayrıca aynı uluslararası ilkelerin çoğuna sahip olan şehir gerçek bir dünya başkentiydi ve bu role uygundu.

Kubilay en sonunda şehrin ana merkezinde, Çinliler de dahil olmak üzere çok az yabancıyı girebileceği yeni bir Moğol sığınağı inşa ettirdi. Kraliyet ailesi ve saray, Moğol savaşçıları tarafından korunan yüksek duvarların arkasında Moğollar gibi varlıklarını sürdürmeye devam ediyordu. Şehrin ortasında Çin kültüründe olduğu gibi hayvanlar için geniş açıklık alanlar yoktu. Yasak şehir, Moğol başkentinin ortasında meydana getirilmiş olan minyatür bir bozkır oluşturunuyordu. Yasak Şehir'in tüm siteleri Moğol devri boyunca saray mensuplarının oturmak, yemek yemek ve uyumak için tercih ettikleri çadırlarla doldurulmuştu. Hanın hamile eşleri ve çocuklarının bir çadırda doğuracağından, çadırda büyüyüp eğitimlerini bir çadırın içinde alacaklarından emindi. Kubilay ve onun vârisleri Çin imparatorları gibi kamu hayatını korumaya çalışırken, bir taraftan da Yasak Şehir'in yüksek duvarlarının arkasında bozkır Moğolları gibi yaşamaya devam ediyorlardı.

Fransiskenn rahibi Odoric de Pordenone 1320'lerde Moğol bölgesini ziyaret ettiğinde Hanbalık'teki Yasak Şehir'i şöyle tarif ediyordu: "Sözü edilen imparatorluk sarayının bulunduğu bölgede çok güzel bir tepe, ağaçlarla süslenmiş mükemmel bir çevre var, buraya Yeşil Tepe denmesinin nedeni de bu olsa gerek. Bunun üzerine yükselen ve genellikle Büyük Han'ın oturduğu muhteşem ve oldukça

görmekli bir saray bulunuyor.”¹ Karakurum’la ilgili eski açıklamalara çok yakın olan bir bölümde şöyle yazıyordu: “Sözü edilen tepenin bir yanının üst kısmında büyük bir göl bulunuyor, bunun üzerinde oldukça görkemli bir köprü inşa edilmiş, göl çok fazla sayıda kaz, ördek ve her çeşit su kuşunu barındırıyor; tepedeki ormanda her çeşit kuş ve yabani hayvana rastlamak mümkün.”

Kubilay Han tarafından yaptırılan ahşap saray, Karakurum’daki temel plana sahipti. Kubilay Han sarayına mekanik tavuskuşları yerleştirmişti; tavuskuşları Karakum sarayındaki Gümüş Ağaç’ın üzerinde bulunan Ejderha Kuyumcusu’nun (Guillaume Boucher) meleşini andıran bir tarzda kuyruklarını açıyor ve çığlık atıyordu. Kubilay muhtemelen bu muhteşem Gümüş Ağaç’ı Karakurum sarayından getirmişti ve en azından bir parçasını Hanbalık’a yerleştirmişti. Marco Polo’nun tarifi şöyledi: “Büyük Han’ın masasının bulunduğu yerin yakınındaki koridorun bir bölümünde geniş ve kare sandık şeklinde oldukça görkemli bir parça –büfe demek daha doğru olur- bulunuyordu, büfe yaklaşık üç parçalıydı, üzerinde altın yıldızlarla incelikli şekilde işlenmiş hayvan figürleri bulunmaktaydı.”² İçteki çalışma tarzı da Gümüş Ağaç’inkine benzemektedir. “Ortası oyuktu ve içinde saf altından büyük damarlar uzanıyordu... Büyük damarların her biri köşesinde küçük boyutlarda içecek kapları bulunmaktaydı.”³

Kubilay ile ailesi, Yasak Şehir’in sınırları içinde kıyafet, konuşma, yemek, spor ve eğlence bakımından Moğollar gibi hareket etmeye devam ediyordu. Bu şu anlama gelmekteydi. Çok fazla alkol tüketiyorlar, çorbalarını yüksek sesle şapırdatarak içiyorlar ve eti masadaki bıçaklarla kesiyorlar ve bu şekilde, yemek hazırlıklarını mutfakta yapan Çinlileri tiksindiriyorlardı. Çin sarayının kompleks ve uyumlu

1 Sir John Mandeville, *The Travels of Sir John Mandeville, the Voyage of Johannes de Plano Carpini, the Journal of Friar William de Rubruquis, the Journal of Friar Odoric* (New York: Dover, 1964), s. 348.

2 Marco Polo, *The Travels of Marco Polo: The Complete Yule Cordier Edition* (New York: Dover, 1993), cilt. 1, s. 382.

3 *A.g.e.*

ritüellerini ve törenlerini taklit etmeye çalışan Moğollar içki içme ve sarhoşluk ritüelleriyle, sarayda amaçsızca dolanıyormuşçasına kaotik bir görüntü sergiliyorlardı. Çinlilerde, imparatorluk geleneği olarak saray mensupları konumlarına göre sıralanırken, Moğollar karma-karışık bir şekilde toplanmış insan kümeleri oluşturuyordu. Çinliler açısından belki de en rahatsız edici olan, Moğol kadınlarının önemli zamanlarda erkeklerin arasında serbestçe dolaşmalarıydı. Moğol sarayında yapılan törenler o kadar karmaşık ve düzensizdi ki, bazen hânın korumaları devlet yetkililerinden oluşan kalabalığı ve misafirleri sopalarla geri püskürtmek zorunda kalıyordu.

Kubilay tıpkı büyükbabası gibi sivil yönetimin merkezi olacak, açık ve güçlü bir yasal yönetmelik hazırlamanın önemini fark etmişti. Yeni yasalar oluşturmak ve bu yasaları uygulamaya koymak, Çinli yöneticiler gibi bozkır çiftçilerinin de halkın gözünde meşruiyet oluşturmaları açısından geleneksel bir yoldu. Kubilay, yasal bir düzenleme oluştururken Çin yasalarını Moğol yasalarıyla değiştirmemişti. Cengiz Han'ın yasalarıyla uyumlu hale getirilebilecek bir reformla düzeltmeler yapmış ve bu şekilde hem Moğol hem de Çinli taraftarlarından destek almıştı. Yasalar, halkından aldığı destek ve sadakat mücadelesinde önemli bir silahtı, bu nedenle en sonunda rakip Song Hanedanlığı üzerinde hâkimiyetini kurdu.

Kubilay Han'ın yönetimi, toprak sahiplerinin mülkiyet hakları, düşürülmüş vergiler, gelişmiş yollar ve ulaşım konusunda güvence veriyordu. Moğollar, halk desteğini elde etmek için daha sonra Song'un acımasız ceza yasalarını azaltmışlardı. Moğollar Çin'deki şehir saldırılarının sayısını neredeyse yarıya, 233'ten 135'e indirmişlerdi, üstelik Kubilay Han, geri kalan saldırılardan çok azında infaza izin vermişti.⁴ İnfaz kayıtları sürekliliğini devam ettirmişti, sadece Kubilay'ın otuz dört yıllık saltanatı sırasında dört yılın kaydı eksikti. Tek bir yıldaki en fazla idam sayısı, 1283 yılında gerçekleştirilen

4 İnfaz resimleri için bkz., Paul Heng-chao Ch'en, *Chinese Legal Tradition Under the Mongols: The Code of 1291 as Reconstructed* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1979), s. 44-45.

278 idamdır. En düşük idam sayısı ise 1263'te gerçekleştirilen yedi idamdır. Aynı zamanda 34 yıllık saltanat döneminin dört yıllık kaydının olmamasının nedeni, belki de bu yıllarda hiçbir infaz gerçekleştirilmemiş olmasıdır. Kubilay'ın 34 yıllık saltanatı süresince toplam idam sayısı 2500'den daha azdı. Yıllık idam oranı Çin ya da Amerika gibi çağdaş ülkelerdeki idam sayısından oldukça azdı.

Kubilay, Song'a göre çok daha ılımlı ve daha insancıl olan tutarlı bir yasa ve ceza sistemi oluşturmuştu. Pratikte fiziksel cezaların yerine para cezaları getirmişti ve davranışlarından dolayı pişman olan suçlular için genel af prosedürleri uygulamıştı. Aynı şekilde, Moğol yetkililer işkenceyi kaldırmaya ya da en azından şiddet uygulanmasını olabildiğince azaltmaya çalışmışlardı. Moğol yasalarına göre işkence yapılabilmesi için şüphe götürmeyecek gerçek delillere sahip olmak gerekiyordu. 1291 Moğol yasasına göre, yetkililer inceleme yapmak ve tahminde bulunmak için öncelikle mantıklı davranmalı, hemen işkenceye başvurmamalıydılar.⁵ Avrupa'daki kilise ve devlet daha fazla delile gerek duyulmayan çok daha büyük suç çeşitleri için işkence uygulanmasını genişleten yasaları kabul ettiği sırada, Moğollar işkence uygulanmasına sınırlamalar getirmeye çalışmıştı. Diğer ülkelerdeki kanlı işkence türlerinden -özel bir aletle kolları ve bacakları germek, büyük bir tekerlekle ezmek, kazığa sokarak adam öldürmek ya da çok çeşitli yakma farklı olarak Moğollar işkenceyi sopa dayığı şeklinde sınırlandırmışlardı.

Moğol yasalarının ılımlığı ve bozkır kültürünün gelenekleri tuhaf şekillerde ortaya çıkıyordu. Çinli yetkililer genellikle mahkûmun suçlarını alına dövmeyle yazarak cezalandırıyor ve bu şekilde mahkûm suçunu unutmamış oluyordu. Moğollar ise alın bölgesinin ruhun evi olduğunu düşündükleri için suçlunun başına zarar verilmemesi gerektiğini düşünüyorlardı. Moğol yetkililer zaten uygulanmakta olan dövme sisteminin devam etmesine izin verdi fakat dövmelerin, ilk iki suç için kolların üst kısmına, üçüncü suç için boyuna yapılmasına izin verirken, alına yapılmasına kesinlikle onay

5 A.g.e., s. 154.

vermediler. Moğollar cezanın yeni bölgelere ya da böyle bir uygulama yapmayan etnik azınlıklar arasında yayılmasına izin vermemişlerdi. Moğol yetkililer suçu vücuda yazmaktan çok, suçlunun evinin önündeki duvara yazmayı tercih etmişlerdi, böylece toplumun tümü suçluyu dikkatli bir şekilde izleyebilecekti. Aynı zamanda şartlı tahliye sistemini kullandılar, bu yöntemle serbest bırakılan suçlular, davranışlarının yeniden gözden geçirilmesi için ayda iki kez yerel yetkililere rapor veriyordu. Grup sorumluluğuyla ilgili Moğol yasalarına göre bir suçlunun özgürlüğü, kendi suçunu ve öğrendiği şeyleri diğer suçluların anlamasına yardımcı olmak için yetkililerle iş birliği yapmasına bağlıydı. Suçlular ve çoğu defa tüm aile, kendi mahkeme kararlarının onaylandığı belgeleri imzalamalı ve süreçle ilgili düşünce ya da şikâyetlerini kaydettirmeliydiler. Olayla ilgili kayıtları korumak için parmak izleri alınıp belgelere iliştiliyordu.

Moğol yöneticiler de her mümkün olduğunda yetkililerin karışmasına izin vermeksizin en alt seviyedeki birçok sorunla ilgilenmeyi yeğliyorlardı. Bir aile içindeki suçlar aile tarafından; aynı dine mensup olan rahip grubu içindeki tartışmalar o dine mensup diğer rahipler tarafından çözümlenebiliyordu. Bir meslek grubu içindeki suçlar da o meslek konseyi tarafından sonuca bağlanıyordu.

Anlaşmazlıkların ortadan kaldırılmasıyla ilgili olarak Moğol yetkililer suçlarla ilgili kitapların basılmasını özendiriyorlardı, böylece birey olarak vatandaşlar ve küçük konseyler bu hizmetten yararlanabiliyorlardı. Aynı zamanda suç yasası alanında delil toplamak, inceleme yapmak ve rapor vermek için suç alanlarını gezen yetkililerin gereksinimlerini karşılıyorlardı. Bunlar daha fazla bilgi toplamak için bir cesedin incelenmesiyle ilgili açıklamalar, yaraların yerini göstermek için yapılan çizimler de dahil olmak üzere üç kopya olarak rapor hazırlanmasını içermekteydi. Moğolların uyguladığı yöntemler yalnızca yasaların uygulanma niteliğini geliştirmekle kalmamış, aynı zamanda sadece eğitilmiş elit tabakanın değil, tüm insanların bilmesi ve yasalar yoluyla uygulayabilmesi gereken Moğol siyasetinin gereksinimlerini karşılamıştı. Yasalar Moğollar açısından

sorunları çözmek ve birlik oluşturmaktan daha fazla şey ifade ediyordu, yasalar aynı zamanda suça karar vermek ya da ceza uygulamaktan çok barışı koruma aracıydı.

Moğollar şiir ve hat gibi klasik sanat alanında sanatçı yetiştirmek yerine, daha işlevli eğitimler düzenlemişlerdi. Tüccarlardan doktorlara, avukatlara kadar tüm meslek grupları için bilgi standartları oluşturmuşlardı. Moğol siyaseti her cepheden aynı gibi görünmekteydi. Bir taraftan geniş kitlelerin mesleklere girmelerini, mesleklerin ayrıcalıklarından ve hizmetlerinden faydalanmalarını sağlarken, diğer taraftan meslek düzeylerini standart hale getirmek ve yükseltmek için çabalıyorlardı.

Çin'in büyük nüfusunu çok az sayıda Moğol'la yönetmeye çalışan Kubilay Han, yönetimde uzun süreli eğitim ve sınavlar sonucu seçilen geleneksel yüksek dereceli memurları kullanması için baskı görmüş ancak bunu kabul etmemişti. Sınavları iptal etmiş ve çok sayıda yabancı gruptan yönetimle ilgili yardımlar almıştı, özellikle de Müslümanlar ve Marco Polo gibi Avrupalılardan yasalar ve şehir ticaretinde yetenekli olan eğitimli Müslüman yöneticileri bulan büyükbabası gibi Kubilay da ülkesine kardeşinin İran'daki krallığından çok sayıda insan getirtmişti.⁶ Çoğu defa papadan talepleri olmuştu, Avrupalı krallardan ülkesine âlimler ve bilgili insanlar göndermelerini istemiş fakat herhangi bir cevap alamamıştı.

Kubilay tek bir milliyet ya da etnik gruba bağlı kalmasına ve bir milleti diğeriyle karşı karşıya getirme eğilimine rağmen Tibetliler, Ermeniler, Kitan aşireti, Araplar, Tacikler, Uygurlar, Tangutlar, Türkler, İranlılar ve Avrupalıların dahil olduğu farklı yönetim gruplarındaki yabancıları sürekli olarak kaynaştırmaya çalışmıştı. Moğollar her büro için üç ana grup olan Kuzey Çinliler, Güney Çinliler ve yabancılardan oluşan etnik bir kontenjan oluşturmuştu. Böylece her büroda farklı kültür ve dine mensup kişiler bulunmaktaydı.

6 *Secret History*, § 263. Moğol yasaları hakkında detaylı tanımlama için bkz., Valentin A. Riasanovsky, *Fundamental Principles of Mongol Law*, Uralic and Altaic Series, cilt. 43 (Bloomington: Indiana University Publications, 1965), s. 83.

Cengiz Han'ın, toplumun en alt düzeyindeki insanları soylarından çok yetenekleri ve başarılarını esas alarak toplumun en üst liderlik sınıflarına çıkarması gibi, Kubilay da sürekli olarak aşçılar, muhafızlar, hattatlar ve çevirmenler gibi en alt düzeydeki kişilerin konumlarını yükseltmişti.⁷ Alt sınıflara mensup kişilerin mevkillerini yükseltmek ve onları yeni alanlara yönlendirmek, bu kişilerin Moğol derebeylerine olan bağlılıklarını ve sadakatlerini kuvvetlendirmişti.

Kubilay Han yerel bölgeleri yönetmek için mandarinlerin katı hiyerarşisi yerine, Cengiz Han'ın büyük toplantılar, konseyler ve sürekli görüş alışverişleri yoluyla aldığı kararlar sistemini uygulamıştı. Moğollar mümkün olan her yerde ve her düzeydeki bürokrasiyi, bozkırların küçük kurultaylarını örnek alan kurultaylarla değiştirmişlerdi. Yerel konseyler her gün toplanmalıydı ve herhangi bir yeni yasa tasarısı en az iki devlet memurunun onay mührüyle kabul edilebilirdi. Konsey, sorunları tartışmalı ve fikir birliğine varmalıydı; kararlar grup tarafından alınmalıydı, tek bir memur tarafından değil, Çin standartlarına göre bir devlet memurunun karar aldığı ve diğer kişilerin de ona uyduğu sistemle kıyaslandığında çok fazla zaman ve enerji gerektirdiği için bu tamamen yetersiz ve uygulaması mümkün olmayan bir sistemdi. Moğollar diğer küçük konseylerden çok farklı şekillerde yararlanma fikrini desteklemişti. Tıbbi hizmetlerden hoşnut olmayan hastalar, tıp mesleğinden ve diğer mesleklerin temsilcilerinden oluşan bir konseyden tazminat talep ediyorlardı. Askerlerden müzisyenlere kadar çok çeşitli meslekleri ilgilendiren anlaşmazlıkları çözmek için de benzer gruplar oluşturulmuştu.

Eski yönetim sistemi, hizmetlerine ya da onay mührüne gereksinimleri olan insanlardan zorla para alarak yaşayan memurlara dayanırken, Moğollar yönetimin alt düzeyinde yüksek maaşlı memurlar çalıştırıyordu. Bölgesel nedenlerden dolayı farklılık gösteren Moğol yerleşim birimlerindeki ücretleri standart hale getirmişlerdi.

7 Moğol yönetim şekli hakkında geniş bir değerlendirme için bkz., Elizabeth Endicott-West, *Mongolian Rule in China: Local Administration in the Yuan Dynasty* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1989).

Fikir birliğine dayanan konseyler ve ücretli memurlar sistemine geçiş Çin'de kök salmamış ve Moğollardaki gibi uzun ömürlü olmamıştı. Ming iktidara geldiğinde bürokratik büroların hizmetlerle ilgili geleneksel kurumlarını eski haline çevirmiş ve üst tabakanın emrinde olan konseyi dağıtmıştı. Katılımcı yönetimdeki bu deneyim, Çin tarihinde cumhuriyet ve komünizmin kurucularının, bazı yerel konseyler ve tartışma grupları, ücretli yönetim ve hükümete halk katılımı konularını insanlara yeniden açıklama mücadelesine girmelerine yani 20. yüzyıla kadar denenmemiştir.

Kubilay ticaretin hızını ve güvenliğini arttırmak için kâğıt para kullanımını yaygınlaştırmıştı. Marco Polo döneminde sistem tam olarak işliyordu. Parayı dut ağacı kabuğundan yapılan ve Avrupa'da yaygın şekilde bilinmeyen kâğıt olarak tarif etmişti. Kâğıt para, üzerinde değeri yazan ve alev kırmızısı bir mühürle damgalanmış, değişen boyutlarda kesilmiş kare şeklindeydi. Kâğıt paranın en önemli avantajlarından biri de çok fazla yer kaplayan madeni paralara kıyasla, kullanımının ve taşınmasının daha kolay olmasıydı. Marco Polo paranın imparatorluğun her yerinde kabul edilmesi konusunda da şöyle yazmıştı: "Parayı reddetmek, ölüm cezasına çarptırılmak gibi olacaktı."⁸ Fakat çoğu insan inciler, değerli taşlar, altın ya da gümüş dahil olmak üzere her şeyi satın alabileceğinden dolayı kâğıt parayla ödeme yapmayı tercih ediyordu. İran'daki Moğol yetkililer de Moğol kâğıt para sistemini hayata geçirmeyi denedi fakat başarısız oldular. Çünkü para kavramı yerel tüccarlara oldukça yabancıydı ve onların hoşnutsuzluğu, Moğolların kazanmak için yeterli güce sahip olup olmadıklarından şüphe ettikleri bir dönemde kendilerini devrimin eşiğine sürüklemişti. Küçük düşürücü bir kaybı göze almaktansa, kâğıt para kullanımını iptal etmişlerdi.

Kâğıt paranın olduğu yerde, borç ve mali sorun olasılıkları vardır. Piyasalara istikrar getirmek için planlanan önemli bir yenilik de Moğol yasasının iflas bildirileri hazırlamış olmasıdır. Fakat hiçbir

8 Marco Polo, *The Travels of Marco Polo*, çev. Teresa Waugh (New York: Facts on File, 1984), s. 88.

tüccar ya da tüketici borçlarını ödemekten kaçınma yolu olarak iki kereden fazla iflasını ilan edemeyecekti. Üçüncü iflas bildirisinde cezalarla karşılaşacaktı.

Moğolların Çin kültürünün Konfüçyüsçü ve ayak bağlama gibi bazı yönlerini sürekli olarak reddederken, mali sistemi kusursuzlaştırmaları, Çin kültürünün diğer yönlerini ne derece benimsediklerini göstermektedir.⁹ Kubilay, değer taşıyan görüşler ve kurumlar konusunda Çin tarihinden yararlanabilmek için oldukça istekli olduğunu kanıtlamıştı: okullar yaptırdı ve geleneksel Çin ilim ve kültürünü geliştirmek için ülkedeki en parlak bilim adamlarının eğitim gördüğü Hanlin Akademisi'ni yeniden canlandırdı. 1269'da Moğol Dil Okulu'nu, daha sonra 1271'de Hanbalık'taki Moğol Ulusal Üniversitesi'ni kurdu. Yeni bölümler oluşturdu, güncel olayları kaydetmek, eski metinleri düzenlemek, yayımlamak ve arşivlerden yararlanmak için özel uzmanlar görevlendirdi.

Moğol hükümdarlığı yalnızca Moğol dili için değil, aynı zamanda Arapça, Farsça, Uygurca, Tangutça, Jurched dili, Tibetçe, Çince ve daha az bilinen diller için hattatları korumuştur; yine de çok dilcilik sorunlara neden olmuştu. Moğollar, Moğol-Uygur alfabesiyle, idari bilgilerin tümünü kaydetmeyi güçlük olarak görüyordu. Kâtipler günlük uygulamalarda, Çin şehirleri, Rus prensleri, İran dağları, Hindu filozoflar, Vietnamlı generaller, Müslüman din adamları ve Macar nehirleri gibi farklı isimleri gramere uygun yazmalıydı. Moğol İmparatorluğu'nun vatandaşları farklı diller kullandıkları için Kubilay Han entelektüel ve idari tarihte en yenilikçi deneyimlerden birini gerçekleştirmişti. Dünyanın bütün dillerini yazmak için kullanılabilecek tek bir alfabe meydana getirmeye çalışmıştı. Bu görevi 1269'da, hana Tibet alfabesinden türetilen kırk bir harflik bir alfabe sunan Tibetli Buda rahibi Phagspa'ya verdi. Kubilay Han, Phagspa'nın alfabesini imparatorluğun resmi alfabesi olarak kabul etti fakat sistemi insanlara zorla kabul ettirmeye

⁹ Moğolların kültürel nüfuzu hakkında daha fazla bilgi için bkz., Adam T. Kessler, *Empires Beyond the Great Wall: The Heritage of Genghis Khan* (Los Angeles: Natural History Museum, 1993).

çalışmak yerine, yeni alfabenin üstünlüğünü gösterip, en sonunda eski alfabenin yerini alacağını ümit ederek Çinlilerin ve diğer tüm vatandaşların kendi yazı sistemlerini kullanmaya devam etmelerine izin verdi. Çinli ilim adamları eski dillerine o kadar bağlıydı ki, kendi dillerinden kopup yeni bir dili kabul etmeleri oldukça zordu. Moğol gücü zayıfladıkça, halkın büyük kısmı Moğol yazı sistemini terk ediyordu.

Köylüler hayatlarının en özel yönlerine hükmeden hükümet memurları önünde uzunca bir sıra halinde yere kapanıyorlardı. Moğollar, köylüleri yaklaşık elli hanelik *she* adı verilen birimler halinde organize ederek eski hiyerarşiyi bozdu. Bu yerel birimler yaşamları üzerinde geniş bir sorumluluk ve otorite sahibiydi. Yerel tarımı denetliyorlar, toprağı daha verimli hale getirmek için çalışmalar yürütüyorlar, su ve diğer doğal kaynakları kullanıyorlar ve kıtlık dönemleri için besin kaynakları sağlıyorlardı. Genel olarak Cengiz Han'ın onluk sisteminin unsurları ile Çinli köylü geleneğini birleştirerek yerel hükümet tarzında işlev görmüşlerdi.

She aynı zamanda köylü çocuklar için eğitim sağlama görevine sahipti. Moğollar herkes için yaşam kalitesini geliştirme yolu olarak gördükleri okuryazarlığı desteklemişti.¹⁰ Kubilay Han, köylü çocukları da dahil olmak üzere tüm çocuklar için temel eğitim sağlamak amacıyla halk okulları yaptırmıştı. O güne kadar yalnızca zenginler çocuklarının eğitimini karşılayabiliyordu ve bu sayede okuma yazma bilmeyen köylüler üzerinde nesilden nesile daha fazla güç elde etmişlerdi. Moğollar köylü çocukların kışın eğitim almaları gerektiğini fark ettiler. Onlara klasik Çince eğitim vermek yerine, öğretmenler daha uygulamalı dersler için gündelik dil kullanmışlardı. Moğol Hanedanlığı kayıtlarına göre listelenen 20.166 devlet okulu, Kubilay Han'ın hükümdarlığı döneminde yapılmıştı. Kayıtlarının

10 Çin'de Moğol eğitimi için bkz., Morris Rossabi, "The Reign of Khubilai Khan", *The Cambridge History of China*, vol. 6, *Alien Regimes and Border States, 907-1368*, ed. Herbert Franke and Denis Twitchett (Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1994), s. 447.

sayısını arttırmaya çalışan yetkililerin olası abartılı rakamlarına rağmen Moğolların eğitim konusundaki başarıları hayret vericidir, öyle ki başka hiçbir ülke temel eğitim alanında bu şekilde bir girişimde bulunmamıştır. Yazarların gündelik dilde yazmaya başlaması için Batı'da bir yüzyıl daha geçmesi gerekcekti. Hükümetlerin sıradan insanların çocukları için genel eğitim sorumluluğunu almaları içinse yaklaşık 500 yıl daha vardı.

Edebi sanatlar, geleneksel Konfüçyüsçü toplumda ulusal sınav sisteminde kullanılan özel yazı türlerine doğru yönelmişti. Bu şu anlama gelmekteydi, edebiyat daima bürokrasiye ve bürokrasinin çıkarlarına uygun olurdu. Bununla birlikte Moğollar edebi çalışmaların geniş bir alanda yürütülmesine izin vermiş; yazarları bilgili bürokratların benimsediği klasik tarz yerine gündelik dilde eserler üretmeleri konusunda yüreklendirmişti. Moğolların zevkleri zarif elit tabakanınkinden çok halk kitlesinin zevkleriyle uyuşuyordu. Yeni ve daha ilgi çekici eğlence tarzları oluşturmak için halk kültürü ile saray kültürünü birleştirmişlerdi.

Moğollar 1206 yılında, Cengiz Han'ın kuruluş döneminde düzenlediği büyük törenlerle birlikte, binlerce insanın katıldığı görkemli eğlence ve tiyatro oyunlarını desteklemişlerdi. 1275 yılında ordunun sahnelediği bir tiyatro oyununda Moğol askeri tarihi anlatılmıştı. Oyun, Moğol İmparatorluğu'nun Cengiz Han'dan Mengü Han'a kadar uzanan önemli oluşum aşamalarını sembolize eden altı bölümden oluşuyordu.¹¹

Kubilay, halkı yönetmek ve genel hayal gücünü yakalayabilmek için geleneksel Çin kültüründe göz ardı edilen bir sanat türü olan tiyatro oyunlarına büyük bir istekle destek vermişti. Ayrıca oyunların sık sık kraliyet topluluğu önünde sergilenmesini sağlamıştı. Moğol saray mensupları akrobatik hareketler, duygusal müzik, parlak makyaj ve renkli kıyafetlerden oluşan oyunları izlemekten büyük zevk

11 Bölümler Kereyid ve Ong Han'ın fetihlerini abideleştiriyor ve yeniden canlandırıyor; Tangut, Chin-Chin, Batı ve Honan (Sarı Nehir'in güneyi), Sichuan ve Nanchao Tayland eyaleti ve Kore ve Vietnam. Sechen Jagchid and Paul Hyer, *Mongolia's Culture and Society* (Boulder: Westview, 1979), s. 241.

alıyordu. Moğol döneminin oyun yazarları Avrupa'daki William Shakespeare'in çalışmalarına benzer şekilde güç ve erdem gibi konuları yorumlamaya çalışırken, bir taraftan da insanları eğlendirmeyi amaçlamışlardı. Kubilay'ın hükümdarlık döneminde hiçbir oyunun sansürlenmediği bildirilmektedir fakat bunu doğrulamak mümkün değildir. Ortaya çıkan oyunlar Çin edebiyatında uzun süre adından söz ettiren oyunlardı, bu oyunlar aynı zamanda Moğol dönemini Çin drama tarihinin altın çağı olarak değerlendirmişti. Tahminlere göre Yunan medeniyetinde sahnelenen yeni oyunların toplam sayısı 500 civarındadır, bunların 160'ı günümüze ulaşmıştır.

Çin'de cariyeler ve diğer marjinal mesleklerin yanı sıra, oyuncular ve şarkıcılar gibi sahne sanatçıları da saygınlık ve itibar açısından alt sınıflara mensup kişiler olarak görülüyordu.¹² Moğol yöneticileri mesleki olarak sosyal statülerini yükseltmiş ve özel tiyatro alanları oluşturmuşlardı, bu şekilde oyun gösterileri sadece pazaryerleri, eğlence merkezleri ve kervansaraylarla sınırlı kalmayacaktı. Çin tiyatro oyunları ve Moğol müziğinin birleşimi, Pekin operasının temelini oluşturacaktı.

Moğollar hem kendilerini hem de halkı eğlendirmek için popüler kültürden destek alarak katliamlara karşı duydukları kını ortaya koymuşlardı. Güreş ve okçuluktan zevk almalarına rağmen ne Romalıları hipnotize eden gladyatörlük ve halk katliamları, ne hayvanları karşı karşıya getiren köpek ve ayı dövüşü, boğa güreşleri gibi geleneksel Avrupa eğlencelerini uygulamışlardı. Moğollar, suçluların Avrupa şehirlerinde yaygın olan kafa kesme ve asma gibi yöntemlerle bir halk eğlencesine dönüşen idam sahnelerine izin vermemişti. Batı Avrupa'da halkın da katıldığı ve sıkça rastlanan insanların canlı yakılması gibi uygulamalardan kaçınmışlardı; Hristiyan kilisesi bunu gerçekleştirme gücüne sahipti.

Kubilay genel olarak geçici bir destek kazanarak kısa süreli bir strateji izlemişti; aksine bir kıta uygarlığının bağlılığını kazanmak

12 Moğolların sanata yönelimleri hakkında daha fazla bilgi için bkz., Morris Rossabi, *Khubilai Khan: His Life and Times* (Berkeley: University of California Press, 1988), s. 161.

için sürekli ve sistematik olarak yaklaşık 20 yıllık uzun bir siyaset izlemişti. Moğollar, yıkılmaya yüz tutmuş, lüks içinde yalpalayan ve askeri güçten çok gösteriş meraklısı zenginlere değer veren, tükenmiş ve birbirlerinden bağımsız Song liderlerinin aksine, Çin'i birleştirme görevi sırasında Tanrı'nın desteklediği güçlü liderler olarak tarif ediyorlardı kendilerini. Moğollar birçok yönden farklı olmalarına karşın Çin halkı, Çinli saray mensuplarından çok, zevk ve hassasiyet konusunda kendilerini Moğollara da yakın bulmuşlardı.

Askerler, devlet memurları ve köylüler, yıllar geçtikçe Moğolların yönetimi altında yaşamak için Song'dan ayrılmıştı ya da Moğolların kendi bulundukları bölgeleri yönetimleri altına almaları için onlara yardım etmişlerdi. Tüccarlar Moğollarla ne kadar çok ticaret yaparlarsa o kadar çok rahip ve ilim adamı Moğolların yönetimi altında daha fazla koruma ve hareket özgürlüğü elde ediyordu, en sonunda da Çinli generaller, tüm asker ve denizci grupları Moğol saflarına geçiyordu. Song Hanedanlığı'nın yıkılışı ani bir çöküşle olmamıştı; küçük sarsıntılarla ağır ağır dağılmıştı.

Bu seferberlik sırasında Moğollar Song'a karşı askeri baskılarını devam ettirdiler. Her bir küçük zafer, Tanrı'nın Moğolların hâkimiyetini istediğini ve Song'un çökeceği fikrini desteklemişti. Kubilay Han, askeri seferlere çıkmak yerine, halkla ilişkiler konusunda seferberlik başlatmıştı. Kubilay savaşçılığı, Subutay Rusya'dan Macaristan'a kadar Avrupa ordularını yok etmeye çalışırken, bir Çinli olarak savaşdaki becerisini kanıtlamış olan Bayan gibi oldukça yetenekli generallere bırakmıştı. Moğol kuvvetleri 1276 yılında Hangzhou kentindeki Song'u yakalayıp, sonraki birkaç yılda yerel direnişin küçük birimlerini de silip temizlediler. Kubilay Han sabırlı propaganda ve akıllı politikalar yoluyla Cengiz Han'ın güçlü ordusuyla yapamadığı şeyleri başardı. Kendi imajını Çin erdemlerinin simgesi olarak sürdürmeye çalışırken, bir taraftan da dul imparatoriçe için mükemmel bir koruma sağlamış ve kraliyet ailesinin daha önceden alışmış olduğu lüks içinde yaşamaya devam etmelerine izin vermişti. Tahttan indirilen Song'un vârislerini bertaraf etmek için bir ayaklanma

merkezi haline gelen Tibet'te görev yapması için 1296 yılında, bir keşiş olacak olan genç bir imparator getirmiştir.

Çinli bilginler ve aydınlara göre yenilgiye uğratılan Song Hanedanlığı altın çağın nostaljik bir hatırası haline gelmişti. Şair Xie Ao "Hangchow'daki Eski İmparatorluk Sarayını Ziyaret" isimli şiirindeki özlemini şöyle dile getirmiştir:

Eski bir harabe gibi çimenler büyüyor. Muhafızlar ve korumalar artık yok.

Zapt edilmiş şehirler ve dağılan saraylar ruhumu kederlendiriyor.

Koca krallık sarayının saçakları altında uçuşan kuşlar

*Fakat içeride: Derin sessizlik. Horoz sesleri ve dışı papağanlar artık duyulmuyor.*¹³

Kubilay Han, Song devlet merkezini ele geçirdiğinde ne kadar değerli bir şey elde ettiğinin farkına varmıştı. Bunlar Çin medeniyetinin yüksek konumunu temsil ediyordu. Kubilay yıllar sonra imparatorluğu yeniden düzenleyip genişletirken başarılarını sürdürmeye çalışmıştı. Japon bilgini Hiderino Okada: "Moğol İmparatorluğu'nun en büyük mirası, Çinlilere Çin milletinin kendisini bırakmış olmasıdır" diye yazmıştı.¹⁴ Moğollar yalnızca farklı Çin dillerinin konuşulduğu bütün bölgeleri birleştirmekle kalmamış, aynı zamanda Tibetliler, Mançuryalılar, Uygurlar, düzinelerce küçük krallık ve kabile halinde yaşayan milletler gibi yakın çevredeki krallıkları da birleştirmişlerdi. Ortaya çıkan Çin devlet kültürü kesinlikle Moğol değildi; Çinli de değildi. Kubilay Han karma bir kültür meydana getirmişti ve kendi çabaları sayesinde bu devlet dünya çapında umulmadık boyutlarda bir etkiye sahip olacaktı.

Kubilay kendi kuvvetleriyle ulaşabildiği tüm topraklara uzanmaya çalışırken, bir yandan da fethedecek yeni topraklar bulmak

13 Alıntı için bkz., Jacques Gernet, *Daily Life in China on the Eve of the Mongol Invasion, 1250-1276*, çev. H. M. Wright (New York: Macmillan, 1962), s. 237.

14 Hidehiro Okada, "China as a Successor State to the Mongol Empire", *The Mongol Empire and Its Legacy*, ed. Reuven Amitai-Preiss and David O. Morgan (Leiden: Koninklijke Brill NV, 1999), s. 260.

için denizlere gözünü çevirmişti. Çin yelkenlilerinin ticari misyonu, uzak baharat adaları, Java, Seylan ve yakındaki Japon adaları hakkında detaylı bilgi getirmektir. Kubilay bu bölgeleri, genişleyen Moğol İmparatorluğu sınırları içine almak istiyordu. 1268'de teslim olması için Japonya'ya bir elçi gönderdi fakat Japonya teslim olmayı reddetti. Kubilay o sırada Song Hanedanlığı'nın son topraklarını fethetmek için mücadele veriyordu, bu yüzden teslim olmaları için elçi göndermeye devam etti.

Kubilay bozguna uğratılmış Song donanmasını kendi kuvvetleriyle birleştirmiş, kendisine karşı koyan adaları ele geçirmek için gereken kuvveti de elde etmişti. Song donanmasını yeniden canlandırdı ve genişletti.¹⁵ Donanmanın yapısını değiştirerek donanmanın sadece kıyı ve nehir bölgelerinin koruması olmaktan çok hem ticari hem de askeri girişimlerde büyük denizlerde işlev gören okyanus filosu haline gelmesi için çalışmıştı. Japonya'yı ele geçirme girişimleri sırasında Kore Yarımadası'nı büyük bir tersane ve askeri bir üs haline getirmişti. Gemiler o dönemin en büyük gemilerinden olmasına rağmen yapıma hızları gemilerin kalitesini tehlikeye düşürmüştü. Arkeolojik deliller, bir direk yapmak için yekpare bir taş kullanmaktansa iki büyük taşı birleştirip kestirme yollara başvurulduğunu göstermektedir. Moğollar gemilerini, Japon savunmacılarını bombardmana tutmak için içleri barut ve şarapnelle doldurulmuş çömlektir yapılmış, kavun büyüklüğündeki çok sayıda el bombası da dahil olmak üzere yiyecek, silahlar ve cephaneliklerle doldurmuşlardı.

Kubilay, Moğol hâkimiyetine teslim olması için Japon ada ulusunu ikna etmek amacıyla birkaç elçi daha göndermişti fakat askeri yetkililer bu çağrılara uymamıştı. Kubilay, 1274'te 23.000 Koreli ve Çinli piyadeyi, ayrıca bilinmeyen sayıda Moğol süvarisini taşımak için yaklaşık 900 gemiden oluşan büyük bir filo hazırladı. Kasım ayında, Kore'yi Japonya'dan ayıran tehlikeli sulara açıldılar.

15 Moğol donanması ve Japonya işgalleri hakkında bilgi için bkz., James P. Delgado, "Relics of the Kamikaze", *Archaeology* (January 2003), s. 36-41, ve Theodore F. Cook Jr., "Mongol Invasion", *Quarterly Journal of Military History* (Winter 1999), s. 8-19.

Moğollar boğazın yaklaşık yarısını aldıklarında kolaylıkla Tsushima Adası'nı ve daha sonra Kyushu yakınındaki İka Adası'nı ele geçirdiler. Filo, Hakata Koyu'na girdi, askerler ile hayvanları karaya çıkardı.

Samuray savaşçıları kişisel mücadele vermek için Moğol kuvvetlerinin üzerine doğru yürüdü; Moğollar da kendi birliklerini düzledi. Moğollar kişisel olarak değil, her zamanki gibi birlik olarak mücadele verdiler. Moğollar düellolar yerine, füzelerle samurayları bombalayıp ok yağmuruna tuttular. Ünlü Japon savaşçılarını katlettiler, kalan Japonlar da kıyı bölgelerinden ülkenin iç kısmındaki kalelere çekildi. Moğol kuvvetleri güvenilir haber alma sisteminden yoksun oldukları için kaçan Japonların peşine düşmediler. Daha sonra adamlarını, atları ve ikmal malzemelerini yeniden gemiye doldurdular. Moğolların planı bir gizem olarak kalmıştır. Bir sonraki gün Japonların peşine düşmek için geri dönmüşler miydi? Bu savaş kazandıktan sonra sahil boyunca daha da ilerlemeyi ve başka bir noktaya saldırmayı planlamışlar mıydı? Japon karşı saldırısını ve taktikleri belirlemek için bir araştırma emri vermişler miydi? Görünenden daha büyük bir zarara uğrayıp geri çekilmek zorunda mı kalmışlardı?

O gece gemilerindeki tüm istilacılarla birlikte korkunç bir sonbahar fırtınasına yakalanmışlardı. Daha sonra Japonlar tarafından Kamikaze ya da İlahi Rüzgâr diye adlandırılan denizin çalkalanmasına neden olmuştu, kayaların ve sahilin karşısındaki alelacele yapılmış olan kayıkların çoğunu paramparça etmişti. Kaçma girişimlerinin birinde, onları Kore'nin güvenli limanlarından ayıran öldürücü bir kanalda, çoğu donarak yaklaşık 13.000 istilacı ölmüştü. Tarihteki en büyük savaş filosu, denizdeki en büyük kansız katliama kurban gitmişti.

Hükümdarların bazen başkaları için planladıkları fakat kendilerinin de inandıkları efsanevi açıklamalara göre, Kubilay ve adamları saldırının bir başarı olduğunu çünkü Moğolların Japon ordusunu kısa süren bir kara savaşında bozguna uğrattığını iddia ediyordu; birçok insanın hayatını kaybetmesi ve neredeyse bütün bir donanmanın yok edilmesi sanki pek önemli değilmiş gibi görünüyordu. Kubilay bir

sonraki yıl elçilerini Japonya'ya göndererek teslim olduğunu açık bir şekilde belirtmesi için imparatorun bizzat Moğol başkentine gelmesini talep etti. Kubilay onu yeniden Japonya'nın hükümdarı olarak görevlendirecekti. Kara savaşında yitirilen hayatlara rağmen savaşı kazandıklarına inanan Japonlar, Moğolların isteklerini geri çevirmişlerdi. Japonlar, kendilerine ya da sözde tanrıların korumasına olan güvenlerinden dolayı Moğollara karşı saldırıya geçtiler. Kendilerine gönderilen elçilerin kafalarını baltayla kesip kan döküyor sonra da alay konusu olması için kesilmiş kafaları halka açık yerlerde sergiliyorlardı.

Kubilay başka bir keşif seferi daha düzenlemişti. Japonlar istilacılarla denizde savaşmak için küçük gemilerden oluşan bir filo hazırladılar, Moğol askerlerinin önünü kesmek için de kıyı şeridi boyunca taş bir duvar yaptılar.

Japonlar 1279'da Kubilay'ın gönderdiği elçileri öldürmüşlerdi, artık iki taraf da yakın bir savaşın hazırlıklarına başlamıştı. Moğollar, bu dönemde ilk savaşta kiyle yaklaşık olarak aynı boyutlarda olan diğer bir Kore filosuyla iki yönden saldırıya geçti. Çin'den gelen ana filo 100.000 asker taşıyan, içinde 60.000 denizcinin bulunduğu 3.500 gemiden oluşuyordu ve yaz mevsimi yaklaşıyordu.

Mayıs 1281'in sonunda Kore filosu denize açıldı. Japonların ciddi şekilde direnmelerine rağmen birkaç gün içinde kanal bölgesindeki adayı yeniden ele geçirdiler. Bununla birlikte, Moğolların deniz planı karada olduğu gibi dikkatlice hazırlanmamış ve uygulamaya kolay geçirilmemişti. Çin gemileri birçok zorlukla karşılaştı ve gecikti. Çin destek kuvvetlerinin güneyden geleceklerini düşünen Kore filosu Hakata Koyu'na girdi ancak destek kuvvetleri gelmedi. Japon duvarı düşmanın karaya başarılı bir şekilde inmesini engellemişti. İstilacılar haziran ayının kavurucu sıcakta gemilerinde sıkışıp kalmış ve bilinmeyen salgın hastalıklara yakalanmışlardı. Amaçları zarar vermektan çok panik ve karmaşa yaratmak olan küçük Japon kayıkları, karanlık bastığında ortaya çıkarak büyük gemilere saldırıyordu.

Karaya çıkamayan ve gece saldırılarına uğrayan Kore filosu, 30 Haziran'da Takashima Adası'na geri dönmek ve ancak iki hafta sonra gelecek olan güney filosunu karşılamak için yola çıktı. Düzensiz, hasta ve planlandığından daha uzun zamandır denizde olan büyük donanma, ağustosun ortalarında Japonya'ya ulaştı. Yeniden gemileri alabora edip parçalayan ve belki de 100.000'den fazla insanın ölümüne neden olan büyük bir fırtına denizi çalkalamaya başladı. Bu felaketin hikâyesini aktarabilecek yalnızca birkaç gemi ayakta kaldı.

Kubilay'ın Japonya'ya karşı başlattığı saldırılar başarısızlıkla sonuçlanmıştı ancak onları kültürel birlik ve askeri hükümet doğrultusunda yönlendirerek Japon sosyal ve politik hayatı üzerinde büyük bir etki bırakmıştı. Moğollar ise kolay hedef olduğunu sandıkları başka yerlerde bu tür başarısızlıkların hiçbir zaman tekrar etmemesini ümit ederek Japonya'dan ayrıldı.

Adadaki Moğol zaferleri devam etti. Moğol ordusu tropikal sıcak ve yabancı bir ortamın koşullarının zorluklarına rağmen Burma, Kuzey Vietnam'daki Annam ve Laos'ta başarı elde etmişti. Güney Vietnam'daki Champa ve Hindistan kıyısındaki Malabar yöneticileri dahil olmak üzere, bazı Güneydoğu Asya krallıkları gönüllü olarak Moğol yönetimine geçmişti. Bu teslimiyetler törenseldi, samimi değildi. Moğollar bu krallıkları yönetmek için gerekli personelden yoksundu. Buna karşın yeni halklar Moğol sarayına filler, gergedanlar ve söylentilere göre Buda'nın dişlerini içeren hediyeler göndermişlerdi. Armağanların alışverişi, miktar ve değer olarak gittikçe artan kârlı ticaret için zayıf bir törensel maske görevi görmüştü.

Moğollar yalnızca birleşmiş bir Çin devleti kurmada başarılı olmamış, aynı zamanda çevre bölgelerdeki küçük devletler üzerinde baskı uygulamışlardı. Moğollar başlangıçta Kore Yarımadası'nın kültürel açıdan benzer ancak sürekli olarak savaşan devletlerini birleştirmeye çalışmıştı. Aynı şekilde doğrudan Moğol yönetiminin dışında kalan Güneydoğu Asya'daki Moğol kuvvetleri Vietnam ve Tayland için bir temel oluşturacak olan yeni milletleri birleştirmeye çalışmışlardı. Moğol döneminden önce, bugün Tayland, Laos,

Vietnam ve Kamboçya ülkelerini oluşturan bölge kültür olarak kesinlikle Hintliydi ve Hindu Hindistan'ın mimari tarzını, dini uygulamalarını ve mitolojisini izlemişti. Yeni bir karma kültür meydana getiren Moğollar ile Çinli göçmenler, daha sonra Hindu-Çinli olarak tanınacaklardı.

Moğollar bugünkü Endonezya adalarında, daha az başarıya sahipti. Kubilay 1289'da yakın krallıklardan aldığı aynı teslimiyet ifadelerini Java'dan da alabilmek için bir elçi gönderdi fakat kral Moğolların Molucca Adaları'ndaki değerli baharat ticareti üzerindeki Javan kontrolünü ele geçirmeyi planlıyor olmasından korkmuştu. Javan kralı elçinin yüzünü demirle dağladı ve Java'yı ele geçirmek için bir savaş filosu hazırlama emri veren Kubilay'a geri gönderdi. Kubilay Japonya'daki gibi kraldan intikamını alacaktı. 1292'de 20.000 askerli, 1.000 gemi ve kayıktan oluşan yeni savaş filosu bir yıllık erzakla birlikte denize açıldı. 1293'te hedeflerine ulaştıklarında Moğollar kolay bir başarı kazanmışlardı, başkaldıran kralı hemen öldürdüler ve adayı rahatlıkla ele geçirdiler. Fakat daha sonra bir tuzağın içine düştüler. Moğol liderler yeni kralın teslim olduğunu ifade etmek için bir tören hazırlığı içinde olduğunu düşünürlerken, tuzağa düşürüldüler. Liderlerinin çoğu öldürüldü, kalan kuvvetler de aşağılanmış bir şekilde adadan çekilmek zorunda kaldı.

Kubilay başarılı Moğol stratejilerini denizlere uyarlama konusunda başarısız olmuştu. Büyükbabasının karadaki askeri seferlerde temel olarak kullandığı atlı avcı tekniklerini gemi seferlerine uygulayamadı. Kuşatılmış Akdeniz'in sınırlı küçük bölgelerinde askeri harekâtı yürüten Roma ve Atina gibi eski deniz kuvvetlerinin aksine, Moğollar Çin'i bir okyanus gücü haline getirmişlerdi. Moğollar bu bakımdan gelecek yüzyıllarda İspanya, İngiltere ve Hollanda'da yüksелеcek olan deniz donanması temeline dayanan yeni bir imparatorluk gücünün habercisi olmuşlardı.

Bununla birlikte Kubilay'ın Japonya ve Java'daki yenilgileri, Tayvan ve Filipinler gibi en yakın adalara kadar bile denizden genişleyemeyecek olan Moğol İmparatorluğu'nun doğu sınırlarının taslağını

çizmişti. Polonya ve Macaristan'ın 20 yıl önceki gönüllü teslimiyetiyle kuzeybatı sınırını çizmiş olması gibi, 1260'da Kubilay'ın hükümdarlığının başlangıcında Mısırlı Memluklar tarafından uğrılan yenilgi de güneybatı sınırını çizmişti. Bu yüzden Moğol İmparatorluğu'nun genişlemesi 1242 ve 1293 yılları arasında en yüksek seviyeye ulaştı ve dört savaş Moğol dünyasının dıştaki sınırlarını belirledi: Polonya, Mısır, Java ve Japonya. Bu dört noktayı içine alan bölgeler, yıkıcı zaferler ve çok farklı bir hâkimiyet türüne tam olarak uyum sağlama süreci nedeniyle çok fazla sıkıntı çekmişti. Fakat tarihin daha önceki dönemlerinden farklı olarak ticari, teknolojik ve entelektüel patlamanın yaşandığı eşi görülmemiş bir yüzyılın tadını çıkarmışlardı.

Turna sürüleri Moğolistan'ın sığ gölleri ve nehirlerinin çevresinde yavrulamak için her ilkbaharda Kuzey Çin'in üzerinden geçiyordu. Kubilay Han'da onları, Burma'dan ganimet olarak elde edilen dört filin arkasına yerleştirilmiş altın yaldızlı tentenin içinde, kaplan derileriyle kaplı ipek sedirinin üzerinde uzanmış şekilde karşılıyordu. Ata binmek için çok şişman olan ve gut hastalığından mustarip Kubilay, bu özel ve incelikle hazırlanmış konforlu bölmesinin sınırları içinde avlanıyordu. Avlanmaya hazır olduğunda çadırın tepesi beyaz ve gri renkli turnaları görebileceği şekilde geriye doğru sarılıyordu, gökte o kadar büyük bir yoğunluk oluyordu ki, turnalar açık mavi renkteki gökte bulut kümeleri gibi uçuyordu. Kubilay'dan işaret aldıklarında yüzlerce şahin eğitimcisi fillerin her iki tarafında sıralanıyor, deri başlıkları kaldırıyor, akdoğanlar, göçebe şahinler ve kartallar uçmaya başlıyordu. Turnalarla yarışa giriyorlar ve onları tek tek avlayıp eğitimcilerine geri getiriyorlardı.

Büyükbabası Moğolların avlanma zamanını kış mevsimi olarak belirlemiş olmasına rağmen Kubilay kış soğukunda avlanmaktan hiç hoşlanmadığı için yasayı değiştirdi. Beyaz kakım kürkü, samur bataniyeler, zemindeki kaplan postları ve çevresindeki duvarlara rağmen ısının çok rahatsız edici, rüzgârın da oldukça keskin olduğunu

belirtiyordu; sonuç olarak avlanma mevsimini hava şartlarının daha uygun olduğu ilkbaharın başları olarak belirlemişti.

Av kafilesindeki askerler atlarını sürüyorlardı.¹⁶ Develer gerekli malzemeleri, diğer filler de belki han oyunu dört filden oluşan seyyar sarayı yerine daha kapalı bir yerde izlemek isteyebilir diye, daha küçük olan çadırları taşıyorlardı. Parlak renkli ipeklerle süslenmiş karavan, Kubilay'ın imparatorluk bayraklarını takip ediyordu. Kafile, atların arkasında giden leoparlar ve vaşakları olduğu kadar, güçlü öküzlerle çekilen kafeslerin içindeki kaplanları da içermektedir. Av görüldüğünde Kubilay eğitilmiş hayvanlardan birini avı yakalaması için gönderiyordu. Köpekler, ayılar ve daha basit oyunlar için leoparlar; geyikler için kaplanlar, daha büyük yabani hayvanlar ya da boğalar için yeterliydi. Okçulardan oluşan alay, avcı hayvanların ulaşmadığı yerde bir hedef görüldüğünde, komutanlarından gelen emre göre ok atmaya hazır şekilde bekliyorlardı.

Kubilay'ın kırlık alan için hazırlattığı kafile, görevleri Cengiz Han'ın savaştan önce bulut kümelerini, yağmurları ve büyük avı tehlikeye atabilecek kötü hava şartlarını ortadan kaldırması için görevlendirdiği Şamanları andıran çok sayıda astroloğu, sihirbazı ve Tibetli keşişi içermektedir. Hayvanlar, böyle büyük bir konvoyun çıkardığı sesler ve yayılan koku nedeniyle kaçma olanağına sahiplerdi. Sürpriz bir şekilde yakalanmaları mümkün olmadığı için Kubilay'ın konvoyu geleneksel bir Moğol ordusu gibi hareket ediyordu. İmparator, saray halkı ve hayvanları, konvoyun merkezi ya da en önemli noktaları olarak hareket ederken, Kubilay hem sağa hem de sola doğru yayılmak üzere bir *tümen* (normalde bir tümen 10.000 kişiden oluşuyordu ancak bu durumda daha az kişiden oluşuyor olabilir) görevlendirilmişti. Hangi kanada mensup olduklarını belli etmek için bir taraftakiler kırmızı, diğer taraftakiler mavi renkli kıyafetler giymişlerdi. Marco Polo'ya göre, tüm gün boyunca her iki yönde de ilerliyorlardı. Köpekler ve alıcı kuşlarla birlikte hareket

16 Marco Polo, *The Travels of Marco Polo*, çev. Ronald Latham (London: Penguin, 1958), s. 141-145.

eden muhafızlar, onlardan önce hayvanları öne sürüyorlardı, böylece filler seyyar sarayındaki Kubilay'la birlikte bölgeye ulaştıklarında, muhafızlar doğru pozisyonu alabiliyorlardı.

Hizmetçilerden oluşan keşif kolu fillerin arkasında geçen yorucu bir günün ardından av partisinin gereksinimlerine göre yiyecek içecek servisi yapmak için bir kamp kurmak amacıyla önden gidiyorlardı. En büyük çadır, gürültülü Moğol törenleri için 1.000 misafiri ağırlayabiliyordu. Yakın çadırlarda uyuma yerleri bulunmaktaydı. Saray halkını eğlendirmek için şarkıcılar, akrobatlar, hokkabazlarla birlikte bir müzisyen grubu da kafiye eşlik etmekteydi.

Akşam yapılan kutlama töreninde herkes aynı tarzda ve günün belirlenmiş renginde bir *deel* giyiyordu fakat herkesin eşit görülmesi endişesiyle rütbe ve yetkiler kıyafetin üzerindeki mücevherler ve incilerin değerleriyle sembolize ediliyordu. Altın kemerler takıyor, gümüş işlemeli çizmeler giyiyorlardı. Bütün kutlama törenlerinin ortasında eğitilmiş kaplanlardan biri çadırın içine giriyor, misafirlerin arasında hana doğru yavaşça ilerliyor ve hana başını eğerek selam veriyor, daha sonra da akşam için tahtın arkasında kedisi için hazırlanmış yerine oturuyordu. Yemekler altın ve gümüş tabaklar içinde servis ediliyordu. Hizmetçilerden her biri, nefesinin ya da diğer herhangi bir maddenin yiyeceklere bulaşmasını engelleyecek şekilde burnunun ve ağzının üzerine peçeye benzeyen altın işlemeli ipek bir peçete takıyordu. Kubilay Han'ın hazırlattığı yemek tarifleri günümüze kadar ulaşmıştır. Bu yemekler çok çeşitli besin maddelerini içermektedir fakat özellikle de Moğolların et ve süt ürünleri ağırlıklı geleneksel yemekleridir.¹⁷ Moğol saray halkının üyeleri, una bulanmış ve pırasayla pişirilmiş koyun etinden elde edilmiş kuyruk yağı gibi lezzetli yiyecekleri tercih ediyorlardı. Boğa hayaları kızgın yağda kızartılıyor, safran hamuruna bulanıyor ve üzerine kişniş otu

17 Çin'de Moğol yemekleri üzerine daha fazla bilgi için bkz., Paul D. Buell, *Historical Dictionary of the Mongol World Empire* (Lanham, Md.: Scarecrow, 2003), s. 309–312, ve Paul D. Buell ve Eugene N. Anderson, *A Soup for the Qan: Chinese Dietary Medicine of the Mongol Era as Seen in Hu Szu-Hui's Yin-Shan Cheng-Yao* (London: Kegan Paul, 2000).

serpiliyordu. Koyun eti kakule bitkisi ve tarçınla kaynatılıyor sonra pirinç ve nohutla servis ediliyordu. Taze patlıcanların içi, koyun eti, yağ, yoğurt, portakal kabukları ve fesleğenle dolduruluyordu.

Gerçek Moğollar gibi onlar da geleneksel içecekleri olan kımız büyük bir iştahla içiyorlardı fakat bu süt, yalnızca Kubilay ve saray erkânı için özel olarak beslenen safkan beyaz aygırların hamile bıraktıkları safkan beyaz kısıraklardan alınıyordu. Han, gece dinlenmek için özel mekânına çekildiğinde horlamadıklarından, ağızlarının kokmadığından ya da kötü vücut kokuları yaymadıklarından emin olmak için kontrolden geçirmek üzere genç cariyelerini çevresinde topluyordu. Ertesi sabah aşırı yeme, içme ve her lezzeti tatma nedeniyle rahatsızlanan hanı tedavi etmek için doktorlar ve eczacılar gelip ona portakal kabuğu, kudzu çiçekleri, cinseng, sandal ağacı ve kakule bitkisinden oluşan özel bir çay hazırlıyorlardı. Boş midenin üzerine yavaş yavaş yudumlanan çay, akşamki yiyeceklerden kaynaklanan rahatsızlığı gideriyor ve hanı bir sonraki günkü avlanma, yeme içme faaliyetlerine hazırlıyordu.

Kubilay'ın yalnızca birkaç nesil önce yaşamış olan ataları besin elde etme amacıyla avlanıyordu. Kubilay'ın büyük büyükbabası Yesügey, karısı olması için zorla aldığı Höelün'ü gördüğünde akdoğan ile avlanıyordu. Kubilay'ın büyükbabası olan Cengiz Han, babasının ölümünden sonra ailesinin yiyecek ihtiyacını avlanma yoluyla karşılamıştı. Cengiz Han üvey kardeşi Begter'i bir av tartışmasında öldürmüştü. Cengiz Han yaşamının ilerleyen yıllarında Subutay ve diğer yetenekli avcılarının yardımıyla kapsamlı avlanma teknikleri ve silahları geliştirdi, düşmanlarına savaş sırasında sezdirmeden yaklaşılan ve tuzağa düşürülen *av gözüyle* bakan Cengiz Han, büyük imparatorluğunu bu şekilde kurmuştu.

Av faaliyetleri Kubilay'ın büyük zevk aldığı şatafatlı törenler ve müsrif gösterilerden oluşan eğlence programlarıyla birleşmişti. Kubilay, Moğol avcılığı ve yaşam tarzının bazı geleneksel özelliklerine katılıyordu; okçuluk, eğitilmiş alıcı kuşlar, kısırak eti yeme, çadırlarda uyuma, Sol ve Sağ kanat ordularının örgütlenmesi gibi. Fakat bunu

JACK WEATHERFORD

Moğol elit tabakası ve kendisi için ne kadar tatsız eğlenceler olsa da pahaliya mal olan, ahlak düzeyi düşük, lüks eğlenceler haline dönüştürmüştü. Kubilay'ın düzenlediği törenler gösteriş amaçlıydı. Düzenlediği halk gösterileriyle, vatandaşlar ve yabancı ziyaretçiler üzerinde etki oluşturmaya çalışıyordu.

Moğol bozkırları üzerinde kurulan kamp gibi Kubilay'ın konvoyu da önünde ruh sancağını taşıyan bir süvariye izliyordu. Ruh sancağı, Kubilay'ı hiçbir anlam taşımayan ve hiçbir yerde bitmeyen anlamsız eğlenceler diyarına götürüyordu. Moğol İmparatorluğu bir yüzyıl daha devam edecek fakat kuruluşundan yalnızca üç nesil sonra yolunu şaşırıyordu. Cengiz Han'ın ruh sancağının torunlarına ve kendisinin taraftarı oldukları iddia eden insanlara artık daha fazla önderlik edemeyeceği açıkça ortadaydı.

ONLARIN ALTIN IŞIĞI

Çin ve Paris'in sanatçıları, Büyük Han'ın hizmetinde birbirleriyle yarışıyorlardı.*

Edward Gibbon

1287-1288 Kışında düzenlenen bir tören sırasında, İngiltere Kralı I. Edward tahtından inerek Moğol İmparatoru Kubilay Han'ın gönderdiği elçi Rabban Bar Sawma'yı karşılamıştı. Rabban Bar Sawma, İngiltere kralının sarayına ulaştığında, tarihteki tüm resmi elçilerden çok daha fazla yol kat etmişti. Moğol başkentinden Avrupa şehirlerine olan mesafe yaklaşık 11.000 kilometreydi. Kral Edward, Moğol Hanının elçisinin önüne teslim olmak için değil, Hristiyanların Aşai Rabbani ayininin bir parçası olarak Moğol elçisinin elinden ekmek almak için çıkmıştı. Moğollara gönderilen ilk Avrupalı elçiler rahip oldukları için Kubilay han da Rabban Bar Sawma'yı seçmişti çünkü krala sadık bir Moğol ve aynı zamanda bir Hristiyan rahibiydi.

Rabban Bar Sawma'nın görevi, Kubilay Han'ın başkentinden Kudüs'e yolculuk yapmasıyla başlamıştı fakat 1287 yılında Bağdat'a ulaştıktan sonra başrahipleri onu Avrupa'ya yönlendirdi. İran'daki Moğol İlhanlı Devleti'ni ziyaretine ek olarak Konstantinapol'deki Bizans İmparatoru II. Andronicus Palaeologus'u Roma'daki Kardinaller Grubu'nu, Paris'teki Kral IV. Philip'i ziyaret eden Rabban Bar Sawma, sonunda yolculuğunun en uzak noktasındaki Edward'ın sarayına yönelmişti. Yolculuğu boyunca her hükümdara mektup ve hediyeler veriyordu, her sarayda diğer bir saraya doğru hareket

* Edward Gibbon, *Decline and Fall of the Roman Empire* (London, J. M. Dent, 1910) cilt. 6, s. 287.

etmeden önce birkaç hafta ya da birkaç ay kalıyordu. Zamanını gezilerle, ilim adamları, siyasetçiler ve kilise yetkilileriyle yaptığı görüşmelerle geçiriyordu, onlara Moğolların Büyük Han'ından, emrindeki İlhanlı Devleti'nden ve tüm dünyayla kurmak istedikleri barışçı ilişkilerden söz ediyordu. Papa IV. Nicholas yolu Roma'dan geçen Rabban Bar Sawma'yı kendi dilinde düzenlenen Aşai Rabbani ayinini kutlamak üzere davet etmişti; daha sonra papa, 1288 yılında Paskalya'dan önceki pazar günü Aşai Rabbani ayini düzenledi ve Moğol elçisine aynı görüş ve inançları paylaştıklarını ilettiler.

Avrupa'daki taçlı başlar Rabban Bar Sawma'yı memnuniyetle saraylarına kabul etti fakat daha önce gönderilen çok sayıda elçi kilise ve devlet tarafından resmi olarak reddedilmişti. Matthew Paris, 1247 yılının başlarında Guyuk Han döneminde Moğollardan Fransa sarayına giden büyükelçiler olduğunu nakletmiştir. Guyuk Han bir sonraki yılın yaz ayında Tatarlardan gelen iki elçiyi prensleriyle birlikte papaya göndermişti. Bununla birlikte Avrupalı yetkililer ilk ziyaretler boyunca Moğollar hakkındaki herhangi bir bilgiyi dışarı sızdırmaktan çekinir görünüyorlardı. Paris, "Memurlar, kamu görevlileri hatta papaya bile yabancı olduklarından dolayı geliş nedeni Papalık Divan'ından bildirilmemişti" diye yazmıştı.¹ 1269'da Polo kardeşler Maffeo ve Nicolo, ilk gezilerinden Asya'ya döndüklerinde, Kubilay Han'ın bilgilerini Moğol sarayıyla paylaşabilecek yüz Moğol rahibini papaya göndermek istediğini bildirdiler.

Moğol İmparatorluğu'nun her yerinde dini özgürlükler konusuna çok önem verildiği için Rabban Bar Sawma Avrupa'ya ulaştığında tek bir dinin hâkim olduğunu fark edince çok şaşırılmıştı. Özellikle de dini liderlerin halkın üzerindeki politik gücü çok garip karşılanmıştı. Kendisi de bir Hristiyan'dı ve hâkim dinin Hristiyanlık olmasına sevinmişti ancak oradaki din, çok sayıda dinin geliştiği fakat kendilerinden önceki imparatorluğun ihtiyaçlarını karşılama zorunluluğu olan Moğol İmparatorluğu'yla tamamen zıtlık taşıyordu.

1 Matthew Paris, *Matthew Paris's English History from the Year 1235 to 1273*, çev. J. A. Giles, 1852 (London: Henry G. Bohn; yeniden basım, New York: AMS Press, 1968), s. 155.

Rabban Bar Sawma ziyaretinin herkes tarafından bilinmesine ve Avrupa'nın her yerinde içtenlikle karşılanmasına rağmen onaylanmamış diğer elçilerden daha başarılı değildi; Avrupalı krallar ya da kilise yetkililerinin hiçbiriyle sağlam ve güvenilir görüşmeler yapmamıştı. Onun tek başarısı, Kubilay'ın daha önce birkaç kez talep ettiği gibi Moğol sarayına öğretmenler göndermesi konusunda papadan bir söz almış olmasıydı. Diplomatik görevinde başarısız olan Rabban Bar Sawma, İran'daki İlhanlı Devleti'nin sarayına geri döndü ve yolculuğu sırasında başında geçen olayları Süryanice olarak çoğaltılacak eserler için nakletti: *"Rabban Sawma'nın Hayat Hikâyesi ve Yolculukları"*, *"Moğol Hanlarının Avrupa Krallarına Gönderdikleri Elçiler ve Hükümet Temsilcileri"*, Rabban Bar Sawma'nın seyahatleri ve özellikle de İngiltere kralının kendisini Aşai Rabbani ayinlerine davet etmesi ve papanın ayinine katılması, orduları Avrupa'ya akın ettiklerinden beri Moğolların elli yıl içinde dünyayı ne kadar değiştirdiklerinin işaretidir.² Bir zamanlar ayrı dünyaların insanları olan ve birbirlerine tamamen yabancı olan uygarlıklar, artık ortak bir iletişim, ticaret, teknoloji ve politika sisteminin parçası olmuşlardı.

Moğollar atlı savaşçılar ve korkunç ağır silahlarla kuşatma yapmak yerine mütevazı rahipler, ilim adamları ve elçiler göndermeyi yeğlemişlerdi. Moğol fetihleri dönemi kapanmıştı, artık barış dönemi başlıyordu. Batılı ilim adamları 14. yüzyılı uluslararası alanda gittikçe yayılan barış ve refah çalışmalarının tanınması açısından Moğol Barışı ya da Tatar Barışı diye adlandırdılar. Moğol hanları ordu kuvvetleri yoluyla oluşturamadıkları ticari ve diplomatik ilişkileri, barışçı ticaret ve diplomasi yoluyla elde etmeye çalışmışlardı. Moğollar tüm insanları Sonsuz Mavi Gök çatısı altında birleştirme hedeflerini gerçekleştirmek için farklı yollar izlemişti.

² Rabban Bar Sawma'nın açıklamalarının tüm metni için bkz., E. A. Wallis Budge, *The Monks of Kublai Khan, Emperor of China veya The History of the Life and Travels of Rabban Swama, Envoy and Plenipotentiary of the Mongol Khans to the Kings of Europe, and Markos Who as Mar Yabhallaha III Became Patriarch of the Nestorian Church in Asia* (London: Religious Tract Society, 1928).

Moğolların ticari etkisi, ordularından çok daha uzak bölgelere kadar yayılmıştı. Moğol İmparatorluğu'ndan Moğol Birliği'ne geçiş Kubilay Han'ın saltanatı döneminde gerçekleşmişti. Moğollar 13. ve 14. yüzyılın başlarında imparatorluğun bir ucundan diğer ucuna uzanan ticaret yollarının güvenliğini sağlamış, her 20-30 milde bir erzakların dağıtılmış olduğu sığınaklar yapmışlardı. İstasyonlar zor bölgelerde tüccarlara önderlik etmek için rehber görevi görmelerinin yanı sıra, hayvanları da veriyordu. Bar Sawma'nın Avrupa'da görevde olduğu sırada Moğol sarayında bulunan Marco Polo, yolculukları sırasında sık sık Moğol aktarma istasyonlarını kullanıyordu. Marco Polo bu istasyonları belki de biraz fazla coşkuyla, yalnızca "kusursuz" ve "saray gibi muhteşem" ifadeleriyle anlatmakla kalmamış, aynı zamanda bir krala layık olacak şekilde ipek çarşafı ve diğer her tür lükse sahip olduklarını söylemişti.³ Moğol yetkililer bu yollar boyunca ticareti geliştirmek için ilk pasaport ve kredi kartına benzer uygulamaları düzenlemişlerdi. Moğol *paiza*'sı bir insanın elinden daha büyük olan altın, gümüş ya da tahta bir tabletti. Boynun etrafındaki bir zincire takılıyor ya da kıyafetlerin üzerine bağlanıyordu. Okuma yazma bilmeyen insanlar hangi metalin ve kaplan ya da akdoğan gibi ne tür bir sembolün kullanıldığına bağlı olarak yolcunun önemini anlayabiliyor ve bu şekilde kendisine sunulacak uygun hizmeti belirleyebiliyorlardı. *Paiza*, mal sahiplerinin imparatorluğun her yerine yolculuk edebilmelerini sağlıyor; koruma, konfor, taşımacılık ve vergilerden muaf tutulma konularını güvence altına alıyordu.

Ticaret yollarının genişletilmesi ve bakımlarının sağlanması Moğolların ticaret ve iletişime olan ideolojik bağlılıklarından kaynaklanmıyordu. Aksine Cengiz Han tarafından biçimlendirilen Moğol kabile yapısındaki köklü pay hakkı sistemi ya da *khubi*'den kaynaklanmaktaydı. Her asker gibi her yetim çocuk ya da dul ganimetlerden payını alıyor; Altın Aile'nin üyeleri de imparatorluğun

3 Marco Polo, *The Travels of Marco Polo*, çev. Teresa Waugh (New York: Facts on File Publications, 1984), s. 89.

her bir parçasının servetini paylaşıyordu. Yüksek kıdemli Moğol devlet memurlarına para ya da diğer mallara sahip olabilmek için Moğol olmayan yöneticilere ödenen maaşın yerine, satışa ya da yaptıkları ticarete göre pay alıyorlardı.

İran'daki İlhanlı Devleti'nin hükümdarı olan Hülagü, Çin'de kardeşi Kubilay'a bağlı çalışan 25.000 ipek kumaş işçisine sahipti. Hülagü aynı zamanda Tibet'teki vadilerin sahibiydi ve kuzey bozkırlarındaki kürklü hayvanlarla şahinler üzerinde hak iddia etmişti. Bunun yanı sıra Moğolistan toprakları içinde kendisine özel olarak verilmiş toprakları, atları ve işçileri vardı. Moğol hükümdarlık ailesi uygun sayıda astrolog, doktor, dokumacı, madenci ve akrobat talebinde bulunmuştu.

Kubilay deve, at, koyun ve keçi sürülerinin, İran ve Irak'taki çiftliklerin de sahibiydi. Bir kâtip ordusu imparatorluğun içinde dolaşarak bir bölgedeki malları denetliyor ve diğer bölgelerdeki hesapları doğruluyordu. Çin'deki Moğol sarayı İran'a porselen ve ilaç gönderirken, İran'daki Moğollar da Çin'deki akrabalarına baharat, çelik, mücevher, inci ve dokuma kumaşlar gönderiyordu.⁴ Çin'deki Moğollar malları toplama ve gönderme karşılığında bu malların yaklaşık dörtte üçünü kendilerinde tutuyorlardı. Buna rağmen diğer bölgelerdeki akrabalarına çok fazla miktarda mal gönderiyorlardı.

Kubilay Han, devlet merkezinin kuzey topraklarını kolonileştirmek için kullanılmak üzere yaklaşık 10.000 Rus askerinin yanı sıra, İranlı tercüman ve doktorlar da getirtmişti. Ruslar 1339'a kadar resmi Çin kayıtlarında kalmıştı.

Ekonomik ve ticari sistem, Büyük Han'ın yetkileri hakkında birbiriyle mücadele eden aile kolları arasındaki politik uyuşmazlığa rağmen tek tük savaşlar nedeniyle kısa duraklamalar ya da sapmalarla işlemeye devam etmişti. Bazen tam savaşın ortasındayken çarpışan taraflar bu payların karşılıklı olarak değiştirilmesini kabul ediyorlardı. Ogeday Han'ın torunu ve merkezi steplerin hükümdarı

4 Çin ile İlhanlı Devleti arasındaki alışveriş hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Thomas T. Allsen, *Culture and Conquest in Mongol Eurasia* (Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 2001).

olan Kaydu, sık sık kuzeni Kubilay'a karşı ayaklanıyordu. Bununla birlikte Kaydu Çin'deki Nanjing şehri civarında sanatçıların ve zanaatkârların topraklarının çoğunun sahibiydi. Kaydu, Kubilay Han'la olan mücadelelerinin ara dönemlerinde Nanjing mallarının gönderilmesini istiyordu ve muhtemelen Kubilay'ın bozkır kabilelerinden atları ya da diğer malları toplamasına izin vermişti. Moğol İmparatorluğu'nun idari olarak dört ana bölüme –Çin, Moğolistan, İran ve Rusya- ayrılmış olması, diğer bölgelerdeki mal ihtiyacını hiçbir şekilde azaltmamıştı. Siyasi parçalanma, eski hisse bölüşüm sistemini sürdürme ihtiyacını artırmıştı. Eğer bir han ailenin diğer üyelerine paylarını vermeyi reddederse, onlar da kendi bölgelerindeki paydan ona vermezdi. Ortak mali çıkarlar siyasi kavgalarda koz olarak kullanılmıştı.

Hisselerin sürekli hareketi, Moğol savaş yollarını yavaş yavaş ticaret yollarına dönüştürmüştü. Sürekli olarak genişleyen *ortoo* ya da *yam* (posta istasyonu) aracılığıyla mesajlar, insanlar ya da mallar, at ya da deve kervanıyla Moğolistan'dan Vietnam'a ya da Kore'den İran'a gönderilebiliyordu. Malların hareketi arttıkça Moğol yetkililer eski geleneksel yollardan çok daha hızlı ya da kolay yollar bulabiliyorlardı. Kubilay Han bu amaç doğrultusunda Moğolların Kara Nehir olarak adlandırdıkları Sarı Nehir'in kaynağını bulmak ve haritasını çıkarmak için 1281'de büyük bir keşif seferi düzenledi. Bilgin kişiler nehrin detaylı bir haritasını yapmak için çeşitli bilgilerden faydalandı. Bu keşif seferi Çin'den Tibet'e bir yol açmıştı. Moğollar bu yolu Tibet ve Himalayalar bölgesi de dahil olmak üzere, Moğol posta sisteminde bir araç olarak kullandı. Yeni bağlantılar Tibet'i ticari, dini ve politik açıdan Çin'in geri kalan bölgelerine Moğol dönemindekinden daha fazla bağlıyordu.

Moğol yetkililer askeri seferler sırasında düşman kamplarında ya da düşman şehirlerinde bulunan haritaları, atlasları ve diğer coğrafi çalışmaların yerini bulmak ve ele geçirmek için oldukça güç girişimlerde bulunmuşlardı. Kubilay'ın yönetimi altındaki ilim adamları, bilinen en gelişmiş haritaları çizmek için Çin, Arap ve Yunan coğrafi

bilgilerinin sentezini yapmışlardı.⁵ Arap etkisi altındaki coğrafyacılar, özellikle Jamal el-Din, Kubilay Han tarafından Moğolistan'a getirildi. Asya ve yakın Pasifik adalarına ek olarak Avrupa ve Afrika haritalarını da çizen el sanatçıları, 1267 yılında Kubilay için dünya haritasını yaptılar.

Başlangıçta ticaret yollarının askeri keşifler yoluyla bulunduğu inanılmasına rağmen ordular karada en hızlı atla hareket etmelerine karşın, yüklü miktardaki malın en kolay şekilde deniz yoluyla taşınabildiği ortaya çıkmıştı. Moğollar, buğdayları ve diğer tarım ürünlerini uzak bölgelere ve kuzeydeki yerleşim yerlerine daha verimli bir şekilde taşımak amacıyla Sarı Nehir ve Yangtze Nehri'ne bağlanan Büyük Kanal'ı genişletip uzattılar. Moğollar Çin mühendisliğini ve teknolojisini yeni ortamlara uyarlayarak kendi ülkelerinin her tarafında su yolları inşa ettiler. Yunan eyaletindeki Moğol valisi, günümüze kadar gelmiş olan bağlayıcı kanallarla birlikte bir düzine kadar baraj ve bent yaptırmıştı.

Japonya ve Java'ya gerçekleştirilen başarısız saldırılar, Moğollara gemi yapımı hakkında çok fazla şey öğretmişti. Askeri girişimleri başarısız olunca bu bilgilerini barışçıl ticaret çalışmalarına yönlendirmişlerdi. Kubilay Han, gıda maddelerinin imparatorluğun içinde gemiyle taşınması kararını almıştı çünkü insan kuvvetine ve sürekli olarak beslenmesi gereken hayvanlara bağlı olan çok daha yavaş kara taşımacılığından ziyade, deniz taşımacılığının rüzgâra ve akıntıya bağlı olan çok daha ucuz ve etkili bir yol olduğunu fark etmişti. Moğollar ilk yıllarda gemiyle yaklaşık 3.000 ton mal taşımışlardı, 1329 yılında bu sayı 210.000 tona çıktı.⁶ Evine dönerken Çin'den İran'a kadar deniz yolculuğu yapan Marco Polo, Moğol gemilerini 300 tayfalı, farklı farklı malları taşıyan tüccarlar için 60 kadar kabini olan, büyük dört direkli Çin yelkenlileri olarak tarif etmişti.

⁵ Moğolların hakimiyeti altında bulunan Çin'de bilim hakkında daha fazla bilgi için bkz., Joseph Needham, *Science and Civilization*, cilt 4 ve 6 (Cambridge U.K.: Cambridge University Press, 1971, 1986).

⁶ Moğol donanması hakkında bilgi için bkz., Louise Levathes, *When China Ruled the Seas* (New York: Simon & Schuster, 1994).

İbni Batuta'ya göre bu gemilerin bazıları gemiciler için taze yiyecek sağlamak amacıyla ahşap fıçılarda içinde yetiştirilen bitkileri taşı-maktaydı. Kubilay Han daha ağır yükleri taşımak ve liman ticareti yapabilmek için çok daha büyük Çin yelkenlileri yapılmasını teşvik etmişti. Deniz yolculukları sırasında pusula kullanımını geliştirdiler ve çok daha doğru deniz haritaları oluşturmayı öğrendiler. Güney Çin'deki Zaytun Limanı'ndan İran Körfezi'ndeki Hormuz'a uzanan yol, Uzakdoğu ile Ortadoğu arasındaki ana deniz bağlantısı olmuştu ve hem Marco Polo ile İbni Batuta hem de başkaları tarafından kullanılmıştı.

Aynı zamanda gemiler yolları üzerindeki Vietnam, Java, Seylan ve Hindistan limanlarına uğruyordu. Moğol temsilcileri her bir bölgede kendi topraklarında pek bulunmayan şeker, fildişi, tarçın ve pamuk ipliği gibi farklı ürünlerle karşılaşıyorlardı. İran Körfezi'nden yola çıkan gemiler farklı malların üretildiği Arabistan, Mısır ve Somali ile düzenli ticaret ilişkileri kurmak için Moğol etkisi dışında kalan bu bölgelerdeki yönetici ve tüccarlar, Moğol hisse sistemiyle çalışmıyorlardı; Moğol yetkililer bunun yerine onlarla daha uzun dönemli ticaret ilişkileri kurmuşlardı. Moğol koruması altındaki tebaları, fethedilmiş topraklarda bulunan ve Hint Okyanusu'ndaki ticarete hâkim olmaya başlayan Moğolların ticarete de değerli rakipler olduğunu kanıtlamışlardı.

Moğol politik kontrolünün dışındaki yeni bölgelerde ticareti geliştirmek için tebalarının bazılarını, özellikle de Güney Çinlileri göç etmeleri ve yabancı limanlarda ticaret merkezleri kurmaları konusunda yönlendirdiler. Moğol Hanedanlığı dönemi boyunca binlerce Çinli evini bırakarak Vietnam, Kamboçya, Malaya Yarımadası, Borneo, Java ve Sumatra gibi kıyı bölgelerinde yerleşmek için denize açılmıştı. Daha çok deniz taşımacılığı ve deniz ticaretiyle uğraşmışlardı fakat aynı zamanda kendi mesleklerini de geliştirmişlerdi.

Moğollar güneydeki Müslüman ülkelerden geçen uzun dolambaçlı yolları kullanmadan, doğrudan Avrupa pazarlarına ulaşabilmek için Karadeniz boyunca imparatorluk kıyılarında ticaret limanları

oluşturmaları için yabancıları teşvik etmişlerdi. Moğollar başlangıçta 1226 yılında Cengiz Han'ın saltanatı dönemi boyunca ticaret limanlarını yağmamış olmalarına rağmen Kırım Kefe Limanı'ndaki ticaret istasyonunu -ki buna daha sonra Tana'daki ticaret istasyonu da eklenmiştir- korumalarına izin vermişlerdi. Moğollar karada ve denizdeki bu istasyonları korumak için korsanların peşini bırakmıyordu. Floransalı tüccar Francesco Balducci Pegolotti, 1340 yılında basılan *Pratica della mercatura* (Pazarlama Uygulaması) adlı ticaretle ilgili el kitabında Çin'e giden yolların "gece gündüz tamamen güvenli" olduğunu vurgulamıştı.⁷

Moğol istilaları nedeniyle İran ve Irak'taki üretimin genel olarak zarar görmesinin yanı sıra, yeni ticaret yollarının açılması, Çin'in üretimi için yeni olanaklar ortaya çıkarmıştı. Çin'in Moğollar tarafından fethedilmesi, Ortadoğu'daki askeri seferlerden çok daha az yıkıcı olmuştu. Kubilay, Müslüman ve Hint teknolojisinin yaygın olarak Çin'e transfer edilmesi için olduğu kadar, geleneksel Çin mallarının bu pazarlara yayılması için de büyük çaba harcıyordu. Moğol kraliyet ailesinin üyeleri kendi hisseleri yoluyla Avrasya'daki üretimin büyük bölümünü kontrolleri altında tutuyorlardı fakat bu malları nakletmek ve satmak için tüccar sınıfına bağımlıydılar. Moğollar savaşçılıktan hissedarlığa geçiş yapmıştı fakat tüccar olmak için gereken yetenek ve isteğe sahip değillerdi.

Moğol elit tabakasının ticaretle yakın bağ kurması, geleneklerle arasında belirgin bir kopukluk olduğunu göstermektedir. Çin'den Avrupa'ya kadar, geleneksel aristokratlar ticari girişimleri onursuz, kirli ve sıklıkla ahlak dışı olarak gördüklerinden dolayı hafife alınmışlardı. Ticari girişimler ya güçlünün ya da dindar kesimin çıkarları doğrultusunda gerçekleştirildiğinden, kontrollü ticaret esaslarına göre düzenlenmekteydi. Ayrıca o dönemin feodal Avrupa'sının ekonomi anlayışı yalnızca her ülkenin kendi kendine yetmesi gerektiği değil, aynı zamanda derebeylerinin de kendi kendine yetmesi için

7 Ronald Latham, giriş *The Travels of Marco Polo*, by Marco Polo, çev. Ronald Latham (London: Penguin, 1958), s. 15.

çaba sarf etmesi gerektiğiydi. Miras kalan mallar ülkedeki köylüler tarafından diğer mallarının ticaretinde değil mücevherler, eski dönemlerden kalan dini eserler ve aristokrat aile ya da kilise için diğer lüks malları satın almak amacıyla kullanılmalıydı. Derebeyleri kendi gereksinimlerinin karşılanmasını –besin maddelerini üretmek, ağaç yetiştirmek, kendi aletlerini yapmak ve kıyafetlerini dokumak ve mümkün olduğu kadar az ticaret yapılmasını kendi köylülerinden bekliyordu. Feodal bir sistemde, başka ülkelerden getirilecek mallara güvenilmesi hata olarak görülüyordu. Geleneksel Çin krallıkları yüzyıllardır ticaret alanına sınırlamalar getirerek görev yapmışlardı. Kendi sınırlarının çevresine duvar örmeleri de ticarete sınır getirme şekillerinden biriydi ve milletin zenginliğini duvarların iç kısmında el sürülmeden bırakmayı amaçlamıştı. Bu tür yöneticiler açısından, ticaret mallarını bırakmak komşulara vergi vermekle aynı şeydi ve bundan olabildiğince kaçınmaya çalışıyorlardı. Moğollar tüccarların konumlarını tüm dinlerin ya da mesleklerin üzerine çıkararak tüccarları soyguncuların yalnızca bir kademe yukarısında kabul eden Çinlilerin kültürel önyargısına saldırdılar.⁸ Moğollar, Konfüçyüsçü bilginlerin rütbelerini indirmiş, onları geleneksel Çin toplumunun en yüksek seviyesinden fuhuş yapan kişiler ile dilencilerin arasına yerleştirmişlerdi.

Moğollar, Cengiz Han döneminden beri tek bir yerde sıradan kabul edilen parçaların dikkat çekici olduğunu ve potansiyel olarak başka bir yerde satılabileceğini fark etmişlerdi. 13. yüzyıldan sonraki on yıllar, genişleyen Moğol ticaret ağında başka yerlerde satılabilecek yeni malların hummalı bir şekilde aranması ya da eski malların yeni bir yolla satılabileceği pazarlar bulunması dönemi idi. Boya, kâğıt ve ilaçlardan şamfıstığı ve zehirli maddelere kadar her

8 Moğolların kendi konularına yönelik kültür tutumları hakkında daha fazla bilgi için bkz., Erich Haenisch, *Die Kulturpolitik des Mongolischen Weltreichs* (Berlin: Preussische Akademie der Wissenschaften, Heft 17, 1943), veya Larry Moses and Stephen A. Halkovic Jr. *Introduction to Mongolian History and Culture*, (Bloomington, Ind.: Research Institute for Inner Asian Studies, 1985).

malın potansiyel bir alıcısının bulunduğu düşünölmeliydi, Moğol yetkililer de alıcının kim ve nerede olabileceğini bulmaya çalışıyordu. Çin'deki Moğol dükkanları evrensel bir pazarın gereksinimini karşılayabilmek amacıyla yalnızca geleneksel Çin porselenleri ve ipek üretmekle kalmıyor, aynı zamanda Avrupa'ya ihraç etmek üzere özelleşmiş pazarlar için tamamen yeni mallar üretiyorlardı.

Yerel ürünleri alıp onlar için uluslararası Pazar bulan Moğol ticaretinin yükselmesi, birçok kumaş türünü dünya pazarıyla tanıştırdı. Bu tür dokunmuş kumaşların, isimlerinin kelime köklerinde bulunabilmektedir. Batı'da saten olarak bilinen pürüzsüz ve parlak ipek türü, ismini Marco Polo'nun Avrupa'ya dönerken denize açıldığı Moğollara ait Zaytun Limanı'ndan almıştır. Şam ipeği olarak bilinen çok süslemeli kumaş türü, ismini İran'dan Avrupa'ya giderken içinden geçen Şam şehrinden almıştır. Marco Polo Musul'da üretilen ince ve hafif dokumalı başka bir kumaş cinsinden söz etmişti, eski Fransızcada mouslin olarak bilinen kumaş İngilizcede muslin adıyla kullanılmaktadır.

Yeni ticaret, iskambil oyunlarının hızlı bir şekilde yaygınlaşmasını sağlandığında, en önemsiz malların bile büyük kâr getirdiği anlaşılmıştı, öyle ki tüccarlar ve askerler kolaylıkla taşınabilen yeni bir eğlence türü keşfetmişlerdi. Herhangi bir asker ya da deve sürücüsü satranç ve diğer oyun tahtaları için gereken daha ağır ve hantal malzemelere kıyasla bir kart destesini kolaylıkla eşyalarının arasında taşıyabiliyordu. Bu yeni Pazar daha hızlı ve daha ucuz kart üretim ihtiyacını doğurmuştu, bu sürecin çözümü, kartları normalde dini eserleri basmada kullanılan oyulmuş bloklarla basma yönteminde bulunmuştu. Basılmış kart pazarı diğer eserlerinkinden çok daha büyük bir Pazar olduğunu kanıtlamıştı.

Tarihteki fetih imparatorluklarının çoğu, fethettikleri topraklarda kendi medeniyetlerini kabul ettirmeye çalışmışlardı. Romalılar Latin dilini, kendi sözde tanrılarını, benimsetmeye ve gelişmemiş yerel bölgelerde zeytinyağı ve buğday tarımı uygulatmaya çalışmışlardı. Anadolu'daki Efes'ten Almanyadaki Köln'e kadar her

Roma şehrinde çarşı ve hamamlardan sütunlara ve kapı aralıklarındaki en küçük ayrıntılara kadar aynı şehir düzeni ve mimarı tarz uygulanmıştı. Diğer dönemlerde ise İngilizler Bombay'daki Tudor binalarını, Hollandalılar Karayipler'deki yel değirmenleri yapmışlar, İspanyollar Meksika'dan Arjantin'e kadar kendi tarzlarında katedraller ve büyük binalar inşa etmişler, Amerikalılar Panama'dan Suudi Arabistan'a kadar kendi özel yerleşim komplekslerini oluşturmuşlardı. Arkeologlar bir yerin yalnızca fiziksel kalıntıları üzerinde çalışarak Hindu, Aztek, Mali, İnka ya da Arap imparatorluklarının gelişiminin izlerini bulabilmektedir.

Moğollar fethettikleri dünyada oldukça ölçülü ve tedbirli hareket etmişlerdi. Fethettikleri bölgelerde özel bir mimari tarz uygulanmasını zorunlu kılmamışlardı. Dillerini ve dinlerini de bu ülkelerdeki insanlara kabul ettirmeye çalışmamışlar, hatta Moğol olmayanların kendi dillerini öğrenmelerine engel olmuşlardı. Moğollar yabancı bir ürünün yetiştirilmesi konusunda zor kullanmamışlar, ayrıca vatandaşlarının yaşam tarzında köklü değişiklikler yapılmasını talep etmemişlerdi.

Çok sayıda insanı harekete geçirme ve yeni teknolojileri savaş amaçlı kullanmada oldukça yetenekli olan Moğollar, aynı uygulamaları Moğol Barışı döneminde de devam ettirdiler ve göçebe toplumun gezginci ilkelerini oldukça muhafazakâr toplumlara uyguladılar. Moğol orduları müzisyenleri, aşçıları, kuyumcuları, akrobatları ve ressamı bölümlere ayırdığı gibi, kabileler arasında da bölümlere ayrılmış çevirmenleri, hattatları, doktorları, astronomları ve matematikçileri toplamıştı. Yetkililer uzun bir kervan gezintisi ya da deniz seyahati yoluyla hayvanları ve diğer malları başka yerlere nakletmek için bu bilgi işçilerini diğer tüm zanaatkârlarla, birlikte gruplara ayırmışlardı.

Geleneksel imparatorluklar zenginliklerini tek bir şehirde topluyordu. Bu tür şehirler imparatorluğun ismi haline geliyordu. Roma ya da Babil gibi şehirler imparatorluğa kendi ismini veriyordu. Moğol İmparatorluğu hiçbir zaman tek bir ana şehre sahip olmamıştı,

mallar ve insanlar İmparatorluğun içinde sürekli olarak bir yerden başka bir yere taşınıyordu.

Kubilay Han 1261 yılında, çiftçilerin yaşamlarını ve yetiştirdikleri ürünleri geliştirmek için yollar arayanlar sekiz hükümet temsilcisinin yetkisi altındaki Tarım Teşvik Ofisini kurmuştu. Bu ofis ürün yetiştirme yolları geliştirmeye ek olarak köylülerin refahını sağlama ve koruma sorumluluğunu da taşımaktaydı. Çiftçilere yönelik olan bu siyaset, Moğolların geleneksel göçebe yaşam tarzından kaynaklanan davranışlarını koruyan hükümet tarafından büyük bir tutumsal değişikliğe neden olmuştu. Moğolların Çin'i işgalinden önce, her bölgedeki çoğu çiftçi aynı ürünleri yetiştiriyordu; ürünler bölgeden bölgeye farklılık gösteriyorsa da aynı bölge içinde farklılık göstermemektedir. Moğollar çiftçileri iklim, toprak türü ve sulama açısından en uygun ürünleri yetiştirmeleri konusunda teşvik ediyordu. Bu konuya verilen önem sayesinde bir bölge içinde çok büyük çeşitlilik ve büyük oranda verimlilik sağlanmıştı. Moğol yetkililer çay ve pirinç gibi geleneksel Çin ürünlerinin, özellikle de İran ve Ortadoğu'ya dağıtılmasını desteklemişlerdi. Moğollar tarımda kullanmak üzere daha iyi aletler arıyorlardı, bu yüzden Güneydoğu Asya'dan Çin'e gelişmiş, üçgen bir saban getirtilirdi.

Moğollar İran'ın denetimini ele geçirir geçirmez, tarımı desteklemek ve geliştirmek için bir ofis kurdular. Binlerce yıldır toprağın ekilip biçilmesi sonucunda bölgedeki topraklar erozyona uğramış ve toprağın verimliliği tehlikeye girmişti. Moğollar bu sorunları Çin'den çok fazla miktarda tohum getirterek ve ihtiyaç halinde, Ortadoğu iklimi ve toprağına uyum sağlamak için yeni oluşturulmuş tarım istasyonlarında yetiştirdikleri filizleri, dalları ve ağaçları getirterek çözmeye çalışmışlardı. Meyve ağaçları ve yenilebilir köklü bitkilerin yanı sıra, yeni pirinç ve akdarı bitkisi çeşitlerini getirmişlerdi. Hindistan, Çin ve İran bazı turuncgil çeşitlerini Moğollardan önce yetiştirmişti fakat Moğollar sürekli hareket halinde olduklarından çeşitleri birbirlerine karıştırmıştı, bu şekilde her bölgede daha farklı

türler yetiştirmeye başlamıştı. Güney Çin Kanton bölgesi yakınlarındaki Moğol yetkililer, Ortadoğu'daki topraklarından getirtilen 800 limon ağacından bir bahçe meydana getirmişlerdi. Tebriz'deki Moğollar da benzer şekilde, Çin'den Ortadoğu'ya ithal edilen farklı bir limon türü yetiştirmişlerdi. Moğollar gittikçe artan türlerde bezelye, fasulye, üzüm, mercimek, fındık, havuç, şalgam, kavun ve yeşil yapraklı sebze çeşitlerini farklı yerlere dikmişler ve sonunda yeni türler ve melez bitkiler yetiştirmişlerdi. Moğol yetkililer insanlar ve hayvanların beslenmesi için yetiştirilen ürünlere ek olarak iplik, boya, yağ, mürekkep, kâğıt ve ilaç yapımında kullanılacak çeşitli maddelere ve dokuma kumaş üretiminde kullanılacak pamuk ve diğer ürünlere de büyük ilgi göstermişlerdi.

Tekstil ticaretinin karlı olması ve dış ticaretteki önemi nedeniyle Moğol yöneticileri, çiftçilerin yetiştirdikleri ipek, pamuk ve diğer ipliklere olduğu kadar hayvan sürülerinden topladıkları yün çeşitlerine de özel bir ilgi göstermişlerdi. Pamuk üretimini teşvik etmek için 1289 yılında Pamuk Destekleme Ofisini kurmuşlar ve güney doğu kıyılarıyla Yangtze yakınlarındaki yeni fethedilmiş eyaletlere temsilcilerini göndermişlerdi. Bu ofis, uzaktaki kuzey bölgelerinde bulunan buğday alanlarında pamuk yetiştirebilmek için yeni yöntemler tasarlamış ve daha iyi dokuma ve üretim teknikleri geliştirmişti. İpek hem Çin'de hem de Çin'in dışındaki ülkelerde büyük itibar sağlamasına rağmen pamuk değerli bir iplik ürünü olduğunu kanıtlamıştı. Bir bölgedeki her yenilik, diğer birçok değişiklik ihtimalini de beraberinde getirmişti. Yeni ürünler toprağı sürme, fidan dikme, sulama, budama, ürünleri toplama, kesim, harmanlama, öğütme, taşıma, koruma, demleme, damıtma ve pişirme teknikleri için yeni usuller gerektirmekteydi. Yeni veya biraz değiştirilmiş teknikler, yeni araç gereçler kullanılmasını gerektiriyor dolayısıyla bu araç gereçler de yeni üretim teknikleri ihtiyacını doğuruyordu.

Moğollar kültürü taşınabilir hale getirmişti. Malları değiş tokuş etmek tek başına yeterli değildi, bütün bilgi sistemleri aynı zamanda yeni ürünlerin birçoğunu kullanmak için taşınabilir olmalıydı.

Örneğin ilaçların nasıl kullanılacağına dair yeterli bilgiye sahip olunmasa, ticari açıdan değer kazanmazdı. Moğol saray yöneticileri bu hedef doğrultusunda Çin'e İranlı ve Arap doktorlar getirtti ve Çinli doktorlarını da Ortadoğu'ya gönderdiler. Bilginin her şekli yeni ticaret olanakları sağlamaktaydı. Çinlilerin üstün eczacılık bilgisi ve vücudun belli noktalarına iğne batırılarak yapılan akupunktur ya da yine belli bölgelerine ateş ya da ısı uygulayarak yapılan deri koterizasyonu gibi alışılmamış tedavi yöntemleri ile çalıştıkları biliniyordu. Buna karşın Müslüman doktorlar çok daha karmaşık ameliyat tekniklerini biliyorlardı. Çinliler idam edilmiş suçluların cesetlerini inceleme olanağına sahip olduklarından, iç organlar ve dolaşım sistemi hakkında daha ayrıntılı bilgiye sahiplerdi. Moğollar tıp bilgisinin ülkeler arasında tam olarak değişimini sağlayabilmek amacıyla Çinli doktorlardan olduğu kadar, Hintli ve Ortadoğulu doktorlardan da faydalanarak Çin'de hastaneler ve eğitim merkezleri kurdular. Kubilay Han, bir Hristiyan ilim adamının kontrolünde, batı tıbbi üzerinde çalışılması için bir merkez kurdu.

Moğollar birleşik bir hastane, araştırma merkezi ve hem Doğu hem Batı'nın tıp bilgisinden faydalanmak için Tebriz yakınlarında bir şifa merkezi kurdu. Raşid el Din, 1313 yılında Moğolların işgal etmiş olduğu İran'da Çin dışında basılmış ve aslında Çin'de hazırlanmış örnekleri içeren Çin tıbbıyla ilgili bilinen ilk kitabı bastırmıştı. Çin akupunkturu vücudun belli yerlerine iğne batırılarak yapıldığından ve çok fazla fiziksel temas gerektirdiğinden pek kabul görmemişti ama Ortadoğu'da herkes tarafından kabul edilmemişti. Diğer taraftan Çinlilerin nabız teşhisi uygulaması, Müslümanların bulunduğu Ortadoğu ve Hindistan'da oldukça yaygındı çünkü doktorun bir teşhiste bulunmadan ve tedavi önermeden önce yalnızca hastanın bileğine dokunması yeterliydi. Bu yeni yöntemi kullanan doktorlar, kadın hastaların iffetlerini çiğnemedi onları tedavi edebiliyorlardı.

Kubilay Çin'i kendi yönetimi altında birleştirdikten birkaç yıl sonra Takvim Çalışmaları Akademisi ve çeşitli takvimlerle almanaklar

meydana getirmek için bir basım ofisi kurdu. Eğer bir yönetici hal-kını yönetmek için ilahi bir emir aldığını düşünüyorsa, zamanı belirtme, ayın evrelerini, değişen mevsimleri tahmin etme yeteneğine ve belki de halkın itibarı ve görüşü açısından en önemlisi ay ve güneş tutulmalarının zamanlamasını tahmin edebilme özelliğine sahip olmalıydı. Bununla birlikte, Moğol yöneticiler takvimleriyle ilgili çok daha büyük bir problemle karşılaştı. Tek bir saray ve devlet merkezi bulunan geleneksel bir imparatorlukta, tek bir resmi takvim yeterli oluyordu. Çok başlı Moğol İmparatorluğu'ndaki devlet merkezleri, birbirilerinden çok büyük mesafelerle ayrılmışlardı, bu yüzden büyük orduların ve yüklü miktarda malların hareketini yönetmek için bu merkezlerin koordinatlarını belirlemek büyük önem taşıyordu. Müslümanlar dinlerinin kuruluşuyla birlikte başlayan ay takvimini kullanırken, Doğu Asyalılar on iki yıllık hayvan takvimini kullanıyorlardı. İranlılar yılın başlangıcını Güneş'in ekinoksuyla belirlemişti. Bazı olaylar gezegenlerin hareketine göre belirleniyordu. Özellikle de Mars, Venüs ya da yıldızların hareketine göre, Avrupalılar ay takvimine göre hesaplanan Lent (Paskalya'dan önceki 40 günlük oruç dönemi), Paskalya ve Epifani Yortusu gibi dini kutlamalar istisna olmak üzere, güneş takvimini kullanmışlardı. Buna karşın Hristiyan mezhepleri bu olayların zamanlaması konusunda aynı fikirde değillerdi, takvimleri birbirini tutmuyordu.

Moğol fetih imparatorluğu, büyük bir ticaret imparatorluğu olarak genişledikçe, Moğollar için imparatorluğun her yerinde aynı ilkelere göre düzgün bir şekilde işleyen bir takvime sahip olmalarının önemi artıyordu. Moğollar farklı yerlerde ki sosyal hayatı düzenlemek ve faaliyetleri birbirilerine göre ayarlamak gereği duydukları için bir bölgeyi fethettikleri anda hem uygulamayla ilgili hem de dini nedenlerle gezegenlerin ve yıldızların hareketini doğru bir şekilde ölçmek için gözlem evleri kuruyorlardı. Hemen Tebriz yakınlarında bir gözlem evi kurmuşlardı fakat Çin topraklarında da bir dizi gözlem evi kurulması gerekiyordu çünkü ülkenin toprakları çok genişti. Moğol yetkililer yeni fethettikleri bölgelerde astrologları,

astronomi ile ilgili aletleri ve haritaları bulmak için merkezi hükümetten özel bilgiler alıyorlardı. Hülagü, İran ve Arap şehirlerinde ele geçirdiği birçok astroloğu Moğolistan'daki anayurduna göndermişti. Bu kişilerden biri de dönemin en parlak astrologlarından biri olan Jamal el-Din'di; Hülagü onu astronomiyle ilgili önemli cihazlar ve Çin'de bilinmeyen yeni ölçüm araçlarıyla birlikte Moğolistan'a göndermişti.

Moğolların, insanlar, hayvanlar ve binaların sayımında elde edilen sayısal bilgileri kaydetmeleri ve işlemeleri gerekiyordu.⁹ Her yıl hayvan sürüleri, askerler ve tüccarların hareketleri, ayrıca gönderilen ve iade edilen tüm mallar için hesap tutmak zorundaydılar. Yeni tarım şekilleri, astronomiyle ilgili gereksinimler, nüfuz sayım sistemleri ve yönetimle ilgili çok sayıda konu, dönemin sayısal bilgi ve becerisini zorlamaktaydı. Tüm bunlar sayılarla uğraşma konusunda yeni yaklaşımları zorunlu kılmıştı. Moğollar için çalışan yazıcılar gerekli hesaplamaları hızlı ve etkin bir şekilde yapmak için sayı boncuklarına güveniyorlardı, büyük hesaplamaları akıldan ya da yazarak yapmak yerine, daha az zihinsel çaba sarf ederek birkaç boncuğu hareket ettiriyorlardı.

Geniş Moğol İmparatorluğu'ndaki milyonlarca nüfusa sahip olan ve sayısal bilgiler hakkında daima müşkülpesent davranan Moğollar, daha büyük miktarları hesaplama yöntemleri bulmaya çalışmış ve bunları çok daha kompleks dizilimlerde işlemekten geçirmeye çalışmışlardı. Daha büyük sayılarla hesaplama yapmak, farklı ülkelerde kullanılan kompleks çizelgelerin derlenmesi ve sayı sistemlerinin düzenlenmesi yoluyla elde edilen bilgileri korumak için yeni yollar gerekmektedir. Moğol yöneticiler hem Avrupalı hem de Çinli matematikçilerin yetersiz olduğunu düşünüyor ve onları pratik bulmuyorlardı ancak Arap ve Hintli matematikçilerden çok faydalı bilgiler edinmişlerdi. Harzem İmparatorluğu'nun şehirleri, matematik bilimi açısından özellikle önemli merkezlerdi; algoritma kelimesi al

9 Sayı sistemleri ve matematik hakkında daha fazla bilgi için bkz., Joseph Needham, *Science and Civilization*, cilt. 3 (Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1970).

Harzem'den türemiştir. Moğollar bu yeniliklerle ilgili tüm bilgileri imparatorluğun her yerine taşımışlardı. Sayı kolonları kullanmanın ya da sayıları Arap rakamları tarzında sınıflandırmanın avantajlarını hemen fark etmişlerdi. Sıfır rakamını, negatif sayıların kullanımını ve Çin'deki matematik ilmini öğretmişlerdi.

İmparatorluğun farklı bölümlerdeki yaşam, yalnızca sayılar ve takvimlerde değil, farklı düzeylerde de eski tarihin gerektirmediği bir şekilde düzenlenmeliydi. Tarihin yazılması, her bir medeniyetin kendi tarzında ve edebi geleneklerinde gelişen adetlerine göre ilerlemesini kabul etmenin önemini vurgulamaktaydı. Moğollar için yazılı tarihteki Moğol efsanesiyle bağlantı kurarken yerel standartları belirlemek zorundaydılar. Yazılı tarih, bilgilerin kaydedilmesinden çok daha fazlasını ifade etmekteydi; hanedanı meşrulaştırmak, hanedanlığın büyük fetihleri ve başarıları hakkında propaganda yapmak için bir araç görevi görmekteydi. Moğollar açısından yazılı tarih, diğer milletlerin topraklarını fethetmek ve onları etkili bir şekilde yönetmek için önemli bir araç olmuştur. Kubilay Han 1260'larda Ulusal Tarih ofisini kurdu. Çin uygulamalarını da devam ettirerek Song Hanedanlığı'nın yanı sıra Jurched ve Kitan krallıklarının tarihlerinin derlenmesini de emretmişti. Bu proje belki de bugüne kadar gerçekleştirilmiş en büyük tarih projesiydi ve tamamlanması 1340'lara kadar, yaklaşık sekiz yıl sürmüştü. Moğol İran'daki İlhanlı Gazan Han, ilk dünya tarihinin derlenmesi için Cüveyni'nin halefi olan Raşid al Din'i görevlendirmişti. Raşid al Din Çinlilerin, Türklerin ve Moğolların Avrupalılar olarak adlandırdıkları Frenklerin tarihlerini derlemek için çok farklı ilim adamlarını ve çevirmenleri görevlendirerek büyük bir girişimde bulunmuştu.

Moğol İmparatorluğu'nda üretilen bilgi, bu bilgileri yaymak için yeni yollar bulunması gereğini doğurmuştu. Yazıcılar artık yazılması gereken her şeyi büyük bir emek sarf ederek elle çoğaltmakla başa çıkmayacak hale gelmişlerdi. Kayıtları derlediler, yazıları yazdılar ve ihtiyacı olan herkese bu bilgileri gönderdiler fakat tarımsal kılavuzları, tıp incelmelerini, atlasları ve astronomiyle ilgili tabloları

çoğaltmak için zamanları yoktu. Bilgilerin kitlelere yayılabilmesi için seri üretim gerekiyordu, Moğollar bu görev için yeniden teknolojiye -matbaacılığa- başvurmalydı.

Moğollar matbaacılık teknolojisini çok erken benimsemişti. Kocasının saltanatı süresince Toregene tarafından desteklenen matbaacılık faaliyetlerine ek olarak 1236 yılının başlarında Ogeday da Kuzey Çin'de Moğol kontrolü altındaki bölgede bir dizi matbaacılık tesisinin kurulması emrini vermişti. Hareketli harflerle oluşturulan matbaacılık, Çin'de büyük olasılıkla 12. yüzyılın ortalarında kullanılmaya başlamıştı fakat matbaayı büyük ölçeklerde kullanan ve potansiyel gücünü devlet yönetiminin gereksinimlerine göre düzenleyen Moğollardı. Çinlilerin yaptığı gibi binlerce karakter yazmak yerine, Moğollar aynı harflerin tekrar tekrar kullanıldığı bir alfabe kullanmışlardı. Moğolların kontrolü altındaki yazıcılar her bir harfin çok sayıda kopyasını oluşturuyordu, daha sonra bu kopyalar ihtiyaca göre düzenlenebiliyordu. Yazıcı yeni bir sayfa çıkışı almak istediğinde tün metni kesmek yerine sadece uygun konuma getirilmiş oyulmuş harfleri yerleştiriyor, onları kullanıyor ve harfler yeniden düzenlendiğinde bir sonraki baskıya kadar bekliyordu.

Moğol Hanedanlığı döneminde genel okuma yazma oranı ve buna bağlı olarak edebi eserlerin sayısı artmıştı. Kubilay Han 1269 yılında hükümet kararlarının tüm halka yayılabilmesi için bir matbaacılık ofisi kurmuş ve hükümete bağlı olmayan grupların da matbaacılık faaliyetlerinin de bulunmalarını desteklemişti. Bu faaliyetler, hükümetin yayınlarına ek olarak dini kitaplar ve romanların basımını içermekteydi. Basılmış kitapların sayısı çarpıcı bir şekilde arttı, öyle ki kitapların fiyatları Moğol yönetimi süresince sürekli olarak düşmüştü. Moğol İmparatorluğu dönemimde basılan eserler tarım broşürleri, almanaklar, kutsal kitaplar, hukuk kitapları, tıp araştırmaları, yeni matematik teorileri, şarkılar ve farklı dillerdeki şiirlerden oluşuyordu.

Moğol İmparatorluğu'nun hükümdarları dini hoşgörü siyaseti uygulamaları, evrensel bir alfabe tasarlamış olmaları, röle istasyonları

kurmaları, oyun oynamaları ya da almanak, para, astronomi çizelgeleri basmış olmalarının yanı sıra, sürekli bir evrenselcilik sergilemişlerdi. Kendilerini vatandaşlarına kabul ettirebilecek özel bir sisteme sahip olmadıklarından, başka ülkelerin sistemlerini benimsemek ve bu sistemleri birleştirmek istiyorlardı. Moğollar bu bölgelerdeki derin kültürel tercihlerin dışında, ideolojik çözümlerden ziyade pragmatik çözümleri uygulamaya koyuyorlardı. Hangi çözümün en iyisi olduğunu araştırıyorlardı ve yanıtını bulduklarında diğer ülkelere de yayıyorlardı. Kutsal kitaplarının emirlerine uygun olup olmadığı, yazı standartlarının Çin lehçesinin gösterdiği klasik ilkeleri izleyip izlemediği ya da Müslüman imamların onların matbaacılığını ve ressamlığını onaylayıp onaylamadığı konusunda endişelenmemeliydiler. Moğollar en azından geçici olarak bir medeniyetin eğilim ya da ön yargılarını, yeni uluslararası teknoloji ve tarım sistemlerini değiştiren bilgileri kabul ettirme gücüne sahipti, bunları gerçekleştirerek yerel elit sınıfın düşünce sisteminde uyguladığı tekeli yıktılar.

Moğollar yalnızca savaş halini değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda evrensel bir kültür ve dünya sisteminin çekirdeğini de oluşturmuşlardı. Bu yeni global kültür, Moğol İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra da uzun zaman boyunca gelişmeye devam etti ve sonraki yüzyıllarda sürekli gelişerek Moğolların önemle vurguladıkları serbest ticaret, açık iletişim, paylaşılan bilgi, seküler siyaset, dini birliktelik, uluslararası hukuk ve diplomatik dokunmazlık konularıyla birlikte çağdaş dünya sisteminin temelini oluşturuyordu.

Hiçbir zaman Moğollar tarafından yönetilmemelerine rağmen Avrupalılar onların dünya sisteminden çok fazla şey öğrenmişti. Avrupalılar Moğol fethinin bedelini ödemediği ticaret, teknoloji transferini ve global uyanışın tüm nimetlerinden yaralanmıştı. Moğollar, Macaristan ve Almanya'daki şövalyelerin tümünü öldürdü fakat ne şehirleri işgal ettiler ne de zarar verdiler. Roma'nın çöküşünden itibaren uygarlığın ana eğiliminden koparılmış olan Avrupalılar yeni bilgiye susamışlardı, yeni kıyafetler edindiler, yeni müzikler

dinlediler, yeni yiyecekler yediler ve hemen hemen her açıdan yaşam standartlarını arttırmaktan zevk aldılar.

Avrupalılar, 1240 yılındaki Moğol istilaları hakkında yazan Matthew Paris ve Thomas gibi isterik tarih yorumcularını çok kolay unutmuşlardı. Moğollar araya giren yüzyılla birlikte lüks ticaret mallarını ve nadir bulunan eşyaları Avrupalılara sundular. Tatar kelimesi artık dizginlenemeyen terör anlamına gelmemekteydi; bunun yerine İtalyan yazarlar Dante il Boccaccio ve İngiliz yazar Chaucer, dünyadaki en zarif kumaş olarak Panni Tartarici'yi "Tatar Kıyafeti" ya da "Tatar sateni" ifadelerini kullanmışlardı. İngiltere Kralı II. Edward şövalyelerin kıyafetlerinde kullanılmak üzere 150 adet dizbağı nişanı sipariş etmiş ve hepsinin Tatar mavisi olmasını özellikle belirtmişti. Bu terimler açıkça Moğollar tarafından üretilen kumaşlar ya da boyalar için değil, onlarla ticaret yapanlar ya da kendi bölgelerinde üretilenler için kullanılıyordu. Teknolojik yenilikler birbirini izleyerek Avrupa'ya ulaşıyordu. Madencilik, kalıpcılık ve metal işçiliği gibi yoğun iş gücü gerektiren meslekler insan ve hayvan gücüne gereksinim duyuyordu fakat su ve rüzgâr gücünden yararlanmak mümkündü. Maden eritme ocaklarını geliştirmek için gereken teknoloji, Moğol ticaret yollarından geçerek Asya'dan Avrupa'ya ulaşmış ve metal işçilerinin yüksek ısı elde edebilmelerine olanak sağlamıştı. Böylece, bu yeni ileri teknoloji döneminde önemi gittikçe artan metalin kalitesi yükselmişti. Avrupa'da Moğol global uyanışının bir sonucu olarak marangozlar, keser aletini daha az kullanmışlardı. İşlerini daha hızlı ve daha verimli şekilde yapmak için uzmanlaşmış aletler tasarlamışlardı; inşaatçılar da yeni vinç ve asansörler kullanmışlardı. Üretim için daha az çalışmayı ya da üretim sonrasında daha az işlemeyi gerektiren yeni ürünler hızlı bir şekilde yaygınlaşmıştı; havuçlar, şalgamlar, tere ve karabuğday yaygın beslenme ürünleri haline gelmişti. Yoğun iş gücü gerektiren aççılık et şişinin kolaylıkla döndürülecek şekilde tasarlanmasıyla geliştirilmişti. Yeni alet, makineler ve mekanik aygıtlar, gemi ve limanlardan ambarlara, kanallara giden malların daha hızlı ve daha

iyi taşınmasını sağlamıştı. Aynı şekilde gelişmiş Moğol savaş teknolojisinde, gelişmiş topraklar ve ateş gücü yardımıyla binalar, daha hızlı bir şekilde ortadan kaldırılıyordu.

Tirş ya da parşömen üzerine belge hazırlamak gibi işler becerikli işçilerin iş gücünü gerektirmekteydi. Koyun yetiştiren çobandan başka, hayvan kesme ve derisini yüzme işleri de kaliteli yazı malzemeleri üretmek açısından önem taşımaktaydı. Birkaç hafta zarfında deri temizlenmeli, dış kısmındaki tüyler kırılmalı, iç kısmında et yüzülmeli, kimyasal sularla ıslatılmalı, yeniden düzenlenmiş bir çerçevenin üzerine yayılmalı, güneşe bırakılmalı, bir düzen içinde önce ıslatılmalı sonra kurutulmalı, tıraşlanmalı ve en sonunda uygun büyüklüklerde sayfalar halinde kesilmeliydi. Bir kitabın içindeki sayfaları oluşturmak için yeni bir ticaret diziliminin oluşturulması gerekiyordu; mürekkep yapımı, metnin kopyalanması, resimlendirilmesi, renklendirilmesi ve deriyle ciltlenmesi.

Bilinen fakat Moğol döneminden önce Avrupa'da nadir olarak kullanılan Çinlilerin getirdiği bir yenilik olan kâğıdın parşömenin yerini alması bir işçi açısından daha fazla beceri gerektirse de çok daha az iş safhası ve böylece tüm süreçte daha az enerji ve işgücü gerektirmekteydi. Kâğıt üreticisi parçalanmış çaputları ve diğer lifli malzemeleri pişiriyor, onu bir iplik katmanıya sarmak için fiçinin içindeki boyaya batırıyor, kimyasallarla işleme tabi tutuyor ve en sonunda kurutuyordu.

Kâğıt için artan talep, matbaacılığın da yayılmasına neden olmuştu. Orta çağda en çok emek isteyen işlerden biride el yazmalarını ve belgeleri çoğaltmaktı. Bu belgelerin tümü büyük bir manastır yazıhanesinde tüm gün boyunca kopyalama yapan, kitap imalathaneleri gibi işlev gören manastırlarda elle yapılmaktaydı. Yetersiz besin ve temel bakım masraflarının dışında işçi özgürdü ve satıştan kazandığı para kilisenin masraflarına gitmekteydi. Johannes Gutenberg 1455 yılında iki yüz yıl İncil bastırarak uyarlamayı tamamlamış, Batı'da matbaacılık ve bilgi devrimini başlatmıştı. Yeni teknoloji oldukça önemsiz bir ticaret olan kitap yapımını kamu hayatındaki en

etkin güçlerden biri haline getirmişti. Yunan klasiklerinin yeniden canlanmasını, ana dilde yazılan eserlerin artmasını, milliyetçiliğin gelişmesini, Protestan reformunun başlamasını, bilimin doğuşunu ve tarım biliminden zoolojiye kadar hemen hemen hayatın her yönü hakkında bilgi sahibi olmayı sağlamıştı.

Moğol İmparatorluğu'nun görüşleri Avrupalının aklında yeni olasılıklar doğurmuştu. Marco Polo'nun seyahat yazılarında Uluğ Bek'in ayrıntılı yıldız haritalarına kadar her tür yeni bilgi onların almış oldukları klasik bilginin tamamen yanlış olduğunu kanıtlamış ve aynı zamanda entelektüel kaşifler için yeni yollar açmıştı. Moğol İmparatorluğu'nun büyük bölümü sadece teknoloji değil, aynı zamanda yeni fikirleri ve kamu hayatını düzenleme temeline göre kurulduğu için bu fikirler Avrupa'da yeni düşünce akımları ve deneylere yol açmıştı. Moğol İmparatorluğu'nun genel ilkeleri -kâğıt para, devletin kilise üzerindeki üstünlüğü, din özgürlüğü, diplomatik dokunulmazlık ve uluslararası hukuk- önem kazanan fikirlerdi.

1620 yılının başlarında İngiliz bilim adamı Francis Bacon değişen teknolojinin Avrupa'da meydana getirildiğini fark etmişti. Modern dünyanın üzerine kurulduğu üç teknolojik yenilik olarak matbaacılık, barut ve pusulayı belirlemişti. Bu keşifler eskiydi. Keşifleri eski kavimler tarafından bilinmesine rağmen üçü de dünyanın görünümünü ve durumunu değiştirmişti; öncelikle edebiyatta sonra savaşta ve son olarak deniz yolculuklarında. Buluşların kendisinden daha da önemlisi, o dönemden sonra bu buluşlardan yola çıkarak sayısız değişiklik yapılabilmiş olmasıydı. Bu buluşların önemini açık bir şekilde fark eden Bacon şöyle yazmıştı: "Hiçbir imparatorluk mezhep ya da ünlü bir kişi insan ilişkileri üzerinde bu mekanik keşiflerden daha fazla güç ve etkiye sahip olmamış gibi görünüyor."¹⁰ Buluşların tümü Moğol İmparatorluğu dönemi boyunca Batı'ya doğru yayılmıştı.

10 Francis Bacon, *Novum Organum*, cilt. 3, *The Works of Francis Bacon*, ed. ve çev. Basil Montague (1620; tekrar baskı, Philadelphia: Parry & MacMillan, 1854), s. 370.

Kâğıt, matbaacılık, barut, ateşli silahların geniş bir alanı etkilemesi ve pusula ile diğer denizcilik aletlerinin yaygınlaşması sonucu, Avrupalılar tam olarak yeniden doğuş anlamına gelen bir Rönesans yaşamışlardı ancak bu Rönesans eski Yunan ve Roma dünyasının yeniden doğuşu değildi: Avrupalıların kendi ihtiyaçlarına ve kültürlerine uygun olarak topladıkları, taşıdıkları ve kendilerine uyarladıkları Moğol İmparatorluğu'nun yeniden doğuşuydu.

Papa IV. Nicholas, 1288 yılının Mayıs ayında Rabban Bar Sawma ile görüştüktan ve Moğol sarayından gelen mektubu ve hediyeleri kabul ettikten sonra, Fransisken tarikatı için Assisi'de yeni bir ana kilisesinin yapılması gerektiğini söyleyen resmi bir mektup yazmıştı. İlk Fransisken papazı olan Papa IV. Nicholas, diğer Fransisken dostlarıyla birlikte tarikatlarının olgunluğa ulaştıklarını ilan etti. Bu proje için yalnızca kendi yeni statülerini duyuran tanımlamalara değil, aynı zamanda tarikatın başarılarını vurgulayan açıklamalara da gerek duymaktaydılar. Fransiskenler Moğol sarayıyla yakın ilişkide bulunan Avrupalı gruplardan biriydi. Diğerleri Guyuk'un Büyük Han olarak seçilmesi döneminde Moğollara giden ilk elçi görevini gören Plano di Carpini'nin temsilciler grubundaki rahipler ve Mengü Han'ı kuruluş dönemi sırasında ziyaret eden William Rubruck'tu, ki bu kişilerin tümü Fransisken'di. Sanatçılar Moğolların Çin ve İran'dan taşıdıkları tema ve teknikleri ödünç almışlardı, bunlar büyük olasılıkla Rabban Bar Sawma'nın getirdiği hediyelerdendi.

Resimler Giotto di Bondone ve öğrencilerinin çalışmasındaki ortak bir kaynağı paylaşıyordu ve sanki Assisi Fransisken manastırındaki bir dizi resimden yansıyor gibiydiler. Kilise freskleri Moğol İmparatorluğu'ndan bin yıldan daha fazla bir süre önce İsa'nın ya da Aziz Fransı'nın hayatındaki olayları resmetmesine rağmen sanatçılar Moğollarla bağlantıya geçmeden çok kısa süre önce Moğolların kullandıkları temaları resmetmişler ya da Moğol kıyafetlerini ve kuşmaşlarını kullanmışlardı: "Fresk döneminde Aziz Fransı'nın hayatı kelimenin tam anlamıyla ipeğe sarmalanmıştı, hemen hemen her

manzara, hikâyeler anlatan ya da hayali bir alanda kıvrımlı şekilde asılmış boyalı ve desenli kumaşları resmetmektedir.”¹¹ Basit ipeklere ek olarak Moğolların beğendikleri, papaya ve krallara hediye olarak gönderdikleri incelikle işlenmiş, bir yüzü kabartmalı desenli kumaşlar resmetmişlerdi. Sanatçılar kendilerine özgü kıyafetleri, şapkaları ve yaylarıyla birlikte Moğolları çok sayıda Hristiyan resmine yerleştirmişlerdir. Atlar, Moğol ticareti sırasında Çin resim sanatı tarzında görünmeye başlamıştı. Aynı zamanda kayalık tepe ve ağaçların çizilmiş olduğu resimlerde güçlü bir Asya etkisi göze çarpıyordu. Orta çağ süresince düz ve tek boyutlu olan Avrupa sanatı, daha sonra ne tam anlamıyla Avrupalı ne de tam anlamıyla Asyalı olan karma bir tarz ortaya çıkmıştı; daha sonra Rönesans sanatı olarak kabul edilen derinlik, ışık ve dokuma kumaşların bir tarzıydı bu.

Resimleri, sanatçıların dünyadaki insan yüzlerinin farkına varmasından daha fazla bir şey ifade etmemektedir fakat 1306 yılında yapılmış olan Padua kentindeki İsa'nın kaftanını tasvir eden resimdeki kaftan, yalnızca Moğol tarzında ve Moğol kumaşlarıyla yapılmakla kalmamış, aynı zamanda Kubilay Han'ın kullanıma soktuğu kare Phagspa alfabesiyle oluşturulan Moğol harfleri altın süslerle boyanmıştı. Aynı kilisede, sadakatsizlik suçu Kubilay Han tarafından tercih edilen mantarlı şapka giyen bir kadınla gösterilmektedir. Eski Ahit peygamberleri uzun, açılmış tomarları tutarken resmedilmişti ancak Moğol alfabesiyle yazılmış metinler okunamıyordu. Kubilay Han'ın sayrında ki yazılar ve kıyafetlerinden yapılan direkt alıntılar, İtalyan Rönesans sanatı ve Moğol İmparatorluğu arasındaki inkâr edilemez bağlantıyı göstermektedir.

Moğol kıyafetlerinin ve yazılarının Rönesans Avrupa'sında ortaya çıkmaya başlaması gibi, Moğol fikirleri de dönemin edebi ve felsefi çalışmalarında kendini göstermeye başlamıştı. Moğol fikir ve politikalarının kışkırtıcı yapısı, 1440 yılında ki “Bilge Cehaleti üzerine” adlı denemesi Avrupa Rönesans'ının başlangıcı kabul edilen

11 Lauren Arnold, *Princely Gifts and Papal Treasures: The Franciscan Mission to China and Its Influence on the Art of the West, 1250–1350* (San Francisco: Desiderata Press, 1999), s. 39.

Alman rahibi Nicolaus Cusa'nın çalışmasında net bir şekilde görülmektedir. Nicolaus Cusa, Bizans Osmanlılar tarafından düşürülmeden kısa bir süre önce kilise işlerine zaman ayırmıştı ve sonraki yazılarından da anlaşıldığı gibi İran, Arap ve Moğol uygarlıklarının fikirleriyle tanışmıştı. Global barış ve anlayışı sağlamaya ilgili olarak 1453 yılında yazdığı "Barış İnancı Üzerine" adlı uzun denemesinde, on yedi ulus ve dinin temsilcileri arasındaki hayali konuşmaları sunmuştu. Yazar, Moğol dini öğretisiyle ilgili olarak yüzeysel bir anlayıştan daha fazlasını göstermekteydi, şöyle ki: "Tatar temsilcinin kendi ulusundan, diğerlerinin üzerinde tek bir Tanrı'ya ibadet eden çok sayıda sıradan insandan oluştuğu şeklinde söz etmesi, onlarla birlikte tek Tanrı'ya ibadet eden ancak çok çeşitli dinsel törenleri olan diğerlerini şaşırtmıştı. Bazı Hristiyanların, tüm Arapların ve Yahudilerin sözde, günahlarından arındıklarına inandıkları, bir kısmının alınlarına bir işaret konulduğu, bazılarının da vaftiz edildiği geleneklerle alay etmişlerdi."¹² Cusa aynı zamanda Hristiyan dini törenleri ve teolojisine karşı Moğolların sergiledikleri şaşkınlık ifadesinden söz etmekteydi, özellikle de Hristiyanların ekmeğe ve şarap sundukları ve bunun İsa'nın bedeni ve kanı olduğunu söyledikleri kurban etme törenine oldukça şaşırmışlardı.¹³

Tartışmadaki hayali Tatar dünya dinleri arasındaki tehlikeli düşmanlığı kınarken, Fransız elçisine Mengü Han'ın sözlerini aynen tekrar etmişti: "Tanrı'nın emirlerini yerine getirmek çok güzel. Fakat Yahudiler bu emirleri Musa'dan, Araplar Muhammed'den Hristiyanlar ise İsa'dan aldıklarını söylüyor. Belki de ilahi emirleri peygamberlerinin ellerinden aldıklarını iddia eden başka uluslar da bulunmaktadır. Peki bu şekilde nasıl bir anlaşmaya varacağız?" bu soruya karşı sunulan Moğol cevabı: Dini uzlaşmanın ancak tüm dinleri devlet gücüne tabi kılarak başarılabileceğidir.¹⁴

12 Nicolaus of Cusa, *Toward a New Council of Florence: "On the Peace of Faith" and Other Works by Nicolaus of Cusa*, ed. William F. Wertz Jr. (Washington, D.C.: Schiller Institute, 1993), s. 264.

13 *A.g.e.*, s. 264.

14 *A.g.e.*, s. 266–267.

Rabban Bar Sawma gibi Moğol elçilerinin ziyaretleri, Avrupalıların uzakta, kendilerine oldukça yabancı olan Moğolların farklı görüşleriyle tanışmalarını sağlamıştı. Avrupalılar artık Moğolları bir tehlike olarak görmek yerine, Cengiz Han'ın imparatorluğunu yaşadıkları toplum için ilgi çekici bir alternatif olarak düşünmeye başlamışlardı. Yazarlar Moğol hikâyesini kimi zaman bir ütopya olarak düşünülen daha güzel bir dünyanın romantik simgeleriyle doyurmuşlardı. Moğol büyüklüğüyle ilgili benzetmeler en açık ifadesini, 1390 yılları civarında diplomatik ilişkiler nedeniyle Fransa ve İtalya'ya ziyaretler gerçekleştiren ve kitabında bahsettiği birçok kişiden daha ileride bir uluslararası bakış açısına sahip olan Geoffrey Chaucer'den almıştı.¹⁵ İngilizce olarak yazılmış ilk kitap olan *Canterbury Hikâyeleri*'ndeki en uzun hikâye, Cengiz Han'ın hayatı ve maceraları hakkında hayali ve düşsel bir hikâye anlatmaktadır.

Bu soylu Kralın adı Cengiz Han'dı,
Zamanında ünü tüm dünyaya yayılmıştı.
Hiçbir yerde, hiçbir bölgede
Onun kadar her şeye hâkim bir lider yoktu.
Bir kralın sahip olması gereken her şeye sahipti.
Doğduğu mezhebe,
Kanunlara ve yeminine bağlı kaldı.
Gözü pek, akıllı ve zengindi,
Merhametli ve adildi, her zaman sevilirdi;
Yatıştırıcıydı sözleri merhametli ve onurlu,
Her zaman güvenilir ve cesaretli;
Genç, dinç ve güçlü,
Adil ve bahtı açık bir insandı,

15 "The Squire's Tale" ve Moğollar hakkında daha fazla bilgi için bkz., Vincent J. DiMarco, "The Historical Basis of Chaucer's Squire's Tale", *Edebiyat*, cilt. 1, no. 2 (1989), s. 1-22, ve Kathryn L. Lynch, "East Meets West in Chaucer's Squire's and Franklin's Tales", *Speculum* 70 (1995), s. 530-551.

...ve krallığın mirasını hep korurdu.
Hiçbir yerde onun gibi bir adam daha bulunmazdı.
Bu soylu kral, Tatar Cengiz Han'dı.¹⁶

16 Chaucer tarafından yazılan orijinal metin şu şekildedir:

Heere Bigynneth the Squieres Tale
At Sarray, in the land of Tartarye,
Ther dwelte a kyng that werreyed Russye,
Thurgh which ther dyde many a doughty man.
This noble kyng was cleped Cambyuskan,
Which in his tyme was of so greet renoun
That ther was nowher in no regioun
So excellent a lord in alle thyng.
Hym lakked noght that longeth to a kyng.
As of the secte of which that he was born
He kept his lay, to which that he was sworn;
And therto he was hardy, wys, and riche,
And pitous and just, alwey yliche;
Sooth of his word, benigne, and honourable,
Of his corage as any centre stable;
Yong, fressh, and strong, in armes desirous
As any bachelor of al his hous.
A fair persone he was and fortunat,
And kepte alwey so wel roial estat
That ther was nowher swich another man.
This noble kyng this Tårtre Cambyuskan.

HAYAL İMPARATORLUĞU

Kristof Kolomb 1492 yılında İspanya'dan denize açıldığında,
Büyük Han'ın Çin'deki topraklarına yönelmişti.*

David Morgan

1332 YILINDA kargaşa, korku ve acı, Shandu'nun Moğol yaz kenti olan Xanadu'daki eğlence merkezlerini sarmıştı Kraliyet ailesi yaz sonuna kadar orada kalıyordu. Krizi gizleme çabalarına rağmen Moğol yöneticilerinin hanedanlığın bekasını tehdit eden çok şiddetli bir kargaşa ortamında bulunduğu açıktı. Eldeki bilgiler neler olup bittiğiyle ilgili şaşırtıcı gerçekleri ortaya koymaktaydı, aynı zamanda Büyük Han'ın görevinin bir dizi suikast, kaybolma olayları ve açıklanmayan ölümlerle, kardeşten kardeşe, babadan oğla geçtiği ortaya çıkmıştı. 1328 ile 1332 yılları arasında Altın Aile'nin en az dört üyesi tahta çıkmış ve hükümdar olmuştu yedi yaşındaki Rinçinbal Han ise 1332 yılında yalnızca iki ay tahtta kalmıştı. Herkesi korku sarmıştı. Gencinden yaşlısına en alt sınıfa mensup olan hizmetçiden Büyük Han'a kadar herkes dehşetli bir ölüm tehdidi altındaydı. Sarayın içini olduğu kadar devlet merkezinin dışını da kargaşa ve telaş sarmıştı fakat devleti tehdit eden sorun ne yabancı istilacılar ne de isyancıları. Korku daha uğursuz ve esrarengiz olan fakat etkisi her yerde görülebilen bir şeyden kaynaklanıyordu; vebadan. Bir kişi sabah sağlıklı görünüyor ancak kısa süre sonra kusma ve ishal baş gösteriyor, aniden yükselen ateşle tir tir titriyordu. Kısa süre önce hareketli ve dinç görünen kişilerin vücutları aniden ve açıklanamaz bir şekilde zayıf düşüyor ve dehşete kapılmış ailesinin gözleri önünde erimeye başlıyordu. Kan, derinin rengini tamamen solduracak

* David Morgan, *The Mongols* (Cambridge, Mass.: Blackwell, 1986), s. 198.

şekilde dışarı sızmaya başlıyor, vücutta yumrular oluşuyor, kasıkta sızıntı şeklinde kan ve irin beliriyordu. Sonradan Yunanca bir kelime olan *buboes* olarak adlandırılan kasıktaki yumrular, bir süre sonra koltukaltı ve boyunda ortaya çıkıyordu. Tüm bunlardan hastalığın tıpta kullanılan terimi doğmuştu *bubonic plague* (veba). Yumrular çok fazla büyüdüğünde çatlamaya başlıyordu. Vücuttaki oksijen yetersizliği ve derinin altındaki kanın donması hastanın renginin siyaha dönmesine neden oluyordu; bu dramatik belirtiden dolayı hastalık Kara Ölüm olarak da bilinmektedir.¹ Oldukça ıstırap verici birkaç günün ardından hasta ölmekteydi. Bazı kurbanlarda ise hastalık lenf nodlarından çok akciğerlere saldırıyor, akciğerlerdeki hava kanlanıp köpükleniyor, hastanın boğulmasına neden oluyordu. Hastalar ölürlen şiddetli öksürük, hapşırık ve soluma nedeniyle hastalık etraftakilere de bulaşıyordu.

Tamamen doğrulanamayan verilere göre hastalık Güney Çin'de ortaya çıkmış ve Moğol savaşılar hastalığı kendileriyle birlikte kuzeye taşımışlardı. Farelerin üzerine yerleşen pirelerle taşınmaktaydı. Pireler normalde insanlara hastalık bulaştırmamalarına ve atların kokuları onları uzak tutmasına rağmen tahıl çuvallarında, insanların kıyafetlerinde ve insanların yaşadığı yerlere yakın yerlerde bulunuyor ve fırsatı gelince üzerlerine sığıyorlardı. Hastalık taşıyan pireler Gobi'ye ulaştığında, daha önce de yaşamış oldukları gibi dağsıçanı yuvalarında ve geniş kemirgen kolonilerinde kendileri için yeni konuksever yuvalar bulmuşlardı. Moğolistan'ın açık bozkırlarında hastalık çok tehlikeli ve öldürücü bir hal almıştı fakat yerleşimin seyrek olduğu bölgelerde risk daha azdı. Günümüzde bile her yıl, yaz aylarında bir avuç dolusu insan bu hastalıktan hayatını kaybetmektedir ancak çok sayıda atın arasında yaşayan az sayıdaki nüfus ve Moğol yerleşim birimlerinde pirelerin bulunmaması, hastalığın salgın hale gelmesini engellemektedir.

1 Moğol bölgelerindeki veba hakkında bilgi için bkz., Michael W. Dols, *The Black Death in the Middle East* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1977).

Bunun aksine Çin'in yoğun nüfuslu bölgelerinde uzun zamandır insanlarla bir arada yaşayan farelerde kendisi için kusursuz bir ortam bulmuştu.

Tarihçiler 1331 yılında Hopei vilayetindeki insanların % 90'ının öldüğünü kaydetmiştir. 1351 yılına gelindiğinde ise Çin, kayıtlara göre nüfusunun yarısı ile üçte ikisi arasındaki bir kısmını vebaya kurban vermişti; 13. yüzyılın başlangıcında yaklaşık 123 milyon kişi yaşamasına rağmen 14. yüzyılın sonunda ülkenin nüfusu 65 milyona düşmüştü.

Çin, Moğol dünya sisteminin üretim merkezi olduğu ve malların çıkış yeri burası olduğundan hastalık hızla tüm dünyaya yayılmaya başlamıştı. Ticaret bölgelerinin yakınındaki mezarlarla ilgili arkeolojik deliller. 1338 yılında vebanın Çin'den Tia Shan Dağları'na yayıldığını ve Kırgızistan'ın Isık (Issık-Issyk) Kul Gölü yakınındaki Hristiyan ticaret topluluğunun tamamen ortadan kaldırdığını göstermektedir. Veba ticaret sayesinde yayılmıştı. 13. ve 14. yüzyıl Avrasya dünyasını birleştiren aynı Moğol yolları ve kervanlar, ipek ve baharattan fazlasını taşıyordu. Tüccarların kullanması için Moğollar tarafından yaptırılan yollar ve ara istasyonlar, hastalığın istemeden de olsa taşınmasına neden olmuştu. Kervanlar veba hastalığını lüks kumaşlar, egzotik çeşniler ve bol mücevherlerle birlikte bir kampa-tan diğer kampa, bir köyden diğer köye, bir şehirden diğer şehre ve bir kıtadan diğer kıtaya yayan pireleri de beraberlerinde taşıyordu. Eğer veba bir dağ geçidindeki ya da çölün içinden geçen engelli bir yoldaki bir önemli istasyonu vurmuş olsaydı, bu durumda geniş imparatorluk sınırları içindeki büyük bir bölge izole edilecekti.

Veba 1345 yılında Aşağı Volga bölgesinde, Sara'deki Altın Ordu'ya ulaşmıştı. Bu dönemde Kıpçak Han Yanibeg, Rus köleleri Mısır'a göndermek amacıyla Cenovalı tüccarlar tarafından yaptırılan bir ticaret limanı olan Kırımlılara ait Kefe (Kaffa) Limanı'nı kuşatmaya hazırlanıyordu. Moğollar İtalyan köle tüccarlarıyla bazen iş birliği yapmışlar, bazen de ticaretlerini engellemeye çalışmışlardı. Moğol yetkililer zaman zaman ticaret istasyonlarını kapatıyor ve

Cenovalıları bölgeden çıkarıyorlardı fakat her defasında yumuşuyor ve geri dönmelerine izin veriyorlardı. Cenovalılar kendilerini daha fazla Moğol tehditlerinden korumak ve köle geçişlerinden muhafaza etmek için şehirlerinin etrafına güçlü bir koruyucu duvar ve ticaret merkezinin kalbini korumak için ikinci bir iç duvar inşa ettiler.

Moğol tehlikesinden korumak ve kölelerin geçişine karşı önlem almak için şehrin çevresine dayanıklı bir duvar ve ticaret istasyonu-nun merkezini korumak için de ikinci bir iç duvar örmüşlerdi.

Moğol ordusunda veba salgını patlak vermesi, Yanibeg'i kuşatmayı kaldırmaya ve geri çekilmeye zorlamıştı fakat hastalık Moğol kampından yakın limanlara çok yayılmıştı. Tek bir Avrupa raporu-na göre, Yanibeg veba kurbanlarının cesetlerini mancınıkla duvarların üzerinden şehrin içine fırlatıyordu.² Cenovalılar cesetleri denize atarak bu felaketten kurtulmaya çalışmalarına karşın hastalık patlak vermişti. Bu hikâye sık sık tekrar edilmesine rağmen görgü şahitlerinin açıklamalarına dayanmamaktadır. Bilinen tek kaynak, Piaceza kentinde Cenova yakınlarında avukatlık yapan Gabriele de Mussis'in belgeleridir. Gabriele de Mussis olayları sırayla birkaç denizciden dinlediğini iddia etmiştir. Ölü bedenler, hedeflerinin üzerine doğru hefes alıp veremeyeceklerinden hastalığı bilinen şekliyle yaymaları mümkün olmadığı için bu durumda hastalığın pireler aracılığıyla şehre taşınması gerekiyordu. Ne var ki bu hikâyenin gerçekliği şüphelidir; şüphe, Moğolların hastalığı yaymak istemediklerinden değil, bunun başarılı olabilecek bir strateji olmamasından kaynaklanmaktadır.

Kasıtlı veya kasıtsız, hastalık zaten yayılmıştı ve yayılmaya devam ediyordu. Cenovalılar ve diğer mülteciler sandallarla limandan kaçarken hastalığı kendileriyle birlikte Bizans'a taşımışlardı; ki hastalık buradan kolaylıkla Mısır'da Kahire'ye ve Sicilya'da Messina'ya

2 Moğolların kasıtlı olarak veba yaydığına olan inanç, onu yıllar boyunca taklit edilmeye ilham verecek kadar güçlü kaldı ancak başarı olmadan. Rus askerlerinin 1710 yılında İsveç'e karşı bu taktiği kullandıkları bildirildi ve II. Dünya Savaşı'nda Japonya, enfekte pireleri uçaklardan Çin köylerine bırakarak bunu denedi. Pireler bilhassa ölümcül bir veba biçimine maruz bırakıldılar ve bazı köylülere hastalık bulaştırdılar ancak bir salgın yaratmadılar.

yayılacaktı. Şehir veba için ideal bir mekân, geminin kapalı ortamı da ideal bir kuluçka makinesiye, insanlar, fareler ve pireler atların ya da ateşin (pirelerin en çok kaçındıkları iki şey) olmadığı bir yerde kolaylıkla kaynaşabilirlerdi. Hastalığın uygun bir yük arabası ya da kargoyu beklediği, ticaret yolundaki oldukça yavaş hareketlerden bağımsız olan veba, yelkenlilerdeki rüzgârın hızıyla yayılıyordu. 1348 yılında İtalyan şehirlerini harap etti, aynı yılın haziran ayında ise İngiltere'ye girdi. Veba, 1350 yılında kışında İzlanda'nın içinden Faeroe Adaları'na, oradan Kuzey Atlantik'e geçmişti. İzlanda halkının % 60'ının ölümüne yol açmıştı ve belki de Grönland'daki Viking kolonisinin yok olmasının en önemli sebebi vebaydı.

Aynı hesaplara göre 1340 yılından 1400 yılına kadar geçen 60 yıl içinde, Afrika'da nüfus 80 milyondan 68 milyona, Asya'da 238 milyondan 201 milyona düşmüştü.³ Veba hastalığının sonraki iki yüzyıl boyunca vurmadığı Amerika da dahil olmak üzere, toplam dünya nüfusu yaklaşık olarak 450 milyondan 350-375 milyona düşmüştü, bu en az 75 milyon kayıp demektir. Daha fazla delil toplandıkça, bilimsel araştırmalar kayıpların daha yüksek olduğunu göstermektedir. Avrupa'nın nüfusu 75 milyondan 52 milyona düşmüştü. Yalnızca Avrupa kıtasında meydana gelen 5 milyon civarındaki kayıp 20. yüzyılda dünya çapında AIDS'ten dolayı hayatını kaybeden insanlarınla yaklaşık olarak aynıydı. Bununla birlikte 14. yüzyılda Avrupa için bu sayı toplam nüfusun üçte biri ile yarısı arasında bir sayıydı. II. Dünya Savaşı sırasında Avrupa'daki olağanüstü yıkıma kıyasla, Büyük Britanya nüfusunun % 1'inden daha azını, savaşı daha yoğun yaşayan Fransa ise nüfusunun % 1,5'ini kaybetmişti. Almanların kaybı ise % 9,1'e ulaşmıştı. Alabildiğince yaygın olan açlık, II. Dünya Savaşı sırasında Polonya ve Ukrayna'daki ölüm oranlarını % 19'a çıkarmıştı ancak yine de bu rakamlar 14. yüzyılda vebanın neden olduğu ölüm oranlarından oldukça düşüktü.

3 Nüfus tahminleri için bkz., Massimo Livi-Bacci, *A Concise History of World Population*, 2. ed., çev. Carl Ipsen (Malden, Mass.: Blackwell, 1997), s. 31, and Jean-Noël Biraben, "An Essay Concerning Mankind's Evolution", *Population* (December 1980).

Birkaç şehir filen zarar görmemiş olmasına karşın, veba bazı bölgelerin nüfusunu oldukça azaltmıştı. Daha az gerçekçi ölümlerden biri Milan şehrinden alınmıştı. Veba bir evin içinde patlak verdiğinde yetkililer, içindekiler ister hasta olsun ister sağlıklı ister arkadaş olsun ister hizmetçi, her halükârda evi mühürlüyorlar ve ev halkını hapsediyorlardı. Diğer şehirler daha az etkili olan yollar denemişlerdi; zilleri çalmak ya da zillerin çalınmasını yasaklamak gibi. Salgın hastalık kıtanın her bölgesindeki yaşamı etkilemişti. Veba Roma'nın çöküşünden beri Avrupa'da hâkim olan sosyal düzeni etkin bir şekilde yıkmış ve kıtayı tehlikeli bir hastalığa terk etmişti.⁴ Hastalık şehir sakinlerini kırıp geçiriyor ve bunun sonucunda eğitilmiş sınıfı ve yetenekli zanaatkarları ortadan kaldırıyor. Şehirlerin içinde ve dışında bulunan manastırların kapalı ve kirlenmiş ortamları, hastalığın yayılmasına olanak sağlamıştı. Bu durum özellikle Avrupa manastır sistemi ve genel anlamda Roma Katolik Kilisesi açısından hiçbir zaman engellenemeyecek bir trajediydi. Kalabalık köyler de şato ve malikanelerde kısıp kalmış insanlar gibi benzer bir tehlikeyle yüz yüzeydi.

Vebanın sosyal etkisi en net olarak Giovanni Boccaccio'nun yazılarında belirtildiği üzere hastalığın 1348 yılında patlak verdiği Floransa'da kaydedilmişti. Giovanni Boccaccio bu hastalık nedeniyle çok sayıda akrabası ve yakın arkadaşını kaybeden kişilerden biriydi. *Decameron Hikâyeleri* vebadan kaçıp başka bir ülkede kendilerine sığınacak bir şato bulan ve zamanlarını hikâyeler anlatarak geçiren on genç asilzade kadın ile on erkeği konu etmektedir. Boccaccio tarafından tarif edilen dünyada vebadan kaçmak için kocalar karılarından ayrılmış, anneler çocuklarını terk etmişti. Birçoğu rahipler dualarını etmeye vakit bulamadan ölmüştü. Mezarcılar cesetleri toplu şekilde gömmek için uygun yer bulamadıklarından cesetleri köpekler ya da domuzlara terk edilmişti. Kanunlar ve insanlar

4 Veba ve benzeri hastalıkların etkisinin daha kapsamlı bir tartışması için bkz., William H. McNeill, *Plagues and People* (Garden City, N.Y.: Doubleday, 1976), s. 132-175.

aşağılanmış ve tamamen çözülmüştü.⁵ Yetkililer işlerini yapamıyor insanlar kendine göre doğru olan şeyleri yapmakta özgür kalıyordu.

İnsanlar hastalığın gerçek nedenini ya da yayılma şeklini anlamasalar da vebanın ticaretle ve insanların şehirler arası faaliyetleriyle yakın bağlantısı olduğunu hemen fark etmişlerdi. Boccaccio, Petrarch ve o dönemde yaşayan diğer kişilerin yazıları, hastalık karşısında yapılması gereken iki önemli hareketin eğer mümkünse şehri terk etmek ya da en azından şehri yabancıları girişine kapatmak olduğunu göstermektedir. Her iki durumda da ticaret, iletişim ve taşımacılık derhal durdurulmuştu. Avrupa'daki yerel yetkililer hastalığın yayılmasını engellemek ve hastalığı karşı verilen tepkiyi kontrol altına almak için vebayla ilgili yasalar çıkardı. 1348 yılında Toskana'daki Pistoia şehri, hastalıklı bölgelerde yaşayan insanların şehre girişini engellemiş, kumaş ithalatını yasaklamış, hastalığın yayılmasına neden olduklarından şüphelendikleri meyve satışına ya da hayvan kesimine engel olmuştu. Aynı şekilde deri ticareti yasaklanmış, deri ürünlerinin alım satımı durmuştu. Başka ülkelerden dönen vatandaşlar, yanlarında sadece yaklaşık on beş kiloluk yük getirebiliyorlardı. Hiç kimse vebadan ölmüş bir kişinin evine ya da bulunduğu yere bir hediye göndermiyordu, ayrıca hiç kimsenin yeni kıyafetler almasına izin verilmiyordu.⁶

Diplomatik temsilcilerin ve mektupların gidiş geliş durmuştu. Moğol taşımacılık sistemi olmayınca Katolik Kilisesi Çin'deki elçileriyle bağlantısını kaybetti. Korku dolu insanlar hastalığı ülkelere taşıdıkları ve uluslararası ticareti tehlikeye attıkları için yabancıları suçluyordu. Avrupa'daki Hristiyanlar, bir kere daha ticaretle ve vebanın yayıldığı Batı'yla yakın bağlantıda olan Yahudilere yönelmişlerdi.⁷ Bazı Yahudiler evlerine kapatıldı ve yakıldı; diğerleri de

5 Boccaccio, *The Decameron*, çev. M. Rigg (London: David Campbell, 1921), cilt. 1, s. 5-11.

6 Veba hakkında daha fazla genel bilgi için bkz., Robert S. Gottfried, *The Black Death* (New York: Free Press, 1983), and David Herlihy, *The Black Death and the Transformation of the West* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1997).

7 Yahudilerin veba sorumlu tutulması hakkında bilgi için bkz., Rosemary Horrox, *The Black Death* (Manchester, U.K.: Manchester University Press, 1994), s. 209-226.

bulundukları yerlerden çıkarılıp suçlarını itiraf edene kadar işkence gördü. Papa VI. Clement'in Temmuz 1348 yılında yayınladığı, Yahudileri koruyan bildiriye ve Hristiyanların Yahudilere karşı sürdürdükleri zulmü durdurmalarına yönelik emrine rağmen Yahudilere karşı yürütülen kampanyanın şiddeti artmaya devam ediyordu. Strasbourglu yetkililer 1349 yılının St. Valentine gününde 2.000 Yahudiyi toplu şekilde yakmak için şehrin dışındaki Yahudi mezarlığına götürdüler. Birkaç Yahudiye suçları itiraf ettirildi ve Hristiyanlığa dönerek kendilerini kurtarabildiler. Bazı çocuklar da zor kullanılarak Hristiyan yapıldı. Tümünü yakmak için getirdikleri insanlar arasından 1.000'den fazla kişi altı gün içinde öldü. Herhangi bir Yahudinin şehirde bulunması yasaklandı. Salgın hastalığın yayılmasını engellemek için bütün şehirlerde Yahudilerin toplu halde yakılması uygulaması başlatıldı. Bir tarihçinin övünerek anlattığı gibi, 1348 yılının Kasım ayından 1349 yılının Eylül ayına kadar Köln ve Avusturya arasındaki tüm Yahudiler yakılmıştı. İspanya'nın Hristiyan bölgelerinde yaşayan insanlar da yerli Müslüman azınlığa karşı aynı uygulamaları başlattı, çok sayıda Müslümanı Granada ve Fas'tan göç etmeye zorladılar.

Veba yalnızca Avrupa'yı izole etmekle kalmamış, aynı zamanda İran ve Rusya'daki Moğolları, Çin ve Moğolistan'dan koparmıştı. İran'daki Moğol yöneticiler artık Çin'de sahibi oldukları topraklardan ve satış bölgelerinden mal alamıyorlardı. Çin'deki Altın Aile Rusya ya da İran'dan mal alamıyordu. Her bir grup diğerinden koparıldığından birbirine kenetlenmiş olan mülkiyet sistemi çökmüştü. Veba ülkeyi harap etmiş, toplumsal yaşamı derinden sarsmış, ticareti keserek Moğol Altın Ailesi'ni en önemli kaynağından yoksun bırakmıştı. Moğollar yaklaşık yüz yıldır onları gruplara bölen politik hataların üstesinden gelmek için karşılıklı maddi çıkarlarından ticari fayda sağlamaya çalışmışlardı. Hatta siyasi birlik fikrini feda ederek birleşik bir ziraat ve ticaret imparatorluğunu devam ettirmişlerdi. Vebanın korkunç saldırısıyla birlikte merkez tutunamaz hale gelmiş ve

sistem çökmüştü. Moğol İmparatorluğu insanların, malların ve bilginin geniş imparatorluk toprakları içinde hızlı ve sürekli hareketine bağımlıydı. Bu bağlantılar olmazsa imparatorluk da olmazdı.

Yabancı fetihçiler gibi Moğollar da sayıları Moğollardan fazla olan (1'e 1.000 gibi) vatandaşları tarafından hoşgörüyü karşılamaktaydı çünkü ordularının gücünü yitirdikten sonra da ticareti devam ettirdiler. Fakat felaketin kötü sonucu ne ticaret ne de diğer Moğollardan askeri kuvvet takviyesi ihtimaliydi. Cengiz Han'ın Altın Ailesi'nin her bir kolu, kolaylıkla saldırgan bir hale dönebilecek olan çabuk alevlenebilir ortama karşı kendilerini koruyabilmeliydiler.

Askeri güç ve ticari servet gibi iki avantajdan yoksun olan Rusya, Orta Asya ve Ortadoğu'daki Moğollar, vatandaşlarını farklı ırklardan kişilerle evlendirip dil, din ve kültürden daha fazlasını temsil ederek yeni güç ve meşruluk yolları araştırıyorlardı. Moğol yetkililer ailelerini Şamanizm, Budizm ve Hıristiyanlığın gerici unsurlarından arındırdı ve vatandaşlarının ana dini olan ya da Rusya'daki Altın Ordu'da olduğu gibi ailenin güçlenmesine yardım eden Türk ordusunun dini olan İslam'a bağlılıklarını güçlendirdiler.

Moğol kraliyet ailesinin farklı üyeleri vatandaşlarının arasındaki özel dini gruplarla iş birliği yaptıkça, kraliyet soyları arasındaki çatlaklar büyüyordu. Rusya'daki Altın Ordu, İran ve Irak'taki kuzenlerinden önce Müslüman olduğunda, Moğol İlhanlılarına karşı Mısır'la ittifak kurmuşlardı. Daha sonra Moğol İlhanlı yöneticileri İslam'a döndüğünde politik şartlara uygun olarak Sünni ve Şii mezhepleri arasında bir ileri bir geri hareket etmişlerdi. Şiiilerle bağı çok kuvvetli olan Olcaytu'nin hükümdarlığı döneminde, Budistler ve Yahudiler gibi azınlık gruplara uygulanan şiddetli işkenceler serbest bırakılmıştı. Cengiz Han'ın imparatorluğunun evrensel ilkeleri, rüzgardaki küller gibi dağılmıştı.

Müslümanlığı seçen Ortadoğu'daki Moğollar, bir Çinli gibi görünerek kedisini Çin'de güç sahibi kılan Kubilay Han'ın yolunu izlemiş görünüyorlardı. Ancak Kubilay Han'ın Çin'deki varisleri, onun kurnaz dehasını izlemeyi ya da anlamaya çalışmayı başarmamıştı.

Moğol yetkililer Çinli olmak yerine, baskıyı arttırmışlar ve kendilerini izole etmişlerdi.⁸ Bu karmaşık dönem süresince kraliyet sarayının bazı Moğol üyeleri, rüyalarında Cengiz Han'ın Çinlileri bastırmak için zorlu yeni taktikler geliştirdiğini gördüklerini anlatıyorlardı. Saray yetkilileri, Çinlilere çok daha fazla özgürlük tanımaya ve Moğolların kendilerini Çin hayatına daha fazla adapte etmelerine izin verme kararı almışlardı. Çin kültürüyle bütünleşmektense yabancı kimliklerini pekiştirmişler ve daha sonra kendilerini Çin dili, dini, kültürü ve toplum içi evliliklerinden ayırmışlardı. Moğol yetkililer bir dizi paranoya içinde yalnızca Çinlilerin tüm silahlarına değil aynı zamanda tarım aletlerine ve sınırlı kullanımı olan bıçaklara da el koymayı emrettiler. Çinlilerin at kullanmalarını ve gizli mesajların geçmesi korkusuyla Çin opera temsillerini, geleneksel hikâye anlatımlarını ve diğer kamusal ve özel toplantıları yasakladılar. Bu aşırı sınırlamaların karşısında Çin vatandaşlarının tedirginlikleri, şüpheleri ve Moğol yöneticilerine karşı duydukları korku hissi gittikçe artıyordu. Çinli çocukların Moğollar tarafından topluca katledileceği ya da Moğolların özel Çin aile isimlerini taşıyan herkesi öldürmeyi planladıklarına dair dedikodular çevrede dolaşmaktaydı.

Moğollar Çin kültüründen mümkün olduğunca uzak olan çabaları sırasında farklı dinlere karşı güttükleri geleneksel tarafsız yaklaşımlarını bırakmışlar ve Budizme, özellikle de Çinlileri Konfüçyüsçü öğretilerine oldukça zıt düşen Budizmin Tibetli versiyonuna daha fazla ayrıcalık ve güç tanımışlardı.⁹

Moğol yöneticilerini doğrudan eleştiremeyen Çinliler, nefretlerinin büyük kısmını imparatorluğu yöneten Moğollara yardım eden yabancılara yöneltmişlerdi. Yeni açılan Moğol yolu üzerindeki yerli halk, rahiplere yalnızca beslenme, barınma ve taşıma konusunda

8 Moğollar karşısı Çin karşısı politikalarla ilgili daha fazla bilgi için bkz., John W. Dardess, *Conquerors and Confucians: Aspects of Political Change in Late Yüan China* (New York: Columbia University Press, 1973).

9 Moğollar dönemindeki Tibet Budizmi ile ilgili bkz., Hok-lam Chan and William Theodore de Bary, ed., *Yüan Thought: Chinese Thought and Religion Under the Mongols* (New York: Columbia University Press, 1982), s. 484.

değil, aynı zamanda mallarının taşınması konusunda da yardımdan sorumlu olduğundan, özellikle de Tibetli Budist rahipler nefretin hedefi olmuşlardı. Genellikle silahlı olan rahipler, onlara hizmet sunan insanların emeklerini suiistimal ettikleri için kötü bir şöhrete sahiptiler. Budist ve Tibet İlişkileri Bürosu, saraydaki rahipleri şiddetle savunmuş ve onlar için özel yasalar düzenlemişlerdi. Büro yumruk atan ya da bir rahibe hakaret eden veya iftirada bulunan kişinin suçlu bulunduğu takdirde ellerinin kesileceğini garanti ederek yasaları uygulamaya çalışmıştı. Moğol yetkililer, vücudu sakatlamayı yasaklayan Moğol gelenekleriyle uyumlu olmayan bu maddeleri iptal ettiler.

Kendi vatandaşlarından gittikçe kopan ve veba hastalığının ilerlemesine karşı etkili bir önlem almayan Çin'in Moğol hanları, onları toplumun aldatıcı problemlerinin dünyasından kopmaları ve kendi ruhlarına yardımcı olacak eylemleri gerçekleştirmeleri konusunda teşvik eden Tibetli rahiplerin maneviyatına sığınmışlardı. Bir suçluyu serbest bırakmanın sonraki yaşamlarında kendilerine ruhani bir erdem kazandıracağı ve gittikçe olgunlaşarak geliştikleri inancından dolayı rahipler Moğol kraliyet ailesinin yolunu izlemişlerdi. Bu tuhaf törenlerden birinde, Moğol kraliçeler gibi giyinmiş olan bir rahip sarı bir öküzün üzerinde saray kapılarından içeriye doğru ilerliyor, sonra da azat buzat kuşları gibi suçluları serbest bırakıyordu.

Tibetli rahipler, cinsellik yoluyla aydınlanmanın mümkün olduğunu iddia ederek Tantrik törenleri için yeni uygulamalar geliştirdiler. Çin'in Moğol yöneticileri ruhanilik ve cinselliklerini ifade etmeye yoğunlaşırken, devlet merkezindeki Yasak Şehir'in duvarlarının dışındaki toplum çökmüştü. Moğol yetkililer belki de en belirgin işaret olarak çok fazla emek verip kullı kırk yarararak oluşturdukları para sistemlerini kaybetmişlerdi. Ekonomide kullanılan kâğıt para prensipleri yetkililer tarafından uygulanan sistemlerden çok daha karmaşık ve güvenilmezdi. Sistem kademeli olarak çöküyordu. Moğol yönetiminin zayıflık işaretlerinden biri de kâğıt paraya duyulan güvenin azalması, bakır ve gümüş paranın değeri yükselirken, kâğıt paranın değerinin düşmesiydi.

İran ve Çin'de ise çöküş daha hızlı gerçekleşmişti; İran'da 1335 yılında, Çin'de ise 1368 yılında.¹⁰ İran'daki İlhanlı Devleti'nde yaşayan Moğollar yok olmuşlardı ya öldürülmüş ya da daha önceki vatandaşlarının mensup olduğu büyük nüfusun içine çekilmişlerdi. Çin'de Büyük Han Togoon Tumur ve yaklaşık 60.000 Moğol, Ming isyancılarının kaçmalarına yardım etmiş fakat arkalarında Çinliler tarafından esir alınan ya da öldürülen yaklaşık 400.000 kişi bırakmışlardı. Bir kısmı Moğolistan'a gitme planı yaparak göçebe hayatlarına geri dönmüşlerdi. Rusya'nın Altın Ordu'su, 400 yıl süresince gittikçe güçten düşen küçük bölümlere ayrılmıştı. Bu uzun süreçte, Moğollar ve Türk müttefikleri büyük Slav toplumundan olduğu kadar, birbirlerinden de ayrı bir kimlik taşıyan Türk-Moğollardan oluşan birkaç farklı etnik grup halinde birbirleriyle kaynaşmışlardı.

Moğol saltanatının sona ermesinin ardından galip çıkan Ming hükümdarları, Çinlilerin Moğol kıyafetleri giymelerini, çocuklarına Moğol isimleri vermelerini ve diğer yabancı adetleri devam ettirmelerini yasaklayan bir emir çıkardı. Ming hükümdarları Çinlilerin hükümet ve sosyal yaşamla ilgili ilkelerini yeniden canlandırmaya çalışırken, Moğol siyaset ve kurumlarının çoğunu reddetmişlerdi. Moğolların Çin'de yaşamaya devam etmeleri için destek verdikleri Müslüman, Hristiyan ve Yahudi tüccarları ülkeden sürmüştü.¹¹ Ming yetkilileri Moğolların ticari sistemlerine büyük bir darbe vurarak kâğıt parayı tamamen kaldırıp madeni paraya dönüş yaptılar. Moğolların yakınlaştıkları Tibetlilerin Lamacı Budizmini reddetmişler ve onun yerine geleneksel Taocu ve Konfüçyüsçü öğreti ve

10 Çin'de Moğol idaresinin sona erişinin açıklaması için bkz., Udo Barkmann, "Some Comments on the Consequences of the Decline of the Mongol Empire on the Social Development of the Mongols", *The Mongol Empire and Its Legacy*, ed. Reuven Amitai-Preiss ve David O. Morgan (Leiden: Koninklijke Brill NV, 1999).

11 Ticaretin etkileri hakkında daha fazla bilgi için bkz., Andre Gunder Frank, *ReORIENT: Global Economy in the Asian Age* (Berkeley: University of California Press, 1998), s. 112.

gelenekleri benimsemişlerdi. Moğol ticaret sistemini canlandırma çabalarında başarısız olan yeni hükümdarlar, Çinlilerin yabancı ülkelere yolculuk yapmalarını yasaklayan okyanus gemilerini yakmışlardı, yabancıları dışarıya, Çinlileri de içeriye kapatmak amacıyla kütle halinde yeni duvarlar inşa etmek için milli gelirin büyük kısmını harcamışlardı. Yeni Çinli yetkililer bu şekilde davranarak Güney Asya limanlarında yaşayan binlerce vatandaşı zor durumda bırakmışlardı.

Kendilerini yeni Moğol istilalarından uzak tutmaya çalışan Ming yöneticileri, devlet merkezlerini Çin yaşam tarzının daha belirgin olduğu Nanjing'e aldılar. Fakat birleşmiş Çin yönetimi insanların çoğunun fikirleri ve davranışları açısından kuzey devlet merkeziyle yakından bağlantılı olduğu için Ming sarayını eski Moğol başkenti Hanbalık'a taşımak zorunda kaldı. Ming yönetimi ülkeyi yeniden yapılandırmaya, Moğol etkisini kaldırmaya ve kendi tarzlarında yeni bir yasak şehir inşa etmeye çalışmışlardı. Birkaç istisnaya rağmen devlet merkezi, değişen isimlerle aynı yerde kalmış. Pekin, Moğolların yönetimi altındayken de yaklaşık olarak aynı ulusal sınırları kaplayan Çin'in başkenti görevini görmekteydi.

Kentlerde birbiri ardına çıkan yerli ayaklanmalar Moğolları ülkeden uzaklaştırmış ve yerel elit sınıfları hükümetin yönetimine getirmişti. Kore, Rusya ve Çin, yerli hanedanlıkların eline geçmişti. Müslüman bölgeler ise Moğol yönetimi nedeniyle çok daha karmaşık bir geçiş süreci yaşamışlardı. Tüccar, aracı, banker, gemici, Asya ve Avrupa ile bağlantı kervan sürücülüğü mesleklerine mensup olan Arapların kontrolüne girmek yerine, Türk-Moğol askeri sistemini İslamın yasal kurumları ve İran'ın eski kültürel gelenekleriyle birleştiren yeni bir kültürel karma sistemi benimsemişlerdi. Müslüman dünyasının doğu bölümü hâlâ Müslüman olmakla birlikte Arapların üstünlüğü olmaksızın -ki Araplar hiçbir zaman onların yeniden güç kazanmalarına izin vermemişti- yeni bir kültürel bağımsızlık elde etmişlerdi. Bazen Barut İmparatorluğu olarak adlandırılan Osmanlı Devleti, İran'ın Safavi Devleti, Hindistan'ın Moğol Devleti, yabancı düşmanlarla savaşmak ve belki de daha önemlisi etnik

açıdan farklı olan vatandaşlarının üzerindeki yerel hakimiyetlerini sürdürebilmek için Moğol silahlarındaki yeniliklere hem atlı askerler hem piyade sınıfı esasına dayanan askeri organizasyona ve ateşli silahların kullanımına bağımlıydılar.

Vebaya, ticaret sisteminin çökmesine, ayaklanmalara ve sonradan Moğol İmparatorluğu'nun parçalanmasına rağmen isyancılar bile eski imparatorluktan tamamen vazgeçmeyi istemiyormuş gibi görünüyordu. Yeni yöneticiler kendi imparatorluklarını yasallaştırmak için eski sistemin engellerine ve aldatmacalarına lanet okuyorlardı. Moğol İmparatorluğu'nun aldatıcı görüntüsü, içteki yapı çöktükten ve Moğolların tümü yok olduktan uzun süre sonra da devam etmişti.

Ming yöneticileri kamu hayatındaki Moğol etkisini kırdıktan sonra, Moğolların resmi mührünü araştırmak için büyük çaba gösterdiler ve geçmişle sürekliliği sağlama yolu olarak Moğol dilini diplomaside kullanmaya devam ettiler. Osmanlıların 1453 yılında İstanbul'u fethetmesiyle birlikte Çin sarayı, Moğol dilinde yazılmış mektuplar göndermeye başlamıştı. 1644 yılında Ming İmparatorluğu'nun devirecek olan Mançuryalılar, stratejik açıdan Cengiz Han'ın torunlarıyla evlilikler yapmıştı, bu yüzden ruhları gibi, varislerinin kanlarının da meşruiyetini iddia etmişlerdi.

Cengiz Han'ın torunları Orta Asya'nın merkezinde, Moğol topraklarının Farsça ismi olan ve Moğolistan olarak bilinen bölgede hakimiyetlerini devam ettirmişlerdi. Orta Asya'daki Moğol mülkleri 14. yüzyılın sonunda Cengiz Han'ın torunu olduğuna dair zayıf bir delille birlikte bir Türk savaşı olduğu iddia edilen Aksak Timur ya da Timurlenk olarak bilinen Timur'un kontrolüne geçti. Timur, Moğol İmparatorluğu'nu canlandırmaya çalışmış ve Hindistan'dan Akdeniz'e kadar uzanan eski toprakların çoğunu ele geçirmişti. Kendini Cengiz Han'a benzeten Timur'un onunla bağlantısı çok sayıda kitapta desteklenmişti. Timur nesli, Cengiz Han'ın ve Moğolların kanına sahip olacaktı, ailesi Cengiz Han'ın gerçek torunlarının bir kısmıyla evlilikler yaptı. Timur, Moğol İmparatorluğu'nu eski durumuna getirmeye çalışmasına rağmen Cengiz Han'ın yolunu izlememişti. Nedensiz

yere katliamlar yapıyor, suçlulara işkence etmekten ve aşağılamaktan büyük zevk alıyor gibi görünüyordu. Selçuklu sultanını esir ettiğinde yemeği sırasında Timur'a çıplak şekilde hizmet eden eşlerini ve kızlarını izlemesi için hükümdar zorlamıştı. Timur'un sultanı bir hayvan gibi koşturduğu, onu kraliyet savaş arabasıyla sürüklediği, sonra da bir kafesin içinde sergilediği anlatılmaktaydı.

Timur bir Moğol olduğunu iddia ettiği ve kanuni olarak Cengiz Han hanedanlığının damadı olduğu için elde ettiği başarılar insanların gözünde Moğolların başarılarıyla ayrılmaz bir şekilde bağlantılıydı. Bir Moğol'u diğer bir Moğol'dan ayırmak oldukça zordu. Timur katliamlardan zevk aldığı ve fethettiği şehirlerin dışında kelleleri yığarak piramitler oluşturduğu için onun Moğol insanların geleneklerini uyguladığı düşünülmektedir. Timur'un uygulamaları Cengiz Han'ın dönemindeki uygulamalarla aynıydı.

Timur'un torunları tarihte Hindistan Moğolları olarak bilinmekteydi. 1519'da yeni hanedanlığın kurucusu olan Babür, Cengiz Han'ın ikinci oğlu olan Çağatay'ın soyunun on üçüncü nesliydi. Moğol İmparatorluğu, 1556 yılından 1608 yılına kadar hükümdarlık yapan Babür'ün torunu Akbar döneminde zirvesine ulaşmıştı. Tıpkı Cengiz Han gibi o da ticarete önem vermişti, aynı zamanda onun yönetim dehasına da sahipti. Müslüman olmayanlardan alınan bir vergi olan cizyeyi kaldırmıştı. Akbar onlu birliklerden oluşan geleneksel Moğol atlı askerlerini düzenlemiş ve terfi sistemine dayanan devlet sistemini kurmuştu. Moğollar Çin'i nasıl dönemin en üretken ticaret merkezi yaptıysa, onlar da Müslüman ve Hindu geleneklerine zıt olarak kadınların statüsünü yükselterek. Hindistan'ı dünyanın en büyük üretim ve ticaret bölgesi haline getirmişlerdi. Akbar, Moğolların dinlere karşı güttüğü evrenselcilik anlayışını devam ettirdi, tüm dinleri tek bir ilahi kudrete inanacakları ve tüm dünyayı tek bir imparatorun yöneteceği bir sisteme göre birleştirdi.

Politikadan sanata kadar Moğol İmparatorluğu'nun aldatıcı görüntüsünü devam ettirmeye çalışan çok sayıda imparatorluğun

yanı sıra, halk bunun devam edeceğine inanmak istemiyordu. Hiçbir yerde imparatorluğun ayakta kalabileceğine dair bir inanç yoktu ve daha da önemlisi, Büyük Han'ın Çin'deki hakimiyetinden 100 yıldan daha fazla bir süre geçtikten sonra, 1492 yılında Kristof Kolomb'un Kraliçe Isabelle ve Kral Ferdinand'ı, deniz bağlantısını yeniden kurabileceği ve Büyük Han'ın Moğol sarayıyla yeniden ticaret yapabileceği konusunda ikna etmiş olmasıydı. Moğol iletişim sisteminin kopması nedeniyle Avrupalılar imparatorluğun çöküşünden ve Büyük Han'ın devrilmesinden haberdar olmamıştı. Müslümanlar Avrupa'dan Moğol sarayına giden kara yolunu kapamalarına rağmen Kolomb ısrarla deniz yoluyla Büyük Okyanus'tan geçerek Avrupa'dan batıya yol alabileceğini ve Marco Polo'nun anlattığı topraklara ulaşabileceğini belirtmişti.

Kolomb, Moğolları bulma amacıyla, yolculuğuna yanına Marco Polo'nun gezi notlarını alarak başlamıştı, Kolomb'a göre Marco Polo sadece bir ilham kaynağı değil, aynı zamanda uygulamalı bir rehberdi.¹² Kolomb birkaç küçük adayı ziyaret ettikten sonra Küba'ya ulaştığında, Büyük Han'ın ülkesinde olduğunu ve sonunda Çin'deki Moğol krallığını bulacağını sanmıştı. Kolomb, hanın topraklarının bizim bugün Amerika kıtası olarak bildiğimiz yerin biraz daha kuzeyinde olduğundan emindi. Moğolların Büyük Hanının topraklarını bulamadığından, karşılaştığı insanların Hindistan'daki Moğolların güney komşuları olması gerektiğini düşünmüş ve bu yüzden oradaki yerlileri günümüze kadar hâlâ aynı şekilde bilinen Amerikalı Hintliler olarak adlandırmıştı.

Rönesans yazarları ve araştırmacıların Cengiz Han ve Moğollar-dan aşırı övgüyle söz etmelerine karşın, Avrupa'daki 18. yüzyıl Aydınlanması Moğollara odaklanmış, gittikçe büyüyen Asya karşıtı bir ruh ortaya çıkarmıştı; özellikle de o büyük kıtadaki kötü ve bozuk her şeyin sembolü olarak Moğolları görüyorlardı. 1748'in başlangıcında Fransız felsefeci Montesquieu, *Kanunların Ruhu* adlı kitabında

12 Christopher Columbus ve Moğol etkisi hakkında fazlası için bkz., John Larner, *Marco Polo and the Discovery of the World* (New Haven: Yale University Press, 1999).

Asyalılardan kibirli ve kendini beğenmiş kimseler olarak bahsederek ve Moğolların tiksindirici özelliklerinin çoğunu kınayarak -ki onları dünya üzerindeki en tuhaf insanlar olarak nitelendirmiş- bu konudaki tavrını belli etmişti.¹³ Onları hem aşağılık köleler hem de zalim efendiler şeklinde tarif etmişti. Yunanistan'dan İran'a kadarki uygarlıklara karşı gerçekleştirilen tüm saldırılardan onları sorumlu tutmuştu: "Hindistan'dan Akdeniz'e kadar tüm Asya'yı yakıp yıktılar ve İran'ın doğusunu oluşturan bütün ülkeleri âdeta çöle çevirdiler" Montesquieu Asya'da aşiret halinde yaşayan insanları suçlarken Avrupa'nın aşiret kökenlerinden demokrasinin müjdecileri olarak övgüyle söz etmişti. Yunan İmparatorluğu'nu ortadan kaldıran Tatarlar, ele geçirdikleri ülkelerde kölelik ve zorbalık sistemi üzerin kurulu bir hakimiyet sağlamışlardı. Roma İmparatorluğu'nu boyunduruğu altına alan Gotlar, monarşi ve özgürlüğün temellerini attı. Montesquieu bu olaylara dayanarak tüm Asya medeniyetlerini reddetmişti: "Asya'da hiçbir zaman kurtulunamayacak aşağılık bir ruh hüküm sürmekteydi. Tarih kayıtlarının hiçbirinde o ülkelerin özgürlük ruhunu keşfettiklerine dair tek bir pasaj bulmak mümkün değildir; orada kölelik sisteminin aşırılığı dışında hiçbir şeye rastlamayacağız."

Cengiz Han, saldırıların merkezi hamine gelmişti. Voltaire, Cengiz Han'ı tasvir etmek amacıyla Chi Chün-hsing tarafından yazılan *The Orphan of Chao* adlı bir Moğol oyunu uyarlamıştı. Voltaire'in burada kaba ve zalim bir cani olarak bahsettiği insan Fransız kralıydı. O İsviçre'de güvenli bir sürgün hayatı yaşarken ilk kez 1755 yılında Voltaire'in yeniden isimlendirdiği *The Orphan of China* Paris'te sahnelemişti "Planımı Cengiz Han'ın büyük dönemiyle sınırladım" demişti. "Tatarlar ile Çinlilerin göreneklerini tarif etmeye çalıştım; yaşam biçimlerini boya ile resmetmedikleri göz önüne alınırsa, en ilginç olay, hiçbir şeydi ve sanatın en büyük gizemlerinden biri olan bu resim, onur ve erdem kavramlarını harekete geçirmediklerinden dolayı boş bir eğlenceden başka bir şey

13 Bu paragraftaki alıntılar Baron de Montesquieu'dandır. *The Spirit of the Laws*, çev. Thomas Nugent (New York: Hafner, 1949), s. 268-280.

değildi.” Voltaire, Cengiz Han’ı “Asya’nın ekilmemiş topraklarını verimli hale getiren atılğan kumandan ve kralların kralı” olarak tarif etmişti. Onu “ordular yetiştiren ve kan ticareti yapan İskitli barbar savaşçı” olarak adlandırmıştı. Voltaire’in revizyonist tarihine göre, Moğol savaşçıları çadırlarda, savaş arabalarında ve savaş alanlarında yaşayan barbar ve yağmacı kişilerdi. Bizim sanatlarımızdan, geleneklerimizden ve kanunlarımızdan nefret ediyorlardı, bu yüzden bu muhteşem geniş çölü kendilerinininkine benzetmek için hepsini değiştirmeyi tasarlamışlardı.¹⁴

Voltaire’in oyununda Cengiz Han’ın sözünü yerine getirdiği tek özelliği, istemeyerek de olsa iyi eğitilmiş kişilerin ahlaki üstünlüğünü fark etmiş olmasıydı. Voltaire oyununda Cengiz Han’dan alıntılar yapmıştı: “Sanat, savaş, silahlar, bilim ve davranış biçimleri konusunda çok önde olan bu mükemmel insanlara rastladıkça, onlara hayranlık duymam gerektiğini daha iyi anlıyorum; ki onların kralları tüm güçlerini aklın temeli üzerine oturtmuşlardı.”¹⁵ Cengiz Han oyunun bir soruyla bitiriyordu: “... Tüm zaferlerim ve kanla lekelenmiş günahkâr şöhretimle ne kazandım?”¹⁶ Voltaire’in yanıtı: “... İnsanlığının gözyaşlarını, lanetlerini ve beddualarını.” Voltaire bu kelimelerle kendisi Moğollara lanet okumaya başlamıştı bile.

Cengiz Han’ın tüm olumsuz imajına rağmen Voltaire’in asıl hedefi kendisini doğrudan eleştirmekten çekindiği Fransa kralıydı. Bunun yerine tüm günahkârları temsil eden Moğolları kullanarak aslında Fransa’yı eleştirmişti. Diğer yazarlar da Moğolları dünya kötülüklerinin sembolü olarak gösterme yöntemini hızlıca taklit etti ve bu şekilde Moğollar genişletilmiş bir edebi ve bilimsel saldırının hedefi haline geldi. Zamanının büyük kısmını Habsburg Sarayı ve daha sonra Rusya’daki Büyük Catherin Sarayı’nda geçiren İtalyan şair ve oyun yazarı Casti’nin çalışmasında, dolayı yeni bir eleştiri olarak getirilmişti. Kendisine destek veren hükümdarları açık şekilde

14 Bu paragraftaki alıntılar için bkz., Voltaire, *The Orphan of China, in The Works of Voltaire*, cilt. 15, çev. William F. Fleming (Paris: E. R. DuMont, 1901), s. 180.

15 *A.g.e.*, s. 216.

16 *A.g.e.*, s. 216.

eleştirmeyi istemeyen Giovanni Casti, Poema Tartaro'da ve Habsburg Sarayı'nda Wolfgang Mozart'ın rakibi olan besteci Antonia Salieri'nin 1778 yılında bestelediği "Kublai Operası"nda Moğolların imajını kullanmıştı. Oyundaki tehlikeli fikirleri fark eden kutsal Roma İmparatoru, devrimcileri harekete geçirebileceği korkusuyla operanın sergilenmesini yasakladı.

Asyalıların aşağılık olarak görülmesi, Aydınlanma'nın ortaya çıkardığı bilim adamları ve entelektüeller kadar, Avrupa'daki felsefeciler ve sanatçılardan da kaynaklanmaktaydı. Fransız doğa bilimcisi Kont de Buffon, 18. yüzyılın ortalarında temel insan gruplarının bilimsel tarifini sunduğu ve Moğolları Asya'daki en önemli topluluk kategorisine yerleştirdiği ilk doğa tarihi ansiklopedisini derlemişti. Buffon'un tarifleri 500 yıldan daha uzun bir süre önce yaşamış olan Matthew Paris ve Thomas Spalato'nun isterik yazılarına bir dönüş gibi görünmekteydi. Buffon dudakların, enine çatlakları olan geniş ve kalın bir organ olduğunu yazmıştı. "Dil uzun ve kalındır, aynı zamanda çok fazla pürüzlüdür. Burun küçüktür. Deri hafif kirli sarı renktedir ve esneklik açısından yetersizdir."¹⁷ Tatar kadınlarının erkekler gibi biçimsiz olduklarını bildirmişti. Buffon'a göre onların yüzleri gibi kültürleri de çirkindi: "Bu kabilelerin çoğu dine, ahlaki değerlere ve görgü kurallarına yabancıdır. Meslekleri hırsızlıktır." Onun Fransızcadan büyük Avrupa dillerinin tümüne tercüme edilen bu çalışması, 18. ve 19. yüzyıllar boyunca klasik bilgi kaynaklarından biri olmuştur.

Avrupalı bilim adamları köpek ve at türlerinden, gül ve karahindiba türlerine kadar her şeyi sınıflandırmaya çalışmışlardı. 1776 yılından 1835 yılına kadar Göttingen Üniversitesi'nde tıp profesörlüğü yapan Alman zoolog Friedrich Blumenbach, özellikle deri pigmentasyonuna, saç ve göz rengine, kafatası modeline, burun,

17 Bu paragraftaki alıntılar için bkz., George Louis Leclerc Buffon, *Buffon's Natural History of the Globe and Man* (London: T. Tegg, 1831), s. 122, Alıntılar için bkz., Kevin Stuart, *Mongols in Western/American Consciousness* (Lampeter, U.K.: Edwin Mellen, 1997), s. 61-79.

yanaklar ve dudakların büyüklüğü ve şekli gibi yüz özelliklerine dayanarak insanlar için karşılaştırmalı anatomi esasına dayanan antropolojik sınıflandırmalar oluşturmuştu. Blumenbeach'ın çalışmasına göre insanlar doğal olarak Afrika, Asya ve Avrupa'ya ve Amerika ve Malay gibi daha az önemli alt kategorilere uygun düşen üç ana ırka ayrılmışlardı. Blumenbach, Asyalıların Moğolistan'da ortaya çıktıklarını düşünerek tümünü Moğol genel başlığı altında sınıflandırmıştı. Avrupalı bilim adamları bu teoriyi önemseyerek kabul etmişlerdi.

Kategoriler, İskoçyalı bilim adamı Robert Chambers'ın 1844 yılında çok satan *Vestiges of the Natural History of Creation* adlı kitabında açıkça belirtildiği üzere, farklı ırkların ortaya çıkış sıralamasını içermekteydi. "İnsanoğlunun farklı ırklarının önde gelen özellikleri, en yüksek ya da diğer bir deyişle Kafkasyalı türünün gelişimindeki özel aşamaların temsilcileridirler," diye açıklamıştı.¹⁸ Beyaz ırklara kıyasla Moğollar, yeni doğmuş tutuklu bir çocuktur. Moğol kategorisi Kuzey Çinliler, Güney Çinliler, Tibetliler, Güney Çin'de kabile halinde yaşayan insanlar, Moğollar, Bazı Türkler, Tunguslar, Koreliler, Japonlar ve Palea-Asyalı insanları olduğu kadar, bir kısım Amerikan yerlileri ve Eskimoları da içine alacak şekilde gittikçe genişlemişti.¹⁹

Bir zamanlar Batı biliminde yaygın şekilde kabul edilen Moğol sınıflandırma sistemi, yeni uygulamaları harekete geçirmişti.²⁰ Asyalıların yüz özelliklerine benzer özellikler gösteren temel alındığında bazı zekâ özürlü çocukların fiziksel özellikleri temel alındığında, onların Moğol ırkına mensup olmaları gerektiği fikri dönemin bilim adamları tarafından kabul edilmişti. Geri zekalı çocuklar ile Moğol ırkı arasında ilke kaydedilmiş bağlantı, hastalığı yakın akraba

18 Robert Chambers, *Vestiges of the Natural History of Creation* (London: John Churchill, 1844; yeniden basım, Chicago: University of Chicago Press, 1994), s. 307.

19 Carleton Coon, *The Living Races of Man* (New York: Knopf, 1965), s. 148.

20 John Langdon Haydon Down, "Observations on the Ethnic Classification of Idiots," *Journal of Mental Science* 13 (1867), s. 120-121, Alıntı için bkz., Stuart, *Mongols in Western/American Consciousness*.

evlilikleriyle ilişkilendiren Robert Chambers'ın 1844 yılındaki çalışmasında ortaya konmuştu: "Yakın akraba olan ailelerin Moğol (mogol) tipi çocukları olması muhtemeldir, yani olgunluk çağındaki kişiler hâlâ bir tür çocuktur."²¹ İngiltere'deki Surrey Üniversitesi'nde zekâ geriliği olan çocuklara hizmet veren Earlswood Akıl Hastanesi'nin başhekimisi Dr. John Langdon Haydon Down, 1867 yılında İngiliz *Journal of Mental Science* dergisinde yayınlanan "Zekâ Geriliği Olan Kişilerin Etnik Sınıflandırması Üzerine Gözlemler" makalesinde yeni kategoriler sistemi düzenlemişti. Mongolluğun nedeni olarak öne sürülen ensest ve diğer sapkın davranış şekillerine ek olarak tıp doktorları beslenme yetersizlikleri, annelik anksiyetesi, aşırı parfüm kullanımı, baba tarafının alkolikliği ve iki başlı sperm gibi nedenleri öne sürmüşlerdi.

Bu çocukların niçin Asyalıların özelliklerini taşıdıklarının doğrudan tarihsel açıklamasını bulmaya çalışan bilim adamları, 13. yüzyıldaki Moğol istilalarını inceleyerek net bir biyolojik bağlantı keşfetmişlerdi. Yeni açıklamalarına göre Hunlar, Avarlar ve Moğolaların yağmacı kavimleri, çağlar boyunca beyaz kadınlarla zorla ilişkiye girerek bunun genetik etkilerini Avrupa'da bırakmışlardı. Bu genlerin torunları modern çağda ara sıra ortaya çıkabiliyordu, örneğin görünürde normal olan Avrupalı bir kadın Moğollara benzer bir çocuk dünyaya getirdiği zaman... Dr. Down'ın oğlu bir tıp doktoru olarak yaptığı araştırmalar sonucunda babasının teorisini geliştirdi. Bu çocukların önceki bir Moğol neslinden geldiğini ve "bir insandan ziyade insan öncesi bir canlı" olarak düşünölmeleri gerektiğini belirtmişti.

İngiliz doktor Francis G. Crookshank 1924 yılında basılan *Aramızdaki Moğollar*²² adlı önlü kitabında, bir ırk ve zihinsel bir kategori olarak Moğolların arasında incelemeler yapmış ardından "Moğol stigmata"sını tarif etmişti.²³ Zekâ geriliği olan çocuklarla diğler ırk arasında bağlantı kurmak, bu çocukların doğdukları

21 Chambers, *Vestiges*, s. 309.

22 Alıntı için bkz., Francis G. Crookshank. *The Mongol in Our Midst: A Study of Man and His Three Faces* (New York: Dutton, 1924), s. 21.

23 *Ag.e.*, s. 72-73.

toplumlara ya da ailelerine ait olmadıkları sonucunu doğuruyordu. Crookshank'ın da açıkladığı gibi, bu kişiler ırktan ayrıydılar. İyi de olsa, kötü de olsa onlar çevrelerindeki gibi değillerdi. Onlar gerçekten de “sürgün edilmiş Moğolları”.²⁴ Bu çocuklar ailelerinden farklı bir ırka mensup olduklarından, doktorlar ve yetkililer onların uzaklaştırılmaları ve yerlerinin değiştirmesi gerektiği sonucuna varmışlardı. Zekâ geriliği olan çocuk, yaygın şekilde görülen, “atavist mongolizm”in uç bir örneğiydi.²⁵ Bu teoriye göre Avrupalı Moğollar yalnızca zekâ geriliğinin değil, aynı zamanda Batı'da görülen suç ve zayıflığın büyük bölümünün de sorumluluğunu taşımaktaydılar. Bu teoriye göre, Hazarlar ve diğer bozkır kabileleriyle karıştıkları ve bozulmuş genetik etkilerini kendileriyle birlikte imparatorluğun her tarafına taşıdıkları için özellikle Yahudiler Moğol etkisini fazlaca devam ettirmekteydi.

Bilim dünyası, ırk ve zekâ geriliğiyle ilgili teorilere dayanarak 19. ve 20. yüzyılın başlarındaki politika demagogları ve gazete yazarlarının Sarı Tehlike olarak adlandırdıkları sözde güvenilir ve tarafsız deliller sunmuştu. Bu yüzden Doğu Asyalı çok sayıda ulus, Batı sömürgeciliğini kabullenmekte isteksiz davranmıştı, sömürgeci Avrupalılar sözlü saldırılarını gittikçe artırmışlardı. Sarı Tehlike korkusu Filipinliler ve Koreliler gibi herhangi bir grupta ilgili olmasına rağmen Çin ve Japonya en büyük tehlike odakları olarak görülmekteydi. Japonya sanayileşerek büyük bir ordu kuruyor, Çin sömürgeciliğe zorla Hristiyan yapılmaya şiddetle karşı koyuyor ve Asyalılar Batı'nın gözünde düşman bir topluluk olarak görülmeye başlanıyordu.

19. yüzyıl boyunca devam eden Asyalı korkusu Bütün Avrupa'yı sarmıştı; bu durum Rus sembolist şair Vladimir Sergeyeviç Soloviev'in 1894 yılında yazdığı “Pan Mongolizm” adlı şiirinde açıkça görülmekteydi. Ona göre Çin ve Japonya'nın modern medeniyetin değerlerine karşı oluşturduğu tehdit, Cengiz Han'ın dönemiyle karşılaştırılabilirdi, nitekim o dönemde de Doğulu ve yabancı insanlar

24 *A.g.e.*, s. 13.

25 *A.g.e.*, s. 92.

Batı uygarlığına saldırmış ve tahrip etmişlerdi.²⁶ Aynı şey bugün de geçerliydi: “Teyakkuz halindeki kabile sürüsü yeni saldırılar için hazırlanıyor / Altaylardan Malezya kıyılarına kadar / doğudaki adaların liderleri kalabalık bir grup topladı / Çekirgeler kadar çok sayıda aç insan güruhu manevi bir güçle kuşandı / kabileler kuzeye doğru hareket ettiler / En sonunda paramparça olmuş bayraklar sarı çocukların arasında oyuncaklar gibi geçirilecekti,” diye okuyucularını uyarmaktaydı. “Pan Mongolizm!” Ne korkunç bir isim.

Rönesans’tan başlayarak bugüne kadar, Cengiz Han’ın kişiliği insanlık tarihinin en alt seviyesine kadar alçaltılmıştı. Yeni kurulan sömürgeci kuvveti ve üstlendiği misyonuyla dünya hakimiyeti kurmakta Asyalı fatihlere Avrupa’da yer yok. Hristiyan sömürgeciler ve aynı şekilde Komünist Parti yetkilileri Asyalıları Cengiz Han ve onun Moğol kavimleri tarafından kendilerine yüklenilen barbar diktatörlüğün ve kana susamış vahşetin korkunç mirasından kurtarmaya çalışmışlardı. Asya problemlerinin kaynağı olarak Moğollara ve onların Japonya’dan Hindistan’a kadar Avrupa’yı fethetmelerinin gerekçelerine odaklanmak, Avrupa fetih ve sömürgeleşme ideolojisi açısından tamamlayıcı bir tema geliştirmişti.

Cengiz Han ve Moğolların sözde nefretleri kısmen, daha uygar İngiliz, Rus ve Fransız sömürgecilerin hakimiyetinden kaynaklanmaktaydı.

Avrupalı bilim adamları ve politikacılara karşı olarak bu ideolojinin hedefi olan Asyalı entelektüel ve eylemciler, kendileri için Cengiz Han’da yeni bir kahraman bulmuşlardı. Kendilerini Avrupa hakimiyetinden kurtarmaya çalışan Hindistan’dan Japonya’ya kadar tüm Asya’daki yeni 20. yüzyıl Asyalıları, tarihteki en büyük fatihler ve Avrupa hakimiyetinin doktrinlerine karşı çıkan canlı örnek olarak Cengiz Han ve Moğollardan ilham almışlardı. Ruslar da dahil olmak üzere Avrupalılar, Cengiz Han’ın hatırasına ve dünya

26 Vladimir Sergeevich Soloviev, *Pan Mongolism, From the Ends to the Beginning: A Bilingual Anthology of Russian Verse* için bkz., <http://max.mmcc.northwestern.edu/~mdenner/Demo/index.html>.

tarihindeki konumuna şiddetle saldırdıkları ve onu itibarını sarstıkları için gittikçe genişleyen Asyalı politik eylemci gruba rehber olması açısından, Batı'nın gücünü ve değerlerini paylaşma yolu olarak Cengiz Han'ın yaşam hikâyesinden faydalanmaya karar vermişlerdi.

Bu amaçla Cengiz Han'ı yeniden değerlendirmeye çalışanlardan biri kuşkuyla bir adaydı: Hindistan bağımsızlığının babası olan barış yanlısı Jawaharlal Nehru. 1931 yılının Yeni Yıl Günü'nde bir hapis-hane hücresinde otururken, İngiliz sömürge yetkililerinin karşısını tutukladıkları ve başka bir hapishaneye gönderdikleri haberini aldı. Gazetelere göre karısına kötü muamele yapılmıştı. Hindistan başbakanı olması için yetiştirecekleri on üç yaşındaki kızları İndira'nın çok korkacağını ve üzüleceğini bilen Nehru, kızına olayları ayrıntılı şekilde açıklayan uzun mektuplar yazdı. Sonraki üç yıl boyunca hemen her gün dört ya da beş sayfalık mektuplar yazmaya devam etmişti; Batı eğitimine rağmen ülkesi Hindistan ve Asya kıtasının dünya tarihindeki yerini anlamaya çalışmıştı. Nehru'nun izlediği yol, geleceği geçmişten daha güzel yapmak için geçmişi hayal etmektir.²⁷ Nehru kızına ilk mektubunda, "Avrupa'nın büyüklüğünü kabul etmemek ahmaklık olur. Fakat Asya'nın büyüklüğünü unutmak da aynı kapıya çıkar," diye yazmıştı.

Bir Asyalı ve bilgin bir kişi olarak yürüttüğü entelektüel çalışmalarının birinde, Cengiz Han'ın tarihteki rolünü anlamaya çalışıyordu, ki Batılılar binalarında Asya'nın sert imajını kullanmışlardı. Aksine Nehru, Cengiz Han'ı Asyalıların Avrupa hakimiyetine karşı mücadelelerinin bir parçası olarak görmekteydi. Moğolların dünya sahnesinde aniden ortaya çıkmalarıyla ilgili olarak şöyle yazmıştı: "Birileri Avrasya dünyasının şaşkınlığının bu volkanik patlamada olması gerektiğini düşünebilir. Bu sanki insanların öncesinde çok az şey yapabilecekleri deprem gibi büyük bir doğal felaketi andırıyordu. Güçlü erkekler ve kadınlar, zor yaşam şartlarında Kuzey Asya'nın geniş bozkırlarındaki çadırlarda göçebe hayatı yaşayan Moğollardı. Fakat her ne kadar olağanüstü özelliklere sahip bir lider

27 Jawaharlal Nehru, *Glimpses of World History* (New York: John Day, 1942), s. 5.

ortaya çıkarmamış olsalar da dayanıklılıkları ve geçirdikleri sıkı eğitimler onların çok fazla işine yaramıştı” olarak tarif etmiş, düşünce ve hazırlık döneminin, üstesinden geldiği her büyük işin önünde olduğunu belirtmişti.

Moğolların, her ne kadar şehirlerde yaşamasalar da olağanüstü bir medeniyet oluşturdıkları Nehru’nun gözünden kaçmamıştı. “Moğollar elbette ki şehir yaşamının inceliklerinden haberdar değillerdi fakat kendi dünyalarına uygun bir yaşam şekli geliştirmiş ve karmaşık bir örgütlenme meydana getirmişlerdi.” Nehru, Moğolların sayıca az olmasına rağmen sıkı disiplinleri ve örgütlenmeleri nedeniyle savaş alanlarında büyük zaferler kazandıklarını onaylamıştı. Hepsinden önemlisi, tüm bunlar Cengiz Han’ın yetenekli önderliği sayesinde olmuştu. Nehru, Chaucer’in tariflerini tekrar ederek “Cengiz Han’ın hiç şüphesiz tarihteki en büyük askeri deha ve lider olduğu” sonucuna varmıştı. En büyük Avrupalı fatihlerle yaptığı karşılaştırmalarda, “İskender ve Sezar, Cengiz Han’a göre ikinci derecede önemli gibi görünmektedir” diye yazmıştı. Cengiz Han tüm askeri başarılarına rağmen dünyayla dostluk ilişkileri kurmak istemişti: “Onun amacı medeniyeti göçebe hayatıyla kaynaştırmaktı. Fakat bu mümkün değildi ve mümkün değildir de.” Moğolların hanı hiç kimsenin uymayacağı *değişmez kanuna* inanmıştı. Hatta imparator da buna dahildi. Nehru kişisel görüşünü şöyle ifade etmişti: “Size Cengiz Han hakkında belki de gereğinden fazla ayrıntı ve bilgi sundum. Fakat bu adam beni âdeta büyülüyor.”

Batı, Sarı Tehlike’nin büyümesinden korkarken Asyalılar da Pan Mongolizm kavramını kendileri için ortak bir kimlik oluşturmada uygun bir yol olarak benimsemişlerdi. Eğer tüm Asyalılar, bir zamanlar Moğol İmparatorluğu’nun gerçekleştirdiği gibi birleşebilirse, Batılı ulusların gittikçe artan gücünü çok daha başarılı bir şekilde geri püskürtebilirlerdi. Teori, Asyalılara milli sadakatin üstün gelmesi ve ortak hedeflerine ulaşabilmek için birlikte çalışmalarının yolunu açmıştı. Moğolistan’ın iç kesimlerinde ortaya çıkan yeni bir ruh, Cengiz Han’ın Moğol ulusunu meydana getirdiği yıl olan 1206

yılını esas alan ve birinci yıl olarak kabul eden geçici bir takvimin oluşturulmasına önderlik etmişti.²⁸ Yeni Moğol takvimine göre 1937 yılı, 731 Cengiz Han yılı olmuştu.

Pan Mongolizm özellikle, kendisini 20. yüzyılın ilk yarısında Asya'nın lideri olarak gören ancak kendisini Avrupa'dan ayırması gereken Japonya'da gittikçe artan bir cazibe sergilemekteydi. Cengiz Han imajı, yeni Asya'nın lideri olma mücadelesinde değil bir ödül haline gelmişti. Her kim kendi bedeni, kutsal tapınağı ya da anavatanı üzerinde hakimiyet sahibi olduğunu iddia edebiliyorsa o kişi aynı zamanda kendi mirası ve bunun sonucunda bir zamanlar yönettiği topraklar üzerinde daha güçlü bir hakimiyete sahip olduğunu iddia edebilecektir. Bazı Japon bilginleri, Cengiz Han'ın iktidar mücadelesinden sonra anavatanını terk eden ve kendisine boz-kırlarda göçebe hayatı yaşayan toplulukların arasında sığınak bulan bir samuray savaşçısı olduğu hikâyesini yaymışlardı ki, o sonradan dünyanın fethine önderlik eden lider olmuştu.

II. Dünya Savaşı'na giden yıllarda, ne tuhaftır ki Cengiz Han yalnızca propaganda ve ideoloji olarak değil, aynı zamanda pratik askeri uygulama açısından da yeni bir önem kazanmıştı. Sovyetler, Japonlar ve Almanlar, Çin ve Rusya'ya karşı zafer kazanmalarını sağlayan Moğol askeri taktiklerini çözmede yararlı bir anahtar olması umuduyla *Gizli Tarih*'i anlamaya, tercüme ettirmeye ve yorumlamaya çalıştılar.

20. yüzyılda tank teknolojisinin gelişmesi, Moğol atlı okçularının döneminden beri görülmeyen atlı askerlerin ve topçu sınıfının askeri bir birlik içinde tekrar bir araya getirilmesini sağladı. Tüm ordular modern çağda tank savaşının nasıl yapılacağını öğrenmek için eski Moğol yöntemlerini örnek alıyordu. Almanlar, Moğolların arazide alabildiğine koşan oldukça hareketli bir orduyla aniden ortaya çıkıp düşmanı şaşırtmayı amaçlayan yıldırım savaşının en etkili uygulamasını keşfetmişlerdi. Almanlar Moğol taktiklerini kavramaya

28 Cengiz Han takvimi üzerine bilgi için bkz., Sechen Jagchid and Paul Hyer, *Mongolia's Culture and Society* (Boulder: Westview, 1979), s. 115.

çalışırken, *Gizli Tarih*'i Almancaya tercüme etmeye koyuldular.²⁹ Berlin'deki Friedrich Wilhelm Üniversitesi'nde sosyoloji profesörü olan Erich Haenisch, kitabın Almanca tercümesini hazırladı, Haenisch *Gizli Tarih*'in orijinal metnini bulmak için Moğolistan'a gitti fakat aradığını bulamadı. Çin-Moğol metninden yola çıkarak tercümesini ve sözlüğünü oluşturmaya çalıştı. Savaşın neden olduğu Almanya'daki kıtlık ortamı, 1941 yılına kadar basımı geciktirdi. Küçük bir baskı yapılmıştı fakat çeşitli sebeplerle kitabın dağıtımı yapılamamıştı. Kitap sandıkları, 1943 yılına, yani Müttefik bombardımanı sırasında havaya uçana kadar Leipzig'de kaldı. Tarihin gizemleri de Nazilerden gizli kalmıştı.

Sovyetler de Alman silahlı kuvvetleri gibi Moğolların çalışmalarını izlemişti. İki Asya fatihini (Cengiz Han ve Timur) tanıma saplantısı olan Stalin, Timur'un cesedini mezarından çıkartmış, sonra da Cengiz Han'ın mezarını bulmaları için Burhan Haldun bölgesine birkaç askeri keşif heyeti göndermişti. Diğer bilginler de kendilerini Moğol tarihiyle ilgili alışılmışın dışındaki yorumları bulmaya adanmışlardı; örneğin Güneş'in Moğolistan'a vurma açısı ve gücü gibi. Sovyetler II. Dünya Savaşı'nda Moğol stratejisinin kendilerine ait

29 Birinci Dünya Savaşı sırasında, Rus ve Çin Devrimleri, *Gizli Tarih* hakkında derinlemesine çalışmayı engelledi. 1920'li yıllarda Fransız sinolog Paul Pelliot, bir Fransız çevirisi hazırladı ancak bu Dünya Savaşı'ndan sonraya kadar yayınlanamadı. Verlag Asia Maior'un Alman yayıncısı Bruno Schindler, Alman metinlerini Leipzig'de yayınlamaya hazırladı ancak artan Nazi zulümleri nedeniyle Schindler İngiltere'ye kaçmak zorunda kaldı. El yazmasını geride bıraktı ve nihayet 1940'da daktilo etmeyi başaran bir başka yayınevi olan Verlag Otto Harrassowitz tarafından devralındı. Fransa'da Pelliot'un çevirisi nihayet 1949'da yayınlandı. Tam bir Rus çevirisi aynı zamanlarda halka açıldı ve Alman baskısı 1981'de çıktı. El yazması üzerinde çalışan birkaç uluslararası akademisyen hariç, dünyanın pek dikkatini çekmedi. Sonraki on yıllar boyunca, birçok ülkeden gelen bu özel araştırmacılar tarihin ilk önce doğru Moğolca ve Çinceye, ardından Rusça ve Fransızcaya dönüştürülmesi için uğraşıyorlardı ve halen günümüzde hâlâ birçok tartışmalar belirli pasajlar üzerinde hararetlenmektedir. Rusça, Almanca ve Fransızca çevirilerinden bazı alıntılar İngilizceye geçti ancak genel olarak İngilizce konuşan dünya, Moğollara genel olarak, *Gizli Tarih* de dahil olmak üzere büyük bir ilgi eksikliği gösteriyor gibi görünüyordu.

modelini izlemişlerdi. 1223 yılında Kalka Nehri'ndeki Rusları bozguna uğratmak için Subutay'ın kullandığı taktikleri geniş bir alana uyarlayan Sovyetler, Almanları Rusya'nın iç kısımlarına kadar çekti, ta ki çaresiz bir şekilde geniş bir alana yayılana dek; sonra Ruslar karşı saldırıya geçti ve her birini tek tek vurup düşürdüler.

1944 yılında II. Dünya Savaşı'nın son galeyanları sırasında hemen hemen fark edilmemiş bir olay da Cengiz Han'ın hükümdar olan son torunlarından, Buhara emir olan Sayid Âlim Han'ın genç bir hükümdar olarak yönettiği şehirden sürgüne yollandıktan yaklaşık yirmi beş yıl sonra Kabil'de öldüğüydü, Cuci ve Altın Aile neslinden geldiğini iddia eden emir, ailenin diğer üyelerinden daha uzun yaşamıştı. İngiliz ordusu 1857 yılında Hindistan'daki son Moğol İmparatoru Bahadır Han'ın hakimiyetine son verdi ve 1877 yılında Hindistan'ın imparatoriçesi olan Kraliçe Viktorya'ya onun unvanını vermek için Bahadır Han'ı bir sonraki yıl Burma'ya sürgüne gönderdi.

Magnit Hanedanlığı'nın Âlim Han'ı, 1910 yılında Buhara'nın emiri olarak iktidarı ele geçirdiğinde, Ruslar iki nesildir onun topraklarını kontrol altında tutmaktaydı. Âlim Han şımartılmış bir kukla gibi ülkeyi yönetmişti. 1189 yılında Mavi Göl kıyılarında ilk kabile kurultayı toplandıktan 731 yıl sonra Buhara Komünist Partisi'nin üyelerinden oluşan ve kendilerini kurultay olarak adlandıran çok farklı bir grup, son torunlarını tahttan indirmek için bir araya gelmişti.

Âlim Han ağustosun son haftasında Buhara'dan kaçtı ve hayatının geri kalanını geçireceği Afganistan'daki İngiliz koruması altında sığınacak bir yer buldu. Emir ülkesinden ayrılırken Mikhail Vasil-yeviç Frunze komutası altındaki Bolşevik kuvvetleri Buhara'daki kaleye saldırı düzenledi. Burası 700 yıl önce Moğollara önderlik eden Cengiz Han'ın Orta Asya'daki ilk zaferlerini kazandığında ruh sancağını dalgalandırdığı kaleydi. Frunze Eylül 1920 yılında Lenin'e eski Buhara Kalesi'nin, Kızıl birlikler ile Buhara birliklerinin kuvvetli bir saldırısı sonucunda alındığını bildirmişti.³⁰ Süslü sözlerle

30 Helene Carrere D'Encausse, *Islam and the Russian Revolution: Reform and Revolution in Central Asia*, çev. Quintin Hjoare (Berkeley: University of California Press, 1988), s. 164–165

zulüm ve baskıcı sitemin galip geldiğini ve devrimin kızıl bayrağının Registan'ın her yerinde dalgalandığını söylemişti.

Rusya ve Çin, 20. yüzyılın büyük bir bölümünde Cengiz Han'ın topraklarını bölerek aralarında bir uzlaşma sağlamaya çalıştı. Çinliler Gobi'nin güney bölümünü, Moğolistan'ın iç kısımlarını, Sovyetler ise diğer yarısını, Gobi'nin kuzey bölümünü, Moğolistan'ın dış kısımlarını işgal etti. Sovyetler kendileriyle Çin arasındaki oldukça geniş bir alan tutan tampon bölgedeki Moğolistan'a yönelmişlerdi. İngilizlerin 19. yüzyılda Hindistan'ın son Moğol imparatorunun oğullarını ve torunlarını idam ettirmesi gibi, Sovyetler de 20. yüzyılda Moğolistan'da kalan Cengiz Han'ın bilinen torunlarını ortadan kaldırmıştı; ormanın içine doğru ilerleyen tüm aileler vurulmuş, ocakların içinde yakılmış ve Sibiryadaki Sovyet çalışma kamplarına sürülmüş ya da gizemli bir şekilde ortadan kaybolmuşlardı.

Nisan 1964 yılında, resmi Sovyet gazetesi *Pravda*, “kana susamış barbar Cengiz Han'ı tarihsel açıdan çağdaş bir kişilik temeli üzerine koyma girişimine” karşı şiddetli bir uyarı yapmıştı.³¹ Moğolların ülkelerini istila etmesi kendilerine daha yüksek bir kültürle tanışma fırsatı verdiği için Moğollara çok şey borçlu olan Rusyalıları suçlu bulan Çinli komünistler, Sovyet saldırısına karşı taarruza geçmişlerdi. Moğollar kendi kahramanlarına karşı gerçekleştirilen Sovyet saldırılarından dolayı ne kadar rahatsız olurlarsa olsunlar, Sovyetlere sadık kalmışlardı.

Sonradan Moğolistan'da gerçekleştirilen infazlarla, dilbilimciler, tarihçiler, arkeologlar ve Cengiz Han ya da Moğol İmparatorluğu'yla bağlantı olan konulardan uzmanlaşmış diğer bilginlerin tüm nesli ortadan kaldırılmıştı. Cengiz Han'ın doğumundan 800 yıl sonra, 1960'larda, Cengiz Han'ın Avrasya'nın her yerine taşıdığı ruh sancığı, Komünist yetkililer tarafından alıkonularak ortadan kaldırıldı.

31 Larry Moses and Stephen A. Halkovic Jr., *Introduction to Mongolian History and Culture* (Bloomington, Ind.: Research Institute for Inner Asian Studies, 1985), s. 168.

JACK WEATHERFORD

Bu arındırma döneminden sonra Cengiz Han'ın bayrağı görülmemiş ya da pek itibar görmemişti. Çok sayıda araştırmacı, yetkililerin onu Cengiz Han'ın ruhuna yönelik son bir kötülük hareketiyle ortadan kaldırdıklarını düşünmektedir. Bazı kişiler de bayrağın belki de biraz tozlu bir bordun katında ya da tuğlayla örülmüş bir odada unutulmuş olduğunu ve bir gün, daha önceden olduğu gibi yeniden Moğollara ilham kaynağı olup, onlara liderlik etmesi için ortaya çıkarılabileceğini ümit etmektedirler.

SONSÖZ

CENGİZ HAN'IN SONSUZ RUHU

Tarihimizi unutmamız bizim hatamız mı?*

D. Jargalsaikhan

CENGİZ HAN, dünya tarihinin son büyük kabile imparatoruydu. Göçebe hayatı yaşayan kabileler ile uygar dünya arasındaki 10.000 yıllık savaşın, avcılarla çobanların çiftçilere karşı verdikleri mücadelelerin mirasçısıydı. Şehrin pagan putperestliğini ezmeye çalışan Hz. Muhammed'i izleyen Bedevi kabilelerin, Hunlara karşı düzenlenen Roma seferlerinin, göçebe İskitlere karşı olan Yunanlıların, Yahudi çobanların göçebe kabilelerinde avlanan Mısır ve İranlı şehir sakinlerinin ve son olarak da çoban olan kardeşi Habil'i öldüren Kabil'in hikâyesi kadar eski bir hikâye idi.

Göçebe ve şehir kültürleri arasındaki çatışmalar Cengiz Han'la birlikte sonlanmamıştı ancak onun getirdiği düzeye hiçbir zaman ulaşamayacaktı. Medeniyet, kabile insanlarını dünyanın çok daha uzak sınırlarına doğru itmişti. Lakota Sioux kabilesinin Oturan Boğa'sı ve Çılgın At'ı, Muskogee bölgesinin Kızıl Kartalı, Shawnee kabilesinin Tecumseh'i ve Güney Afrika'nın Shaka Zulu'su gibi kabile reisleri, yaklaşan yüzyıllarda kahramanca fakat anlamsız yere Cengiz Han'ın yolunu takip etmişlerdi. Cengiz Han ya da Moğollar hakkında pek bilgi sahibi olmayan diğer kabile reisleri de aynı zorluklarla karşı karşıya gelmiş, Afrika ve Amerika'da aynı savaşlarda mücadele vermişlerdi fakat tarih onlardan sonra da devam etti. Sonunda uzun dünya savaşını kazanan yerleşik medeniyet oldu;

* "Cengiz Han" eseri D. Jargalsaikhan tarafından bestelenmiş ve Chinggis Khaan müzik grubu tarafından sunulmuştur.

gelecek, kabilelerin uçsuz bucaksız topraklarına sürekli tecavüzde bulunan uygar insanlara aitti.

Cengiz Han geçmişteki eski bir kabilenin atasından çıkmasına rağmen ticaret, iletişim ve büyük laik devletlerin modern dünyasını diğer herhangi bir kişiden çok daha fazla etkilemişti. Cengiz Han seferber olduğu ve ustaca yürüttüğü savaşlarla, dünya ticaretine ve uluslararası düzenin kanunlarına olan katkısıyla tam olarak çağdaş bir insandı. Göçebe kavimler ve çiftçiler arasında bir yok etme savaşı olarak başlayan savaş, Moğolların farklı kültürlerinin bir araya gelmesiyle sonuçlandı. Cengiz Han'ın vizyonu yaşı ilerledikçe ve farklı yaşam şekillerini tecrübe ettikçe daha da olgunlaşmıştı. Halkı için yeni ve daha iyi bir şeyler ortaya çıkarmak için çalışmıştı. Moğol orduları çevrelerindeki uygarlıkların tekliğini, bir uygarlığı diğerlerinden ayıran koruyucu duvarları yıkarak ve kültürleri birbirlerine bağlayarak ortadan kaldırmıştı.

Tarihin büyük aktörleri, bir kitabın sayfaları arasına düzgün bir şekilde sıkıştırılmaz ve kurutulmuş çok sayıda bitki örneği gibi dosyalanıp kaldırılamaz. Onların yaptığı işler, gelip geçen çok sayıdaki tren gibi özel bir tarifeye göre açıklanamaz. Araştırmacılar bir dönemin başlangıcını ve sonunu tam bir kesinlikle belirtebilmelerine karşın, büyük tarihsel olaylar, özellikle de aniden ve şiddetle patlak veren olaylar yavaş bir şekilde gelişir ve bir kere başladı mı hiçbir zaman sona ermez. Etkileri hareket zayıfladıktan sonra bile uzun süre devam eder. Bir çanın çalması durduktan sonra hâlâ hissedebildiğimiz titreşimleri gibi, Cengiz Han da sahneden çoktan geçmişti fakat etkisi zamanımızda hâlâ yankılamaya devam etmektedir.

2000 yılının Nisan ayında, 800 yıl önce karısı Börte'yi kaçırmaya gelen Merkitlerin saldırılarından kaçan Temuçin ve ailesinin izini sürdüm. Temuçin'in kampına gerçekleştiren saldırının yapıldığı muhtemel bölgeyi, Merkitlerin geldiği yönü ve grubun kaçış yolunu belirledikten sonra bozkırlardan dağlara, avın izini takip etmeye koyulduk. Bölgenin yerlileri olan çobanlar şu an beraber

çalıştığımız kişilerle yaklaşık olarak aynı yaşıydı. Eski ataları gibi atlar konusunda oldukça ustaydılar ve parlak altın renkli ipek kumaşların belin hemen altına bir atkı gibi sıkıca sarıldığı geleneksel Moğol kıyafetleri (deel) giymişlerdi. Deel'in altına takılan beyzbol kasketleri, güneş gözlükleri ya da giyilen kot pantolonların haricinde, onların kıyafetleri de atalarınıninki gibi aynı şekilde yün, koyun postu ve keçeden yapılmıştı.

Höelün'ün kaçan ailesi gibi, bizim dokuz atımızda iğdiş edilmişti ve *Gizli Tarih*'teki atların tarifleri bizim onları yaş, renk, şekil ve diğer özellikler açısından eşleştirebileceğimiz kadar netti. Biz bunun yerine yaşlı ve biraz da sarhoş olan bir çobanın, görevimiz için en uygun olduğunu söylediği atlara binmiştik. Sadece göçebe insanların rehberliğini ve sezgilerini takip ettiğimizden dolayı, yolu bulmak için çok fazla şeye gereksinimimiz yoktu. Onlar bir atın ya da binicisinin buradan oraya nasıl ulaşacağını tam olarak biliyordu. Nehri geçebilmek için buzun ince olduğu yerleri, karın küçük çukurluklarda çok derin olduğu bölgeleri ve koşan atların marmot yuvalarına takılıp tökezleyebilecekleri alanları biliyorlardı.

At Moğolistan'daki en kutsal dağ olan Burhan Haldun Dağı'nın kayalık yamaçlarına yavaşça tırmanırken, rüzgâr da atın toynaklarının çevresinde yeni bir kar dansı yapıyordu. At sinirli bir şekilde açık havaya doğru soluyor ve kafasını silkeliyordu. Uzun ve zorlu tırmanış nedeniyle kalbi o kadar hızlı çarpıyordu ki, şiddetle esen rüzgâra rağmen duyabiliyor ve bacaklarımdan kalbime uzanan atışını hissedebiliyordum. Parlak kristal ışıktaki durduğumuzda, dağların zirvelerinin, aşınmış kaya parçalarının, kıvrıla kıvrıla akan nehirlerin ve buzların arasından, her yönden ufka uzanan yolları görmüştük.

Cengiz Han görevini tamamladığında, kazandığı her zaferden sonra dinlemek, kendine gelmek ve canlanmak için geldiği bu bölgeye dönmüştü. Dünyayı değiştirmiş fakat doğduğu toprakların değiştirilmesine izin vermemişti. Günümüzde Cengiz Han'ın zamanındaki gibi ilkbahar mevsiminde doğanlar havada süzülmekte, yaz aylarında ise böcekler şarkı söylemektedir. Göçebeler sonbaharda

tepelik bölgelere doğru yönelmekte, kurtlar kışın sinsi sinsi av peşinde dolaşmaktadır. Gözlerimi kapattığımda bile Çin, Avrupa ve Hindistan'a doğru dört nala koşan atlarının uzaktan gelen gürültmelerini duyabiliyorum.

Atlarımızın üzerinde ormanlık dağları terk edip ciplerimizi bulmak için ilerlerken, hikâyenin ve gezintimizin başladığı yere –Merkitlerin Temuçin'in karısı Börte'yi kaçırdıkları yere- dönmeye kara verdik. Bozkırlar her yerden ufka uzanmaktaydı. Tekrar eden gezilerim süresince, Moğolların yaptıkları gibi toprağı mevsimin rengine göre işaretlemeyi öğrenmiştim. Kısa süren yeşil yaz çiftleşen kuşları adete cezbetmekteydi; sarı sonbahar ise dört nala koşan atları ve kuruyan bitkileri kemiren keçileri baştan çıkarmaktaydı. Beyaz kış, yavaşça gezinen ve kurumuş çimenlikleri ararken donmuş nehirlerle inen develeri bulmaktaydı ve kahverengi ilkbahar insanlar ve beslenmelerini sağladıkları hayvanlar için yeni otlakları bulma fırsatını sunmaktaydı. Ayrı, uzak ve yüzyıllardır değişmemiş olan bu bölge, Temuçin'in kabile halindeki Moğolları bir ulusa dönüştürdüğü yerd.

Kaçırma olayının gerçekleştiği yer olduğunu düşündüğümüz rüzgârlı bölgeye döndüğümüzde, bizi kamçılayan keskin rüzgâr karşısında ekibimizin hızı kesilmişti. Görevimizi tamamladık ve yeni bir şaşkınlık duygusuyla olayların geçtiği bu bölgeye geri döndük. Eski kamp yerlerinin çevresi, bir zamanlar sert rüzgârlı havalarda gerleri bağlamak için kullanılan büyük taşlarla işaretlenmişti. Moğol kampları şimdi soğuk ve ıssız. Yerdeki tozları savurduğumda bile, sanki son kamp ateşinde yükselen küllerin sıcaklığını hissedecektim gibi geliyor. Karları küredüğimde donmuş çamurdaki izlerini görebilecektim sanki. Taşlar gelişigüzel bir şekilde öylece bırakılmış gibi görünüyordu, sanki bir gün oranın geri dönecek alanı tozlardan arındıracak ve onda en çok gereksinim duyulan şartlara göre, Tibet öküzleri ve koyunlar ya da dünya imparatorluğunun merkezi için bir kış kampı kuracaktı.

Uğuldayan rüzgârın altında sessizce durduk, ceketlerimizi iyice örtük, şapkalarımızı indirdik ve toprağı uzun uzun baktık. Göçebe

insanların önemli yerleri işaretlemek için binlerce yıldır yaptıkları gibi ekibimizin üyeleri de birkaç taş parçası toplamak ve topladıkları taşları özel bir yerde biriktirmek için birer birer oradan uzaklaşmaya başladı. Yaşlıca bir at sürüsü ve yerel bir reis kurumuş at gübrelerini topladı, taşların önüne yığdılar ve diğerleri kıyafetlerini sıyırarak rüzgârın önünü kesmeye çalışırken at gübrelerini yakmaya başladılar, aynen aileleri Moğol çadırını kurmadan önce bir annenin ateş yakması gibi.

At gübreleri alev aldıktan sonra Profesör O. Sukhbaatar, ince ince ufalanmış sedir ağacın tütsülerini ateşe attı. Ortaya çıkan koku uzunca süren bir araştırmanın sıkıntısını hafifleterek sakinleştirici bir etki yaratmış aynı zamanda dikkatimizi ateşe odaklamıştı. Sedir ağacı tütsüsü ve at gübresinden çıkan dumanın havada sürüklenmesi, araştırmamızda ki bu safhanın başarısına ve aynı zamanda bitimine işaret ediyordu. Bütün ekip güçlükle hareket ediyordu ve herkes kendisini yavaş yavaş daha dik durmaya alıştırmaya çalışıyordu. Her kültürün daha saygılı görünmek ve giyinmek için kendilerine has gelenekleri bulunur. Moğolların geleneklerine göre, üç göğüs düğmesi sımsıkı kapatılmalı, yakalar gergin olmalı ve kıyafetlerin kolları, bileklerini ve ellerinin üst kısımlarını kapatacak şekilde aşağıya doğru çekilmeliydi. Her erkek altın rengi geniş omuz atkısını takmalı kıyafetini bollaştırmak için üst kısmını dışarı doğru sarkıtmalıydı.

Daha önceki geçişlerimizde, çobanlar herkesin neler olup bittiğini bilmesi için Profesör Sukhbaatar'ın burayı bir taşla işaretlemesini istediler. Yakınlarda oturan bir kadın, böyle bir bilginin uzun zamandır yasaklanması nedeniyle çocuklarının artık olanları öğrenmek istediklerini söyledi. Onlara göre bunu hatırlama yolu kayaların içini oymaya benziyordu. Çobanların hepsi yaşlı profesöre saygı göstermişti. Profesör araştırmacıların tasfiyesinden sonraki yıllarda tanışmışlardı, o tek başına ve hayatını büyük riske atarak Cengiz Han'ın sürmek için bir milyon kilometreden daha uzunca bir yolculuğa atılmıştı. Bu yolculuğunda korunma, barınma ve yiyecek için çobanların misafirperverliğine güvenmişti.

Yolculuğumuzu tamamladıktan sonra kendisinden Börte'nin Temuçin'den kaçırılmasını anısına bir heykel dikmesi ricalarını kabul etti. Metni Profesör Sukhbaatar'ın yazmasına, Eski Moğol el yazısını Profesör T. Jamyansuren'in tasarlamasına ve öğrencilerin bir taş bulup kazımlarına karar verilmişti. Profesör Sukhbaatar, yıpranmış yıllığını alıp getirmesi için bir öğrenci yolladıktan sonra, uzun bir dizi halindeki çizelge ve grafiğe lekeli gözlüklerinin ardından, gözlerini kısarak bakmaya başladı. Kısa ve kalın bir kalemle küçük bir kâğıt parçası üzerine notlar alıyor, hızlıca hesaplamalar yapıyor ve yıllığın içindeki çizelgelere bakıyordu. Daha sonra öğrencilere bu uğurlu günde heykeli dikmek için bu alana dönmelerini söyledi.

Arka plandaki bu işlerin ardından Profesör Lkhagvasuren kıyafetinin gizli köşelerinden bir şişe votka çıkardı ve taşların üzerine döktü, bir kısmını havaya serpti ve şişeyi alnına dokundurdu. Aslında herkes araştırdığımız hikâyenin geçmişiyle bir şekilde bağlıydı. Lkhagvasuren, bu bölgeyi öğretmeni ve akıl hocası arkeolog Perle ile birlikte defalarca ziyaret etmişti. Yetkililer Perle'yi hapse attıklarında Lkhagvasuren'in tam bir milliyetçi olan babasını da tutuklamışlar, üvey annesini de ülkenin çok uzak bir bölgesine sürgüne göndermişlerdi. Siyasi suçluların çocuklar gibi Lkhagvasuren ve küçük kardeşleri de Ulanbatur'un caddelerinde yakalanmıştı. Yetkililer çocuk hapishanesine götürmek üzere onu almaya gelmeden önceki aylarda, kardeşlerinin yalnız geçirecekleri kış mevsiminde bir evleri olsun diye kasabanın dışında bir yerde bir kulübe yapmıştı. Gençlik yıllarını hapishanede geçirdikten ve uzak bir sınır bölgesinde çalışmaya zorlandıktan sonra, akıl hocasının arkeolojik çalışmalarına kaldığı yerden devam etti.

Her insan için -ister çoban olsun ister araştırmacı- çevremizde ki tarih ne soyuttur ne de uzak; Moğol tarihi onların yaşamlarını geçen hafta meydana gelen olaylar gibi belirgin kılmaktadır. Benim içinse Moğolistan'daki araştırmalar ve zamanın içindeki yolculuk gittikçe entelektüel ve ilmi bir araştırmaya dönüşen bir çocukluk merakı olarak başlamıştı. Fakat Moğol çalışma arkadaşlarım

açısından araştırmamızdaki her adım, çok daha kişisel ve oldukça duygusal bir şekilde geliyordu. Atalarının zor yaşam şartlarını ve kahramanlıklarını daha iyi kavradıkça, zamanın içinden geriye doğru gidiyorduk. Bulunduğumuz yer herhangi tarihsel bir mekân değildi; Moğol ulusunun annesi bu bölgede saldırıya uğramış, kaçırılmış ve tecavüze uğramıştı. Karısı kaçırıldığında Temuçin onu geri getirebilmek için hayatı dahil her şeyini tehlikeye atmıştı. Karısını kurtarmış ve yaşamının geri kalanında halkını dışardan gelecek saldırılara karşı koruma mücadelesi vermişti. Bu süreçte dünyayı değiştirmiş ve bir ulus meydana getirmişti.

At gübresi yığınınını ateşe vermeden önce, burunlarını çekip göz yaşları içinde diz çöktüler. Sekiz yüz yıl, altın rengindeki alacakaranlığın sönükleşen ışıltısı içinde âdeta yok olmuş ve bu kadar uzunca bir zaman önce başlayan terörün acısı bir duman bulutu şeklinde çevremizi sarmıştı.

Küçük taş kümelerinin üzerindeki tütsü alevlendikçe, herkes bu yeri onurlandırmak için ağırlıkla adımlarla ilerliyordu. Taşların önünde diz çökmeden önce şapkasını çıkardı, başını bu kutsal yerin donmuş toprağına dokundurdu, daha sonra kalktı ve votkasını havaya savurarak taşların çevresinde yavaşça üç kez yürüdü.

Her biri taşların üzerine bırakmak için küçük bir kişisel hediye çıkarıyordu, bir şeker küpü, birkaç kibrit, kırıksık bir kâğıdın içinde sarmalamış bir şeker, ufalanmış çay yaprakları gibi. Bu küçük hediyelerle, kaçırılarak bir atın üzerinden sallandırılan ve atla birlikte bilinmeyen bir geleceğe doğru koşan dehşet içindeki Börte'ye yiyecek ve sıcaklık sunmaya çalışarak sanki yüzyıllar öncesine geri dönmek istiyorlardı. Sanki bizim sessiz grubumuzun üyeleri Börte'ye, yani annelerine her şeyin yoluna gireceğini, onu ve çocuklarının sekiz yüzyıl boyunca hayatta kalacaklarını söylemek istiyorlardı. Her şeyden önemlisi, onlar Altın Işığın çocukları, bir kurt ile dişi bir ge-yiğin oğullarıydı. Cengiz Han'ın ruh sancağı Moğolistan'ın uçsuz bucaksız "mavi göğü" nün incecik bulutlarının arasındaki rüzgarla hâlâ dalgalanmaya devam ediyor.

SÖZLÜK

Airak Mayalanmış kısırak sütü (kımız).

Anda Kan kardeşler. Temuçin ile Camuka kan kardeşiydi. Yesügey (Temuçin'in babası), Kereyit kabilesinin Toğrul Han'ı olarak bilinen Tuğrul Han'ın kan kardeşiydi.

Arik Boke (Arik Böke) Büyük Han olma mücadelesinde kardeşi Kubilay Han tarafından yenilgiye uğratılan Tulu'nun en küçük oğlu.

Avarga Cengiz Han'ın Curkin kabilelerinden bölgeyi aldıktan sonra kurduğu ana kamp birimindeki Moğol İmparatorluğu'nun ilk devlet başkenti. Kerülen ve Tsenker nehirlerinin birleştiği yerde bulunmaktaydı.

Balcuna Gölü Balcuna ahiti ya da Bacuna anlaşmasının Cengiz Han ve onun en güvendiği bir avuç taraftarı arasında yapıldığı yer. Burası muhtemelen nehir bölgesi idi.

Batu Cuci'nin oğlu, 1227 yılından, ölümü 1255 yılına kadar Rusya'nın hanı.

Belgütey Temuçin'in üvey kardeşi. Yüz yıldan daha fazla süren ömrü boyunca Temuçin'e sadık kalmıştır. 1255 yılında öldü.

Berke Cuci'nin oğlu; kardeşi Batu Han'ın ardından 1257 yılından 1267 yılına kadar Rus Han'ı oldu. İlhanlılar Devleti'ndeki kuzenleriyle savaşmış ve Kubilay Han'ı büyük Han olarak tanımayı reddetmişti.

Borijin Cengiz Han'ın mensup olduğu kavmin ismi.

Börte Temuçin'in ilk ve asıl eşi. 1160 yılları civarında doğmuş; 1222 yılları civarında ölmüştü.

Burhan Haldun Khentii Sıradağları arasında bulunan "Tanrı Dağı"

Burku Temuçin'in en eski dostu, daha sonra Moğol ordusunun büyük komutanı oldu.

Busgui Erkek; kelime anlamı "kuşaksız"

Cadaran klanı Soyтары Bodonçar, hamile bir kadını kaçırdıktan sonra doğan ilk oğlunun soyundan gelen klan. (Borijin klanı ise onun son oğlunun soyundan gelen klandır.)

Camuka Cengiz Han'ın kan kardeşi, Cengiz Han tarafından idam edilene kadar kısa bir süre Moğolların Gürkan'ı olarak görev yapmıştı.

Cathay Khitan'ın eski Avrupa dilindeki yazımı, Moğolların akrabaları ve 907-1125 yılları arasında Kuzey Çin'in yöneticileri, Çinliler tarafından Liao Hanedanlığı olarak adlandırılmaktadır.

Cengiz Han Temuçin'e ilk han olduğunda, 1206 yılında verilen unvan.

Cuci Cengiz Han ve Börte'nin en büyük oğlu fakat onun meşruiyeti kardeşleri tarafından kabul edilmemişti. Babasıyla birlikte aynı yıl, 1227'de öldü. Torunları Rusya'nın Altın Ordu'sunukurdu.

Curkin Cengiz Han'ın çok yakın akrabalığı olan soy.

Çağatay Cengiz Han ve Börte'nin ikinci oğlu (1183-1242); Çağatay'ın torunları Orta Asya'nın büyük bölümünü hakimiyetleri altına almış ve en sonunda Hindistan'da Moğol hanedanlığını kurmuşlardı.

Çiledu Merkit kabile üyesi, Höelün'ün ilk eşi, Höelün daha sonra Yesügey tarafından kaçırılmıştı.

Deel Hem erkekler hem de kadınların giydiği geleneksel Moğol kıyafeti.

Ger Yabancıların Yurt olarak adlandırdıkları, kafes işi bir çerçevenin üzrünü keçeyle kaplayarak yapılan taşınabilir ev.

Guyuk Moğol İmparatorluğunun Büyük Han'ı (1246-1248); Ogodey'in oğlu.

Güçlü Nayman kabilesinden Tayang Hanının oğlu, daha sonra Karakitay Kırallığının hükümdarı olmuştu.

Gürkan En üstün Han anlamına gelen eski bir unvan.

Han Reis ya da kral. Bozkır unvanları çok akıl karıştırıcı olabilir. Cengiz Han hanedanlığında kaan unvanına ek olarak imparator için kullanılan en yağın sıfat, modern Moğolcada Khaan ya da klasik Moğolca olarak yazılan kha'an Khagan, qahan, qaghan ya da qa'an unvanlarıydı. Moğolların han (khan) unvanlarıyla bu kitaptaki khaan unvanları

arasında karışıklık olmaması için han (khan) yalnızca isimlerle birlikte kullanılmıştır- Kubilay han ya da Batu Han gibi. Büyük han ise imparator ya da khan yerine kullanılmıştır. Örneğin “Cengiz Han’ın oğlu Ogedey 1229 yılında büyük han seçilmişti.”

Hatun Moğol kraliçesi.

Höelün Cengiz han’ın annesi. Höelün 1161 yılı civarında Merkit kabilesinden Yesügey tarafından kaçırılmıştı. Yesügey’den dört oğlu ve bir kızı olmuştu.

Hülagü Bağdat’ın fatihi ve İran’daki İlhanlı Devletinin kurucusu. 1265 yılında öldü.

Ikħ Khoring Büyük tabu, Cengiz Han’ın mezarının bulunduğu yerin çevresindeki bölgeye verilen isim.

Jurched Kuzey Çin’i hakimiyetleri altına alan Mançurya kabileleri. Aynı zamanda Jin (Chin) Hanedanlığı olarak da adlandırılmaktadır, 115-1234; Altın Han tarafından yönetilmişti.

Karakurum Aynı zamanda Kharkhorin olarak bilinmektedir.; Moğol İmparatorluğunun 1235 yılından 1265 yılına kadar ikinci başkentiydi. Ogedey tarafından bir zamanlar Kereyit kabilesinin Toğrıl Han’ına ait olan Orta Moğolistan topraklarındaki Orkhon Nehri üzerinde kurulmuştu.

Kaydu Toregene ve Ogedey’in torunu (1236-1301); Orta Asya’nın büyük bölümünün hanı ve kuzeni Kubilay Han’ın rakibi.

Kereyit Orkhon ve Tuul nehirlerinin zengin arazileri çevresinde yerleşik bulunan Orta Moğolistan kabilesi ya da kabilelerin toplamı. Toğrıl Han olarak da bilinen Toğrıl tarafından yönetilmişti.

Hanbalık Kubilay tarafından inşa ettirilen Moğol devlet başkenti, bugünkü Pekin şehri. Moğol bölgesinde aynı zamanda Çince Da-Du ya da Ta-Tu olarak bilinmekteydi; Jurched kabilesinin başkenti olduğu zaman ismi Zhongdu olmuştu.

Kasar Cengiz Han’ın küçük kardeşi; Kasar hem çok güçlü biri hem de keskin nişancıydı.

Kerülen Nehri Burhan Haldun Dağ’ından akan üç nehirden biri. Börte Merkitler tarafından kaçırıldığında Temuçin bu nehir civarında yaşıyordu. Daha sonra ana kampını Avarga’da ırmağın akış yönüne doğru kurmuştu.

Khitān Moğolların yakın akrabası olan bir kabile. Kuzey Çin'i Liao Hanedanlığı olarak yönetmişlerdi (907-1125) fakat daha sonra Jurched'ler tarafından yenilgiye uğratıldılar ve bölge Jurched'lerin hakimiyetine girdi. Moğollar bu ismi tüm Kuzey Çin için kullanmıştı. Marco Polo ise Cathay kelimesini kullanmaya başlamıştı.

Khodoe Aral Avarga civarında, Kerülen ve Tsenker nehirlerinin birleştiği yerin yakınlarında ki bölge için kullanılan isim.

Khubi Ganimetlerin, avların ya da yağmalanan malların paylaşımı.

Kubilay Han Cengiz Han'ın torunu (1215-1294); Büyük Han unvanı aldığı iddia etmişti. Kubilay Han Çin'de Yuan Hanedanlığını kurmuştu.

Kıpçak Güney Rusya'daki Türk kabilesi.

Kurultay seçimleri onaylamak ya da savaşa gitmek gibi önemli kararları almak için toplantıya çağrılan remi konsey ya da heyet.

Mengi Han Tulu'nun en büyük oğlu, 1251 yılından 1259 yılına kadar Büyük Han'lık görevini yapmıştı.

Merkit Günümüzdeki Moğolistan ve Sibirya sınırında bulunan Selenge Nehri yakınlarında ki kabile.

Morin Huur at kemani.

Naadam Güreş, okçuluk ve at yarışlarını içine alan kutlama.

Nayman 1205 yılında Cengiz Han tarafından yenilgiye uğratılana dek Tayang Han'ın hakimiyeti altında bulunan Batı Moğolistan Kabilesi.

Nerge Bir grup avının başlangıcında hayvanların etrafını çevirmek için kullanılan hat.

Oghul Ghaimish Guyuk'un karısı; Guyuk'un karısı olarak Moğol İmparatorluğu'nun saltanat naibi görevini yürütmeye çalışmıştı fakat Sorkhoktani ve oğulları tarafından yenilgiye uğratıldı.

Ogodey Cengiz Han ve Börte'nin üçüncü oğlu. 1229 yılından 1241 yılına kadar Moğol İmparatorluğu'nun Büyük Han'lık görevini yürütmüştü.

Onon Nehri Burhan Haldu Dağ'ından akan üç nehirden biri; Cengiz Han bu nehrin civarındaki bölgede doğmuş ve çocukluk yıllarını burada geçirmişti.

Ordu ya da Horde Hanın hükümdarlık ordusu. Kelime İngilizceye horde olarak girmişti. Aynı zamanda Türkçede ordu olarak kullanılmıştı ve Pakistan'ın resmi dili olan kamp ya da ordu dili olan Urdu kelimesine dönüşmüştü.

Ortoo Moğol posta sistemi; aynı zamanda yam olarak adlandırılmaktaydı.

Otchigen Ailenin en küçük oğlu; Ocak Prensi ya da Ateş Prensi.

Shankh Tapınağı Zanazabar tarafından kurulan Budist tapınağı ve Cengiz Han'ın siyah bayrağının korunduğu yer.

Shigi-Khutukhu Höelün tarafından yetiştirilen, 1180 yılı civarında doğan ve yaklaşık olarak 1262 yılında ölen Tatar çocuğu. Moğol İmparatorluğu'nun en yüce hâkimi ve muhtemelen *Moğolların Gizli Tarihi* kitabının yazarı.

Sochigel Begter ve Belgütey'in anneleri (babaları Yesügey). Sochigel ve Yesügey'in evlenip evlenmedikleri bilinmiyor. İsmi *Gizli Tarih* kitabında geçmemektedir.

Sorkhokhtani Tulu'nun karısı, Mengü, Kubilay, Hulagu ve Arik Böke'nin anneleri. 1251 yılında Ogokey hükümdarlık ailesini yenilgiye uğratarak Moğol İmparatorluğu'nun kontrolünü oğullarına devretti fakat bundan çok kısa bir süre sonra öldü.

Sulde Bayrak; ruh, öz.

Tangut Sarı Nehrin üst kısmında bulunan ve Ordo Platosu'nu da içine alan bölgede yerleşik bulunan Xia-Xia Krallığının üzerinde hakimiyet elde eden Burhan Han'ın hanedanlığı. Burhan Han 1227 yılında, krallığı Moğol İmparatorluğu'na dahil edildiğinde Moğollar tarafından öldürüldü.

Tayang Han Batı Moğolistan'daki Nayman Kabilesinin Kralı.

Tayichiud Temuçin'in ailesinin yakın akrabaları fakat babası öldüğünde ailesinden ayrılmışlardı.

Teb Tengeri Cengiz Han'ın ailesinde ihtilafa neden olan Şaman. Cengiz Han'ın en küçük kardeşi **Temuge** tarafından öldürülmüştü.

Temuçin Cengiz Han'ın doğum ismi.

Temuçin Uge Yesügey tarafından öldürülen Tatar savaşçısı. Yesügey daha sonra oğluna bu ismi vermişti.

Temuge Cengiz Han'ın en küçük kardeşi (Ocak ve Ateş Prensi)

Temulun Temuçin'in en küçük ve tek kız kardeşi.

Toğrul Han Kereyit kabilesinin reisi. Wang Han ya da Van han ile olduğu kadar Tuğrul İsmiyle de tanınmaktadır. Çünkü Toğrul Han'ın kabilesi Hristiyan'dı ve Avrupalılar kendisinin meşhur papaz John olduğunu kabul etmişlerdi.

Toregene Ogedey Han'ın karısı ve 1241-1246 yılları arasında Moğol İmparatorluğu'nun saltanat naibi.

Tulu Cengiz Han'ın en küçük oğlu (1193-1233). Dört oğlu için imparatorluğunun yönetimini ele geçiren Sorkhokhtani ile evliydi. Oğulları daha sonra kardeşleri Kubilay'ı devirmişlerdi.

Tümen 10.000 kişilik askeri birlik.

Ulanbatur Moğolistan'ın günümüzde ki başkenti; isim Kızıl Kahraman anlamına gelmektedir.

Uygur Günümüzde Batı Çin'de yaşayan Türkler. Cengiz Han'ın Moğol İmparatorluğu'na katılmaya çalışan ilk yabancı ulus.

Xanadu Kubilay'ın iç Moğolistan'daki Shangdu başkentinin Batılı ismi. Kubilay Hanbalık'ı sürekli başkent olarak tayin ettikten sonra Shangdu yazlık başkent oldu.

Yeke Hatun Büyük İmparatoriçe.

Yeke Mongol Ulus Büyük Moğol ulus.

Yesügen ve **Yesui** Cengiz Hanla evli olan Tatar kız kardeşler.

Zanazabar Budist lama, Cengiz Han'ın torunu ve Shankh Tapınağının kurucusu.

KAYNAKÇA

- Abu-Lughod, Janet L. *Before European Hegemony: The World System A.D. 1250–1350*. New York: Oxford University Press, 1989.
- Achenbacher, Joel. "The Era of His Ways: In Which We Chose the Most Important Man of the Last Thousand Years." *Washington Post*, December 31, 1989.
- al-Din, Rashid. *The Successors of Genghis Khan*. Trans. John Andrew Boyle. New York: Columbia University Press, 1971.
- Allsen, Thomas T. *Mongol Imperialism: The Politics of the Grand Qan Mongke in China, Russia, and the Islamic Lands, 1251–1259*. Berkeley: University of California Press, 1987.
- . *Commodity and Exchange in the Mongol Empire: A Cultural History of Islamic Textiles*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1997.
- . *Culture and Conquest in Mongol Eurasia*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 2001.
- Amitai-Preiss, Reuven. *Mongols and Mamluks*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1995.
- Amitai-Preiss, Reuven, and David O. Morgan, eds. *The Mongol Empire and Its Legacy*. Leiden: Koninklijke Brill NV, 1999.
- Arnold, Lauren. *Princely Gifts and Papal Treasures: The Franciscan Mission to China and Its Influence on the Art of the West, 1250–1350*. San Francisco: Desiderata Press, 1999.
- Atwell, William. "Volcanism and Short-Term Climatic Change in East Asia and World History, c. 1200–1699." *Journal of World History* 12, no. 1 (Spring, 2001).
- Bacon, Francis. *Novum Organum*. Vol. 3, *The Works of Francis Bacon*. Ed. and trans. Basil Montague. 1620. Reprint, Philadelphia: Parry & MacMillan, 1854.
- Bacon, Roger. *Opus Majus*. 2 vols. Trans. Robert Belle Burke. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1928.

- Barfield, Thomas J. *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 B.C. to A.D. 1757*. Cambridge, Mass.: Blackwell, 1992.
- . *The Nomadic Alternative*. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall, 1993.
- Barthold. V. V. "The Burial Rites of the Turks and the Mongols." Trans. J. M. Rogers. *Central Asiatic Journal* 14 (1970).
- Bawden, Charles R. *The Mongol Chronicle Altan Tobchi*. Weisbaden: Göttinger Asiatische Forschungen, 1955.
- Bazargür, D., and D. Enkhbayar. *Chinggis Khaan Historic-Geographic Atlas*. Ulaanbaatar: TTS, 1997.
- Becker, Jasper. *The Lost Country: Mongolia Revealed*. London: Hodder & Stoughton, 1992.
- Beckingham, Charles F., and Bernard Hamilton, eds. *Prester John, the Mongols, and the Ten Lost Tribes*. Aldershot, U.K.: Variorum, 1996.
- Berger, Patricia, and Terese Tse Bartholomew. *Mongolia: The Legacy of Genghis Khan*. London: Thames & Hudson, 1995.
- Biran, Michal. *Qaidu and the Rise of the Independent Mongol State in Central Asia*. Richmond, U.K.: Curzon, 1997.
- Blake, Robert P., and Richard N. Frye. "History of the Nation of the Archers (the Mongols) by Grigor of Akanc." *Harvard Journal of Asiatic Studies* 12 (December 1949).
- Boinsheshig, *Mongolian Folk Design*. Beijing: Inner Mongolian Cultural Publishing House, 1991.
- Bold, Bat-Ochir. *Mongolian Nomadic Society: A Reconstruction of the "Medieval" History of Mongolia*. New York: St. Martin's Press, 2001.
- Boldbaatar, J. *Chinggis Khaan*. Ulaanbaatar: Khaadin san, 1999.
- Bretschneider, E. *Medieval Researches from Eastern Asiatic Sources*. Vol. 1. New York: Barnes & Noble, 1967.
- Browne, Edward. G. *The Literary History of Persia*. Vol. 2. Bethesda, Md.: Iranbooks, 1997.
- Budge, E. A. Wallis. *The Monks of Kublai Khan, Emperor of China; or, The History of the Life and Travels of Rabban Swama, Envoy and Plenipotentiary of the Mongol Khans to the Kings of Europe, and Markos Who as Mar Yabhallaha III Became Patriarch of the Nestorian Church in Asia*. London: Religious Tract Society, 1928.
- . *The Commentary of Gregory Abu'l Faraj, Commonly Known as Bar Hebraeus*. London: Oxford University Press, 1932.
- Buell, Paul D. *Historical Dictionary of the Mongol World Empire*. Lanham, Md.: Scarecrow, 2003.
- Buell, Paul D., and Eugene N. Anderson. *A Soup for the Qan: Chinese Dietary Medicine of the Mongol Era as Seen in Hu Szu-Hui's Yin-Shan Chang-Yao*. London: Kegan Paul, 2000.

- Buffon, George Louis Leclerc. *Buffon's Natural History*. Vol. 1. London: Bishop Watson, J. Johnson, et al., 1792.
- Bulag, Uradyn E. *Nationality and Hybridity in Mongolia*. Oxford, U.K.: Clarendon Press, 1998.
- . *The Mongols at China's Edge*. Lanham, Md.: Rowman & Littlefield, 2002.
- Carpini, Friar Giovanni DiPlano. *The Story of the Mongols Whom We Call the Tartars*. Trans. Erik Hildinger. Boston: Branding Publishing, 1996.
- Chambers, James. *Genghis Khan*. London: Sutton Publishing, 1999.
- Chan, Hok-Lam. *China and the Mongols*. Aldershot, U.K.: Ashgate, 1999.
- Chan, Hok-Lam, and William Theodore de Bary, eds. *Yüan Thought: Chinese Thought and Religion Under the Mongols*. New York: Columbia University Press, 1982.
- Ch'en, Paul Heng-chao. *Chinese Legal Tradition Under the Mongols: The Code of 1291 as Reconstructed*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1979.
- Christian, David. "Silk Roads or Steppe Roads?" *Journal of World History* 11, no. 1, (Spring 2000).
- . *A History of Russia, Central Asia, and Mongolia*. Vol. 1, *Inner Eurasia from Prehistory to the Mongol Empire*. Malden, Mass.: Blackwell, 1998. *The Chronicle of Novgorod: 1016–1471*. Trans. Robert Michel and Nevill Forbes. Camden 3rd Series, vol. 25. London: Offices of the Society, 1914.
- Cleaves, Francis Woodman. "The Historicity of the Baljuna Covenant." *Harvard Journal of Asiatic Studies* 18, nos. 3–4 (December 1955).
- . trans. *The Secret History of the Mongols*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1982.
- Conermann, Stephan, and Jan Kusber. *Die Mongolen in Asien und Europa*. Frankfurt: Peter Land GmbH, 1997.
- Cook, Theodore F., Jr. "Mongol Invasion." *Quarterly Journal of Military History* (Winter 1999).
- Crookshank, Francis G. *The Mongol in Our Midst: A Study of Man and His Three Faces*. New York: Dutton, 1924.
- Curtin, Jeremiah. *The Mongols: A History*. Westport, Conn.: Greenwood Press, 1907.
- Dardess, John W. *Conquerors and Confucians: Aspects of Political Change in Late Yüan China*. New York: Columbia University Press, 1973.
- . "Shun-ti and the End of Yüan rule in China." In *The Cambridge History of China*, vol. 6, *Alien Regimes and Border States, 907–1368*, ed. Herbert Franke and Denis Twitchett. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1994.
- Dawson, Christopher, ed. *The Mongol Mission: Narratives and Letters of the Franciscan Missionaries in Mongolia and China in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*. New York: Sheed & Ward, 1955.

- De Francis, John. *In the Footsteps of Genghis Khan*. Honolulu: University of Hawaii Press, 1993.
- de Hartog, Leo. *Russia and the Mongol Yoke*. London: British Academic Press, 1996.
- . *Genghis Khan: Conqueror of the World*. New York: Barnes & Noble, 1999.
- Delgado, James P. "Relics of the Kamikaze." *Archaeology* (January 2003).
- D'Encausse, Helene Carrere. *Islam and the Russian Revolution: Reform and Revolution in Central Asia*. Trans. Quintin Hjoare. Berkeley: University of California Press, 1988.
- Di Cosmo, Nicola. "State Formation and Periodization in Inner Asian History." *Journal of World History* 10, no. 1 (Spring, 1999).
- DiMarco, Vincent J. "The Historical Basis of Chaucer's Squire's Tale." *Edebiyat*, vol. 1, no. 2 (1989), pp. 1–22.
- Dlugosz, Jan. *The Annals of Jan Dlugosz*. Trans. Maurice Michael, Chichester, U.K.: IM Publications, 1997.
- Dols, Michael W. *The Black Death in the Middle East*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1977.
- Dunn, Ross E. *The Adventures of Ibn Battuta*. Berkeley: University of California Press, 1989.
- Elias, N., and E. Denison Ross. *A History of the Moghuls of Central Asia: Being the Tarikhi-IRashidi of Mirza Muhammad Haidar, Dughlát*. London: Curzon Press, 1895.
- Elverskog, Johan. "Superscribing the Hegemonic Image of Chinggis Khan in the *Erdeni Tunumal Sudur*." In *Return to the Silk Routes*, ed. Mirja Juntunen and Birgit N. Schlyter. London: Kegan Paul, 1999.
- Endicott-West, Elizabeth. "Imperial Governance in Yüan Times." *Harvard Journal of Asiatic Studies* 46 (1986).
- . *Mongolian Rule in China: Local Administration in the Yuan Dynasty*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1989.
- Fernandez-Gimenez, Maria E. "Sustaining the Steppes." *Geographic Review* 89, no. 3 (July 1999).
- Fletcher, Joseph F. "The Mongols: Ecological and Social Perspectives." *Harvard Journal of Asiatic Studies* 461 (June 1986).
- Frank, Andre Gunder. *The Centrality of Central Asia*. Amsterdam: VU University Press, 1992.
- . *ReORIENT: Global Economy in the Asian Age*. Berkeley: of University of California Press, 1998.
- Franke, Herbert. "Sino-Western Contacts Under the Mongol Empire." *Journal of the Royal Asiatic Society* (Hong Kong Branch) 6 (1966).
- . *From Tribal Chieftain to Universal Emperor and God: The Legitimization of the Yüan Dynasty*. München: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Vol. 2, 1978.

- . *China Under Mongol Rule*. Brookfield, V.: Ashgate, 1984.
- . "The Exploration of the Yellow River Sources Under Emperor Qubilai in 1281." In *Orientalia Iosephi Tucci memoriae dicata*, ed. G. Gnoli and L. Lanciotti. Rome: Istituto italiano per il medio ed estremo oriente, 1985.
- Franke, Herbert, and Denis Twitchett, eds. *The Cambridge History of China*. Vol. 6, *Alien Regimes and Border States, 907–1368*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1994.
- Gibbon, Edward. *Decline and Fall of the Roman Empire* Vol 5. London: J. M. Dent, 1910.
- Ginsburg, Tom. "Nationalism, Elites, and Mongolia's Rapid Transformation," *Mongolia in the Twentieth Century: Landlocked Cosmopolitan*. Ed. Stephen Kotkin and Bruce A. Elleman. Armonk, N.Y.: M. E. Sharpe, 1999.
- Gluschenko, Nick. "Coinage of Medieval Rus." *World Coin News* (June 1998).
- Gottfried, Robert S. *The Black Death*. New York: Free Press, 1983.
- Grousset, René. *Conqueror of the World*. Trans. Marian McKellar and Denis Sinor. New York: Orion Press, 1966.
- . *The Empire of the Steppes: A History of Central Asia*. Trans. Naomi Walford. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press, 1970.
- Haenisch, Erich. *Die Kulturpolitik des Mongolischen Weltreichs*. Berlin: Preussische Akademie der Wissenschaften, 1943.
- Halperin, Charles J. *Russia and the Golden Horde*. Bloomington: Indiana University Press, 1985.
- . *The Tatar Yoke*. Columbus, Ohio: Slavica Publishers, 1985.
- Heissig, Walther. *A Lost Civilization: The Mongols Rediscovered*. Trans. D. J. S. Thompson. London: Thames & Hudson, 1966.
- , ed. *Die Geheime Geschichte der Mongolen*. Düsseldorf: Eugen Diederichs Verlag, 1981.
- Herlihy, David. *The Black Death and the Transformation of the West*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1997.
- Hildinger, Erik. "Mongol Invasion of Europe." *Military History* (June 1997).
- . *Warriors of the Steppe*. Cambridge, Mass.: Da Capo, 1997.
- Hoang, Michel. *Genghis Khan*. Trans. Ingrid Canfield. London: Saqi Books, 2000.
- Holmgren, J. "Observations on Marriage and Inheritance Practices in Early Mongol and Yüan Society, with Particular Reference to the Levirate." *Journal of Asian History* 20 (1986).
- Howorth, Henry H. *History of the Mongols*. pt. I, *The Mongols Proper and the Kalmuks*. London: Longmans, Green, 1876.
- Hsiao Ch'i-ch'ing. "Mid-Yüan Politics." In *The Cambridge History of China*, vol. 6, *Alien Regimes and Border States, 907–1368*, ed. Herbert Franke and Denis Twitchett. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1994.

- Humphrey, Caroline. *Shamans and Elders*. New York: Oxford University Press, 1996.
- Hyer, Paul. "The Re-Evaluation of Chinggis Khan." *Asian Survey* 6 (1966).
- Jackson, Peter. "The State of Research: The Mongol Empire, 1986–1999," *Journal of Medieval History*. 26–2. (June 2000).
- Jagchid, Sechen. *Essays in Mongolian Studies*. Provo: Brigham Young University Press, 1988.
- Jagchid, Sechen, and Paul Hyer. *Mongolia's Culture and Society*. Boulder: Westview, 1979.
- Jagchid, Sechen, and Van Jay Symons. *Peace, War, and Trade Along the Great Wall*. Bloomington: Indiana University Press, 1989.
- Jones, Eric L. *Growth Recurring: Economic Change in World History*. Oxford, U.K.: Clarendon Press, 1988.
- Juvaini, Ata-Malik. *Genghis Khan: The History of the World Conqueror*. Trans. J. A. Boyle. Seattle: University of Washington Press, 1997.
- Kahn, Paul. *The Secret History of the Mongols: The Origins of Chingis Khan*. Boston: Cheng & Tsui, 1998.
- Kaplonski, Christopher. "The Role of the Mongols in Eurasian History: A Reassessment." In *The Role of Migration in the History of the Eurasian Steppe*, ed. Andrew Bell. New York: St. Martin's Press, 2000.
- Keegan, John. *A History of Warfare*. New York: Knopf, 1993.
- Kessler, Adam T. *Empires Beyond the Great Wall: The Heritage of Genghis Khan*. Los Angeles: Natural History Museum, 1993.
- Khan, Almaz. "Chinggis Khan: From Imperial Ancestor to Ethnic Hero." In *Cultural Encounters on China's Ethnic Frontiers*, ed. Stevan Harrell. Seattle: University of Washington Press, 1995.
- Khazanov, Anatoly M. *Nomads and the Outside World*. Madison: University of Wisconsin Press, 1994.
- Khoroldamba, D. *Under the Eternal Sky*. Ulaanbaatar: Ancient Kharakhorum Association, 2000.
- Klopprogge, Axel. *Ursprung und Ausprägung des abendlaendischen Mongolenbildes im 13. Jahrhundert: Eine Versuch zur Ideengeschichte des Mittelalters*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1993.
- Komaroff, Linda, and Stefan Carboni, eds. *The Legacy of Genghis Khan: Courtly Art and Culture in Western Asia, 1256–1353*. New York: Metropolitan Museum of Art, 2002.
- Komroff, Manuel, ed. *Contemporaries of Marco Polo*. New York: Liveright, 1928.
- Kotkin, Stephen, and Bruce A. Elleman, eds. *Mongolia in the Twentieth Century: Landlocked Cosmopolitan*. Armonk, N.Y.: M. E. Sharpe, 1999.
- Kwanten, Luc. *Imperial Nomads: A History of Central Asia, 500–1500*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1979.

- Lamb, Harold. *Genghis Khan*. New York: Garden City Publishing, 1927.
- Lane, George. *Early Mongol Rule in Thirteenth-Century Iran: A Persian Renaissance*. London: RoutledgeCurzon, 2003.
- Larner, John. *Marco Polo and the Discovery of the World*. New Haven: Yale University Press, 1999.
- Latham, Ronald. Introduction to *The Travels of Marco Polo*, by Marco Polo, trans. Ronald Latham. London: Penguin, 1958.
- Lattimore, Owen. *Studies in Frontier History*. New York: Oxford University Press, 1962.
- . "Chingis Khan and the Mongol Conquests." *Scientific American* 209, no. 2 (August 1963).
- Legg, Stuart. *The Barbarians of Asia: The Peoples of the Steppes from 1600 B.C.* New York: Dorset, 1970.
- Levathes, Louise. *When China Ruled the Seas*. New York: Simon & Schuster, 1994.
- Lhagvasuren, Ch. *Ancient Karakorum*. Ulaanbaatar: Han Bayan, 1995.
- . *Bilge Khaan*. Ulaanbaatar: Khaadin san, 2000.
- Liu, Jung-en, ed. *Six Yüan Plays*. Middlesex, U.K.: Penguin, 1972.
- Livi-Bacci, Massimo. *A Concise History of World Population*. 2nd ed., Trans. Carl Ipsen. Malden, Mass.: Blackwell, 1997.
- Lynch, Kathryn L. "East Meets West in Chaucer's Squire's and Franklin's Tales." *Speculum* 70 (1995).
- McNeill, William H. *Plagues and People*. Garden City, N.Y.: Doubleday, 1976.
- . *The Pursuit of Power*. Chicago: University of Chicago Press, 1982.
- Man, John. *Gobi: Tracking the Desert*. New Haven: Yale University Press, 1999.
- Mandeville, Sir John. *The Travels of Sir John Mandeville, the Voyage of Johannes de Plano Carpini, the Journal of Friar William de Rubruquis, the Journal of Friar Odoric*. New York: Dover, 1964.
- Marshall, Robert. *Storm from the East*. Berkeley: University of California Press, 1993.
- Montesquieu, Baron de. *The Spirit of the Laws*. Trans. Thomas Nugent. New York: Hafner, 1949.
- Morgan, David. *The Mongols*. Cambridge, Mass: Blackwell, 1986.
- Moses, Larry, and Stephen A. Halkovic Jr. *Introduction to Mongolian History and Culture*. Bloomington, Ind.: Research Institute for Inner Asian Studies 1985.
- Needham, Joseph. *Science and Civilization in China*. vol. 3, 4, 6. Cambridge: U.K. Cambridge University Press, 1954–1998.
- Nehru, Jawaharlal. *Glimpses of World History*. New York: John Day, 1942.
- Nicolaus of Cusa. *Toward a New Council of Florence: "On the Peace of Faith" and Other Works by Nicolaus of Cusa*. Ed. William F.Wertz Jr. Washington, D.C.: Schiller Institute, 1993.

- Olbricht, Peter, and Elisabeth Pinks. *Meng-Ta Pei-Lu and Hei-Ta Shih-Lüeh: Chinesische Gesandtenberichte über die frühen Mongolen 1221 und 1237*. Weisbaden: Otto Harrassowitz, 1980.
- Olschki, Leonardo. *Marco Polo's Precursors*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1943.
- . *Guillaume Boucher: A French Artist at the Court of the Khans*. New York: Greenwood, 1946.
- Onon, Urgunge, trans. *The History and the Life of Chinggis Khan (The Secret History of the Mongols)*. Leiden: E. J. Brill, 1990.
- . *The Secret History of the Mongols: The Life and Times of Chinggis Khan*. Richmond, U.K.: Curzon Press, 2001.
- Ostrowski, Donald. *Muscovy and the Mongols*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1998.
- Paris, Matthew. *Matthew Paris's English History from the Year 1235 to 1273*. Trans. J. A. Giles, 1852. London: Henry G. Bohn. Reprint, New York: AMS Press, Vol. 1, 1968.
- Pegg, Carole. *Mongolian Music, Dance, and Oral Narrative*. Seattle: University of Washington Press, 2001.
- Pétis de la Croix, François. *The History of Genghizcan the Great: First Emperor of the Ancient Moguls and Tartars*. London: Printed for J. Darby, 1722.
- Polo, Marco. *The Travels of Marco Polo*. Trans. Ronald Latham. London: Penguin, 1958.
- . *The Travels of Marco Polo: The Complete Yule-Cordier Edition*. 2 vols. New York: Dover, 1993.
- Prawdin, Michael. *The Mongol Empire: Its Rise and Legacy*. Trans. Eden Paul and Cedar Paul. London: George Allen & Unwin, 1940.
- Purev, Otgony. *The Religion of Mongolian Shamanism*, trans. Narantsetseg Pureviin and Elaine Cheng. Ulaanbaatar, Mongolia: Genco University College, 2002.
- Rachewiltz, Igor de. *Papal Envoys to the Great Khans*. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1971.
- . "The Secret History of the Mongols: Introduction, Chapters One and Two." *Papers on Far Eastern History* pp. 115–163. (Canberra: Department of Far Eastern History, Australian National University) no. 4 (1971).
- . "The Secret History of the Mongols: Chapter 'Three.'" *Papers on Far Eastern History* (Canberra: Department of Far Eastern History, Australian National University) no. 5 (1972), pp. 149–175.
- . "Some Remarks on the Ideological Foundations of Chingis Khan's Empire." *Papers on Far Eastern History* (Canberra: Department of Far Eastern History, Australian National University) no. 7 (1973), pp. 21–36.

- . “The Secret History of the Mongols: Chapter Four.” *Papers on Far Eastern History* (Canberra: Department of Far Eastern History, Australian National University) no. 10 (1974), pp. 55–82.
- . “The Secret History of the Mongols: Chapter Five.” *Papers on Far Eastern History* (Canberra: Department of Far Eastern History, Australian National University) no. 13 (1976), pp. 41–75.
- . “The Secret History of the Mongols: Chapter Six.” *Papers on Far Eastern History* (Canberra: Department of Far Eastern History, Australian National University), no. 16 (1977), pp. 27–65.
- . “The Secret History of the Mongols: Chapter Seven.” *Papers on Far Eastern History* (Canberra: Department of Far Eastern History, Australian National University), no. 18 (1978), pp. 43–80.
- . “The Secret History of the Mongols: Chapter Eight.” *Papers on Far Eastern History* (Canberra: Department of Far Eastern History, Australian National University), no. 21 (1980), pp. 17–57.
- . “The Secret History of the Mongols: Chapter Nine.” *Papers on Far Eastern History* (Canberra: Department of Far Eastern History, Australian National University), no. 23 (1981), pp. 111–146.
- . “Töregene’s Edict of 1240.” *Papers on Far Eastern History* 23 (March 1981), pp. 39–63.
- . “The Secret History of the Mongols: Chapter Ten.” *Papers on Far Eastern History* (Canberra: Department of Far Eastern History, Australian National University), no. 26 (1982), pp. 39–84.
- . “The Secret History of the Mongols: Chapter Eleven.” *Papers on Far Eastern History* (Canberra: Department of Far Eastern History, Australian National University), no. 30 (1984), pp. 81–160.
- . “The Secret History of the Mongols: Chapter Twelve.” *Papers on Far Eastern History* (Canberra: Department of Far Eastern History, Australian National University), no. 31 (1985), pp. 21–93.
- . “The Secret History of the Mongols: Additions and Corrections.” *Papers on Far Eastern History* (Canberra: Department of Far Eastern History, Australian National University), no. 33 (1986), pp. 129–138.
- Rashid al-Din. *The Successors of Genghis Khan*. Trans. John Andrew Boyle. New York: Columbia University Press, 1971.
- Ratchnevsky, Paul. *Genghis Khan: His Life and Legacy*. Trans. Thomas Nivison Haining. Oxford, U.K.: Blackwell, 1991.
- Reid, Robert W. *A Brief Political and Military Chronology of the Mediaeval Mongols, from the Birth of Chinggis Qan to the Death of Qubilai Qaghan*. Bloomington, Ind.: Publications of the Mongolia Society, 2002.

- Riasanovsky, Valentin A. *Fundamental Principles of Mongol Law*. Uralic and Altaic Series, vol. 43. Bloomington: Indiana University Publications, 1965.
- Ronay, Gabriel. *The Tartar Khan's Englishman*. London: Cassell, 1978.
- Roosevelt, Theodore. Forward to *The Mongols*, by Jeremiah Curtin. Westport, Conn.: Greenwood, 1907.
- Rossabi, Morris. *Khubilai Khan: His Life and Times*. Berkeley: University of California Press, 1988.
- . "The Reign of Khubilai Khan." In *The Cambridge History of China*, vol. 6, *Alien Regimes and Border States, 907–1368*, ed. Herbert Franke and Denis Twitchett. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1994.
- Roux, Jean-Paul. *Genghis Khan and the Mongol Empire*. Trans. Toulia Ballas. New York: Harry N. Abrams, 2003.
- Sabloff, Paula L.W., ed. *Modern Mongolia: Reclaiming Genghis Khan*. Philadelphia: University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, 2001.
- Saunders, J. J. *The History of the Mongol Conquests*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2001.
- Schmieder, Felicitas. *Europa und die Fremden*. Sigmaringen: Thorbecke, 1994.
- Shen, Fuwei. *Cultural Flow Between China and the Outside World Throughout History*. Beijing: Foreign Languages Press, 1996.
- Sinor, Denis, ed. *The Cambridge History of Early Inner Asia*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1990.
- . *Studies in Medieval Inner Asia*. Brookfield, Vt.: Ashgate Publishing, 1997.
- Skelton, R. A., Thomas E. Marston, and George D. Painter. *The Vinland Map and the Tartar Relation*. New Haven: Yale University Press, 1965.
- Soloviev, Sergei M. *Russia Under the Tatar Yoke, 1228–1389*. Vol. 4 of *History of Russia*. Trans. Helen Y. Prochazka. Gulf Breeze, Fla.: Academic International Press, 2000.
- Spence, Jonathan D. *The Chan's Great Continent*. New York: W. W. Norton, 1998.
- Spuler, Bertold. *The Mongols in History*, Trans. Geoffrey Wheeler. New York: Praeger, 1971.
- . *History of the Mongols Based on Eastern and Western Accounts of the Thirteenth and Fourteenth Centuries*. Trans. Helga and Stuart Drummond. Berkeley: University of California Press, 1972.
- Stuart, Kevin. *Mongols in Western/American Consciousness*. Lampeter, U.K.: Edwin Mellen, 1997.
- Sweeney, James Ross. "Thomas of Spalato and the Mongols." *Florilegium: Archives of Canadian Society of Medievalists* 12 (1980).
- Tanaka, Hedemichi. "Giotto and the Influence of the Mongols and Chinese on His Art." *Art History* (Tohoku University) vol. 6 (1984).

KAYNAKÇA

- . "Oriental Scripts in the Paintings of Giotto's Period." *Gazette des Beaux-arts* Vol. 113 (January–June 1989).
- Togan, Isenbike. *Flexibility and Limitation in Steppe Formations*. New York: Brill, 1998.
- Trubetzkoy, Nikolai S. *The Legacy of Genghis Khan*. Trans. Anatoly Liberman. Ann Arbor: Michigan Slavic Publications, 1991.
- Vaughan, Richard. *Chronicles of Matthew Paris*. New York: St. Martin's Press, 1984.
- Vladimirtsov, Boris Y. *The Life of Chingis-Khan*. Trans. Prince D. S. Mirsky. New York: Benjamin Blom, 1930.
- Voltaire. *The Orphan of China*. In *The Works of Voltaire*, vol. 15, trans. William F. Fleming. Paris: E. R. DuMont, 1901.
- Waldron, Arthur N. *The Great Wall of China*. Cambridge, U.K.: Cambridge University Press, 1992.
- Waley, Arthur. *The Travels of an Alchemist*. London: Routledge & Kegan Paul, 1931.
- . *The Secret History of the Mongols and Other Pieces*. New York: Barnes & Noble, 1963.
- Wang, Edward. "History, Space, and Ethnicity: The Chinese Worldview." *Journal of World History* 10, no. 2 (1999).

CENGİZ HAN

JACK WEATHERFORD

YAŞAMININ TÜM YÖNLERİYLE
CENGİZ HAN VE OĞULLARI

“Cengiz Han, dünya tarihinin son büyük kabile imparatoruydu. Göçebe hayatı yaşayan kabileler ile uygar dünya arasındaki 10.000 yıllık savaşın, avcılarla çobanların çiftçilere karşı verdikleri mücadelenin mirasçısıydı. Kardeşi Habil’i öldüren Kabil’in hikâyesi kadar eski bir hikâye idi...”

JACK WEATHERFORD

Dünya tarihinde çok az lider Cengiz Han kadar farklı unvanlara sahip olmuştur. Bir kısım tarihçiler tarafından barbar ve gaddar olarak anlatılan Cengiz Han, diğer tarihçilerin sayfalarında cesur bir hükümdar ya da efsane bir imparator olarak geçer. Şu bir gerçektir ki Cengiz Han hem oldukça gizemli bir karaktere hem de nice toprakları atlarıyla ezip geçmiş devasa bir orduya sahip olmuştur. Bu ordu çoğu zaman haritaların ve nüfus hareketlerinin değişmesine, hatta son yapılan araştırmalara göre geri dönüşü olmayan iklim ve çevre değişikliklerine bile sebep olmuştur.

Cengiz Han, çocuk yaşlarından itibaren korkusuzca savaşmayı, acımasız bir ortamda hırs, azim ve cesaret gibi bir savaşçının olmazsa olmaz özelliklerini tüm detaylarıyla öğrenmiştir. Kudreti hâlâ çözülememiş bir askeri teşkilât ile benzeri görülmemiş bir posta ağı kuracak kadar ilim ve teknik merakıyla yetişmiştir. Son derece farklı âdetlere ve kanunlara sahip Moğol tarihinin bu unutulmaz ismine dair araştırmalar gün geçtikçe daha fazla popüler olmaktadır. Özellikle savaş ve devlet yönetimi tarihi denince, Cengiz Han’dan bahsedilmemesi imkânsızdır.

Moğolistan’daki Cengiz Han Üniversitesi’nden İnsanlık Bilimi Doktorluk unvanı almış, dünyaca ünlü bir araştırmacı olan Jack Weatherford, bu kitabında Cengiz Han ve onun torunlarının şaşırtıcı hikâyesinin ve fetihlerinin izini sürüyor.

Kronik

kronikkitap.com

₺32,00
KDV’den muaf.

ISBN: 978-975-2430-43-9

9 789752 430419